

THE ART OF COMPILATION.
MIDRASH PIRQA DE-RABBENU
HA-QADOSH IN POPULAR
ANTHOLOGIES FROM
THE CAIRO GENIZAH

CAMBRIDGE GENIZAH STUDIES SERIES, VOLUME 17

By
ANNA BUSA

BRILL

The Art of Compilation. Midrash Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in Popular Anthologies from the Cairo Genizah

Études sur le Judaïsme Médiéval

Fondées par

Georges Vajda

Rédacteur en chef

Paul B. Fenton

Dirigées par

Phillip I. Lieberman

Benjamin Hary

Katja Vehlow

TOME CII

The titles published in this series are listed at brill.com/ejm

Cambridge Genizah Studies

Edited by

Ben Outhwaite

Geoffrey Khan

Nadia Vidro

Eve Krakowski

VOLUME 17

**The Art of Compilation.
Midrash Pirqa de-Rabbenu ha-
Qadosh in Popular Anthologies
from the Cairo Genizah**

By

Anna Busa

BRILL

LEIDEN | BOSTON

This is an open access title distributed under the terms of the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license, which permits any non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author(s) and source are credited. Further information and the complete license text can be found at <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

The terms of the CC license apply only to the original material. The use of material from other sources (indicated by a reference) such as diagrams, illustrations, photos and text samples may require further permission from the respective copyright holder.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy at the Johann Wolfgang Goethe University Frankfurt on the Main 2021, Siglum D.30

The Library of Congress Cataloging-in-Publication Data is available online at <https://catalog.loc.gov>
LC record available at <https://lccn.loc.gov/2025032348>

Typeface for the Latin, Greek, and Cyrillic scripts: "Brill". See and download: brill.com/brill-typeface.

ISSN 2772-5804

ISBN 978-90-04-73433-3 (hardback)

ISBN 978-90-04-73436-4 (e-book)

DOI 10.1163/9789004734364

Copyright 2026 by Anna Busa. Published by Koninklijke Brill BV, Plantijnstraat 2, 2321 JC Leiden, The Netherlands.

Koninklijke Brill BV incorporates the imprints Brill, Brill Nijhoff, Brill Schönningh, Brill Fink, Brill mentis, Brill Wageningen Academic, Vandenhoeck & Ruprecht, Böhlau and V&R unipress.

Koninklijke Brill BV reserves the right to protect this publication against unauthorized use.

For more information: info@brill.com.

This book is printed on acid-free paper and produced in a sustainable manner.

Contents

Acknowledgements	XI
List of Figures	XIV
Abbreviations	XV
List of Manuscripts	XVII
Introduction	1
1 Text: Conceptualisations of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Text	6
1	Categorising and Defining the Text 6
2	Capturing Text through Editorial Means 10
3	Assessing Text by Its Intrinsic Features 15
4	Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Textual Characteristics and Its Research Challenges 18
2 Manuscript: Describing Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Manuscript Evidence	22
1	Oriental Square, 10th Century 22
1.1	<i>Manuscript I: CUL T-S C 1.46</i> 22
1.2	<i>Manuscript II: Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34</i> 27
1.3	<i>Manuscript III: JTS ENA 1795.1–3</i> 31
2	Oriental Square, 11th Century 34
2.1	<i>Manuscript IV: CUL T-S H 7.21, CUL T-S K 21.94, CUL T-S K 21.85, CUL&Bodl. L-G Talm. II 95, Bodl. Heb. a. 2/24</i> 34
2.2	<i>Manuscript V: CUL Or. 1080.4.57</i> 41
2.3	<i>Manuscript VI: Bodl. Heb. e. 77/24, ff. 53–54</i> 43
2.4	<i>Manuscript VII: CUL T-S K 21.84</i> 46
2.5	<i>Manuscript VIII: Bodl. Heb. c. 18/11, ff. 28bis–29</i> 49
2.6	<i>Manuscript IX: CUL T-S C 1.3, CUL T-S C 2.175, CUL T-S NS 329.419, CUL T-S AS 91.484</i> 53
3	Oriental Square, 12th Century 58
3.1	<i>Manuscript X: CUL T-S AS 74.41, CUL T-S AS 199.243, CUL T-S AS 85.152, CUL T-S AS 74.102, CUL T-S AS 85.148, and CUL T-S AS 74.8</i> 58
3.2	<i>Manuscript XI: CUL T-S NS 162.12</i> 62
4	Oriental Square, 12th or Early 13th Century 65
4.1	<i>Manuscript XII: CUL T-S AS 91.395, CUL T-S AS 91.396, CUL T-S AS 91.397, CUL T-S NS 104.29, CUL T-S NS 329.459, CUL Mos. VI 197.1, JTS ENA 3718.4</i> 65

- 5 Oriental Bookhand, 11th Century 68
    - 5.1 *Manuscript XIII: CUL T-S AS 94.170, CUL T-S AS 128.62* 68
    - 5.2 *Manuscript XIV: CUL Or. 1080.1.49* 71
  - 6 Oriental Bookhand, 12th Century 74
    - 6.1 *Manuscript XV: CUL T-S C 2.39, JTS ENA 3061.4* 74
    - 6.2 *Manuscript XVI: CUL Mos. VI 152.2* 77
    - 6.3 *Manuscript XVII: CUL T-S 8 C 1, ff. 1^r-3^r, CUL T-S NS 252.7* 81
    - 6.4 *Manuscript XVIII: MTA Kaufmann GEN AS 15* 83
  - 7 Oriental Bookhand, 12th or 13th Century 87
    - 7.1 *Manuscript XIX: NLR Yevr. II A 157/1, ff. 11^r-15^r* 87
  - 8 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh: A Medieval Artefact 90
- 3 Context: Inserting Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh into a Holistic Theoretical Frame** 93
- 1 The French Discipline of *Histoire du livre* 93
  - 2 The Relationship of the Physical Book Format, Literary Form and Internal Structure 94
  - 3 The Eastern and Western Literary Context 98
    - 3.1 *The Muslim East* 98
    - 3.2 *The Christian West* 105
  - 4 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and Its Medieval Book Cultural Context 109
- 4 Structure: Analysing the Textual Essence** 113
- 1 Rhetorical Units: Alliteration and Assonance 113
  - 2 Mnemonic Units: Biblical Lists 115
  - 3 Shaping Units 117
    - 3.1 *Adding Units: $X/X+1$* 117
    - 3.2 *Adding Units: $6X = 3X+3X$* 117
    - 3.3 *Adding Units: Joining Tractates* 119
    - 3.4 *Shortening Units* 120
  - 4 Forming Clusters 122
    - 4.1 *How to Behave* 123
    - 4.2 *How to Cure an Ill* 126
  - 5 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Artful Compilation 129

5	Editing: Assessing Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Artful Compilation through Textual Scholarship	132
1	On the History of Textual Criticism and Its Practical Implications for Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh	132
1.1	<i>Choice of Corpus</i>	134
1.2	<i>Grouping Manuscripts</i>	135
1.3	<i>Deducing the Stemma</i>	135
1.4	<i>Embedding in Book Historical and Book Cultural Contexts</i>	139
2	Editing Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Compilation with a Scholarly Digital Edition	142
	Conclusion	148
	Manuscript Notation	153
	Manuscript Transcriptions	154
	Bibliography	223
	Manuscript Index	241
	Source Index	243
	Name and Subject Index	244

Acknowledgements

This book is based on my dissertation, which I completed in a bi-nationally supervised PhD scheme at the École Pratique des Hautes Études/PSL Research University, Paris in 2021 under the supervision of Judith Olszowy-Schlanger (Paris/Oxford) and Elisabeth Hollender of the Johann Wolfgang Goethe University (Frankfurt). Both my supervisors I would like to thank for the ways in which they supported my work. I am grateful to Daniel Stökl Ben Ezra (Paris) for his continuous interest in and enthusiasm for this project from its very inception as well as to Geoffrey Khan (Cambridge) for being part of the PhD review committee.

I thank Ben Outhwaite (Cambridge), the editor of the Cambridge Genizah Studies Series, and all the reviewers for their comments on this work as well as for their generosity in accepting it for publication. It is also my pleasant duty to express my sincere thanks again to Ben Outhwaite (Cambridge), Daniel Stökl Ben Ezra (Paris), and Avi Shmidman (Ramat Gan) for their assistance with acquiring research funds. These enabled me to view the manuscripts at Cambridge University Library, Oxford University, and the British Library in situ, as well as microfilms at the National Library of Israel, through which I could avoid mistakes in the edition. In this regard, I would also like to thank all the librarians and staff of the libraries whose manuscripts I used for this study. The images in this book are reproduced with kind permission of the Syndics of Cambridge University Library, the courtesy of the Bodleian Libraries of the University of Oxford, the courtesy of the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, and the courtesy of the Jewish Theological Seminary.

In many ways authoring this book rests on the generosity of scholars who were willing to share their knowledge with me. I would like to thank everyone who took the time to answer my requests and gave me advice. Here I would like to single out a few. I thank Margaret Connolly (St Andrews), who was the first scholar I approached and who kindly answered my request despite not knowing me. This gave me the courage to approach others. I am most thankful to Tahera Qutbuddin (then in Chicago, now in Oxford) for answering my queries and for putting me in touch with Bilal Orfali (Beirut), whom I thank for forwarding me the Arabic numerical work I use as comparative material in the book. I benefited from the reading advice Gregor Schoeler (Basel) gave me, which enabled me to confirm my hypothesis about the textual structure that developed into one of the main arguments put forward in this book.

My gratitude for assistance also goes out to César Merchán-Hamann (Oxford), Timo Christian (then in Frankfurt, now in Kiel), Joseph O'Hara (Oxford), and Daniel Birnstiel (Frankfurt).

As mentioned above, the work on the manuscripts treated in this book benefited from numerous grant-providing institutions. I would like to thank my French laboratory *Savoirs et Pratiques du Moyen Âge à l'époque contemporaine* (Saprat), and the *École doctorale no. 472* of the *École Pratique des Hautes Études/PSL University* for supplying travel grants on numerous occasions, which gave me the opportunity to present my findings at conferences. Equally, I received financial support from the *Minerva Foundation* (Germany), the *Memorial Foundation for Jewish Culture* (USA), and the *Université franco-allemande* (France/Germany), which covered travelling expenses for research stays in Israel, Great Britain, and France.

The publication of this book in print as well as in its open access format was facilitated to a great degree by my current work engagement at the *Unit for Judaic studies* situated at the *Ludwig Maximilians University* (Germany), which provided the means for the language editing of this book. Substantial support for the publication was also granted by the *Irene Bollag Herzheimer Foundation* (Switzerland), to whom I am most thankful for their decision to invest in this publication enterprise.

My deepest-felt private thanks go out to a small circle of friends, Agnes, Feli, Annette, and Florian, who were there for me while I was drafting my dissertation. I am further much indebted and thankful to Dorothee Kaudewitz (Heidelberg) and Heike Westenberger-Breuer (Frankfurt), whose care and encouragement first and foremost allowed me to cope with unforeseen life events.

Working on this project taught me many lessons on numerous levels. I started this work by eagerly reading Mary and Richard Rouse's and Ralph Hanna's works that unfolded before me the tapestry of medieval Western book culture and history. Their work drew me in and challenged me to develop my own ideas. The findings presented in this book are the result of my attempt to holistically understand the workings of this fascinating book corpus. With the argument put forward in this book, I open up new horizons in the treatment of texts taken as material and textual artefacts. The approach applied allows me to explore and challenge the margins of book history, an endeavour by which I aim to point out this discipline's underdeveloped aspects and potentials. Connecting different intertwined aspects I investigate the overlooked parts of literature. I cast light on new factors which connect historical, material, and literary phenomena to their contexts. As is visible from the list above, I am indebted to many people for helping me succeed in capturing this work adequately. Of

course, it remains for me to state that all shortcomings of this book and the views expressed herein are my own.

Lastly, I would like to mention that the dissertation upon which this book is based was awarded the 2022 Forschungspreis of the Deutsche Morgenländische Gesellschaft (Germany). I am honoured and humbled to have received such a prestigious accolade for this piece of work and I hope that the methodology and results put forward in this book will equally find favour in the eyes of its readers.

Munich, November 2024

Figures

- 1 CUL T-S C 1.46 f. 4^v 23
- 2 Bodl. Heb. d. 47/13, f. 33^r 28
- 3 JTS ENA 1795.1^v 32
- 4 CUL T-S H 7.21^r 35
- 5 CUL Or. 1080.4.57^v 41
- 6 Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r 44
- 7 CUL T-S K 21.84^r 47
- 8 Bodl. Heb. c. 18/11, ff. 28bis^r 50
- 9 CUL T-S C 1.3, f. 3^r left side 54
- 10 CUL T-S AS 74.102^r 59
- 11 CUL T-S NS 162.12^v 62
- 12 CUL Mos. VI 197.1^v 65
- 13 CUL T-S AS 128.62^v 69
- 14 CUL Or. 1080.1.49, f. 1^v 72
- 15 CUL T-S C 2.39^v 75
- 16 CUL Mos. VI 152.2^r 78
- 17 CUL T-S 8 C 1, f. 1^r 81
- 18 MTA Kaufmann GEN AS 15 f. 1^r 84
- 19 NLR Yevr. II A 157/1, f. 11^r 87
- 20 Example of the 'raw data' of CUL Or. 1080.1.49 136
- 21 Example of CUL Or. 1080.1.49 comparison results in Notepad 138
- 22 Example of CUL Or. 1080.1.49 comparison results as an Excel export 139

Abbreviations

1 Biblical Books

Gn	Genesis
Ex	Exodus
Dt	Deuteronomy
1 Kg	1 Kings
Is	Isaiah
Zc	Zechariah
Ps	Psalms
Pr	Proverbs
Jb	Job
2 Ch	2 Chronicles

2 Rabbinic Texts

m	Mishnah
t	Tosefta
y	Palestinian Talmud
b	Babylonian Talmud
AZ	Avodah Zarah
BB	Baba Batra
BM	Baba Metzi'a
Bek	Bekhorot
Ber	Berakhot
Er	Eruvin
Git	Gittin
Hag	Haggigah
Hor	Horayot
Nid	Niddah
Pes	Pesahim
RS	Rosh ha-Shanah
San	Sanhedrin
Shab	Shabbat
Sot	Sotah
Taan	Ta'anit
Yom	Yoma

3 General Abbreviations and Works Often Cited

ARN	Avot de-Rabbi Natan
BA	Babylonian Aramaic
BH	Biblical Hebrew
GA	Galilean Aramaic
HE	Huppat Eliyahu
HER	Huppat Eliyahu Rabbah
LBH	Late Biblical Hebrew
PRQ	Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh
QH	Qumran Hebrew
RH	Rabbinic Hebrew

Manuscripts

Cambridge University Library, Taylor-Schechter Collection

CUL T-S AS 74.8
CUL T-S AS 74.41
CUL T-S AS 74.102
CUL T-S AS 85.148
CUL T-S AS 85.152
CUL T-S AS 91.395
CUL T-S AS 91.396
CUL T-S AS 91.397
CUL T-S AS 91.484
CUL T-S AS 94.170
CUL T-S AS 128.62
CUL T-S AS 199.243
CUL T-S C 1.3
CUL T-S C 1.46
CUL T-S C 2.39
CUL T-S C 2.175
CUL T-S H 7.21
CUL T-S K 21.84
CUL T-S K 21.85
CUL T-S K 21.94
CUL T-S NS 104.29
CUL T-S NS 162.12
CUL T-S NS 252.7
CUL T-S NS 329.419
CUL T-S NS 329.459
CUL T-S 8 C 1

Cambridge University Library, Oriental Collection

CUL Or. 1080.1.49
CUL Or. 1080.4.57

Cambridge University Library, Jacques Mosseri Collection

Mos. VI 152.2
Mos. VI 197.1

Cambridge University Library & the Bodleian Libraries, University of Oxford,
Lewis-Gibson Collection

CUL&Bodl. L-G Talm. II 95

The Bodleian Libraries, University of Oxford, Hebrew Manuscripts Collection

Bodl. Heb. a. 2/24

Bodl. Heb. c. 18/11 f. 28bis

Bodl. Heb. c. 18/11 f. 29

Bodl. Heb. d. 47/13, f. 33

Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34

Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53

Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54

The Jewish Theological Seminary, Elkan Nathan Adler Collection

JTS ENA 1795.1

JTS ENA 1795.2

JTS ENA 1795.3

JTS ENA 3061.4

JTS ENA 3718.4

Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Kaufmann Collection

MTA Kaufmann GEN AS 15

The National Library of Russia, Firkovitch Collection

NLR Yevr. II A 157/1

Introduction

Medieval manuscript books are a fascinating topic for research. Their technical aspects, their book formats and also their style and content are rich sources of information that depict medieval book and text production, consumption and reception while posing diverse methodological and interpretative challenges to those who work on them. Their complex phenomena can be best explained by applying various methods from different disciplines in order to interpret and contextualise them. Hence, by their very nature, medieval artefacts demand interdisciplinary treatment. That this statement is more than a mere announcement and has actual repercussions for the handling of medieval manuscripts will be exemplified by the treatment in this book of the popular Jewish medieval anthology *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh*, 'Piece of our venerated Rabbi', from the Cairo Genizah. Working with this hitherto neglected didactic work, I will show how a wide-angled, mixed interdisciplinary and holistic approach yields the most promising results in contextualising, interpreting and explaining its characteristics, function and use.

A manuscript book whose earliest finds in the Cairo Genizah date to the 10th and 11th centuries, *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* enumerates short, gnomic and sapiential sayings as excerpts taken from the Babylonian Talmud and early aggadic midrashim in a numerical manner. From the number three onwards, the sentences form lists, which show everyday useful knowledge like bodily hygiene, purity, medicine and proper religious and sexual conduct. Judging from the manifold copies in the Cairo Genizah, *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* was exceedingly popular with Near Eastern Jews around the Mediterranean basin. Despite their high numbers, these numerically organised lists of rabbinic etiquette still belong to a neglected part of rabbinic literature. Its value for scholarship, however, should not be underestimated. With its specific material formats and peculiar textual structure, *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* can provide insights into pre-scholastic scholarly attempts to organise and distribute valuable religious and cultural knowledge. These aspects and their implication for medieval cultural history, book history and textual criticism were grossly overlooked in the first attempts to investigate these rich and complex medieval manuscript books. Jewish studies scholarship since the 19th century has misrepresented these variant texts, perceiving them primarily as Jewish midrashic texts listing common religious knowledge. Centring on the variant textuality of these texts, viewing their variance as a problem and the eagerness of scholars to categorise them into versions have distorted their true nature, leaving today's readers with an understudied arcane text. These early views lack

an adequate medieval contextualisation and understanding of these versatile and polyvalent material and textual constructs, whose fascinating aspects I will unearth in the course of this book.

A preliminary survey of manuscript copies of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in the Cairo Genizah reveals that on the codicological level, these manuscript books offer invaluable insights into medieval Jewish book production techniques and their uses, as Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's text appears in many miscellaneous codices, on rotulus (volumen) fragments and on a piece of a megillah (scroll). At the textual level, the corpus shows a vast array of textual content, incorporating snatches of earlier Graeco-Roman and contemporaneous Muslim culture while primarily transmitting rabbinic world views. The external numerical organisation pattern is the most striking textual characteristic, also exerting an impact on these texts' internal organisation. The closely related variant units of this text differ in their arrangement, length and choice of content from one manuscript to another. This feature primarily interacts with the potential editorial approximation of these texts, especially as they have not been made accessible to a wider scholarly audience thus far. Hence, in light of their aforementioned textual content at the level of their contextualisation, these texts call for an interdisciplinary, holistic and sociocultural investigation to make full sense of this special medieval literary genre. Therefore investigating the case of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh presents an excellent opportunity to study medieval Jewish book culture and society touching on a vast spectrum of potential questions.

In this respect, this book-length examination exemplifies how to approach and critically evaluate medieval artefacts as objects viewed in their material and textual forms embedded in their respective cultural and book historical contexts. Furthermore, it seeks to explore how to represent and convey them to a scholarly audience. With which editorial technique may this fluid textual corpus be approximated in such a way that its versatility is adequately demonstrated and reflected? By which means may the composition and the transmission processes of highly dynamic texts be mapped? Moreover, how can one make sense of this corpus and its use amidst the complex world of medieval book culture? In order to answer these questions, I will adopt a panoply of related methods and claim that viewed from the diverse angles of bibliographical, book historical and text critical approaches and a comparative perspective on medieval book culture, these texts lose their obscure character. Thus, the aim of this book is to bridge the theoretical discussions and their practical implementations in order to unveil this arcane manuscript book corpus.

To meet these objectives I assess this corpus in the following chapters from their external features to their inner characteristic structures. In chapter 1, I

review prior research approaches that focused solely on the textuality of this corpus, attempting to conceptualise Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's textual characteristics. Proceeding from this text-centred basis, I turn in chapter 2 to the manuscript evidence and the central role which the manuscript plays for the evaluation of this corpus. I perform a codicological, palaeographical and linguistic analysis of the manuscript finds in order to situate them firmly in medieval times and the Near Eastern sociocultural sphere. The basis for this analysis is provided by the diplomatic edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's manuscripts from the Cairo Genizah which figures in the appendix. Edited here for the first time, these thirty-eight manuscripts function as 'raw data' in the course of the investigation, which is mined for further information and enables deeper insights into the functioning of this corpus. In chapter 3, I turn to the contextual aspects of these manuscripts and I anchor Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh within the concepts of the French discipline of the History of the book. As a nexus, this approach connects the previously surveyed textual data with the material features of these manuscript books. This encompassing theoretical perspective, which I transpose to pre-print medieval manuscript culture, allows the view to be directed to the audiences and potential uses of these manuscript books. Inferring from similar didactic texts extant in the Muslim and Christian sphere, I compare these numerically arranged manuscript books and ask how these specifically functioned in medieval Jewish society and whether in light of this comparison the genre categorisation as a medieval midrash that has been ascribed to them in Jewish studies to date can still be maintained.

From the discussion of the contextual factors, I turn in chapter 4 to the text-immanent features of this corpus. By analysing the textual structure of these texts, I am able to make apparent their true essence. Revealing the thoughtful creation and artful compilation that lie behind these texts and which create the variance inherent in them, I argue that the analysis of compilation may be the solution to the treatment of complex medieval fluid texts in general. Unearthing these structures shows how closely intertwined the relationship of materiality, textuality and readership is, and it equally informs us about the transmission processes of texts. Therefore in chapter 5, I turn to the potential of editorial methodology in this regard and ask, with Michael Sargent, 'whether there is a non-genetic, non-evolutionary, non-authoritative, non-positivist, postmodern way of approaching the multiplicity that is the natural state of text'.¹ Linking the textual carrier with that of the text, I identify material philology and with it a

---

1 Michael G. Sargent, 'Editing Walter Hilton's Scale of Perfection: The Case for a Rhizomo-

digital edition as the putatively most suitable approach for capturing and representing these texts' essence. Perceiving the manuscript carrier and the text inscribed upon it as two sides of the same coin, material philology provides a concept that takes textual fluidity as a given and defining characteristic of medieval text production. It suggests that texts should be edited as documentary snapshots in their individual text production processes, while highlighting the evaluation of the material artefact in its cultural context. Relying on the tenets of book history and the finding that such shaped texts are part of a transcultural phenomenon, I seek an editorial treatment of these texts that reinserts them into their manuscript book contexts. The focus of this edition thus lies on a text presentation which brings out the modular building block structure of such texts, a claim which I exemplify and support by the application of digital tools. Thus a scholarly edition of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* would then demonstrate through an external formal analysis the internal qualities of these texts, while equally offering the modern scholarly readers an edition that connects them with the characteristics of these texts and the medieval reading experience from which they are most disconnected today. Especially as concise discussions of editorial methodology applied in Jewish studies are nearly non-existent, the case study of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* provides an excellent opportunity to model for this fluid corpus an editorial take on dynamic and horizontally transmitted texts.

With such an unpacking of the manuscript book and the minute presentation of its compilatory essence, this investigation contributes to diverse areas. First, by taking the manuscript book of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* as the object of inquiry, the manuscript corpus provides insights into medieval Jewish book production, consumption and reception. As a medium of communication and a cultural phenomenon, *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* illustrates the intellectual life of Near Eastern Jewry. Second, the aspect of how to deal with fluid texts has been much neglected in the editorial discussion thus far. Hence by acknowledging that fluidity is a fact and the norm of all text production rather than an exception, and by ascribing equal value to all of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's* textual variance, the discussion of the fluid text and how to depict it, as suggested in this book, can advance the development of actual editorial practice, especially because the discussion links the textual carrier to that of the text and highlights how these two entities influence each other. Third, by considering the relationship of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's* material features,

---

morphic Historical Edition', in *Probable Truth: Editing Medieval Texts from Britain in the Twenty-First Century*, ed. Vincent Gillespie and Anne Hudson (Turnhout: Brepols, 2013), 529–530.

its textuality and its readership, the case study surveyed in this book enables the construction of a clearer understanding of the purposes and uses of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in Near Eastern Jewish societies, a suggestion that differs considerably from that aired by previous research. How all these aspects are exemplified through the application of interlacing methodologies and how the argument for the application of such a kaleidoscopic venture is elaborated throughout the book can be learned from the following pages, which make sense of this complex and misinterpreted manuscript book that still has many interesting aspects to disclose.

Text: Conceptualisations of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Text

1 Categorising and Defining the Text

Establishing the history of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's manuscripts, the texts and their contextualisation is a difficult endeavour. Leopold Zunz in his influential 19th-century *Gottesdienstliche Vorträge*, ascribed this work to the category of medieval aggadic midrash.¹ In Günter Stemberger's seminal overview of rabbinic literature, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh is equally subsumed under the midrashic category.² Late, small, minor or medieval midrashim differ distinctively from the corpora of the classical (aggadic) midrash. While the term 'classical midrash' defines a literary genre, the midrash, and equally the hermeneutic midrashic activity of interpreting and actualising a specific textual portion of the Bible, medieval midrashim are devoid of this latter characteristic.³ Being the last underexplored field in Jewish studies, medieval midrashim have now started to attract more and more scholarly interest. In particular, the manuscript corpus in the Cairo Genizah has drawn attention to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, due to its recently discovered rotulus text finds.⁴

Thus far defined as a medieval midrash, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's most prominent feature is the numbered pattern in which it lists short sapiential sen-

1 Leopold Zunz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden, historisch entwickelt: Ein Beitrag zur Altertumskunde und biblischen Kritik, zur Literatur- und Religionsgeschichte*, reproduction of the 1892 ed. (Hildesheim: Olms, 1966), 297–298.

2 Günter Stemberger, *Einleitung in Talmud und Midrasch*, 9th ed., C.H. Beck Studium (Munich: Beck, 2011), 380–381.

3 There have been diverse attempts to define the term 'midrash' in general and 'medieval' or 'late midrashim' in particular. For a general overview, see Yaakov Elbaum, 'Bein arikhah le-shikhtov: Le-ofiyah shel ha-sifrut ha-midrashit ha-me'uheret', in *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish Studies*, vol. C (Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1985), 57–62.

4 Judith Olszowy-Schlanger, 'Un rotulus du Midrash Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh', *Annuaire de l'École pratique des hautes études (EPHE), Section des Sciences historiques et philologiques* 145 (2014): 26–40; Anna Busa, 'The Rotuli Corpus of the Medieval Midrash Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh', *Fragment of the Month July 2017* (blog), University of Cambridge, July 2017, <https://www.lib.cam.ac.uk/collections/departments/taylor-schechter-genizah-research-unit/fragment-month/fotm-2017/fragment-1>.

tences. The composition of sayings excerpted from the Babylonian Talmud and other later midrashim treat medical issues, bodily hygiene, diverse religious matters such as purity and sexual conduct, and diverse general knowledge of the time. At first sight, these textual characteristics show affinities to Near Eastern scientific lists that group useful knowledge according to numbers, a technique which in antiquity already served as a pedagogical tool.⁵ Regarding its literary form and content, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh absorbed diverse cultural strata of earlier and later neighbouring cultures, sharing similarities with Greek medical works such as the aphorisms of Hippocrates also adapting literary motifs known from Islam.⁶

Early Jewish works which employ a numerical pattern and use similar content point to Jewish wisdom literature, as they appear in the proverbs of Solomon, the Book of Ben Sira, and the Aramaic proverbs of Aḥiqar.⁷ The literary origin of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's passages, however, go back to early tannaitic literature, where such numbered lists are used as rhetoric, mnemonic tools and editorial devices to arrange orally transmitted material.⁸ Entire clusters of numbered sayings are found in the late mishnaic tractate Avot, and among the ethical maxims and moral sayings in the so-called external talmudic tractates Avot de-Rabbi Natan, Derekh Eretz and Kallah.⁹

5 Yitzhak Avishur, 'Darkhei he-ḥazerah be-misparei ha-shlemut (3, 7, 10) ba-Miqra u-ve-sifrut ha-shemit ha-qedumah'. *Be'er Sheva* 1 (1973): 1–55; D.O. Edzard, 'Die Altmesopotamischen lexikalischen Listen—Verkannte Kunstwerke?', in *Das geistige Erfassen der Welt im Alten Orient: Sprache, Religion, Kultur und Gesellschaft*, ed. C. Wilcke (Wiesbaden: Harrassowitz, 2007), 17–26; Markus Hilgert, 'Von "Listenwissenschaft" und "epistemischen Dingen": Konzeptuelle Annäherungen an altorientalische Wissenspraktiken', *Journal for General Philosophy and Science* 40 (2009): 277–309.

6 Hippocrates, *Aphorismen* (Darmstadt: Reprint-Verlag Leipzig in der Primus-Verlagsgruppe, 1778); Alexander Altmann, 'The Ladder of Ascension', in *Von der mittelalterlichen zur modernen Aufklärung: Studien zur jüdischen Geistesgeschichte* (Tübingen: Mohr, 1987), 30–59.

7 Naphtali H. Tur-Sinai, *Mishlei Shelomoh* (Tel Aviv: Yavneh, 1947); Moses H. Segal, *Sefer Ben Sira ha-shalem: kolel kol ha-sheridim ha-ivriyim she-nitgalu mi-tokh ha-genizah ve-haḥzarat ha-qeta'im he-ḥazerim* (Jerusalem: Mosad Bialik, 1953); Shamir Yona, 'Shared Stylistic Patterns in the Aramaic Proverbs of Aḥiqar and Hebrew Wisdom', *Ancient Near Eastern Studies* 44 (2007): 29–49.

8 Moshe Weiss, 'Mishnayot sappurot be-rosh masekhet', *Sidra* 1 (1985): 33–44. The textual portions of baraitot—which are external tractates to the Mishnah—appear in the Babylonian Talmud mostly as anonymous and short sentences. These are introduced by the general formula תנו רבנן. For a definition of the term baraita and its characteristics, see Shamma Friedman, *Sugyot be-heqer ha-Talmud ha-Bavli: asupat meḥqarim be-inyenei mivneh, herkev ve-nusah* (New York: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah, 2010), x.

9 Amram D. Tropper, *Wisdom, Politics, and Historiography: Tractate Avot in the Context of the Graeco-Roman Near East* (Oxford: Oxford University Press, 2004); Solomon Schechter, *Masekhet Avot de-Rabi Natan: Bi-shetei nusha'ot im he'arot ve-im mavo*, 3rd ed. (New York:

The very title of the work—*Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh*, ‘Portion/piece/sentence of our venerated Rabbi’—ascribes the anonymous sentences to the redactor of the Mishnah, Yehuda ha-Nasi, also called Rabbi. In Babylonian academies, the term *pirqa* (פרקא; the Aramaic term for portion/piece, wise sayings, sentences) denoted a public lecture on an aggadic or halakhic topic expounded to a wider learned and less-learned audience, so the title points to the didactic intentions of this work.¹⁰ As well as referring to the work under study here as *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh*, textual variants of it are also referred to as *Midrash Ma’ase Torah*, *Midrash Sheloshah ve-Arba’a*, *Huppat Eliyahu*, and *Huppat Eliyahu Rabbah*.¹¹ A midrash of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* is mentioned by the *Tosafot* in *bBer 8b*,¹² a midrash of three things appears in the *Tosafot* of *bAZ 17a*.¹³ Numerical lists of three and four things referring to the *Pesiqta* as source appear also in the *Tosafot* of *bEr 19a*.¹⁴ *Rav Pe’alim* mentions the title *Huppat Eliyahu* (*Rabbah*) pointing to the *Tosafot* of *bShab 152b* as source.¹⁵ These examples show that such ‘mini-tractates’ were well established literary pieces in the medieval period. During the era of the *Rishonim* one finds them also appended to and incorporated into larger works of

---

Feldheim, 1967); Marcus van Loopik, *The Ways of the Sages and the Way of the World the Minor Tractates of the Babylonian Talmud: Derekh Eretz Rabbah, Derekh Eretz Zuta, Pereq Ha-Shalom* (Tübingen: Mohr, 1991); David Brodsky, *A Bride without a Blessing: A Study in the Redaction and Content of Massekhet Kallah and Its Gemara* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2006).

- 10 Isaiiah Gafni, *Yehudei Bavel bi-tequfat ha-Talmud: hayei ha-hevrah ve-ha-ruah* (Jerusalem: Merqaz Zalman Shazar le-toldot Yisra’el, 1990), 204–213. See also Isaiiah Gafni, ‘Al derashot be-tzibbur be-Vavel ha-talmudit: ha-pirqa’, in *Kneset Ezra: sifrut ve-hayim be-vet ha-keneset; asupat ma’amarim mugeshet le-Ezra Flaisher*, ed. Shulamit Elizur (Jerusalem: Yad Yitzhaq Ben-Tzevi, 1994), 121–129.
- 11 See Zunz, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden*, 297–298. See also the introduction of Abraham Wertheimer, *Batei Midrashot* (Jerusalem: Mosad ha-Rav Quq, 1953), 2:45–46; Israel ibn Al-Nakawa, *Menorat ha-Ma’or*, ed. Hyman G. Enelow (Jerusalem: Maqor, 1972), 4:452.
- 12 *Tosafot bBer 8b* reads
 ... וזמן השלמה יש במדרש, שלשה דברים צוה רבינו הקודש לבניו בשעה שנפטר
- 13 *Tosafot bAZ 17a* reads
 אבל אין לומר שהוא משמות שלמה, כמו אגור וקהלת, דבמדרש של שלשה דברים קחשיב איתיאל בשמות שלמה ולא קחשיב האי בהדייהו
- 14 *Tosafot bEr 19a* reads
 ומיהו קשה דבפסיקתא לא חשיב להם בשמות שלמה, וגם בשלשה דברים וארבעה דברים הכתובים באותו ספר לא חשיב עלוקה
- 15 Abraham ben Elijja Wilna, *Sefer Rav Pe’alim*, reproduction of the 1885 ed. (New York: Menorah 1959), 59. The section names different sources how the piece was put together. However *bShab 152b* itself does not mention the title *Huppat Eliyahu* (*Rabbah*). This title albeit features for this text in Al-Nakawa’s *Menorat ha-Ma’or*.

different literary genres; for example, they are found in Maḥzor Vitry (liturgy), Menorat ha-Ma'or (ethics), Reshit Ḥokhmah (mysticism), and Halakhot Gedolot (halakhic summary).¹⁶

Early modern 19th-century scholarship dealing with this text concentrated on making accessible manuscript sources of previously unknown finds, basing their editions on different manuscripts dating from the 14th, 15th or later centuries. Both Samuel Schönblum (1877) and Elazar Grünhut (1899/1900) published eclectic editions of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh.¹⁷ Grünhut's edition was reedited by Michael Higger (1941).¹⁸ Ma'ase Torah, whose text corresponds to that of the Kol Bo (Venice, 1566), was published by Adolph Jellinek (1853).¹⁹ It was translated into German by August Wünsche (1911–1912).²⁰ Abraham Wertheimer published a version of Midrash Sheloshah ve-Arba'a (1855).²¹ Huppat Eliyahu and its longer version Huppat Eliyahu Rabbah was published by Hyman Enelow (1872).²² Kevod Huppah—a hand-copied edition which collects Huppat Eliyahu, Huppat Eliyahu Rabbah and Ma'ase Torah—appeared in a handwritten manuscript published by Chaim Horowitz (1888).²³ These versions are annotated in the midrashic collection of Judah D. Eisenstein (1915).²⁴

-
- 16 Daniel Sperber, 'Manuals of Rabbinic Conduct during the Talmudic and Rabbinic Periods', in *Scholars and Scholarship: The Interaction between Judaism and Other Cultures*, ed. Leo Landman (New York: Yeshiva University Press, 1990), 11.
- 17 Samuel Schönblum, *Sheloshah sefarim niftahim* (Lemberg: Menkes, 1877); Elazar Grünhut, *Sefer ha-Liqqutim*, vol. 3 (Jerusalem: Kaufmann, 1900).
- 18 Michael Higger, 'Pirqa Rabbenu ha-Qadosh', *Horeb* 6 (1941): 113–149.
- 19 Adolph Jellinek, *Bet ha-Midrash: Sammlung kleiner Midraschim und vermischter Abhandlungen aus der älteren jüdischen Literatur*, vol. 3 (Jerusalem: Wahrmann, 1967).
- 20 August Wünsche, 'Die Zahlensprüche in Talmud und Midrasch', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 65–66 (1911–1912): 57–100, 395–421, 414–459. An overview of numbered sayings in the Babylonian Talmud can be found in Lazarus Goldschmidt, *Oznayim la-Torah: qonqordantzah le-Talmud Bavli lefi nos'im*. (Copenhagen: E. Munksgaard, 1959). Likewise under the lemma of the respective number in question consult Aaron Heimann, *Otzar divrei hakhamim u-fitgemehem: Hu ha-sefer 'Bet va'ad la-hakhamim' be-milu'im u-ve-tiqqunim rabbim kolel qarov li-sheloshim elef ma'amarim ve-tziyunim, mafteah le-kol ha-aggadot ha-mefusamot al-pi seder alef bet* (Tel Aviv: Hotza'at Devir, 1934); Moshe Sabar, *Makhlul ha-pitgamim ve-me'amrim: Yalqut kolel u-madrikh le-meqorot ha-tamudim ha-midrashim ha-kabbalah va-ha-shirah*. Vols 1–3 (Jerusalem: Mosad ha-Rav Quq, 1962).
- 21 Wertheimer, *Batei Midrashot*, 2:45–73.
- 22 Al-Nakawa, *Menorat ha-Ma'or*, 4:453–492, 5:567–615.
- 23 Chaim M. Horowitz, *Sammlung zehn kleiner, nach Zahlen geordneten Midraschim* (Frankfurt am Main: Verlag der Hebräischen Buchhandlung und Antiquariat Chaim M. Horowitz, 1888).
- 24 Judah D. Eisenstein, *Otzar midrashim: bet eqed le-matayim midrashim qetanim va-aggadot u-ma'asiyot* (New York: Reznick, Menschel & Co., 1915). In vol. 4 one finds Huppat Eliyahu

Idan ha-Levi Deshe reedited Huppah Eliyahu, comparing his text with the other versions in a detailed apparatus around a hundred years later (2003).²⁵

Genuine and exclusive treatment of early material from the Cairo Genizah has appeared only recently. Four folios of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh can be found intertwined with witnesses of Avot de-Rabbi Natan in Hans-Jürgen Becker's work (2006).²⁶ A composite rotulus of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh was discovered by Judith Olszowy-Schlanger in 2014.²⁷ An adjacent piece of this rotulus was identified by me in 2017.²⁸

All these editions rely on late manuscript finds. Edited in the spirit of these 19th-century eclectic editions, they collate and collect different manuscript texts. By today's scientific standards these approaches are problematic and these texts need re-editing in a manner that draws on more recent editorial methodologies that also incorporate extra-textual information. I will consider and enforce this claim in the following chapters. At this point it suffices to state that editorial takes in Jewish studies have in the past mostly been conservative.

2 Capturing Text through Editorial Means

The predominant editorial approaches applied to Jewish corpora in the past have attempted to depict their texts in four ways: a stemmatic edition creates an eclectic text by establishing hierarchical relationships between manuscripts; a diplomatic edition builds on a base manuscript and reproduces it with minimal alterations; a synoptic representation provides several text witnesses for comparative viewing; and digital approaches may combine several of these. While the attempts reflect distinct phases and fashions in the editing of Jewish texts, their application is primarily shaped by the given scholarly fashions of the time. Choosing a text and depicting it through editorial means depends on the authoritative status of the given text and its textual genre but is also subject to external 'factors such as the availability of other editions of the text, the

---

(pp. 162–179), in vol. 5 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh (pp. 505–514) and Sheloshah ve-Arba'a (pp. 536–541).

25 Idan ha-Levi Deshe, *Sefer yalqut midrashim: otzar midrashei haz"al*, vol. 1. (Tzefat: Or Olam, 2003).

26 Hans-Jürgen Becker, *Avot de-Rabbi Natan: Synoptische Edition beider Versionen* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2006), 176–187.

27 Olszowy-Schlanger, 'Un Rotulus'.

28 Busa, 'Rotuli Corpus'.

intended audience of the text edition and the purpose of the specific edition,²⁹ as we will see in the following cursory overview.

The early days of editing Jewish texts was strongly influenced by the scientific method of the 19th century, aiming to make accessible core canonical Jewish texts which were 'scientific, critical and precise' and deemed suitable for further research.³⁰ Hence early text editions of the Mishnah presented by Chanoch Albeck and by Eduard Y. Kutscher, or of the Tosefta prepared by Samuel Zuckerman and by Saul Lieberman, follow in the wake of the historicist approach and use a base manuscript which they compare to further witnesses in an apparatus or present a synoptic viewing of certain sources for comparison.³¹

In the editing of midrashic texts, scholars also established diplomatic editions, combining these with reconstructive methods. As such the main midrashic texts prepared by Solomon Buber, Genesis Rabba edited by Julius Theodor and Chanoch Albeck, Sifre Numbers from Saul Horovitz, Leviticus Rabba from Mordechai Margoliot, Sifre Deuteronomy from Louis Finkelstein, and the different Mekhiltot created by Saul Horovitz and Avraham Rabin and by Yaakov Lauterbach present mainly eclectic texts, as does Solomon Schechter's edition of Avot de-Rabbi Natan (ARN), which compares two eclectic text versions displaying these in parallel columns.³²

-
- 29 Robert Brody, *Mishnah and Tosefta Studies* (Jerusalem: Magnes Press, 2014), 162.
- 30 Yaakov Epstein, 'Ha-madd'a ha-talmudi ve-zorkhav', in *Mehqarim be-Talmud u-vi-leshonot shemiyot*, ed. E.Z. Melamed, vol. 2,1 (Jerusalem: Magnes Press, 2008), 1:
ראש צורכינו הוא הספר, הספר מדויק. חסרה לנו משנה בהוצאה מדעית, מבוקרת ומדויקת, הוצאה המכריעה וקובעת נוסח שאפשר לסמוך עליו.
- 31 Chanoch Albeck, *Shishah sidrei Mishnah*, vols 1–6 (Jerusalem: Mosad Bialik, 1954); Edward Y. Kutscher, 'Leshon haz"al', in *Sefer Hanokh Yalon: qovetz ma'amerim*, ed. Shraga Abramson, Edward Y. Kutscher, and Shlomo Esh (Jerusalem: Magnes Press, 1963), 246–280; Samuel Zuckerman, *Tosefta: Based on the Erfurt and Vienna Codices with Parallels and Variants*, 2nd ed. (Jerusalem: Wahrman, 1970); Saul Lieberman, *The Tosefta According to Codex Vienna, with Variants from Codex Erfurt, Genizah Mss. and Editio Princeps (Venice 1521): Together with References to Parallel Passages in Talmudic Literature and a Brief Commentary*, vol. 1 (New York: Jewish Theological Seminary of America, 1955); Saul Lieberman, *The Tosefta According to Codex Vienna, with Variants from Codex Erfurt, Genizah Mss. and Editio Princeps (Venice 1521): Together with References to Parallel Passages in Talmudic Literature and a Brief Commentary*, vol. 3,1 (New York: Jewish Theological Seminary of America, 1988).
- 32 Solomon Buber, *Aggadat Bereshit: midrash aggadah al sefer Bereshit meyuhas le-ha-tanna Aba Arikha (Rav)* (New York: Menorah, 1959), 28–39; Julius Theodor and Chanoch Albeck, *Midrash Be-reshit Rabbah* (Jerusalem: Wahrman, 1965); Saul Horovitz, *Sifrei al Ba-Midbar ve-Sifrei Suta* (Jerusalem: Shalem, 1917); Mordechai Margoliot, *Midrash Va-Yikra Rabbah*

A firm case for synoptic representation was made in the 1980s by Peter Schäfer and colleagues who edited Hekhalot texts from the Cairo Genizah.³³ Bringing into question the hitherto conceived ontology of rabbinic texts as stable forms and the eclectic reconstructive methods applied to it, this work spurred a decade-long dispute about how to render rabbinic texts.³⁴ While critics heralded Schäfer's approach—which perceives textual variants as fluid microforms—as ‘fundamentally sound’ and as ‘a model for the editing of all early Rabbinic literature’,³⁵ Chaim Milikowsky firmly contested this stance, calling it ‘programmatically rather than analytic’ and claiming that many early rabbinic texts represented coherent works which nevertheless qualified well for stemmatic analysis.³⁶

Early on, the usefulness of Schäfer's synoptic viewing of texts was recognised, as it enables the investigation of parallel text versions, shown by his

---

(Jerusalem: Wahrmann, 1972); Louis Finkelstein, ‘Prolegomena to an Edition of the Sifre on Deuteronomy’, *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 3 (1931–1932): 3–42; Saul Horowitz and Avraham Rabin, *Mekhilta de-Rabbi Yishma'el* (Jerusalem: Shalem, 1931); Yaakov B. Lauterbach, *Mekhilta de-Rabbi Yishma'el al pi kitvei yad ve-defusim yashanim* (Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1933); Schechter, *Masekhet Avot de-Rabi Natan: Bi-shetei nusha'ot im he'arot ve-im mavo*. 3rd ed. (New York: Feldheim, 1967).

33 Peter Schäfer, Margarete Schlüter, and Hans G. von Mutius, *Synopse zur Hekhalot-Literatur* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1981); Peter Schäfer, ed., *Geniza-Fragmente zur Hekhalot-Literatur*, Texte und Studien zum Antiken Judentum 6 (Tübingen: Mohr, 1984).

34 Peter Schäfer, ‘Research into Rabbinic Literature: An Attempt to Define the “Status Quaestionis”’, *Journal of Jewish Studies* no. 2 (1986): 139–152; Chaim J. Milikowsky, ‘The Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature’, *Journal for Jewish Studies* 39, no. 2 (1988): 201–211; Peter Schäfer, ‘Once Again the Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature: An Answer to Chaim Milikowsky’, *Journal for Jewish Studies* 40, no. 1 (1989): 89–94; Chaim J. Milikowsky, ‘On the Formation and Transmission of Bereshit Rabba and the Yerushalmi: Questions of Redaction, Text-Criticism and Literary Relationships’, *Jewish Quarterly Review* 92, nos 3–4 (2002): 521–567; Peter Schäfer and Chaim J. Milikowsky, ‘Current Views on the Editing of the Rabbinic Texts of Late Antiquity: Reflections on a Debate after Twenty Years’, in *Rabbinic Texts and the History of Late-Roman Palestine*, ed. Martin Goodman and Philip Alexander, (Oxford: Oxford University Press, 2010), 79–88. Here cited from Schäfer, ‘Answer to Chaim Milikowsky’, 90.

35 Philip S. Alexander, ‘Review: Peter Schäfer (Ed.), in Collaboration with Margarete Schlüter and Hans Georg von Mutius, *Synopse zur Hekhalot-Literatur* (Texte und Studien zum Antiken Judentum 2) Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1981’, *Journal of Jewish Studies* 34, no. 1 (1983): 103. For a further positive review, see Gerd A. Wewers, ‘Review: *Synopse zur Hekhalot-Literatur*, Hrsg. von Peter Schäfer in Zusammenarbeit mit Margarete Schlüter und Hans Georg von Mutius, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1981’, *Kairos: Zeitschrift für Religionswissenschaft und Theologie* 25, nos 1–2 (1983): 110–113; Yosef Dan, ‘Kitvei ha-yad shel sifrut ha-hekhalot ve-ha-merkavah’, *Tarbiz* (1984): 313–317.

36 Milikowsky, ‘Status Quaestionis’, 202–205.

edition of Talmud Yerushalmi.³⁷ In order to detect redactional strategies of Talmud Yerushalmi, synoptic representation was used by Yaacov Zusman.³⁸ For the tracing of textual dependencies between Talmud Yerushalmi and the midrash Genesis Rabbah, a synopsis was established by Hans-Jürgen Becker.³⁹ The investigation of certain chapters of the Babylonian Talmud as discussed by Gerd Wewers, and the investigation into the development of the talmudic *sugya* by Shamma Friedman and David Weiss Halivni, also rest upon synoptic viewing.⁴⁰ In midrash literature, synoptic score representation was equally used by Chaim Milikowsky, who aimed to trace the redaction processes of Leviticus Rabba.⁴¹

Many editorial projects combine the stemmatic approach with synoptic representation, aiming to present critical editions. In the print medium, Shamma Friedman, Mordechai Glatzer and Peter Schäfer intended to edit the Babylonian Talmud through mixed approaches, so too the midrash edition of Pesiqta Rabbati prepared by Rivka Ulmer, Lieve Teugels' comparative study of Aggadat Bereshit, and Rachel Mikva's analysis of Midrash VaYosha.⁴²

-
- 37 Peter Schäfer et al., *Sinopsis la-Talmud ha-Yerushalmi*, Texte und Studien zum antiken Judentum 31 (Tübingen: Mohr Siebeck, 1991).
- 38 Yaacov Zusman, *Talmud Yerushalmi: yotze la-or al pi ketav yad Squaliger 3 (Or. 4720) she-be-sifriyat ha-Universitah shel Laiden im hashlamot ve-tiqqunim*. Ha-Milon ha-histori la-lashon ha-ivrit (Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2005).
- 39 Hans-Jürgen Becker, *Die großen rabbinischen Sammelwerke Palästinas: Zur literarischen Genese von Talmud Yerushalmi und Midrash Bereshit Rabba* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1999); Hans-Jürgen Becker, 'Texts and History: The Dynamic Relationship between Talmud Yerushalmi and Genesis Rabbah', in *The Synoptic Problem in Rabbinic Literature*, ed. Shaye J.D. Cohen, 145–158 (2000).
- 40 Gerd A. Wewers, *Probleme der Bavot-Traktate: Ein redaktionskritischer und theologischer Beitrag zum Talmud Yerushalmi* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1984). For the evaluation of Friedman and Halivni, see the discussion below.
- 41 Chaim J. Milikowsky and Margarete Schlüter, 'Vayyiqra Rabba through History: A Project to Study Its Textual Transmission', in *Jewish Studies at the Turn of the Twentieth Century: Proceedings of the 6th EAJs Congress, Toledo, July 1998*, ed. Judit Targarona Borrás and Angel Sáenz-Badillos, vol. 1 (Leiden: Brill, 1999), 311–328.
- 42 Shamma Friedman, *Talmud arukh: pereq ha-sokher et ha-umanin; Bavli Bava Metzi'a pereq shishi: mahadurah al derekh ha-meḥqar im perush ha-sugyot* (Jerusalem: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah 1990), 4; Rivka Ulmer, *Pesiqta Rabbati: A Synoptic Edition of Pesiqta Rabbati Based upon All Extant Manuscripts and the Editio Princeps* (Atlanta: Scholars Press, 1997); Lieve Teugels and Rivka Ulmer, 'Textual Criticism of a Late Rabbinic Midrash: Aggadat Bereshit', in *Recent Developments in Midrash Research: Proceedings of the 2002 and 2003 SBL Consultation of Midrash*, ed. Lieve Teugels and Rivka Ulmer (Piscataway: Gorgias Press, 2002), 137–155; Rachel S. Mikva, *Midrash vaYosha: A Medieval Midrash on the Song at the Sea* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2012).

The first digital methods for capturing texts began to emerge in the early 1990s, with Lewis Barth's suggestion of an electronic edition of the medieval midrash *Pirqei de-Rabbi Eliezer*.⁴³ The project *The Digital Mishnah*, led from the University of Maryland, attempts to create a digital critical edition of the Mishnah. It encodes the mishnaic text following the Text Encoding Initiative (TEI) standards in order to provide a research tool for collation and text comparison. The database provides search possibilities, transcriptions and an annotated translation.⁴⁴ The project *Digital Synopsis of the Mishnah and Tosefta*, led from the Freie Universität Berlin, uses electronic tools to detect the relationships between the two texts, aiming to visualise overlapping and parallel text portions.⁴⁵ Other electronic projects to be led by the Schechter Institute in Jerusalem have been announced, with the aim of editing diverse midrashim in a digital manner, although their realisation is still pending.⁴⁶

As this overview of editorial methods applied to Jewish texts shows, attempts to capture text remain—despite the few digital projects running—primarily conventional approaches. By discussing the ontology of rabbinic texts and by reverting to synoptic representation when it comes to complex text relationships, the spotlight is directed to textual variance as a characteristic state of anonymously and collectively created oral-written rabbinic text production, consumption and transmission. Acknowledging these states and how to depict them in new and inventive ways is rarely addressed or attempted, even by digital methods. These aspects will be discussed in detail in the final chapter of this book; but I now turn from the external editorial means to those approaches that focus on text-immanent features.

---

43 Lewis M. Barth, 'Is Every Medieval Hebrew Manuscript a New Composition? The Case of *Pirqé Rabbi Eliezer*', in *Agendas for the Study of Midrash in the Twenty-First Century*, ed. by Marc Lee Raphael (Williamsburg, VA: College of William and Mary, 1999), 43–62.

44 Haim Lapin, 'Towards a Digital Critical Edition of the Mishnah', in *Envisioning Judaism: Studies in Honor of Peter Schäfer on the Occasion of His Seventieth Birthday*, ed. Raanan S. Boustan and Alex Ramos (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013), 441–464. A demonstration can be viewed on the website, <https://www.digitalmishnah.org/> (accessed 11 November 2024).

45 See <https://www.geschkult.fu-berlin.de/e/judaistik/Forschung/Digitalization/index.html> (accessed 11 November 2024).

46 See <https://schechter.edu/the-midrash-project/> (accessed 11 November 2024).

3 Assessing Text by Its Intrinsic Features

There are two approaches which assess text by its intrinsic features. While redactional criticism investigates the development of text from a diachronic perspective over long stretches of time, form criticism adopts a synchronic perspective and sets out to identify small textual forms. Redactional criticism thus distinguishes between the early form, the final redaction of a text and the later scribal changes introduced into it during its long transmission process. In this manner Elieser Rosenthal studied the redactional problems of the Babylonian Talmud, claiming that the textual variance was the outcome of oral delivery and recital before the Talmud had been written down.⁴⁷ Building on Rosenthal's work, David Weiss Halivni hypothesises in comparison that the earliest textual variants and parallel texts preserved in different talmudic manuscripts form the earliest stages of the Babylonian Talmud's textual transmission, and did not undergo massive changes as a result of their antiquity.⁴⁸ In contrast, Shamma Friedman holds that parallel traditions were constantly reworked to adapt them to more recent needs, claiming that the parallel versions in the Babylonian Talmud are not the result of some ancient plurality but rather represent comprehensively reformulated later versions.⁴⁹ This approach was applied by Jeffrey Rubenstein to detect stammaitic interventions in aggadic texts; he found it to be a successful working tool.⁵⁰ In contrast with these approaches, Robert

47 Elieser S. Rosenthal, 'Toledot ha-nusakh u-vayot arikhah be-ḥeker ha-Talmud ha-Bavli', *Tarbiz* 57 (1987): 1–36.

48 David Weiss Halivni, 'Contemporary Methods of the Study of Talmud', *Journal of Jewish Studies* 30, no. 2 (1979): 192–201; David Weiss Halivni, *The Formation of the Babylonian Talmud* (Oxford: Oxford University Press, 2013).

49 Shamma Friedman, 'Pereq ha-isha rabbah be-Bavli: be-tzeruf mavo kelali al derekh ḥequer ha-sugya', in *Meḥqarim u-meqorot: me'asef le-madd'aei ha-yahadut*, ed. Haim Z. Dimitrovsky, (New York: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah, 1978), 278–441; Shamma Friedman, 'Le-ilan ha-yuḥasin shel nusah Baba Metzi'a'. In *Meḥqarim be-sifrut ha-talmudit, yom iyyun le-regel mele'at shemonim shanah le-Sha'ul Liberman*, ed. Shmuel Ram, (Jerusalem: Israeli Academy of Sciences, 1983), 93–148; Shamma Friedman, 'Le-hithavot shinuei ha-girsa'ot be-Talmud ha-Bavli', *Sidra* 7 (1991): 67–102; Shamma Friedman, 'Ha-Baraitot be-Talmud ha-Bavli ve-yahasan le-maḥbilotehen she-be-Tosefta', in *Atarah le-Ḥayim: meḥqarim ba-sifrut ha-talmudit ve-ha-rabbanit li-khevod Professor Ḥayim Zalman Dimitrovski*, ed. Daniel Boyarin, Shamma Friedman, and Marc G. Hirshman, (Jerusalem: Magnes Press, 2000), 163–201; Shamma Friedman, *Sugyot be-ḥeker ha-Talmud ha-Bavli: asupat meḥqarim be-inyenei minveh, herkev ve-nusah*. New York: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah, 2010.

50 Jeffrey L. Rubenstein, ed., *Creation and Composition: The Contribution of the Bavli Redactors (Stammait) to the Aggada*, Texts and Studies in Ancient Judaism 114 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2005).

Brody investigated the medieval development of the Babylonian Talmud and holds that the Geonim had no intention of fixing the text of the 'oral Talmud', except at the thematic level. He claims that the textual variance and the difference in wording was 'irrelevant to the meaning' as long as its textual 'essence' was transmitted.⁵¹

Applying these assumptions to the case of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh—whose sentences are mostly verbal excerpts of the Babylonian Talmud—would mean that these preserve the earliest strata of its textual development and that the manifold textual variants would be the result of later additions and reworkings. Most numerical sayings of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh belong to the group of *baraitot*, which are mostly anonymous early tannaitic statements, being external to the Mishnah appearing in the Talmudim. However, as Günter Stemberger calls to mind, *baraitot* are a diverse tradition regarding language, content and date.⁵² Instead of regarding them as early strata of the Talmudim, one should be more careful, in particular as statements that have no parallels and whose introductory formulae appear for the first time in the Babylonian Talmud and transmit material in Mishnaic Hebrew may be far later.⁵³ These considerations are supported by the language of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, the diverse content it assembles and the literary form this medieval anthology takes, as will be discussed in the following chapters.

While redactional criticism investigates the development of text over long stretches of time, form criticism analyses the ways in which distinctive entities make up texts. In midrash studies such small forms as proems were identified by Joseph Heinemann.⁵⁴ As rhetoric elements, Jonah Fraenkel dealt with their use in aggadic narratives.⁵⁵ Arnold Goldberg categorised small forms as

51 Robert Brody, 'Sifrut ha-ge'onim ve-ha-teqst ha-talmudi'. In *Mehqerei Talmud*, ed. David Rozenal and Yaaqov Zusman, vol. 1 (Jerusalem: Magnes Press, 1990), 276–289; Robert Brody, *The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture* (New Haven: Yale University Press, 1998), 158–162.

52 Günter Stemberger, 'Dating Rabbinic Traditions', in *The New Testament and Rabbinic Literature*, ed. Raimund Bieringer, Florentino Garcia Martinez, and Didier Pollefeyt, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 136 (Leiden: Brill, 2010), 79–96. See also Friedman, *Sugyot be-ḥequer ha-Talmud ha-Bavli*, v.

53 Stemberger, *Einleitung in Talmud und Midrasch*, 196–197; Günter Stemberger, 'Dating Rabbinic Traditions', 90–92.

54 Joseph Heinemann, 'The Proem in the Aggadic Midrashim—A Form-Critical Study', in *Studies in Aggadah and Folk-Literature*, ed. Joseph Heinemann and Dov Noy, Scripta Hierosolymitana XXII (Jerusalem: Magnes Press, 1971), 100–122.

55 Yona Fraenkel, 'She'elot hermenoytiot be-ḥequer sippur ha-aggadah', *Tarbiz* 47 (1978): 139–172.

parts of larger literary patterns to which he ascribed a specific function.⁵⁶ This approach was further enhanced by Philip Alexander and Alexander Samely, who tried to understand the relevance of these forms for hermeneutic and exegetic contexts.⁵⁷ The numbered small unit itself as it appears in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh was investigated by Shamma Friedman, who claimed that this pattern was characteristic of oral transmission and equally to be found in halakhic, aggadic and liturgic texts.⁵⁸ Moshe Weiss was the first to specifically examine the numerical pattern of *mishnayot* believing he had found evidence for the early Talmud of the tannaim in this isolated structure.⁵⁹ In the aggadic context, the numerical small unit was analysed by Sidney Towner, who investigated numerical lists from Scripture that appear in rabbinic texts, claiming that these lists constitute a specific rhetoric and logic device in the composition of midrash works.⁶⁰ Amram Tropper viewed numerical sayings appearing in Avot de-Rabbi Natan as didactic and mnemonic devices, using rhetorical analysis.⁶¹ Ariel Pasternak and Shamir Yona found the use of numerical sayings to function moreover as editing devices in rabbinic literature,⁶² a highly formal characteristic feature already mentioned by Jacob Neusner.⁶³ So far only Daniel Abrams has connected the use of small forms to the discussion of editorial theory and manuscript studies, demonstrating his approaches on kabbalistic texts.⁶⁴

Both the findings of redactional criticism, which views excerpts taken from the talmudic *sugya* and the layering role they play towards the establishment of a text, as well as the structuring device of the small numbered unit as seen

-
- 56 Arnold Goldberg, 'Entwurf einer formanalytischen Methode für die Exegese der rabbinischen Literatur', *Frankfurter Judaistische Beiträge* 5 (1977): 1–41.
- 57 Alexander Samely, *Rabbinic Interpretation of Scripture in the Mishnah* (New York: Oxford University Press, 2002); Alexander Samely, *Forms of Rabbinic Literature and Thought: An Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2007); Alexander Samely, *Profiling Jewish Literature in Antiquity: An Inventory from Second Temple Texts to the Talmuds* (Oxford: Oxford University Press, 2013).
- 58 Shamma Friedman, 'Mivneh sifrutit be-sugyot ha-Bavli', *Proceedings of the Sixth World Congress of Jewish Studies* 3 (1973): 391–392, 398.
- 59 Weiss, 'Mishnayot sappurot be-rosh masekhet', 42.
- 60 Wayne S. Towner, *The Rabbinic Enumeration of Scriptural Examples: A Study of a Rabbinic Pattern of Discourse with Special Reference to Mekhilta of Rabbi Ishmael* (Leiden: Brill, 1973).
- 61 Tropper, *Wisdom, Politics, and Historiography*, 86.
- 62 Ariel Ram Pasternak and Shamir Yona, 'The Use of Numbers as an Editing Device in Rabbinic Literature', *Review of Rabbinic Judaism* 20 (2017): 193–234.
- 63 Jacob Neusner, *The Memorized Torah: The Mnemonic System of the Mishnah* (Chico: Scholars Press, 1985), 111–131.
- 64 Daniel Abrams, *Kabbalistic Manuscripts and Textual Theory: Methodologies of Textual Scholarship and Editorial Practice in the Study of Jewish Mysticism*, 2nd ed. (Jerusalem: Magnes Press, 2013).

through the lens of form criticism help to understand the specific ontology and the function of these numbered anthologising manuscript books. I will elaborate these insights in the discussions that follow, in particular in view of their relevance as analytical tools for the editing of multiform fluid texts.

4 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Textual Characteristics and Its Research Challenges

As this introductory overview shows, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh finds in the Cairo Genizah from the 10th–12th centuries are most obviously characterised by their multiple and close textual variants. The reasons for the dynamicity of these texts lie in their production and transmission processes which are connected to the central value that orality and the oral transmission of rabbinic texts played and still plays in Jewish culture. The concept of Oral Torah, holds that rabbinic texts have been transmitted 'by patient repetition, from master to disciple, from mouth to ear, and from ear to memory, without the intervention of a written text'.⁶⁵ This strict oral-written divide, however, is no longer upheld today. Rather it is assumed that authoritative texts from antiquity onwards have been orally composed and transmitted while they equally—even if only in part—have been written down to aid memory.⁶⁶ Robert Brody in particular calls to mind that even the authoritative text of the Babylonian Talmud was subject to massive textual differences. What mattered more than textual accuracy was the fact that the ideas behind statements were transferred and preserved correctly.⁶⁷ Malachi Beit-Arié names as explanation the variance depending on decisive sociocultural factors such as the active involvement of copyists in redaction processes and the liberties they took to alter and reshape these texts even to the degree of editing them extensively.⁶⁸ Israel Ta-Shma

65 Martin S. Jaffee, *Torah in the Mouth: Writing and Oral Tradition in Palestinian Judaism 200 BCE–400 CE* (New York: Oxford University Press, 2001), 5.

66 David M. Carr, *Writing on the Tablet of the Heart* (Oxford: Oxford University Press, 2005); W. David Nelson, 'Oral Orthography: Early Rabbinic Oral and Written Transmission of Parallel Midrashic Tradition in the Mekhilta of Rabbi Shimon B. Yohai and the Mekhilta of Rabbi Ishmael', *AJS Review* 29, no. 1 (2005): 1–32; David M. Carr, *The Formation of the Hebrew Bible* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 4–6.

67 Robert Brody, 'The Talmud in the Geonic Period', in *Printing the Talmud: From Bomberg to Schottenstein*, ed. Sharon Liberman Mintz and Gabriel M. Goldstein (New York: Yeshiva University Museum, 2005), 29–35.

68 Malachi Beit-Arié, 'Transmission of Texts by Scribes and Copyists: Unconscious and Critical Interferences', *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 75, no. 3 (1993): 38.

states that in the Middle Ages, 'books were not meant by their authors to serve as final statements, but rather as representations of an interim state of knowledge or opinion'.⁶⁹ He calls these 'open books', which according to him were 'common to both Franco-Germany and to Spain, Moslem and Christian alike', also 'including the authoritative Talmud itself', which 'was actually opened by them. Correcting versions of the Talmud in response to various kinds of logical and philosophical considerations was widespread in France and Germany, and the same approach was applied with no less ease to all other books of lesser standing, accepted there as worthy of study'.⁷⁰

These findings inform the specific textual states of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and identify it as a popular but not trivial work. It is very likely that small and informal written collections of teachings such as appear in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh circulated among disciples and scholars who edited and adapted this initially orally expounded didactic text on and on. As Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh possesses a simple numerical structure, text clusters and their order may be easily altered. Such always-open textual structures can constantly incorporate additional new material. This is why Beit-Arié observes that

many principles and practices of classical textual criticism, such as the establishing of genetic relationships between manuscripts, stemmatic classification, the reconstructing of archetypes and the restoration of the original, are not applicable to Hebrew manuscripts, not only because many of these represent horizontal rather than vertical transmission and so provide us with open recensions, but also because their texts may have been affected by the intervention of learned copyists.⁷¹

The constant reworking of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, however, is not the result of scribal intervention alone, but lies also in the internal numbered and open feature that Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh offers to transmit rabbinic values and pragmatic knowledge to common people. It is an open book whose organisational numerical building block structure facilitated its versatility. The units are neither connected through argumentation nor does the number that heads each saying provide a rigid skeleton; both of these features further facilitate modification and textual variation, creating and recreating similar yet

---

69 Israel Ta-Shma, 'The "Open" Book in Medieval Hebrew Literature: The Problem of Authorized Editions', *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 75, no. 3 (1993): 17.

70 Ta-Shma, 'The "Open" Book', 21.

71 Beit-Arié, 'Transmission of Texts', 51.

different text variants of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. This morphing between oral and written textual states, a dynamic but nevertheless fixed textuality with diverse cultural influences, characterises Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. Such a diverse panoply of factors and the long transmission and redaction processes make it impossible to reconstruct original versions of such traditions. Therefore, these texts have a history that cannot be recovered, even though Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh possesses a single concise and overall unifying textual form. This corpus then tends equally to rigid formalism on the one hand and extreme flexibility and hybridisation on the other.

In this regard, the most appropriate and useful approach to scrutinise, analyse and contextualise this medieval manuscript corpus is to focus on the pervading structure and the essence that characterises this text: the small textual compositional units. From this point of entry, this investigation attempts to analyse the building blocks of this corpus, aiming to show the crucial role editing can play in this regard. As explained above, editorial techniques applied to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh have in the past unfortunately fallen short of showing this aspect and could not provide appropriate editorial solutions to such challenges. Editorial efforts focusing on textual errors or deviations from a construed norm do not appreciate variance for its own sake. Editing, however, needs to take account of these dynamic processes of medieval text creation as well as the fact that these cannot be depicted like closed and authored texts. This does not mean, however, that the effort of applying textual criticism to these texts is futile or has no value. The aim of the investigation into this versatile manuscript book corpus is thus to discuss and adopt adequate editorial approaches to open texts and demonstrate them convincingly. By modelling an editorial approach that captures the essence, function and uses of these artefacts while embedding them respectively in their sociocultural settings, I attempt to trace the complexity and use of this particular text corpus and place it amidst a medieval cultural web as part of a wider social, book historical and cultural phenomenon.

The nexus where these three aspects meet is the manuscript evidence of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in the Cairo Genizah, which forms the heart of this inquiry and provides the basis for the ensuing analysis of the corpus. The Cairo Genizah, a random assemblage of documentary and literary artefacts, was discovered in the early 19th century and constitutes a repository of worn-out books of biblical and rabbinic content and legal and economic as well as private documents, which—due to the holiness of their Hebrew characters—had to be stored away in a so-called Genizah (Hebrew *g-n-z*, ‘to hide’).⁷² This

---

72 For a description, a definition and the contents of genizot with special focus on the Cairo

assemblage, which reflects the social interaction of Near Eastern Jewry, is a formidable source for literary and historical investigation into medieval times in this geographical area. I investigate in this book the earliest Cairo Genizah manuscript finds of the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh corpus dating to the 10th–12th centuries. In the next chapter I use the auxiliary discipline of codicology, which investigates manuscripts as archaeological sites concentrating on their material and technical production processes,⁷³ and palaeography, which studies the handwriting of documents and their evolution over time,⁷⁴ as well as linguistic analysis which lists the most basic and essential information that this corpus provides, in order to lay a firm and rich basis for a more adequate, up-to-date and all-encompassing assessment of this multifaceted manuscript book corpus in the next chapter.

Geniza, see Malachi Beit-Arié, 'Genizot: Depositories of Consumed Books as Disposing Procedure in Jewish Society', in *La conservation des manuscrits et des archives au Moyen Age*, ed. Pascale Bourgain and Albert Derolez, Scriptorium: Revue internationale des études relatives aux manuscrits (XIe Colloque du Comité international de paléographie latine, 19–21 Octobre 1995, Brussels: Bibliothèque Royale Albert Ier, 1996), 407–414. See also the article of Solomon Schechter, 'A Hoard of Hebrew Mss', *The Times*, Tuesday, 3 August 1897, 13.

73 Gilbert Ouy, 'Les bibliothèques', in *L'histoire et ses méthodes: Recherche, conservation et critique des témoignages*, ed. Charles Samaran, Encyclopédie de la Pléiade 11 (Paris: Gallimard, 1961), 1087.

74 Alphonse Dain, 'Introduction à la paléographie', in *L'histoire et ses méthodes: Recherche, conservation et critique des témoignages*, ed. Charles Samaran, vol. 11, Encyclopédie de la Pléiade (Paris: Gallimard, 1961), 528.

Manuscript: Describing Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Manuscript Evidence

The manuscripts of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh are at the heart of this investigation. In this chapter I give an overview of each of the nineteen sets of manuscripts from the Cairo Genizah that make up this corpus. These I group in approximate chronological order of writing, providing information about the codicology, palaeography and language of each manuscript set.

1 Oriental Square, 10th Century

1.1 *Manuscript 1: CUL T-S C 1.46*

1.1.1 Size

20.5 cm × 16.5 cm

1.1.2 Codicology

The fragments CUL T-S C 1.46, ff. 1–4 are parts of an early codex from the 10th century listing sentences of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *seven, eight, nine, ten, eleven, twelve, thirteen* and *fourteen* in a miscellany. CUL T-S C 1.46, ff. 1, 2 and 4 display numerical sentences, while f. 3 shows a different text, not forming part of the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh corpus yet belonging to the same manuscript. The bifolios are made of creamy white parchment and are ruled by a hard point and inscribed with brown ink. CUL T-S C 1.46, f. 1 is ruled with twenty-seven lines; CUL T-S C 1.46, f. 2, whose upper margin is missing, is ruled with twenty-six lines; and the folios on the verso of CUL T-S C 1.46, f. 4 are ruled with twenty-six lines each, while its recto is ruled with twenty-seven lines on the right side and twenty-six lines on its recto left side. This seems to be an anomaly as, based on the textual content, the folios join directly to the preceding folios, so there is no mistake or mismatch in the text. Hence the folios seem to have been ruled individually. CUL T-S C 1.46, ff. 1, 3, and 4 are damaged on the upper right and left margin as well as on the right and left corners of the lower margin. CUL T-S C 1.46, f. 2, originally also a bifolio, is torn at the folding and lacks the whole left part of the bifolio. Only a small piece of the parchment is still attached to the upper half. This part is inscribed with two perpendicular lines. The fragments align as follows: CUL T-S C 1.46,

FIGURE 1 CUL T-S C 1.46 f. 4^v

f. 2^v lists sayings of number *seven* and continues with that number on its recto. CUL T-S C 1.46, f. 4^v left side joins directly to the previous one and also covers *seven*. CUL T-S C 1.46, f. 4^r right side shows number *eight*. To this folio, CUL T-S C 1.46, f. 1^v left side and CUL T-S C 1.46, f. 1^r right side join, directly continuing with sentences of *eight*, *nine* and *ten*. CUL T-S C 1.46, f. 1^r left side shows sayings of *ten*. CUL T-S C 1.46, f. 1^v right side might join directly, based on the content, as it lists sayings of the numbers *ten*, *eleven* and *twelve*. The folio of CUL T-S C 1.46, f. 4^r left side joins directly to the previous ones and continues with *twelve*, *thirteen* and *fourteen*. CUL T-S C 1.46, f. 4^v right side joins directly and collects sayings and exempla of numerical origin ascribed to certain rabbis without naming the number. CUL T-S C 1.46, f. 3 does not belong to our text, but shows a text portion from *Derashah shel Shlomo*, an ancient Yelamdenu midrash known from the Cairo Genizah.¹

All pages are entirely inscribed exactly within the margins and show some distinctive graphic devices as line fillers, such as broken *alefs*, three dots, little arrows, *alef* indicating the first word in a following line and a huge circle separating the sayings.

1 Jacob Mann, *The Bible as Read and Preached in the Old Synagogue*, vol. 1, *The Palestinian Triennial Cycle: Genesis and Exodus* (New York: Ktav Publishing House, 1971), 97–103.

1.1.3 Palaeography

The script is Oriental square. The letters show high density, as there is little space between the letters; this gives them regularity. The proportion of the letters is rectangular. The text is clearly legible. There are serifs, but the headline has a regular aspect and the letters are neatly hung to it (except for the ascender of *lamed*). The baseline is also kept except for the large legs of *gimel*, *pe*, *ayin*, and medial *nun* and *tav*, which go slightly below it, giving them the aspect of leaning to the left. The similar letters *bet* and *kaf* are easily distinguished, with *bet* being more angular and traced with two strokes, while *kaf* is round and is traced with one stroke of the pen; *dalet* is traced with two movements—its horizontal bar crosses with the right-hand downstroke on the right—while *resh* is traced with one movement; *he* is an open letter whose left leg does not reach the upper horizontal bar, while *het* is a closed letter. *Alef* is distinctive, being as high as it is broad. Its middle right-hand downstroke is traced obliquely and bulges; the stroke goes from the head to the baseline. Its left leg, which is traced with the narrow side of the pen, inverts to its middle and is finished with a short horizontal bar on the baseline, traced with the wide side of the pen; its right-hand part is a short thick stroke which meets the middle oblique part at a high point seeming to be attached to the headline. *Gimel* is traced with three strokes. Its right-hand downstroke is oblique and goes below the baseline as does its left-hand leg, the two forming a fork-like base. The letter is completed by a head which is a short horizontal stroke on the headline. *Mem* is an open square letter, it has a vertical right-hand downstroke and an oblique base; this gives the letter a twisted impression of leaning to the left. *Pe* is a large letter which is traced with two strokes: it begins with a short straight downstroke which ends in a large oblique base that reaches below the baseline, while its head is curved inward possessing no sting.

1.1.4 Language

The overall linguistic impression is that of super-plene orthography. In vowels the spelling with *yod* expressing /i/ predominates, as in the verbal forms *הגדל* *המתישב*, *מיתאווה*, *שתיזדקק*, *שניזקק*, *היתקן* and *התקין* (6×), also *היתקין* *שהיתיר*, *היגדל* *שימש* and *שניכנס*. While there are also single forms spelled defectively *והמשתכר*, *מתפלל*, *ונתישב*, *ומתקבל*, *נכנס*. Further plene spelling for /i/ is seen in the noun *כיתות* and in *הינם* for *חנם*. The particles *עם* and *מן* are equally spelled plene, as seen in *עימהן*, *מיאהבה*, *מיכן* and *מיאותו*, reflecting a spelling which is also known from Geonic texts.² In one instance the shwa in the verb is spelled plene:

² Michael Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', in *Encyclopedia of Hebrew Language and*

ניקפין.³ Plene spelling of the vowel /e/ is also frequent in verbal forms of the active participle—באוכל but also האוכל, הגוזל, בטל also as בטל, ומזביל, יבין— a spelling occasionally appearing in Judaeen Desert texts, a typical spelling in Babylonian Aramaic (BA), talmudic fragments from the Cairo Genizah and Geonic texts.⁴ It appears also in the adjective צמיא, in the medial syllable of אילו, the name ואחיר, and the nouns גיהינם, בשינים, בהימה, שימות, המיתים, instances in which Rabbinic Hebrew (RH) spells defectively.⁵ There are a few defective spellings, such as ואחרים, but mostly the spelling fluctuates, showing in the name בן עזי also plene spelling ובין זומה.⁶ Plene spelling is equally apparent in the particle אילא, also defectively אלא, which appears as an Aramaism in Judaeen Hebrew documents, in Genizah manuscripts and Geonic texts.⁷ The semivowel in אין and בין appear defectively, as in מישאן (1×) but 5× as (ו)מישאן⁸ and בן⁹ but also ביניהן plene. The spelling of the vowels /o/ and /u/ fluctuates equally between plene and defective spelling: אותם but also אתם (1×), in the nouns שלש, קורקבן, קודם, חליה, והלוא, תלשמי.¹⁰

Linguistics (Leiden: Brill, 2012), 951–952; Jacob N. Epstein, ‘Perush Ras’ag le-Baba Batra, *Meḥqarim be-sifrut ha-Talmud u-vi-leshonot shemiyot*, ed. E.Z. Melamed (Jerusalem: The Magnes Press), 1 (1983): 150.

3 Jacob N. Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah: Nusah ha-Mishnah ve-gilgulav le-mi-yeme ha-amora'im ha-rishonim ve-ad defusei R. Yo.-T. Lipman Heler (Ba'al To. Y.T.)*, 2nd ed., vol. 2 (Jerusalem: Magnes Press 1948), 1243.

4 Uri Mor, *Ivrit yehuda'it: leshon ha-te'udot ha-ivriyot mi-Midbar Yehudah ben ha-merad ha-gadol le-merad Bar Kokhva*. Meqorot u-meḥqarim: sidrah ḥadashah 14 (Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2015), 56;

Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1243–1244; Jacob N. Epstein, *Diqduq Aramit Bavlit* (Jerusalem: Magnes Press, 1960), 33; Shlomo Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts in the Cambridge Genizah Collections* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 38: bRS 24b בוליט but bRS 25a גוזר. For further examples in Geonic texts, see Solomon D. Sassoon, *Sefer Halakhot Pesuqot* (Jerusalem: Maqor, 1971) 27 חושיש, 65 נוטיל, 73 נותין, 79 גוזיל, 88 חוזיר.

5 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1240–1241; Yochanan Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli lefi kitvei ha-yad shel masekhet Pesahim*, (Jerusalem: Hotza'at Magnes, 2002), 49; Ryzhik, ‘Orthography: Rabbinic Hebrew’, 952.

6 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1238.

7 Mor, *Ivrit yehuda'it*, 253n450; Israel Yeivin, ‘Ketivat shel tivat “ela”’, *Leshonenu* 40 (1976): 254–258; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 51n204. See also Sassoon, *Sefer Halakhot Pesuqot*, 4, 7, 8, 11, 12, 14, 15 and further.

8 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1237.

9 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1239; Gabriel Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir: hegeh ve-tzurot*, Meqorot u-meḥqarim. Sidrah ḥadashah 10 (Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2008), 63; Ryzhik, ‘Orthography: Rabbinic Hebrew’, 952–953.

10 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1246. The spelling with *vav* is typical for ancient manuscripts. It appears in the Bible and Papyrus Nash.

FIGURE 2 Bodl. Heb. d. 47/13, f. 33^r

tall, although there is enough space for margins. Words are set apart by spaces and the sentences by a colon followed by a free space.

1.2.3 Palaeography

The script is an Oriental square whose density is high. The letters are higher than they are broad, which gives them an angular and vertical impression. The headline has a pointed aspect, as the hooks of *bet*, *gimel*, *he*, *seyn*, final *mem*, final *nun*, *kuf*, *resh* and *tav* point upwards. All these have upward-pointing serifs. *Gimel*, *nun*, *ayin*, *zadi* and *tav* sit on the baseline, albeit being a bit slanted. The letters have shading, as they are not traced with the full nib of the calamus. Similar letters are clearly distinguishable. *Bet* is traced with two strokes, with the right horizontal stroke going beyond the meeting point to the right, while *kaf* is more rounded; *resh* is also traced with one calamus move-

ment while *dalet*, which is traced in two strokes, has a prominent meeting point on the right upper horizontal bar; and the left-hand downstroke of *he* does not reach the upper horizontal bar, while *het* is closed. A characteristic letter is *alef*, whose oblique middle downstroke is traced with the full width of the calamus while the left leg is traced vertically with a thin downstroke. Its leg is inverted. Its right-hand head is traced with the full width of the calamus and it is joined to the oblique middle of the letter with the thin edge of the calamus. *Gimel* is executed with two strokes. The right-hand stroke is slanted to the left and meets on the baseline a short leg which is inverted and goes beyond the baseline. This gives the letter the impression of having a fork-like base. *Pe* is a large letter and is traced in two strokes. It has a prominent upper horizontal bar and a large base resting on the baseline. *Ayin* is similarly traced with two strokes and also has an elongated base which goes below the baseline upon which the following letter may nest. Nesting is also seen in medial *nun*. There are no ligatures or corrections.

This manuscript was inscribed by the same scribe as the following manuscript III JTS ENA 1795.1–3. While Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34 is written on parchment, JTS ENA 1795.1–3 was written on paper. Both codices show the text of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. Whether these two manuscripts form one codex of equal size or are two distinct codices of similar size that are both written by the same scribe could not be further clarified, as the manuscript held at the Jewish Theological Seminary Library could not be accessed, so I had no opportunity to view it. If the two formed parts of a single codex, the mixing of the different materials—parchment and paper—would be a novelty, as this feature is only known to appear in Byzantine manuscripts.²²

1.2.4 Language

The overall impression of the manuscript is of super-plene orthography. The vowel /i/ in particular shows plene spelling in stems like *nif'al*, *nit/hitpa'el*, *hif'il* and *pi'el* as in *ניכנסו*, *היציץ*, *היציץ*, *קיציץ*, *המיתרעם*, *והמיתכבד*, *מישתכיר* and *ניכנסים*. The manuscript changes rarely to defective spelling used in BH, seen in *מתגאה* and *שמתמנה*, and nouns that double their second radical like *מדותיו* also appear plene: *במידותיו* and *ביתות*. Similarly, the particle *עם* is spelled defectively. The spelling of the vowel /e/ is also mainly expressed plene by *yod*, as in the nouns *לפרדיס* but also *פרדס*, *ליצים*, *מיתה*, *הנר* (2×) but also *שלניר*, *שבבהימה*, *וחיבל*. It appears in the adjectives expressing sere, as in *שמין*, in verbs like *מישתכיר* and *ומישיב*, and in *אילו* (4×) and *אלו*. It also expresses a segol in *וניחמד* and *ניהנא*

²² I thank Judith Olszowy-Schlanger for drawing this to my attention.

as well as in the relative pronoun *ש*, as in *שיש* for *שייש*.²³ Plene spelling also appears in the semivowels as in *אינן* and *בינו לבין*. The spelling of /o/ and /u/ is primarily kept defectively, as in *שלשה* but also *שלושה* (1×), *יִתֵר* for *יותר* indicating perhaps a different reading of the word,²⁴ *השובע* for *השובע*, the active participle *אכלין* but *האוכל* and *אומרים*, the object *אתם/ן* and *אתו*, *משום*.²⁵ The spelling of /a/ in final position shows mixed evidence in nouns and names: *בן רמיה*, *פרהסיא* *בן רמיה*, *בן עקיבא*, *בן אביה*, *בן אבויא*, *זומה*.²⁶

The consonant *yod* shows mixed plene and defective spelling in *מניין* also as *מנין*, and appears in the final position as *alef-yod*—*בן עזאי*—rather than as two *yods*.²⁷ The sibilants oscillate, as is apparent in *סבע* for *שובע* and *סונה* for *שונה*, a frequent phenomenon in RH.²⁸ There is an instance of emphasisation of consonants and guttural weakening in *יוצאים* for *יושיעים*.²⁹ The manuscript shows the interchange of *mem* and *nun* typical of RH, primarily using *nun* in the masculine plural participle—*מבטלין*, *מחניפין*, *בנים נכפין*—*ממטטין*, *זוקפין*, *גובבין*, *מרבין*, *משתינן*, *המלבינן*, *אומרים/ן*, *מעמקינן*, *מכירין*—while *mem* is used in plural nouns throughout—*דברים מביאינן*—while *עליהם*, *צדיקים*.³⁰ The noun *אדם* is spelled in this manuscript with *mem*. One finds a spirantisation typical of RH in *גובבין* for *כופפין*.³¹ A long morpheme of

23 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1243; Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts*, 39: BRS 24a–25b note 2 on the vocalisation.

24 Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 950; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 146.

25 Judith Henshke, 'Defective Spelling in Manuscripts of the Mishnah: A Proposed Explanation', *Journal of Jewish Studies* 72, no. 1 (2021): 94. Henshke assumes that defective spelling in these cases is due to interlingual Hebrew contact and Aramaic influence. On the different ways to spell *משום*, see Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 70–71; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 163nn646–647; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 413–414.

26 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1246–1247; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 32–37.

27 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 67–71.

28 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1233–1234; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 71–73.

29 Judith Henshke, 'Ha-Itzurim ha-naḥatziym bi-ketav yad Qaimbridg' (Hotza'at Lev) shel ha-Mishnah', *Leshonenu* 72, no. 4 (2010): 437.

30 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedushot be-leshon ḥaz"al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

31 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1220–1223; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 108–109; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 188–189; Mor, *Ivrit yehuda'it*, 121–123; Shimon Sharvit, 'Ḥilufei ha-itzurim b-p bi-leshon hakhamim', in *Mas'at Aharon: meḥqarim be-lashon mugashim le-Aharon Dotan*, ed. Moshe Bar-Asher (Jerusalem: Mosad Bialik, 2009), 218–243.

the second-person masculine singular perfective appears in מצאתה; this is frequent in Judaeon Desert texts and less frequent in RH.³²

The particle של is always prefixed to the following word—שלמשיח, שלעצרת—שלמיך, שלאדם—as is known from mishnaic and talmudic manuscripts and is apparent in the facsimile of Halakhot Pesuqot.³³ Names that appear in the manuscript are דויד, בן זומה, בן אבויא, בן אביה, ר' עקיבא, יהוה, אלהים, יהוה, and מקום.³⁴

There is no use of foreign vocabulary. The verb היה is conjugated in Aramaic. The creator of the manuscript ascribes anonymous sentences to authorities, e.g. שמעון בן יוחאי. There is distinctive RH vocabulary—בזמן (spelled defectively)—and one abbreviation—שנ' for שנאמר.

1.3 Manuscript III: JTS ENA 1795.1–3

1.3.1 Size

16.7 cm × 16.3 cm

1.3.2 Codicology

The three folios JTS ENA 1795.1–3 were written in the 10th or early 11th century on a brown paper codex. The text of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh covers sentences with the numbers *thirteen*, *fourteen*, *twenty-two*, *twenty-four* and (*two hundred and*) *forty-eight*. The brown paper codex has a square shape and is inscribed with seventeen lines in black ink. The fragments seem to have narrow margins. This, however, cannot be determined with certainty as the fragments have been cut out and pasted onto a different frame. JTS ENA 1795.1 shows three holes which make it difficult to read. The fragments JTS ENA 1795.2^v and 1795.3^v are torn on the right-hand side so that huge parts of the text situated in the middle and upper right side are missing. JTS ENA 1795.1^r shows sentences of number *thirteen*, and JTS ENA 1795.1^v joins directly to it, showing *fourteen* and *twenty-two*. This text joins directly to JTS ENA 1795.2^r, showing *baraitot* of bSot 46b verbatim, and these continue on JTS ENA 1795.2^v, followed by *twenty-four*. JTS ENA 1795.3^r joins directly to the previous folio and shows *twenty-two* followed by Birkhat ha-Shahar, which contains (*two hundred and*) *forty-eight* on JTS ENA 1795.3^v.

32 Elisha Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls* (Atlanta: Scholars Press, 1986), § 310.11; Mor, *Ivrit yehuda'it*, 190153; Mose Z. Segal, *A Grammar of Mishnaic Hebrew* (Oxford: Clarendon Press, 1927), 70–71.

33 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot Pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20.

34 Yeivin, 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'.

FIGURE 3 JTS ENA 1795.1^v

The script of the fragments is similar to the script of the precedent manuscript Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34. The folios of JTS ENA 1795.1–3 are similar in script, in text layout and also probably in their original size to the previous. Therefore, here I only list the differences between the two manuscripts.

Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34 is inscribed on parchment, while JTS ENA 1795.1–3 are written on paper, which would indicate a slightly later dating to the 11th century as paper started to be used more widely at this time. Unlike Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34, which is inscribed with eighteen lines, JTS ENA 1795.1–3 show only seventeen lines. The beginning of a new sentence in JTS ENA 1795.1–3 is marked by a colon and a circle after which a space follows. JTS ENA 1795.3^v ends with a blessing followed by another blessing inscribed below our text written by a different hand in a different ink.

1.3.3 Palaeography

The script of JTS ENA 1795.1–3 is Oriental square, and is exceedingly similar to that of Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34. In comparison to the script shown in Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34, the script of JTS ENA 1795.1–3 seems slightly less slim. It is more rounded and calligraphic, which may be due to a less sharpened nib of the pen. For a detailed palaeographical analysis of the script, see the previous manuscript above.

In JTS ENA 1795.1–3 the epithet of the divine is abbreviated by two dots above the letters (הקב"ה), and line fillers appear in form of hooks (JTS ENA 1795.2).

In general, it seems that these fragments assemble not so much numerical sayings of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh (although the text covers some rare sayings), but rather collect early *baraitot* from the Mishnah and Tosefta and mix these with much later Babylonian talmudic and liturgical content.

1.3.4 Language

The manuscript shows mixed orthography tending to plene spelling. The spelling of /i/ in nouns is frequent—מידות, מצינה, הצינה—, but it also appears in פידיון and העיר, which appears once as הער. *Yod* is also spelled in nit/hitpa'el, nif'al, hif'il and the pi'el: ומיתקבל, וניזקק, שילחו, בילבלה, להיכנס, שהלילה, ביטל and ביטלו (3×) also defectively as בטלו (2×). Plene spelling is found after the letter *lamed* in ליגר, ליזרוע.³⁵ The particle עם is spelled defectively. Spelling of *yod* for /e/ appears in the noun שיניו, but there is also שני, and in words with the alef prostheticum, such as באיצבעו (also defectively as באצבעו),³⁶ in the active participle, as in קוציץ, ואוכל, ומזביל, ומלהיך, and before the patachfurtivum in ופותיח.³⁷ It also shows in the particle אילו and the semivowel of ואין. Plene spelling expressing the sound /e/ with an *alef* is seen in the name נבוכדנאצר.³⁸ Plene spelling of /o/ is not the norm: שלשה, כולם (2×).³⁹ The spelling of /a/ in final position fluctuates between *alef* and *he*, as in פרסא, להלויה, and the names רבינא, חזקיה, רבינא, ר' יהודה.⁴⁰

35 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1244.

36 Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 334–335.

37 Mor, *Ivrit yehuda'it*, 56; Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1243–1244; Epstein, *Diqduq Aramit Bavlit*, 33; Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts*, 38: bRS 24b בולייט but bRS 25a גזור; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 47.

38 Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 224.

39 On a discussion of plene and defective spelling of /o/, see Henshke, 'Defective Spelling'.

40 The ways of spelling with *alef* or *he* see Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1246–1247; and the discussion in Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 32–37.

Expressing the first root consonant by double *yod* is an unusual feature that appears in ייחלנו.⁴¹ However it is common in middle position, as in נשתייר, and appears in the final position of the first person possessive pronoun לידיי.⁴² Consonantal *vav* may be spelled with *alef*, as in כוותיה for כואתיה, known from the Judean Desert texts and which also appears in RH.⁴³ There is change in sibilants—סריטוט for סריתוט, normally as שירטוט—known in Judean Desert texts and RH.⁴⁴ There is frequent interchange between *mem* and *nun* in the masculine plural noun and pronoun endings: עצים, דברים, מביאין, אומרין, מכירין, מביאין, דברים, עצים. An interchange of *resh* and *lamed* appears in ואיתצר instead of ואיתצל, which is frequent in Mishnah manuscripts and RH and is a characteristic of Babylonian Aramaic.⁴⁶

Further diverse features appear, such as the prefixing of the particle *sh* to the following word: שלמקום, שלמזורע, שלעיר, שלמקום, שללל.⁴⁷ The names showing in the manuscript are רבינא, ר' יהודה, חזקיה, ונבוכדנאצר. The names of God are rendered variously, as שלמקום, יי, הקבה, שלמקום.⁴⁸

There is vocabulary from Greek, such as וקלסטר, and use is made of Aramaic, as in הזיקא לידיה ואיתצר, as well as distinctive RH lexicon, such as בירושלם, משום, בקרסול, אדם. The manuscript shows abbreviations such as ש' for שרצים, and that of the usual exegetical terminology: ק"ו for קל וחומר, שנ' for שנאמר.

2 Oriental Square, 11th Century

2.1 *Manuscript IV: CUL T-S H 7.21, CUL T-S K 21.94, CUL T-S K 21.85, CUL&Bodl. L-G Talm. II 95, Bodl. Heb. a. 2/24*

2.1.1 Size

CUL T-S H 7.21: 25.0 cm × 14.8 cm

CUL T-S K 21.94: 38.0 cm × 14.8 cm

41 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 63–64; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 955.

42 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 67–71.

43 Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, § 100.9; Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1224.

44 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1233–1234; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 71–73; Mor, *Ivrit yehuda'it*, 97–104.

45 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedushot be-leshon haz'al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

46 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 129–130; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 222–228.

47 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot Pesuqot* 3, 8, 9, 20 and further.

48 Yeivin, 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'.

שהיא במאותם וארבעים ושמונה מנה
 וראיתו ועל עניני ונדרת עני ופלתו לאחורי
 וחזרתי אעלו ואמרת לו מה שמך ואמר לי
 יצחק בן חוניה שמי ואמרת לו כלום
 משנה יש בידך כלום אמר לי יש בידך
 ואמר לי לאו ואמרת לו אם כן מה מלאכתך
 ואמר לי מלמד תיעקות אע ומיד ביקשת
 עליו ונכנס יתוש לתוך חוטמו והלך
 ובעשה גל של עצמות באותה השעה
 אמר רבי יוסה ברור המקום שבחזק
 בחכמים ובתלמידיהם שהם אומרים
 מלמדי תיעקות ליבם כמלך ודעתם
 כתייעקות והטתן שלום למלמדי תיעקות
 כעבד עבודה דיה וקמכבודו וירוש
 גיהנם והשואל בשלומן כחזק שבן
 במדקלוט והאומר עליו בשש
 מיתגו ברך דין אמת אין לו חלק לשש
 הבא וש מלמד תיעקות אומר לא יאב
 דין סלח לו ^{FS. H7 21} אלו הם שבעה דגשים
 מימינו ואבדיהם ויעקב ומשה משמא
 על שבעה רבדים הגענים באים על
 ועל לשון חדק ועל גדות הירוח
 דמים ועל שבעת שקר ועל
 גליו עריות מען שני יעני
 ועל לשון הרע מען
 וכתב והעך מדים
 מען ויאמר יי
 ושל

FIGURE 4 CUL T-SH 7.21'

CUL T-S K 21.85: 24.0 cm × 15.5 cm

CUL&Bodl. L-G Talm. II 95: 23.2 cm × 15.9 cm

Bodl. Heb. a. 2/24: 63.5 cm × 14.3–16.2 cm

2.1.2 Codicology

The fragments CUL T-S H 7.21, CUL T-S K 21.94, CUL T-S K 21.85, CUL&Bodl. L-G Talm. II 95, and Bodl. Heb. a. 2/24 form part of one incomplete rotulus which was written in the early 11th century and which shows sentences of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *three*, *four*, *six*, *seven*, *ten*, *eleven*, *thirteen* and *fourteen*. The text is written on long narrow pieces of unruled parchment which was inscribed with brown ink. The parchment has narrow left- and right-hand margins and the text inscribed on the verso is on top to the writing of the recto. This indicates that when the reader finished reading the text on the recto, the rotulus was turned over on the horizontal axis. Turning the 'page' upward, this way, unlike in a horizontal scroll, the reader could continue to read without needing to first roll up the rotulus. The fragments align as follows: CUL T-S H 7.21^r shows number *seven*. Bodl. Heb. a. 2/24^r does not align directly, but the piece shows stitching on top, and a *dalet* on the right upper margin above the first line indicates how the parchment pieces should be sewn together. This piece shows sayings of the number *six*. CUL T-S K 21.94^r presents sayings of *ten* and has stitching on the lower margin. This piece does not join directly to the preceding parchment piece. However, CUL T-S K 21.85^r aligns directly to this parchment piece, showing stitching on its top and its bottom margin, and a *he* above the first line of the writing announces the order of the sewing of the parchment pieces.⁴⁹ This fragment shows *ten*, *eleven*, *thirteen* and *fourteen* and forms the upper part of a fragment, which is continued by its adjacent piece of CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^v, which forms its lower part. The adjacent fragment CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^v continues *fourteen*.

When the fragments are organised and aligned in this manner and flipped over, CUL T-S K 21.85^v and CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^r show sentences of *three*. They join directly to CUL T-S K 21.94^v, which shows stitching on its top and continues *three* and has one instance of *four*. This is followed by Bodl. Heb. a. 2/24^v, which does not join directly but shows sayings of *four* and *three*. CUL T-S H 7.21^v shows a different text, and is inscribed by a different scribe, hence it does not belong to our text.

The different sentences are divided by a circle below the headline or a colon and a space. In fragment CUL T-S K 21.85^r, we see both signs combined as a

⁴⁹ Olszowy-Schlanger, 'Un Rotulus', 28–30.

colon followed by a circle and a space which also appears for instance in Bible manuscripts from the Firkovitch collection also as colon, circle, colon.⁵⁰ The parchment pieces are inscribed in one narrow column whose right-hand margin is kept aligned while the left-hand margin is not always met.

2.1.3 Palaeography

The script is Oriental square. The writing is clear and legible and was executed with care. The density of the letters is low, there are small spaces between the words and the individual letters do not touch. The proportion of the letters is square, they are as high as they are broad, and the final *mem* in particular has the shape of a cube with a small serif above the headline. The letters keep the headline and baseline despite the small serifs of the letters *bet*, *dalet*, *he*, *kaf*, final *mem*, *resh* and *tav*. Letters that are alike, such as *bet* and *kaf*, are similar yet distinguishable. *Bet* has a right-hand angular downstroke which meets with the horizontal base beyond the meeting point to the right, while *kaf* is a rounded letter. *Dalet* and *resh* differ in the way *dalet* is a traced: its horizontal upper bar goes beyond the meeting point to the right with its right-hand vertical downstroke, whereas the horizontal bar of *resh* is not extended to the right. *He* differs from *het* in the fact that its left-hand downstroke does not reach the upper bar in comparison to *het*, which is a closed letter. Sometimes, however, the left-hand downstroke of *he* meets with the upper bar, which makes *he* and *het* look alike. *Yod* and *vav* also resemble each other, as *yod* is sometimes traced with a long vertical downstroke which nearly reaches the baseline. *Alef* is distinctive, as its middle extremity is traced obliquely, reaching from the headline to the baseline, its short and vertical right-hand extremity has a slanted serif and its left-hand extremity is traced with a vertical downstroke twisting the pen and curving the leg of the letter inwards. Final *mem*, which is a cuboid letter with a short serif on the upper left of the headline, is strongly reminiscent of *samekh*; the right-hand extremity of *ayin* is elongated, reaching below the baseline upon which the following letter nests; and *tav* is traced with four strokes, a horizontal upper bar on the headline, its right-hand extremity is perpendicular to the baseline, its left-hand leg meets with the headline and closes the letter so that its left-hand extremity is traced with a vertical downstroke meeting the baseline upon which a short horizontal foot is traced to the left. The text shows *alef-lamed* ligatures, and abbreviations

---

50 Olszowy-Schlanger, 'Un Rotulus', 32; Benjamin M. Outhwaite, 'Beyond the Leningrad Codex: Samuel b. Jacob in the Cairo Genizah', in *Studies in Semitic Linguistics and Manuscripts: A Liber Discipulorum in Honour of Professor Geoffrey Khan*, ed. Nadja Vidro et al., *Studia Semitica Upsaliensia* 30 (Uppsala: Uppsala Universitet, 2018), 327.

FIGURE 5 CUL Or. 1080.4.57^v

2.2 Manuscript v: CUL Or. 1080.4.57

2.2.1 Size

14.8 cm × 14.1 cm

2.2.2 Codicology

The fragment CUL Or. 1080.4.57^v was written in the early 11th century and shows numerical sayings of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *seven*, *eight* and *ten*. The rectangular-shaped codex was written on yellowish parchment. The parchment was ruled with a hard point and has a few small wormholes. The text on CUL Or. 1080.4.57^v shows the number *seven* and aligns directly to the verso, which shows sayings of *ten* and *eight*. The beginning of every new sentence is marked by a siglum :o: followed by a small space. This graphic

device is known from biblical manuscripts, for instance in the Firkovitch collection, and was there used as a dividing element between Masoretic notes.⁷⁴ Further, in the enumeration every subsequent single element of the numbered saying listed is marked by a full stop on the headline.

2.2.3 Palaeography

The script is Oriental square. The spaces between the letters are relatively large, so the text has low density. The letters are as broad as they are high, and have shading. The letters *he*, *lamed*, and final *mem* in particular are elongated at the ends of lines, which gives the text a regularly inscribed impression. The headline is kept by all the letters, as they are clearly hung from it (except for the ascender of *lamed*). As for the baseline, the letters keep to it except for the letters *gimel*, *nun* and *ayin*, whose bases go slightly below it. The similar letters *bet* and *kaf* are clearly distinguishable: *bet* is more angular and *kaf* is traced with one slender and round stroke. The upper horizontal bar of *dalet* goes to the right beyond the meeting point of its right-hand vertical downstroke, while *resh* is traced with one stroke having a prominent rectangular head. A characteristic letter is *alef*: its left-hand oblique downstroke descends from the headline without reaching the baseline, and the extremity of the left leg is inverted to the middle and is traced with the full width of the pen, as is its small head on the right side. Final *mem* is a closed rectangular letter, the tracing of the horizontal upper bar follows the headline, its right-hand vertical stroke turning to the left like a *nun* results into a horizontal base which goes slightly beyond the baseline. The letter is closed on the left-hand with a bulbous downstroke which meets the base. *Pe*, *ayin* and medial *nun* are all distinctive letters as the following letters may rest on their horizontally elongated bases. This nesting feature is known from Arabic calligraphy. Likewise, as in Oriental manuscripts, the bases of the letters *dalet*, final *nun* and *kuf*, are curved downward. Lastly, the meeting point of the middle leg of *shin* has slightly moved upward on the left-hand downstroke, instead of meeting it on the baseline.

Elongated letters *he*, *mem*, and *lamed* at the ends of lines fill the line to the margin; the same goal is fulfilled by space fillers: two left turned v's (<<).

2.2.4 Language

The manuscript uses nearly exclusively defective spelling, as can be seen in the spelling of /i/ in רבית and the semivowel בן for בין, which is un-

74 Outhwaite, 'Beyond the Leningrad Codex', 327. Outhwaite describes this graphic device as a distinctive siglum of the scribe Samuel b. Jacob, which apparently is not the case here. Rather this siglum appears in Bible manuscripts generally as a graphic device.

usual.⁷⁵ The spelling of /e/ is also mainly defective, as in המתים אלו הן, appearing also plene as הן ואילו הן and גיהנם. The spelling of the vowels /o/ and /u/ is mixed: קודם, שלשה.⁷⁶

The particle של is prefixed to the following word throughout: שלצדקה, שלמשיח.⁷⁷ The names which appear are ר' עקיבה and דוד (spelled defectively). The name of God is rendered as אלקים, יי, הקבה.⁷⁸

There is no unusual vocabulary used in this manuscript. Corrections in the manuscript are marked by two dots above the letter and are added above or are crossed out on the line. Numbers are abbreviated by Hebrew letters as are entire words 'בית קבר' for בית קברות, 'כה' for כהכתוב, or 'ב' המ' for בית המקדש, and even whole biblical quotations as 'כיסא כבוד מר' of Jer 17.12: כִּסֵּא כְבוֹד מְרוֹם מְרֹאשׁוֹן; מְקוֹם מְקֻדְשָׁנוּ.

The technical terms used are 'שנאמר' for 'שנ', 'וגומר' for 'וגו', 'אומר' for 'אומר'. Two vocalisations appear, in תשב and מְכִין.

2.3 Manuscript VI: Bodl. Heb. e. 77/24, ff. 53–54

2.3.1 Size
17.9 cm × 16.0 cm

2.3.2 Codicology

The folio fragments of Bodl. Heb. e. 77/24, ff. 53–54 are part of a codex written in the 11th century and show a wide range of sayings of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh containing the numbers *five, six, ten, eleven, thirteen* and *fourteen*. The folios are written on ruled parchment and are inscribed with brown vegetal ink. The fragments are damaged pieces. While Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r lacks the upper margin and the inner left margin, Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^r lacks half of the folio's left side. Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r shows sayings of *six*, its verso lists sayings of *five* and Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^r shows *ten*. These are individually inscribed manuscripts that do not align textually, while Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^r, which shows *ten*, directly joins to Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^v, continuing with *eleven, thirteen* and *fourteen*. Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r shows a perpendicular inscription on the right-hand margin and three renewed lines with black ink on the lower part of the folio, as it seems that the script may

75 Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 63; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 952–953.

76 For a discussion, see Henshke, 'Defective Spelling'.

77 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot Pesuqot*, 3, 8, 9, 20 and further.

78 Yeivin, 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'.

FIGURE 6 Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r

have been faded. The sentences are divided by left turned arrows (<) and a space. The last folio, Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^v, shows a *custos* at the end of the page.

2.3.3 Palaeography

The script is Oriental square and the density of the letters is low. The proportion of the letters is square and they are attached to the headline and baseline. Despite the pointed serifs of letters such as *bet*, *gimel*, *kaf*, *nun*, *pe*, *resh* and *tav*, the script gives a regular impression. The similar letters *bet* and *kaf* are distinguish-

able, as *bet* is more angular and has a somewhat pointy horizontal bar, and *kaf* is a rounded letter with an equally pointy head. *Dalet* is traced with two strokes, and its horizontal upper bar breaks the vertical downstroke to the right, while *resh* is traced with one stroke giving a square impression. *He* is an open letter, as its left-hand downstroke does not meet with the horizontal upper bar, while *het* is a closed letter, with a curvy left-hand and right-hand leg whose meeting points on the upper bar are finished by two pointy serifs. What characterises many letters are their wavy legs, which undergo a twist of the pen when traced so that the movement creates slight curves to the downward stroke (*gimel*, *he*, *seyn*, *het*, final and medial *nun*, final *pe*, *kuf*). In comparison to these, *vav* looks like a hook executed with a straight downstroke and a serif on its top. Final *mem* is also a distinctive letter. It is large and is traced in three movements. Its upper horizontal extremity has a pointy serif, its large base is somewhat slanted and goes below the baseline, while its left-hand downstroke closes the letter and gives the final impression of imitating a sigma. What also characterises this script is the letter *pe*, which has a sting on its head traced with the first movement of the pen, and its large base is slanted and reaches below the baseline to the left upon which the following letter may rest. This nesting of letters is also characteristic of the elongated base of *ayin*.

The script contains *alef-lamed* ligatures known from Oriental calligraphic contexts.

2.3.4 Language

The manuscript shows mixed super-plene and defective orthography. The vowel /i/ can be spelled in the nouns ביתה, גידה, מיטה, דיברי סוד, גיראי, and also in the stems pi'el and nif'al, as in גירר, הניכנס. There is one defective spelling in המשכתר. The spelling of /e/ is also mixed: in the nouns there are השריץ, לשיניים, מיתה, מיטה, and שנינו, but also מעים; in the verbs, והאוכל is spelled defectively as ואלו הן, but there are also plene ואלו הן. The semivowel is always spelled plene, as in ביניהן, אין. The spelling of /o/ is in nearly all instances plene: שלושה (9×) but also שלשה (2×), אותה, פיתאום, אודה.⁷⁹ The orthography of /a/ uses *alef* in בחזקיה, ר' נחמיה, however in names only *he* shows בחזקיה.⁸⁰

The first root consonant *yod* is spelled by double *yod*, as in ייסורים, והיישן, במתייש, an unusual phenomenon.⁸¹ Double *yod* is also used in middle posi-

79 Henshke, 'Defective Spelling'.

80 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1246–1247; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 32–37.

81 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 63–64; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 955.

tion in לביית, in the dual לשיניים, כפליים, העיניים,⁸² as well as in the final position in רשיי. There is frequent interchange of *mem* and *nun* in the ending of the active masculine plural participle, as demonstrated in the cases קשין, ושותים, המסנין, באים, שאולין, מעדין, מרבין, ממעטין, אוכלים, מצנין, ממעכין, ייסורים, אומרים, המסנין, מנגחין, כממזרין, and so on.⁸³ The word אדם, 'man', is spelled with *mem*.⁸⁴ One long morpheme appears in the second-person masculine singular perfective מבטלתה.⁸⁵

The particle של is always prefixed to the following word: שלמשה, שלתמחוי, שלאהרן.⁸⁶ Vocabulary is used from Greek—באספרגוס, אפיטרופוס—and Aramaic phrasing is used in אתעבדת צבתא קדמייתה and מלכי המתא in the first saying on Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^v, and in the conjugation of הוה.

Corrections are added above the line. Hebrew letters abbreviate the numbers and beginnings of sentences such as in ה' and 'נא' דב' ו' for שש/חמש דברים, 'five/six things are said', as well as technical terms 'נא' for נאמר/ו' and 'או' for אומר/ין.

2.4 *Manuscript VII: CUL T-S K 21.84*

2.4.1 Size

24.0 cm × 14.0 cm (middle column)

2.4.2 Codicology

The fragment CUL T-S K 21.84 is a megillah written in the 11th century. The horizontal scroll was made of parchment; its lower part is missing, and it is inscribed with three columns, of which the right-hand part is torn. The parchment is not ruled and is only inscribed on its recto. The left column shows two ownership inscriptions and blessings. The middle column shows sayings of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh covering numbers *eight*, *ten*, *twelve* and *fourteen*, followed by numbers *four*, *five* and *six*. The right column seems to show other midrashim. The sayings are divided by spaces of a width of four letters. The left-hand margin is irregular. There is no punctuation or graphic devices.

82 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 64;

83 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedushot be-leshon haz"al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

84 Edward Y. Kutscher, 'Leshon haz"al', in *Sefer Hanokh Yalon: qovetz ma'amerim*, ed. Shraga Abramson, Edward Y. Kutscher, and Shelomo Esh (Jerusalem: Magnes Press, 1963), 258.

85 Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, § 310.11; Mor, *Ivrit yehuda'it*, 190/153; Segal, *Grammar of Mishnaic Hebrew*, 70–71.

86 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot Pesuqot*, 3, 8, 9, 20 and further.

FIGURE 7 CUL-T-S-K 21.84^r

2.4.3 Palaeography

The script is Oriental square. The density of the script is high. There is a small space between each letter so that they do not touch. The proportion of the letters is square: they are as high as they are broad. The letters have shading and some letters (*seyn*, *yod*, medial and final *nun*, *ayin*, *zadi*) have serifs. The letters keep to the imagined headline and baseline, except for *gimel*, *he*, *kaf* and *ayin*. The ascender of *lamed* and the descenders of final *nun* and *kuf* are very short and hardly go above or below the headline and baseline, so that the text gives a regular reading impression. The right-hand downstrokes of the letters *he* and *tav* are curved and short and do not meet the baseline, whereas their left-hand extremities reach the baseline and create the impression that the letters are slanted and lean to the left. The similar letters *bet* and *kaf* are distinguished: *bet* is an angular letter whose horizontal base reaches beyond the meeting point of its vertical right-hand downstroke to the right, while *kaf* is a large and curved letter. *Dalet* is traced with two movements, and its horizontal bar crosses with

its right-hand vertical stroke, while *resh* is traced with one curved movement. The left-hand downstroke of *he* does not reach the upper bar but goes beyond the baseline, while its right-hand vertical downstroke is short, which gives it a slanted impression in comparison to *het*, which is an angular and horizontally oriented closed letter. Defining letters of the script are the kappa-shaped *alef*, looking nearly like a Latin *n*; *gimel* with its slanted left-hand extremity looking like a fork; *lamed* with its short ascender and its small body leaning to the left; and medial *mem*, whose left-hand short and slanted serif meets with its curved right-hand descender on the headline, creating an open letter. The depth of *pe* is reduced. Its head is traced with a vertical downstroke which connects with its large round base, and it has no sting on its head. The right-hand vertical downstroke of *tav* is very short and does not reach the baseline, whereas its left-hand extremity, which is a vertical stroke meeting the horizontal upper bar, closes the letter.

2.4.4 Language

The manuscript shows super-plene orthography. The preference for spelling /i/ is seen primarily in the verbs, as in *גיבנסו*, *קיציץ* but also *קיציץ*, *היציץ* and one Aramaic conjugation, first-person singular perfective, also plene, *ווגיבית*, but also in *מימינו*, however *רבית* is spelled defectively. The spelling of /e/ with *yod* is also frequent, as in *מיתים* and *מיבין*, *ישינה* and *ישינים*, and the names *בין עזיי* and *בין זומה*, which frequently appear this way in Mishnah manuscripts, but also defectively as *בין עזיי* and *בין זומה*, *בן יוסף*,⁸⁷ and *אלו הן* defectively. The semivowel is spelled, as in *אין*. The spelling of /o/ shows mixed orthography, as in *הקודש* but also *קדש*, *אותן*, *תלשמ* [י] instead of *תושלמי*,⁸⁸ *קול וחומר*,⁸⁸ whose plene spelling is distinctive of Geonic texts,⁸⁹ *קורקבן*,⁹⁰ *כל*.⁸⁹ *He* reflects the orthography of /a/ in names: *חזקיה*, *ר' עקיבה*, *בן זומה*.

The consonants show plene spelling for the diphthong in the middle position, as in *מונין*, as well as in final position in names, as in *בן עזיי*. The consonantal *vav* is also spelled plene: *וויין*. There is frequent interchange of *mem* and *nun* in the masculine plural participle as well as in masculine plural nouns: *בנים*, *עושים*,

87 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:239; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 952.

88 The transposition of the sibilant appearing here is known from BH, see to this phenomenon Gesenius, *Hebräische Grammatik*, § 19n.

89 Friedman, 'Ancient Scroll Fragment', 24–26; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 278–279n655; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 286 and 286n70; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 404–405.

90 Henshke, 'Defective Spelling'.

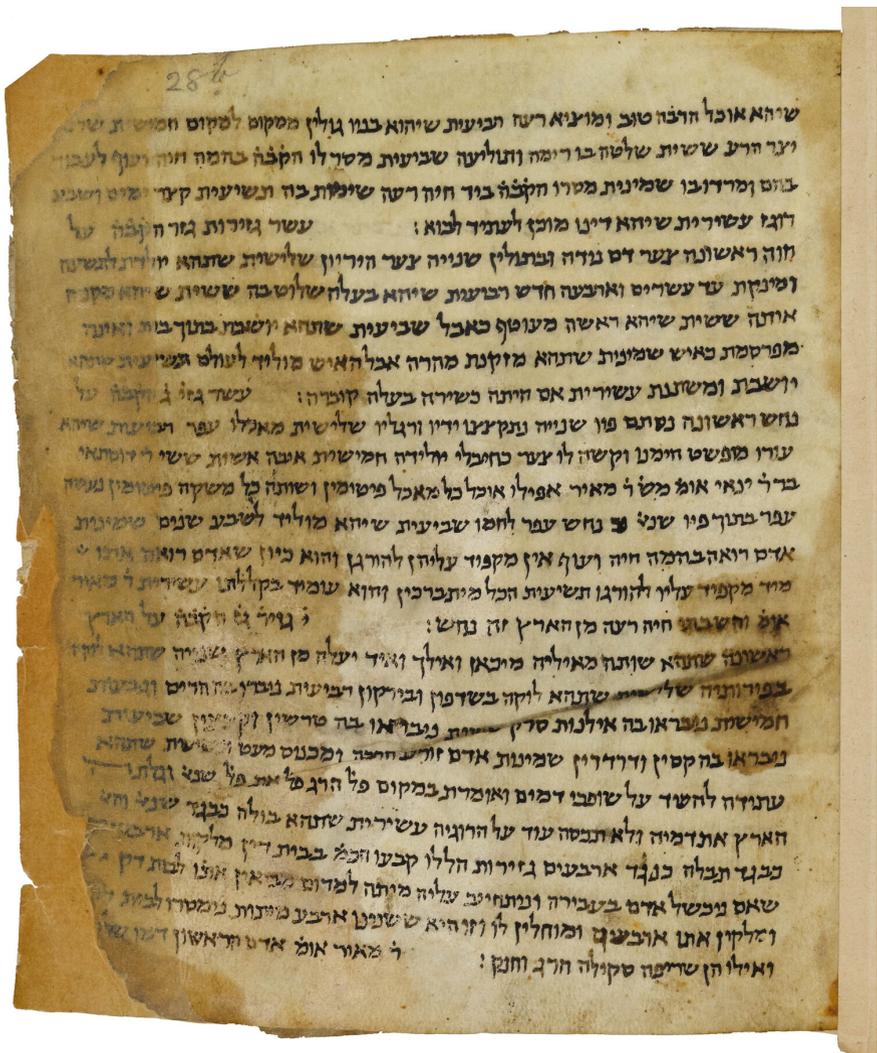

FIGURE 8 Bodl. Heb. c. 18/11, ff. 28bis r

Whether these particular letters are marked for gematrical reasons could not be determined. On Bodl. Heb. c. 18/11, f. 29^r there is a big spot of ink in the lower bottom section.

2.5.3 Palaeography

The script is Oriental square. The density of the letters is high, as the space between the letters is small, however the words are clearly set apart by a space which could be filled by a square letter. The proportion of the letters is square,

‘מש for משם, זר’ עב for עבודה זרה, בישר’ for בישראל, העולם for העולם—as are the introductory words of the sentences, e.g. ‘גז’ גזיר’ גז’ for עשר גזירות גזר. Numbers are abbreviated by Hebrew letters, and there are technical terms ‘גומר’ for וגומר, ‘אומר’ for אומר, ‘שנאמר’ for שנאמר. There is one vocalisation in פָּלֶף.

2.6 *Manuscript IX: CUL T-S C 1.3, CUL T-S C 2.175, CUL T-S NS 329.419, CUL T-S AS 91.484*

2.6.1 Size

CUL T-S C 1.3 25.5 cm × 13.3 cm

CUL T-S C 2.175: 25.5 cm × 13.3 cm

CUL T-S NS 329.419: 19.0 cm × 12.0 cm

CUL T-S AS 91.484: 10.0 cm × 5.5 cm

2.6.2 Codicology

The manuscript fragments CUL T-S C 1.3, CUL T-S C 2.175, CUL T-S NS 329.419 and CUL T-S AS 91.484 form part of a single paper codex that was written in the 11th century, and they contain numerical excerpts of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *three*, *four*, *five* and *seven*. The folios have no ruling, are inscribed with black ink and have narrow margins. They are inscribed by two different hands. Half of the fragments—CUL T-S C 1.3, f. 1^r right side, f. 2^r left side, and f. 3^r left side, CUL T-S C 2.175, f. 1^r and CUL T-S NS 329.419^{r/v}—show the first hand and mark every beginning of a new sentence with a small space. The fragments CUL T-S C 1.3, f. 1^r left side, f. 2^r right side, f. 3^r right side, CUL T-S C 2.175, f. 2^v and CUL T-S AS 91.484^{r/v} show the second hand. The fragments CUL T-S C 1.3, f. 1^r–3^v appear on dark brown bifolios while CUL T-S C 2.175, f. 1^r–2^v, CUL T-S AS 91.484 and CUL T-S NS 329.419 are preserved only on folio halves. All fragments are damaged on the inner and lower margins. CUL T-S AS 91.484 and CUL T-S NS 329.419 appear on smaller damaged snippets.

The fragments of CUL T-S C 1.3, f. 1^r–3^v and CUL T-S C 2.175, f. 1^{r/v} of the first hand join directly. They show sentences of number *four* and align as follows: CUL T-S C 1.3, f. 3^r left side is followed by CUL T-S C 1.3, ff. 3^v right side,¹⁰⁸ 1^v left side, 1^r right side, 2^r left side, 2^v right side and CUL T-S C 2.175, ff. 1^v and 1^r. CUL T-S NS 329.419^{r/v} is also written in the first hand; its recto also shows *four*, while its verso shows *four* and *five*.

CUL T-S C 2.175, f. 2^{r/v} and CUL T-S AS 91.484^{r/v} are written in the second hand. In terms of the content, CUL T-S C 2.175, f. 2^v shows sentences covering *three*

¹⁰⁸ Once on CUL T-S C 1.3, f. 3^v one finds an excerpted sentence showing the number *five*.

FIGURE 9 CUL T-S C 1.3, f. 3^r left side

and joins directly to CUL T-S C 2.175, f. 2^r, which covers *three* and *seven*. CUL T-S AS 91.484 may also cover *three*: its content and its position in relation to the other fragments could not be determined with certainty.

In addition, the excerpted sentences show one peculiar motif in content which may point to the time and the multicultural context where this manuscript came into being. The motif of an ascending mule on a stair (אם יעלה חמור) (בסולם) appears in the second opening sentence of *four* on CUL T-S C 1.3, f. 3^r, which could point to a polemical mention of Muhammad's ascension to heaven riding on his mule, being reminiscent of Jacob's ladder.¹⁰⁹

109 Altman, 'The Ladder of Ascension', 57–58; Olszowy-Schlanger, 'Un Rotulus', 28.

2.6.3 Palaeography

The script is Oriental square written in two different hands. On the bifolios Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh appears on the right-hand side of CUL T-S C 1.3, f. 1^r, and alternates to the left-hand side of bifolios CUL T-S C 1.3, ff. 2^r and 3^r. The other side of the bifolios (CUL T-S C 1.3, f. 1^r left-hand side, f. 2^r right-hand side, f. 3^r right-hand side) shows a different text written in the second hand. CUL T-S C 2.175, f. 1^{r/v} and CUL T-S NS 329.419^{r/v} also show Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh written in the first hand described above. CUL T-S C 2.175, f. 2^{r/v} appears in the second hand. Based on the physical appearance of the codex and the alignment of the text, it seems that CUL T-S C 2.175 ff. 1 and 2 form two folio halves of one bifolio which have been conserved separately. CUL T-S AS 91.484 also shows the second hand and apparently forms part of this fragment corpus. Despite this peculiar change of hands and mixing of diverse texts, the textual content of CUL T-S C 2.175, f. 2 belongs to the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh corpus.

The assumption that these fragments belonged together and were originally organised into bifolios written by two different hands can be confirmed further on the basis of CUL T-S F 15.2, a bifolio showing the same physical features and the same two hands as shown in our excerpts of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. CUL T-S F 15.2 has been identified by Hans-Jürgen Becker as a Genizah fragment carrying numerical parts of Avot de-Rabbi Natan.¹¹⁰ This demonstrates that collections assembling numerical texts of diverse origin existed and that the parts which transmit Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh were not necessarily regarded as one entire work, but could be abstracted and supplemented by further numerical sayings taken from elsewhere forged into one collection.

A more detailed palaeographical analysis of all fragments clearly shows that the letters of the text were written densely with small spaces between the letters and words. What characterises the script most is its proportions: in both hands the letters are elongated vertically so that they are taller than they are wide. While the first hand is curvier, the second hand is more cuboid and the letters lean to the left. The headline and the baseline of the first hand are irregular. The ascending and descending strokes clearly leave the imagined baseline and headline and lean to the left. The hooks of the serifs in *bet*, *dalet*, *he* and *resh* go above the headlines and point upwards, which gives the writing an irregular impression. In both hands the strokes of the letters are thick, yet in the first hand the horizontal strokes and vertical strokes are traced with the full width

¹¹⁰ Hans-Jürgen Becker et al., eds, *Geniza-Fragmente zu Avot de-Rabbi Natan*, Texte und Studien zum Antiken Judentum 103 (Tübingen: Mohr Siebeck, 2004), 176–183.

of the nib while the second hand shows a shading so that the horizontal strokes are thicker than the vertical ones. The shape of the letters *alef*, *gimel*, *ayin* and *shin* in both hands is similar, but while in the first hand they are straight, in the second hand they seem to lean to the left. *Pe* is a characteristic letter shape. In the first hand it is round with an elongated foot, while in the second hand *pe* sits on the baseline and looks nearly like a *kaf* but with a rounded and inverted head. The *bet* of the first hand sits on the baseline and its foot is slanted below the baseline, and its serif goes above the headline and gives it a somewhat pointed aspect; the *bet* of the second hand is very similar to the letter *kaf*.

Alef-lamed ligatures appear frequently in the second hand, while in the first they are inexistent. Abbreviated words appear in the second hand, while in the first hand all words are given in full. The fragments have no space fillers, diacritical signs or punctuation.

2.6.4 Language

The manuscript shows super-plene orthography. The vowels show predominant plene spelling of /i/ in the nouns *חֵיטִין*, *רִיבִית*, *כִּיתוֹת*, *מִידוֹת* but also *מְדוֹת*; in the verbal stems of *nif'al*, *pi'el* and *hif'il*, but not in the *nitpa'el*, as in *נִכְשַׁל*, *בִּישַׁל*, *שְׁקִיבַל*, *שְׁסִיפַר*, *שִׁיבַר*, *פִּירַנַס*, *שִׁימַשׁ*; *גִּבְנַס*, *גִּירַאִין*, *גִּיתַן*, *גִּיקַרַאו*, *שְׁנִיקַרַאת*, *וּנִמַסַר*, *נִסְתַלַק*, *וּנְפַלַאתִיו*, *וּמַתַרַפַא*, *הִיתִירַה*, *וְהִסְכִימַה* but also *בִּיטְלוֹם* for *בַטְלוֹם*, *עִיבַר*, as well as in the passive participle *גִּדּוֹנוֹת* and the prefixed particle of *די* in *דִּכְתִיב* (2×), but *דְּכְתִיב* (5×) defectively. Defective spelling primarily appears in the particles *מִכֵּן* and *עִם*, and in *אִם*, but there is also plene *אִים* as in Geonic texts.¹¹¹ The semivowel is also spelled defectively, *בִּין* for *בִּין*, but *אִין* and once super-plene *אִיין*.¹¹² The spelling of /e/ fluctuates between plene and defective orthography, as in the nouns *הַמַּת* but *מִיתִים*, *מִיעִין* for *מַעִיִים* but also *חִבְרִו*, *מַעִיִים* but also *חִבְרִו*, *לְצִים*, *שְׁמוֹת*, *גִּיהַנַס*, and in the names *בִּינִימַן* and *וּכְלַאב*; in the active participle *מַרִיק*, *וּמִיבַא*, *הַשׁוֹאֵל* (2×) also *הַשׁוֹאֵל*, *תְּצִיל*, *הַמַּרְחִיץ*, *הַשׁוֹאֵל* (2×) also *הַשׁוֹאֵל*, which occasionally appears in Judaeen Desert texts, is characteristic of Babylonian Aramaic (BA), in Talmud manuscripts and Halakhot Pesuqot.¹¹³ Unusual plene spelling shows

111 Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 951–952; Epstein, 'Perush Ras'ag le-Baba Batra', 150.

112 According to Epstein there is no super-plene orthography apparent in Genizah Manuscripts, these rather spell defectively see discussion in Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1237–1238; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 952–953; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 63.

113 Mor, *Ivrit yehuda'it*, 56; Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1243–1244; Epstein, *Diqduq Aramit Bavlit*, 33; Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts*, 38: bRS 24b בּוֹלִיט but bRS 25a

in the name יעיל for יעל and the adjective ישינה.¹¹⁴ Particles are spelled defectively: אלו, אלא. The spelling of /o/ and /u/ is largely plene, as in ובעורלתן, לשום, ולוחות, חוכמה, לוחות, קודש, כולו, כוליה, and also כל, בלרית instead of בלורית and שלש, שלושה also שלוש, אתם.¹¹⁵ The spelling of /a/ in כאן shows defective orthography, מכן.¹¹⁶ At the end of words of one finds בפרקמטיה, נכפלא, and שכינא, and in names שמעיה, ר' עקיבא and וירמיה.¹¹⁷

The diphthong -ay shows mixed spelling: קימין, מניין, מצריים, שמים,¹¹⁸ in final position in names ישיי זכאי (2×),¹¹⁹ and the first-person suffix ימאי for ימיי. *Vav* as consonant appears in עוון. The manuscript shows interchange of *he* and *het* which is characteristic of Geonic texts.¹²⁰ There is interchange of *mem* and *nun*: whereas *nun* appears primarily in the masculine plural participle, as in שוחטין and שמטילין, אומרין, צריכין, ומבקשין, וישבין, קימין, נחשבין, מכעיסין, שואלין, and once in the masculine plural noun יתומין, *mem* appears in the masculine of nouns: דברים, גוים, רשעים, and so on.¹²¹ The word אדם is spelled with *mem*.¹²² The manuscript shows one long morpheme of the second-person masculine singular perfective למדתה.¹²³

The particle של is prefixed to the following word שליידן, but appears also not joined in של יד, but then again is prefixed in שלראש, שלעצרת, שלאדם, שלנחש, שלנחש, של הטביה, של בורס(ק)י and found separately in שלמוחו, שלביצים, שלמוחו, חבירו.¹²⁴ The following names appear in the manuscript: דויד, הליל הזקן, דויד but also

חושיש 27, *Sefer Halakhot pesuqot*, 27 גוור, 65, גוטייל 73, גותין 79, גוזיל 88, חוזיר 88.

114 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1240–1241; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 49; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 952.

115 Henshke, 'Defective Spelling'.

116 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1236–1237; Friedman, 'Ancient Scroll Fragment', 31–32; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 25–27.

117 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1246–1247; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 32–37.

118 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 64.

119 Kutscher, 'Leshon ḥaz"al', 251–255; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 67–71.

120 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1232–1233; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon ḥakhamim*, 23; Henshke, 'Gutturals in MS Cambridge', 210–211; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20.

121 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedushot be-leshon ḥaz"al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon ḥakhamim*, 226–228.

122 Kutscher, 'Leshon ḥaz"al', 258.

123 Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, § 310.11; Segal, *Grammar of Mishnaic Hebrew*, 70–71; Mor, *Ivrit yehuda'it*, 190n153.

124 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20 and further.

בינימן, וכלאב, ערפה instead of הרפה, ישׁי, בן זכאי, ר׳ עקיבא, יעיל¹²⁵ היליל הזקן. The name of God is rendered as יׁי, הקבה.

The language shows Aramaic wording in הא, תנין, דכתיב, דכתיב, and RH vocabulary in אדם, זו, ממנו but also הימנו,¹²⁶ קל וחומר, לשום, the long form of באיזה כצד,¹²⁷ מכן, ש, מניין, כיון, אחת כמה וכמה, ביון, מן, אלא אם כן, מושא ומתן, אחת כמה וכמה, ביון, ש, מניין, מכן, צד.

There are several uncorrected misspellings. In cases where misspellings were detected, they were crossed out on the line. There is a tendency to alter the spelling of *mem* to *nun*, and to add missing *yods* above the line, and once there is a replacement of *ayin* by *alef*. Abbreviations are used only for technical terms, as אר for אומר, שג for שגאמר, וגמ for וגומר.

3 Oriental Square, 12th Century

3.1 *Manuscript X: CUL T-S AS 74.41, CUL T-S AS 199.243, CUL T-S AS 85.152, CUL T-S AS 74.102, CUL T-S AS 85.148, and CUL T-S AS 74.8*

3.1.1 Size

CUL T-S AS 74.41: 11.7 cm × 10.3 cm

CUL T-S AS 199.243: 9.2 cm × 6.5 cm

CUL T-S AS 85.152: 4.5 cm × 6.5 cm

CUL T-S AS 74.102: 14.3 cm × 10.8 cm

CUL T-S AS 85.148: 5.4 cm × 8.7 cm

CUL T-S AS 74.8: 16.0 cm × 11.0 cm

3.1.2 Codicology

The fragments CUL T-S AS 199.243, CUL T-S AS 85.152, CUL T-S AS 74.102, CUL T-S AS 85.148 and CUL T-S AS 74.8 are part of a single codex, written in the 12th century. They show excerpted sayings that belong to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *three* and *six*. The rectangular leaves of the codex are written on brown paper which is inscribed with black ink. While CUL T-S AS 74.8 forms one single folio, the damaged leaf of CUL T-S AS 74.41 and the snippets CUL T-S AS 199.243 and CUL T-S AS 85.152 form part of one folio: CUL T-S AS 74.41 forms the left upper part of the leaf, CUL T-S AS 85.152 the lower left and CUL T-S AS 199.243 is part of the lower right, with a small middle part of the folio miss-

125 Friedman, 'Ancient Scroll Fragment', 28.

126 Friedman, 'Ancient Scroll Fragment', 35–36.

127 Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 115; Sharvit, 'Shetei tof'aot fonologiot be-leshon hakhamim', 49–50. For long forms see Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts*, 4: bShab 157a; 19: bBer 43a; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 68, 71.

FIGURE 10 CUL T-S AS 74.102^r

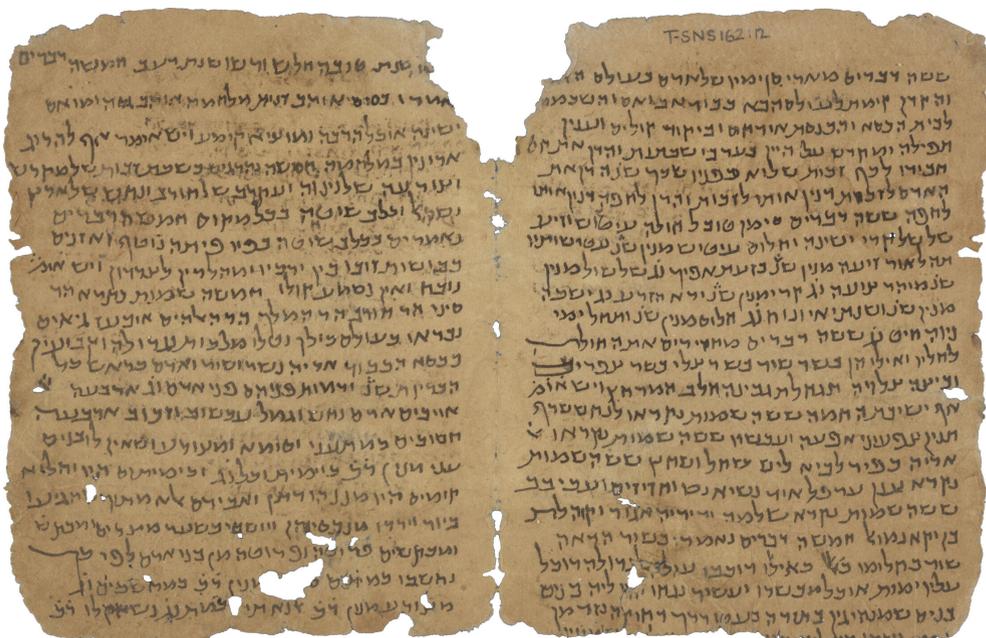
ing. These fragments are inscribed with sentences for *six*. CUL T-S AS 74.102 and the snippet CUL T-S AS 85.148 also form one single folio: CUL T-S AS 74.102 is the left upper part, and CUL T-S AS 85.148 forms the adjacent lower right part of the folio. Both show excerpts covering *three*. CUL T-S AS 74.8 is a single leaf and is also inscribed with *three*.

That all these fragments belong to the same codex is indicated by the physical features and the content, but also by the text layout of the pages. All are rectangular folios with the brownish thick paper which is taller than it is wide, and the text layout situates the text onto the page leaving thicker upper and lower margins and narrow inner and outer margins. The upper and lower margins change from one folio to the next, between 1.30 cm to 2.60 cm. The text is forced into this slim rectangular frame by the use of space fillers and broken letters which indicate the first word of the next line at end of lines in order to adhere to the imaginarily set left and right margins. Every new sentence, marked by a colon and a small space before the following sentence, keeps this harmonic impression of an elegantly filled page without being too economical.

3.1.3 Palaeography

The script employed in the fragments is Oriental square. The density of the letters is low. The letters are compact, however they are a bit higher than they are broad. *Alef*, with its slim head and foot, and also the serifs of *lamed* give the text a spiky impression, as they are not traced with the full nib of the pen. The letters possess a pointed aspect, as the serifs of letters such as *alef*, *gimel*, *kaf*, *seyen*, *ayin*, *mem* and *kuf* point upwards and break the headline. In addition, the baseline is broken by the left foot of *alef*, *he*, *mem* and final *mem*, which are slanted and reach below the baseline, as do the lengthened *vav*, the final *mem* and final *nun*, which have a left slanted downstroke that breaks the baseline. However *bet*, *kaf*, *lamed*, *resh* and *tav*, with its long left leg and the horizontal bar on the headline, sit horizontally on the baseline. The similarly traced letters *bet* and *kaf* are easily distinguished by *bet* being more angular, traced with two strokes of which the base goes beyond the meeting point to the right, while *kaf* is a rounded half circle. *Dalet*, which is traced with two strokes, shows a straight horizontal upper bar in comparison to *resh*, which is executed with one stroke having a somewhat curved downstroke right foot; the difference between *he* and *het* is clearly visible, as the left-hand downstroke of the foot of *he* is detached from the upper horizontal bar which has a slight slant to it and goes below the baseline, while the left-hand downstroke foot of *het* is closed. The most characteristic letters of these fragments are *alef*, *mem* and *pe*. The middle component of *alef* is executed with the full width of the calamus, and its left leg goes to the baseline and is finished with a sharp end. Its right-hand head is also traced with the full width of the calamus, whereas the linking of the head to the middle stroke is traced with the thin edge of the calamus. *Mem* has a short top bar and a horizontal base, to which a head that has an angle and a vertical downstroke is added in the shape of a *nun*. This left leg is thin in

FIGURE 11 CUL T-S NS 162.12^v

3.2 Manuscript XI: CUL T-S NS 162.12

3.2.1 Size

16.0 cm × 12.4 cm

3.2.2 Codicology

Fragment CUL T-S NS 162.12 is part of a codex written in the 12th century. The bifolio shows excerpted sentences of number *three*, *four*, *five*, *six*, *seven*, *ten* and *thirteen* from Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. The paper has a triangular tear on the upper inner margin and also has small holes scattered through the pages. The folios are not ruled and align as follows: CUL T-S NS 162.12^v right side, which shows numbers *six* and *five*, is followed directly by CUL T-S NS 162.12^v left side, covering *five* and *four*, directly followed by CUL T-S NS 162.12^r left side, which shows *four* and *three*. CUL T-S NS 162.12^r right side covers *seven*, *ten* and *thirteen*. The fragment is inscribed with black ink.

3.2.3 Palaeography

The script is Oriental square and the inscribed text has high density. There are regularly sized spaces between the letters, which gives the text the impression of reading a text written in *scriptio continua* whose letters have been loosely arranged. The letters have a regularised size. They are as high as they

are broad, and possess no shading. The letters keep to the imagined headline and baseline. The horizontal bar of the heads of *bet*, *dalet*, *he*, *het*, *kaf*, *resh*, and *tav* are executed with a curve so that they meet the headline punctually with their little curled roofs. This gives the text the impression of gently rolling waves. The similar letters *bet* and *kaf*, *he* and *het*, and *resh* and *dalet* can hardly be distinguished from each other. *Bet* and *kaf* both possess a curvy horizontal bar on their heads. In *he* the downstroke of the left leg often meets with the horizontal bar so that the letter looks like a *het*. *Resh* often has an upward curve in its horizontal bar, an element which is normally a characteristic of *dalet*, yet in the manuscript it is used indistinguishably. A characteristic letter shape in this fragment is final *mem*, which looks like half circle with an inward tilted roof. It strongly resembles a *samekh*. A further characteristic feature is that a following *vav* or *yod* sometimes nest in a preceding medial *nun*. Oftentimes a *yod* looks like a *vav*. *Pe* is a large letter with a prominent large head and large curved leg. *Shin* is also a large square letter, whose left small foot has moved high above the original base meeting point and now nearly reaches the headline. The text shows many *alef-lamed* ligatures, dilatation at the end of lines, and abbreviations which are marked by little dots above the letters.

3.2.4 Language

The manuscript tends to super-defective orthography. The spelling of vowel /i/ appears in זיע spelled correctly in the following as זיעה but בזעת without *yod*. Plene appears in the spelling of the particle מן as מיהר. Plene expressing of /e/ appears in כביד, חבירו, מיתים, המת, במת, ביהות, באילו, וביצה, וביצה,¹³⁵ as well as in the rendering of אילאים for חלאים 'sick people' hinting at guttural weakening with its *alef-het* interchange.¹³⁶ The manuscript however shows mostly defective spelling, as in אלא, ושנה for ושינה, שמות. There is *yod* in the semivowel אין, בין. The spelling of /o/ and /u/ is mixed, as in אותו, בכל, and כולן, קול, קולות, defectively לחבה for לחובה, הראה for הרואה, אזנים, but the rather uncommon plene spelling in קוהלת and אדוניו.¹³⁷ The manuscript shows strong guttural weakening in the spelling of /a/—קימע instead of קימעא, זיע

135 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1240–1241; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 49; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 952.

136 Shimon Sharvit, 'Iyyunim be-farshanut ha-groniyot be-leshon hakhamim', in *Mehqarim be-lashon ha-ivrit be-sifrut ha-talmudit* (Ramat Gan: Bar-Ilan University, 1989), 233–236.

137 For a discussion of super-defective spelling in mishnaic manuscripts and some explanations, see Henshke, 'Defective Spelling'.

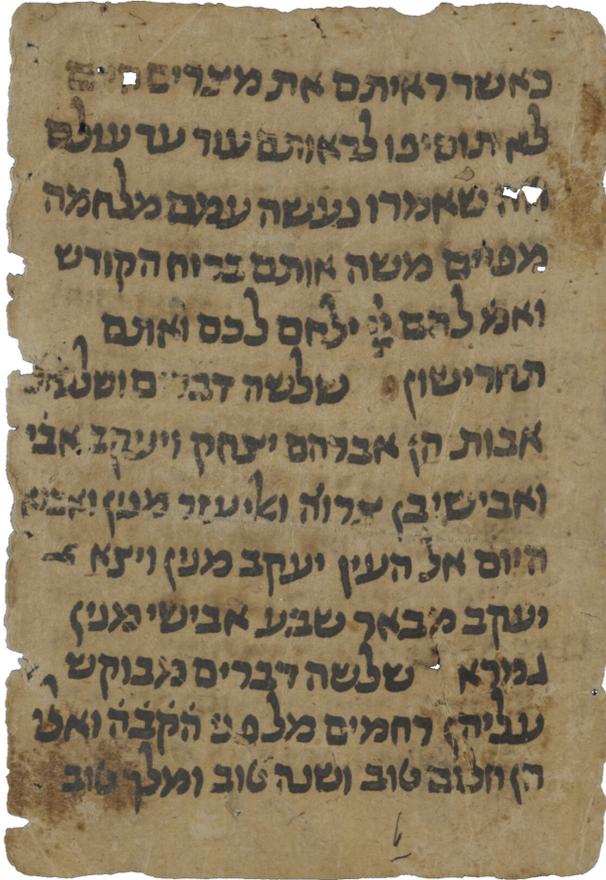

FIGURE 12
CUL Mos. VI 197.1^v

4 Oriental Square, 12th or Early 13th Century

4.1 *Manuscript XII: CUL T-S AS 91.395, CUL T-S AS 91.396, CUL T-S AS 91.397, CUL T-S NS 104.29, CUL T-S NS 329.459, CUL Mos. VI 197.1, JTS ENA 3718.4*

4.1.1 Size

CUL T-S AS 91.395: 4.7 cm × 7.4 cm

CUL T-S AS 91.396: 5.2 cm × 2.7 cm

CUL T-S AS 91.397: 6.1 cm × 6.7 cm

CUL T-S NS 104.29: 13.2 cm × 9.3 cm

CUL T-S NS 329.459: 10.6 cm × 9.3 cm

CUL Mos. VI 197.1: 13.7 cm × 9.4 cm

JTS ENA 3718.4: 11.1 cm × 7.4 cm

4.1.2 Codicology

The manuscript fragments of CUL T-S AS 91.395, CUL T-S AS 91.396, CUL T-S AS 91.397, which form one snippet, and the folios CUL Mos. VI 197.1 and CUL T-S NS 104.29 as well as the bifolio CUL T-S NS 329.459 are part of one miscellaneous book which can be dated to the 12th or early 13th century. The small rectangular codex is written in black ink on brownish paper and has no ruling. The bifolio CUL T-S NS 329.459 and the folio CUL T-S NS 104.29 in particular are highly damaged. The lower margin of the former is missing and it shows plenty of wormholes and faded ink, as does CUL T-S NS 104.29. These factors diminish the legibility of the fragments. CUL T-S AS 91.395, CUL T-S AS 91.396 and CUL T-S AS 91.397 are small snippets which form the upper part of one page. CUL T-S AS 91.397 is the top, while CUL T-S AS 91.395 is the middle part to which CUL T-S AS 91.396 joins; these cover sentences with the number *three* and align textually. CUL T-S NS 104.29 also covers *three*; its recto and verso join directly, showing a *custos* in a different hand at the bottom of the page. The recto and verso pages of CUL Mos. VI 197.1 join directly and cover *three* and *four*. The bifolio CUL T-S NS 329.459 shows *four*; based on the content the pages join. It seems that JTS ENA 3718.4, a damaged piece also belongs to this booklet.

All these fragments, which do not join one to the other, are part of the same codex, as readily suggested by their text layout and their script. The text of the pages is situated accurately in the rectangular page, which leaves room for slightly wider upper and lower margins. The beginning of new sentences is marked by some space between the different sentences. In order to keep the accurate frame of the margins, letters are elongated horizontally (*dilatation*) at the end of lines, or words are abbreviated to achieve a clean margin.

4.1.3 Palaeography

The script of the fragments is Oriental square, and has been written with a thick calamus. The letters are clearly legible and show no shading. The script has a high density without giving the impression of crowdedness. The text is highly legible and gives a clean and clear reading impression. The proportions of the letters are squat, every letter—but especially *mem*, *shin* and *he*—fit cleanly into a square shape. All letters are oriented to the imagined baseline and headline and sit up straight on the horizontal baseline. Only the ascenders of *lamed* and the descenders of the final letters *nun*, *zadi* and *kuf* go below the baseline, without however intervening and meeting the headline of the letters below. The upstrokes of the ascenders and the downstrokes of the descenders are slightly wavy. In addition, the script has no serifs, so the script gives a round and clean impression. *Bet* differs from *kaf* through its horizontal meeting point of the right-hand stroke; *resh* is executed with one downward movement, whereas

The particle של is prefixed to the following word: שלגוים, שלאדם, שלקולין.¹⁴⁸ Rabbinic scholars appear: בן בתריא, בן יוחאי, בן יוסי ר',¹⁴⁹ ואבישי¹⁴⁹. The name of God is rendered as ברוא קדוש, יי, הקבה and ברוא קדוש.¹⁵⁰

The vocabulary shows Aramaic influence in ליה, לימא, נמה,¹⁵¹ and RH vocabulary in אימתי, אדם, זו, וכשם, short form כיצד,¹⁵² לבן עכום.

Corrections are added above the line. There are abbreviations of technical terms אומ' for אומר/ן, אומר, אמר and שנ' for שנאמר.

5 Oriental Bookhand, 11th Century

5.1 *Manuscript XIII: CUL T-S AS 94.170, CUL T-S AS 128.62*

5.1.1 Size

CUL T-S AS 94.170: 16.1 cm × 6.4 cm

CUL T-S AS 128.62: 16.2 cm × 6.0 cm

5.1.2 Codicology

The fragments CUL T-S AS 94.170 and CUL T-S AS 128.62 were written in the 11th century and are two parts of one folio, which was torn perpendicularly. The fragments of a codex are written on brownish paper and they show sentences of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the number *four*. There are a few small holes in the paper, and the page is not ruled. The brown ink is faded and the halves are difficult to read. The adjacent pieces are missing one or two letters at the perpendicular rift. The text has broad left and right-hand margins (3.30 cm). The individual sayings are divided by larger spaces.

5.1.3 Palaeography

The script is Oriental bookhand. The letters have low density, and the spaces between the words are relatively large. The proportion of the letters is uneven, some of them are squat, being broader than they are high; *alef*, *dalet* and medial

---

ḥaz"al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon ḥakhamim*, 226–228.

148 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20 and further.

149 Spelling with *yod* instead of spelling with *he* is reminiscent of Aramaic see Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1267–1268; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 54.

150 Yeivin, 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'.

151 Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon ḥakhamim*, 397–398.

152 Sharvit, 'Shetei tof'aot fonologiot be-leshon ḥakhamim', 49–50; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 115.

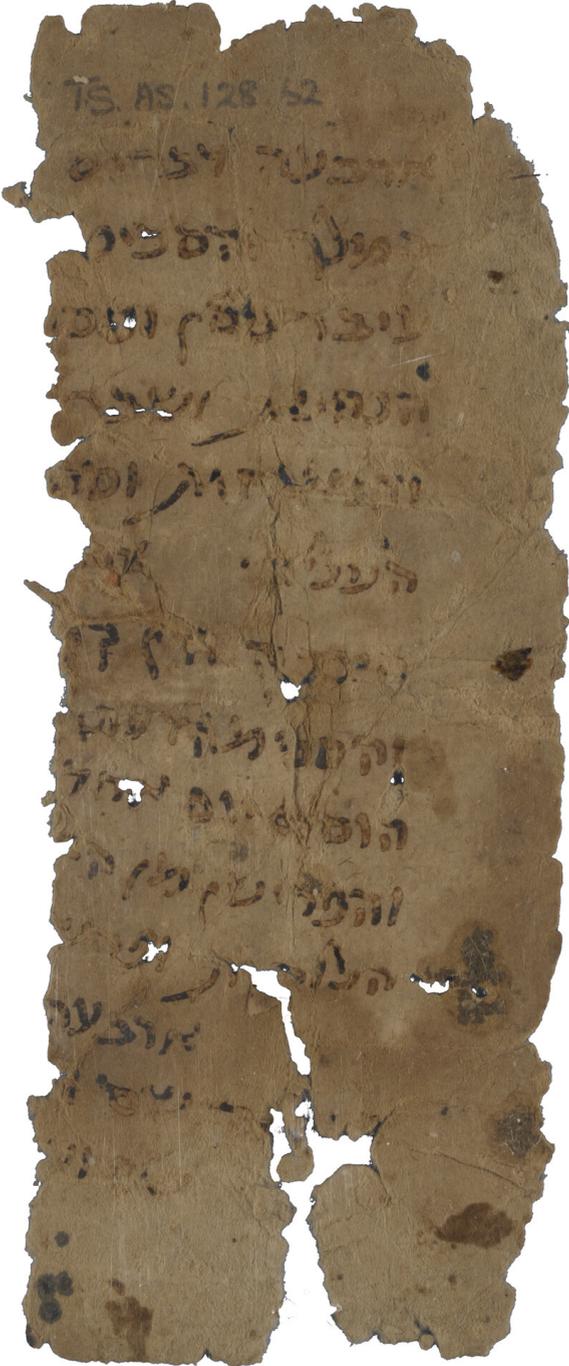

FIGURE 13
CUL T-S AS 128.62^v

mem, in particular, give a broad impression. There is no shading. As the page is not ruled the letters do not keep clearly to the headline and baseline. Only *bet*, *dalet*, *kaf*, *lamed* and final *mem* have serifs, and *pe* the characteristic sting on its head. Similar letters *bet* and *kaf* are clearly distinguished: *bet* is angular, traced with two strokes and an upward pointing serif, *kaf* is very curvy and bulbous, with a pointed serif as a head. *Dalet* is traced with a single stroke beginning with a pointy serif and a long horizontal upper bar and a short vertical leg; in comparison *resh* is traced with a quick movement, and has a rounded head which is not as broad as that of *dalet*. *He* is traced with rounded strokes which do not touch each other, while *het* is a closed rectangular letter. A characteristic letter is *alef*, which is kappa-shaped. *Lamed* has a large rounded base from which a left leaning upstroke goes above the headline and ends with small downward pointing sting. Final *mem* is simply a circle; *nun* is a large letter upon whose leg the following letter may rest; and *shin* is a large letter whose right-hand element is traced in a rounded movement to the left side, with this round base being met with a slight oblique right-hand downstroke, to which the middle element of the letter joins on its upper part. *Tav* is a large letter and it appears in two forms. In both forms it is always traced with two movements. Either the letter has an elongated upper bar which is curved downwards without meeting the baseline and its left-hand leg is drawn somewhat slanted to it without meeting the horizontal roof; or it is traced with a short upper horizontal bar which is curved downwards meeting the baseline while its slanted left-hand leg is elongated and goes far beyond the baseline. Here the stroke also does not meet the upper horizontal bar. In both cases it is an open letter.

In two instances letters are used as line fillers at the end of the line, indicating the first word of the following one.

5.1.4 Language

The manuscript shows plene orthography. The spelling of /i/ rendered by *yod* in ביתת, עיבר, ביבת. The /o/ and /u/ are also plene: לושום, לוחות, בקולה.¹⁵³ Names that appear in the manuscript are דוד (defectively), and יחזקיה.

The technical term קל וחומר appears. There is one correction, which is stroked out on the line, and abbreviations of technical terms are used: שני' for שנאמר and דברים' דב' for דברים.

¹⁵³ Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 70–71; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 413–414.

5.2 *Manuscript XIV: CUL Or. 1080.1.49*

5.2.1 Size

19.0 cm × 12.6 cm

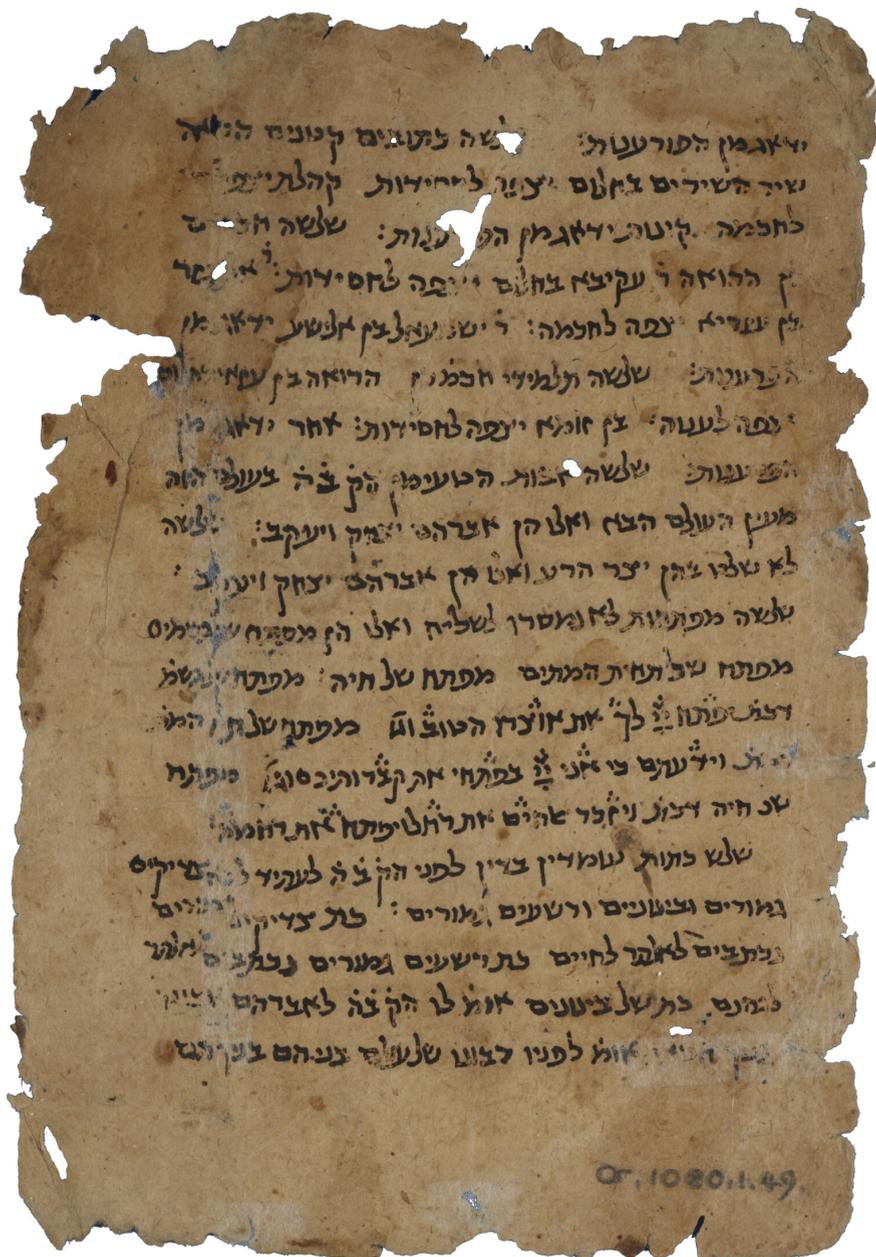
5.2.2 Codicology

The fragments CUL Or. 1080.1.49 were written in the 11th century and are part of a codex which shows excerpted sentences of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. Both folios cover sayings of number *three* and are written on unruled yellowish paper inscribed with black ink. The fragments are slightly damaged. A rift on CUL Or. 1080.1.49, f. 2^v was repaired by conservation, which impedes the legibility of the letters. The folios show a few small wormholes, and here and there vanishing ink. The folios align: CUL Or. 1080.1.49, f. 1^v is followed by CUL Or. 1080.1.49, f. 1^r, which is followed by CUL Or. 1080.1.49, f. 2^r, which is directly joined by CUL Or. 1080.1.49, f. 2^v, which shows a custos on the bottom of the page. The text is positioned onto the rectangular folios with generous margins and the sentences are divided by a colon and large spaces.

5.2.3 Palaeography

The script is Oriental bookhand, known from Babylonian chancellery manuscripts.¹⁵⁴ The density of the letters is low; there are small spaces between the individual letters and wider ones dividing the words. The proportion of the letters is square: they are as high as they are broad. There is no shading and the letters are quickly traced yet were executed with care. They are clearly legible. Despite the fact that the folios have not been ruled, the letters keep to the imagined headline and baseline. However, the letters *bet*, *dalet*, *he*, *kaf*, *seyn*, final *mem* and *tav* have pointed serifs. *Bet* is distinguished from *kaf* through the meeting point of its horizontal base with the right-hand downstroke and is extended further to the right, while *kaf* is a round letter. *Dalet* with its pointy serif is drawn with two strokes, in comparison to *resh* which is traced with one round movement. *He* is an open letter whose rounded left-hand extremity does not meet with the upper horizontal bar, while *het* is closed and more angular. A distinctive letter is the kappa-shaped *alef*, which sometimes resembles a Latin *n*. *Lamed* is traced with two strokes in one movement, and has a vertical downstroke and a bulbous base; final *mem* has a cuboid shape; while *samekh* looks

¹⁵⁴ Judith Olszowy-Schlanger, 'Glossary of Difficult Words in the Babylonian Talmud (Seder Mo'ed) on a Rotulus', in *Jewish Education from Antiquity to the Middle Ages: Studies in Honour of Philip S. Alexander*, ed. George J. Brooke and Renate Smithuis, Ancient Judaism and Early Christianity (Leiden: Brill, 2017), 307.

FIGURE 14 CUL Or. 1080.1.49 f. 1^v

like a circle. Final *nun* is a vertical downstroke below the baseline. *Ayin* has a large base which extends to the left below the baseline and upon which the following letter nests. This factor aims at economising space. The middle part of *shin* meets obliquely the left-hand extremity high up on the extremity and reaches to the headline. *Tav* is traced with two strokes: its rounded right-hand downstroke meets its elongated left-hand downstroke which reaches below the baseline, and thus there is no horizontal bar parallel to the headline. The text shows graphic devices and abbreviations. The divine name is abbreviated by two *yods* above which a little arrow sits, and the letters are underlined and decorated with a dot. Biblical quotations are marked by a pyramid of three dots following each other a certain distance above the headline. Dilated letters keep the right-hand margin straight.

5.2.4 Language

The manuscript uses defective orthography, even though the spelling of /i/ may occur in *מידות* but *בתות*, in the verb forms *nitpa'el* and *nif'al* *נשת״יר*, *ניתן*, the *pi'el* *ובקשו* but *וביקש* and *קצץ*, *וביקש*. The spelling /e/ is exclusively defective: *המת*, *אלא*, *ואלו הן*. The *yod* shows in the semivowel *אין*. The orthography of the vowel /o/ and /u/ is mainly defective: *שלושה*, *קהלת*, *לשום*, *בל*.¹⁵⁵ The spelling of /a/ in names exclusively uses *alef*, as in *עקיבא*, *בן עזריא*, *בן זומא*.¹⁵⁶

There is some rare interchange of *mem* and *nun*. The masculine plural of nouns and the participle is formed by -im, but there are rare instances in the masculine plural participle showing -in: *פותחין*, *עומדין*, *מראין*.¹⁵⁷ A long morpheme in the second-person masculine singular perfective appears in *קראתה*.¹⁵⁸

The particle *של* is attached to the following word—*שלגשמים*, *שלאדם*, *שלאש*, *שלסנחריב*, *שלשנחריב*—but in several instances it is written separately, as in *ומחצה* and *שליק*, *שליק*—*של תפלה* and *של מצוה* and *של אכילה*.¹⁵⁹ The preposition *על* is also prefixed: *עלשום*. The following names appear in the manuscript: *בן עזריא*, *בן זומא*, *עקיבא*. The name of God is rendered by *י״י*, *הקבה*.

155 Henshke, 'Defective Spelling'.

156 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1246–1247; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 32–37.

157 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedusht be-leshon haz'al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

158 Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, § 310.11; Segal, *Grammar of Mishnaic Hebrew*, 70–71.

159 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79.

There is RH vocabulary: רבונו של לשון,¹⁶³ למנו,¹⁶² ירושלם,¹⁶⁰ אדם. Corrections are added above the line. There are abbreviations of entire words, such as חכמ' for חכמים, and also technical terms: וגומ' for וגומר, שנאמר for שנא, and דכתיב for דכתוב.

6 Oriental Bookhand, 12th Century

6.1 *Manuscript XV: CUL T-S C 2.39, JTS ENA 3061.4*

6.1.1 Size

CUL T-S C 2.39: 15.3 cm × 10.0 cm

JTS ENA 3061.4: 14.0 cm × 10.6 cm

6.1.2 Codicology

CUL T-S C 2.39 and JTS ENA 3061.4 were originally bifolios forming part of a codex written in the 12th century, and show sentences of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *five* and *six*. The brownish paper is unruled and is inscribed with black ink. In CUL T-S C 2.39^v the folding of the inner margin is torn perpendicularly, so that one sees a few letters at the end of the line at the right side of what was originally the other half of the bifolio. On the recto at the fold there is perpendicular writing on the left side of the page. The extant folio is damaged in the right upper corner of the verso, and in the lower third part of the page is an irregularly shaped hole (2.50 cm × 2.60 cm). The margins are narrow. The text of CUL T-S C 2.39^v aligns directly to its recto. JTS ENA 3061.4 was also originally a bifolio, and shows a perpendicular rift on the right-hand side, like CUL T-S C 2.39. Its paper is creamy white. JTS ENA 3061.4 shows sayings of number *five*, the text of JTS ENA 3061.4^r aligns directly to its verso. While number five is introduced on CUL T-S C 2.39^r, the pages do not align to JTS ENA 3061.4. Both folios are densely inscribed, so that the page is filled economically; their material, their size and their script are similar.

6.1.3 Palaeography

The script is Oriental bookhand. The letters are traced with the minimal number of strokes possible, to speed the writing process. The letters are squat, wider

160 Kutscher, 'Leshon haz"al', 258.

161 Mor, *Ivrit yehuda'it*, 28n8; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 331–332; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 75; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 6, 19, 20.

162 Friedman, 'Ancient Scroll Fragment', 35–36.

163 Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 70–71; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 163; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 413–414.

kaf are easily distinguished: *bet* is an angular letter with a pointy upper horizontal bar and a base which goes beyond the meeting point to the right, while *kaf* is rounded. *Dalet* has a short horizontal head and an oblique foot whose right-hand downstroke reaches from the head to the baseline, and looks like a sharp arrow (>), while *resh* is a short rounded vertical downstroke. *He* has a rounded right-hand downstroke and a left extremity which does not meet the headline, in comparison to *het* which is closed, traced with two strokes looking like a pointed roof (^). Distinctive letters are the kappa-shaped *alef*, which looks like a Latin *n*; and *gimel*, whose main body is a horizontal downstroke with an upward pointing left-hand extremity. The depth of *lamed* is reduced in such a manner that its body and ascender are traced in two vertical lines leaning to the left that meet on the baseline. Medial *mem* is a large letter, broader than it is high, and looks like a resting Latin *z* on its side. Its middle oblique downstroke goes beyond the meeting point with its upper left-hand extremity to the left. Final *mem* is traced like *samekh* as a round circle. The depth of *pe* has been reduced: it has no sting on its head, its upper horizontal bar is rounded, and its base is large and slanted. Final *pe* is traced with two strokes, its head is rounded and its large foot goes way beyond the baseline ending in a curved leg: it looks like the Arabic number 9. Final *nun* is a slenderly curved sweeping downwards stroke which gives the impression that the final letters run down the page. *Ayin* is slanted to the left and its left-hand and right-hand extremities hardly meet. *Zadi* has a base shaped like a *nun* which meets with its short right-hand upper extremity in a horizontal way. *Kuf* is traced with two bulbous movement of the pen, and looks like the Arabic number 3 going below the baseline. *Tav* is traced by two strokes which do not meet each other: its short right-hand extremity is slanted, sometimes rounded and its left-hand leg is drawn long and obliquely. There are *alef-lamed*, *bet-nun* and *bet-vav* ligatures, the latter looking like pigtails. JTS ENA 3061.4 also shows *lamed-he* and *tet-he* ligatures. The margins are kept by dilatating the final letters; there are no space fillers at the ends of lines. The numbers heading the sentences are abbreviated by Hebrew letters to save space.

6.1.4 Language

The manuscript uses standard defective orthography. The sound of /i/ is not spelled in the nouns, which geminate their second consonant as is usual in BH, as in *בתת*, *מטתו*, *גדה*. Yod marks /i/ in the pi'el: *קיצץ*, *עיבר גירר*. It is spelled in the semivowel, as in *בין*, *אין*. The spelling of /e/ is also mainly defective, as in the nouns *שמות*, *לבהמה*, *לצים*, *נרות* also *גירות* also *הבצים* also *וביצים*, and the particle *אלא*. But *ואילו* is plene. The spelling of /o/ and /u/ is predominantly plene—

6.2.2 Codicology

The folio CUL Mos. VI 152.2 is part of a codex which was written in the 12th century. It shows excerpts from Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh of the numbers *five* and *six*. The sentences are written on brown unruled paper with narrow margins. The fragment is damaged at the bottom and has one hole formed by an arrow in the middle of the page, as well as small holes. The folio shows perpendicular writing on the recto whose inner margin is inscribed with two lines upside down to each other. The perpendicular writing is an addition to the third line above the bottom line which it continues. This addition shows an anonymous saying whose source is mShab 14.3 with its parallel *sugya* bBer 44b. This additional sequence interrupts the other sayings whose source is bBer 56b. The perpendicular line on the verso left-hand margin continues the first line of this very saying on the verso. The sentences are divided by a full stop and a large space.

6.2.3 Palaeography

The script is Oriental bookhand, known from its use in Babylonian chancelleries. The folio is densely inscribed, with only small spaces between the words. The proportion of the letters is square: they are as high as they are broad. The letters keep to the imagined headline and baseline. There are no serifs, and the final letters show plain vertical downstrokes below the baseline. The letters show no shading. *Bet* and *kaf* can be distinguished: *bet* is traced with two strokes, and its upper extremity is traced with a slanted right-hand downstroke which meets its horizontal base on the baseline, while the base is not extended beyond the meeting point to the right; *kaf*, on the other hand, is traced with one curved downstroke. *Dalet* is an angular letter, and has a pointed head and a short vertical leg, whereas *resh* is traced in one curved downstroke. *He* is a angular, and its left-hand extremity does not meet with the upper horizontal bar, in comparison to *het* which is a closed letter with a rounded right-hand downstroke forming the head and the right-hand extremity of the letter that meets with the vertical downstroke of its left-hand extremity. Distinctive letters are the kappa-shaped *alef*; the reduced depth of the shape of *lamed*, which is traced with one vertical downstroke and a minimally slanted leg leaning to the left; and *pe*, which has no sting on its head and is traced with two strokes—the vertical downward stroke which creates the reduced depth of the head part and connects directly to the curved leg closes the letter. The left-hand and right-hand extremities of *shin* meet at the baseline in a sharp angle, and its short middle extremity slides high up to the top of the left-hand extremity. There is no nesting, as the bases of *nun*, *ayin* and *tav* are short.

ten, eleven, twelve, fourteen, twenty-two and twenty-four and were written in the 12th century on a codex made of creamy white parchment. The folios are inscribed with black ink and the text layout gives a clean and regular reading impression, despite the fact that the parchment is not ruled. All folios are damaged on the lower margin, so that some words are missing. The layout of the page is a square of which the first page shows a small *dalet*/four in the right upper margin for the binder. Inside this square the text is precisely situated in the middle of the page. In this way there is enough space left for upper, inner, outer and lower margins, so that the text layout conveys a compact impression. Every new sentence is marked by some space before the following sentence.

The order of the fragments could be determined based on their content. The fragments join directly as follows: CUL T-S 8 C 1, f. 1^{r/v} and CUL T-S NS 252.7, f. 1^r left side. CUL T-S NS 252.7, f. 1^v right side joins directly to CUL T-S 8 C 1, ff. 2^r, 2^v, and 3^r. The following leaves of CUL T-S 8 C 1, ff. 3^v–8^v, are inscribed with other texts. Like the previous fragments, these manuscripts are part of a miscellaneous book which collects diverse texts into one, demonstrating once more that numerical excerpts were frequently copied subjects.

6.3.3 Palaeography

The script employed in the manuscripts is an elegant calligraphic Oriental bookhand. The density of the letters is low, which means that there is some space between the letters and each word and so the text is rendered easily legible. The proportion of the letters is balanced and they fit into a square which gives them a compact impression. All letters follow the imagined headline and baseline. This can be seen especially in the elongated left foot of *tav*, which rests nicely on the baseline. Only the ascenders of *lamed* and the descenders of *nun* and *kuf*, which are elongated and curvy, break this impression. *Bet* and *kaf* look nearly similar, yet *bet* has a slightly angular shape and its foot breaks the meeting point at its right-hand base. *Resh* is clearly distinguishable from *dalet* through the execution of the letter with one stroke whereas *dalet* possesses a tiny crossing to the right on the headline when meeting its descending foot. *He* and *het* are very similar, as the left-hand downstroke nearly reaches the upper bar which closes the letter. Some characteristic shapes include the kappa-shaped *alef* with its left curled foot leaning to the left; and the *gimel*, whose foot descends the baseline while rotating to the left resembling somewhat a *bet*. Final *mem*, which resembles a circle with a tiny foot to the left side, medial *nun*, which is nearly as curvy as a *kaf* yet with a longer curvy foot on the left side, and final *kuf* and *nun* show a wavy momentum in their descenders beyond the baseline. All these features point to an execution of the letters with care yet some speed.

There are some *alef-lamed* ligatures. The manuscripts also show punctuation, namely a full stop situated on top of the headline, as is often seen in Hebrew manuscripts.

6.3.4 Language

The manuscript shows mixed spelling. In the orthography of the sound /i/ one finds in the nouns defective as well as plene spelling—גדה, מיטה, מידות— and the same in the verb: ביטל and ביטלו (4×) and בטלו. This is also true of the spelling of /e/: שיניו, כביד, ישינה, ואלו and אילו, אילא, אלא.¹⁷⁹ The semivowel is spelled with *yod*: ביץ, אין. In the spelling of /o/ and /u/ one finds ן/מכולם, ביותר, הלוחות, בוח, פרענות, הקדוש.¹⁸⁰

There is frequent interchange of *mem* and *nun* in the ending of masculine plural nouns and the masculine plural participle: בממזרים, ממעטין, מרבים, מרבים, מהבצלים, והבצלים, מכירין, כלבים, בגולין, קדשים.¹⁸¹

The particle של is prefixed to the following word: שלאדם, שלמשה, שלמצורע, שלמקום.¹⁸² Names that appear in the text are the following: דוד, נחמיה, ר' יאשיה, ר' יוי.¹⁸³ The name of God is rendered הקבה, ייי.

There is RH vocabulary: אדם, ירושלם, הימנה, קלסטר. The abbreviations used are 'שנ' for שְנאמר, 'וג' for וגומר, 'אומ' for אומר/ין, 'דבר' for דברים and 'העול' for העולם.

6.4 Manuscript XVIII: MTA Kaufmann GEN AS 15

6.4.1 Size

18.7 cm × 13.3 cm

6.4.2 Codicology

The folios MTA Kaufmann GEN AS 15 are part of a codex which was written in the 12th century and shows sentences of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh for the numbers *five* and *six*. The sayings are written on paper which seems not to be ruled yet the folios show ruling lines on the left-hand and right-hand margins (perhaps having been prepared with a mastara). The fragments are inscribed with black ink. The folios align as follows: MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 3, which is the recto of the folio, shows number *six* and connects directly to

179 Yeivin, 'Ketivat shel tivat "ela"'.
 180 Henshke, 'Defective Spelling'.

181 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedushot be-leshon haz"al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

182 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20 and further.

183 Yeivin, 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'.

FIGURE 18 MTA Kaufmann GEN AS 15 f. 1^r

MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 4, which is its verso, where sentences of *five* are introduced in Aramaic: אתחיל בבא דחמשה. MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 1^r does not join directly to the previous folio, but also covers *five*. It is directly joined by MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 2^v, which continues the enumeration of sentences of *five*. The folios are rectangular and have broad margins. Into these

margins the last words on the line are written aslant and above each other in order to meet the left-hand margins. This gives the impression that the words are sliding from the page, a prominent feature known from Arabic and Persian manuscripts. The sentences are divided by spaces of the width of four letters in folios that show the number *five* and by a smaller blank space and a colon on folios showing the number *six*.

6.4.3 Palaeography

The script is a calligraphic Oriental bookhand, which is highly legible. The density of the letters is high; however there are spaces between the words, which gives the writing a regular impression. The letters possess shading. The proportion of the letters is square, they are as high as they are broad, and they keep to the headline and baseline. Only the head of *alef*, which goes beyond the headline with its upward pointing left-hand extremity, and the curved ascender of *lamed* and the wavy descenders of the final letters break this impression. *Bet* and *kaf* are easily distinguished: *bet* is angular and its body is traced with two strokes starting with its short horizontal head and a right-hand vertical downstroke which meets with its horizontal base on the baseline beyond the meeting point to the right, while *kaf* is a large curved letter executed with one movement. *Dalet* is traced with two strokes and its short upward turning head has a curved leg traced with the right-hand downstroke, while *resh* has a horizontally elongated head which transitions into a short leg traced by a vertical right-hand stroke. *He* is an open letter and is traced with two strokes. Its upward curled upper horizontal bar is completed by a curved and short right-hand downstroke not meeting the baseline. Its left-hand extremity is a short vertical downstroke not meeting with the upper bar. On the other hand, *het* is a closed and angular letter. Distinctive letters are the kappa-shaped *alef*, whose left-hand short extremity goes beyond the headline which gives the letter a somewhat twisted impression; *gimel*, which sits perpendicular to the baseline; and *lamed*, whose depth is reduced to two vertical meeting downstrokes so that its bulbous body disappears, but which has, however, a curved calligraphic upper end. Final *mem* is a circle and is indistinguishable from *samekh*. Letters with downstrokes that go below the baseline like final *kaf* or final *nun* and *kuf* have a wave to them; their shading is created by a twist of the pen. *Pe* is also reduced in depth; its head is traced with one short downstroke to which its rounded base joins into a large base which normally meets with the following letter. *Shin* is also a characteristic letter. It is large and is traced with three strokes: one curved right-hand downstroke reaching from the head to the baseline to the left, a vertical left-hand downstroke meeting its right-hand base and a minimal left-hand extremity high up on the vertical left-hand downstroke which meets the head-

line. *Tav* is traced with two strokes: a right-hand curved downstroke and a short left-hand downstroke curving to the left, which does not meet the right-hand downstroke, so the letter is open.

The folios show many *alef-lamed* ligatures where the *alef* is a broken letter, indicated by the oblique stroke of its middle extremity which meets with the ascender of *lamed* in the middle of the head and baseline (e.g. MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 1, sixth line from the bottom and last line). There is also dilatation of letters to meet the left-hand margin.

6.4.4 Language

The spelling of the vowels in this manuscript is defective, as can be seen in the /i/ in נכנס, גדה. However there is plene spelling of the particle מן in מישאתם.¹⁸⁴ Mixed spelling appears in the spelling of /e/, as in שימות but שם, ליצנים, אל, אלא, בן, ליצנים, שם, שימות but שם, ליצנים, אל, אלא, בן, ליצנים, שם, שימות. The semivowel is spelled with *yod*: אין, בין. The spelling of /o/ and /u/ shows defectively: אוכלין (2×) for אכלין, קהלת, אוכלין, however משום, אותה.¹⁸⁶

The diphthong is equally spelled defectively in the final position בין, נקי, מתי. There is frequent interchange of *mem* and *nun* in the masculine plural of the participle לצדדין and the plural of nouns: יושבין, אוכלין, מנציבין, בורידין, מתפללים, תלמידים, המוסרין, בהם, שמהם, להם, פרקים, והבצים, קשין, עומדים.¹⁸⁷

Short particles של in שלידיד and על, עלהאכלין and מי in מישאתם are prefixed to the following word.¹⁸⁸ Names that appear in the manuscript are בתרה בן and בין עזי. The name of God is rendered הקבה, יי.

There is Aramaic phrasing, such as והא כתיב כן, and also in the introduction of the new number דחמשה בבבא איתחיל; and there is RH vocabulary: לאדם, משום, תנין, ידיד.¹⁸⁹

Spelling mistakes are crossed out and added on the line. נקרה (a misspelling?) is spelled correctly thereafter as נקרא. The abbreviations of technical terms used are שנאמר for שני, וגומר for וג', אומר for אומ', דכ' and דכת' for דכתיב.

184 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1239.

185 To the plene spelling of 'son', see Epstein, 1239; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 952.

186 Henshke, 'Defective Spelling'.

187 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedusht be-leshon haz'al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

188 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 77–79; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20 and further.

189 For 'friend' see Moshe Bar-Asher, *Studies in Classical Hebrew* (Berlin: De Gruyter, 2014), 23–47.

אבות דתת נמרי ייחזק אחיק השליש ומריו שמוא בין עזרזונז
 תיק רבע הקדוש
 זה המעשה הנראה שנאמר על ידי הקדוש
 משה רבע חן די שמשא דברים ינוח רבע הקדוש אורבנו בשעה
 שהיה נבחר לכות עולמו אשר לו בנה אל בשכח ריע אל ושב
 על מוסה ארמיות ואל ושב בשער שלאשה תלמיד חכמים נאל
 ומגוד למע הארץ מפע השפט/ עומד ומקדד בן קרעו נאל תבדח
 מפע השכחון. מאבד. אור כולו נאל תנא לבדך בערמי
 שבתות ושפך שוק חכמים לא יטא אדם לא בליל רביעות לא
 בערמי שבתות ולא במונאי שבתות ולא בשנתי החג מפני
 אגרות בור מחלה שהיא ויטאך היא ושמוע עשר רבבות מלאכי
 חבלו משום ז עקיבה אמרו כל אחד ואחד יש לו רשות לחבל
 ז דברים ינוח ז עקיבה אורבן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורים
 אמר כח למדני וטרה אמר לו איך מלמדך נא אט מלמדך סוף את
 נמסר למלכות אמר לו כשם שבעל חזנה לעון בן מרה דניע לעק
 ומו בער טכע טרע ולסדן סופו אלן אם בקטנה ללמדי בנך תורה
 למדוה בספר פונה ואם בתישע לה חנק העלה באילן ואל ושב כל
 בקי דרה שבישן בוח הכירך נאל ויכנס בער מראס נאל ויכנס
 לבית מלכות ביתך בגדיה שחרך עבדך נרע לו ששה דברים
 ינוח ל עקיבה אור ל יחושע בע לו עשה שברך חול נאל וימסוך
 לבדך נאל ושב בגדיה שלפני ויחושע נאל ויכנס מלך
 יתר מלכותו שלפני נאל ועמוד על בע הנשפת בשעה שהר
 שוק עשה בה נאל ויחושע מעל ידליך. שמה מוצרך לברוך
 הנה משכנים נאכל בקי פסע החמה ובחורף מפע העע
 ז שמוע אור אל ויחושע מעל חני קדי באשתך מחתנה וראשון
 ז דברים מארי יסן ימון של אדם בעולם היה נחלק קיימות
 ז לבעל הבית נאל חן ויחושע בית הקנישת ועון תמיד

FIGURE 19
NLR Yevr. II A 157/1,
f. 11^r right side

7 Oriental Bookhand, 12th or 13th Century

7.1 Manuscript XIX: NLR Yevr. II A 157/1, ff. 11^r-15^r

7.1.1 Size

No measurements were taken; the manuscript was viewed only on microfilm.

7.1.2 Codicology

The folios of NLR Yevr. II A 157/1 form one small booklet which is part of a miscellany written in the 12th or 13th century. It shows sayings of the numbers *three*, *four*, *five*, *six*, *nine* and *ten*. The headline introducing the excerpts names the text as *פרק רבינו הקדוש זה מעשה תורה שנאמר על ידי הקדוש*, 'The portion/saying of our venerated Rabbi, that is Ma'ase Torah (the deed of instruction) which is said according to the venerated one'; this is the first time that *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* is denoted indistinguishably from *Ma'ase Torah*, one of later versions.

This strengthens the assumption that early on there were no distinctly set versions, but differently assembled variants of this text.

The sentences are written on unruled paper and the text layout situates the text in the middle of the rectangular page, which has regular and clean but lavish margins. On the thick lower margin is Arabic-numbered pagination, and the text aligns according to the pagination. The order of the numbered sayings is the following: the text begins with number *six*, followed by one sentence on *three*, more sentences on *six*, one instance of *five* followed again by sentences on *six*, an interchange between *three* and *six*, which is followed by *five*, one instance of *nine* and *ten*, reverting again to *five*, followed by *four* and two insertions from the Le-Olam tradition, continued again by *four*. The different sentences are divided by spaces of four letters. The pagination may have been added later to the booklet.

7.1.3 Palaeography

The script is Oriental bookhand, which has been written with a sharp calamus. The page gives the impression of being densely inscribed with small letters, which have shading. The letters often touch each other, however there are always small spaces between the words. The proportion of the letters is square, they are as high as they are broad. The letters keep to the headline and baseline. There are no decorative roofs to letters such as *alef*, *gimel*, *seyn*, *ayin*, *pe*, *nun*, *shin* or *tav*. The letters *nun* and *ayin* have short legs upon which the following letter nests. All letters lean somewhat to the left, into the direction of writing. *Bet* and *kaf* are clearly distinguished: *bet* is angular and traced with two strokes, and its horizontal base goes beyond the meeting point to the right; *kaf* is rounded and traced with one stroke. *Dalet* is traced with two strokes, and its head is long and horizontal to the headline while its short oblique leg does not meet the baseline. In comparison, *resh* is traced with one movement and its right-hand downstroke is rounded. *He* and *het* do not show this rounded aspect: they are both angular, and while *he* is an open letter with a pointy head, *het* is closed. Characteristic letters are the kappa-shaped *alef*; *gimel* with its fork-like foot; and *lamed*, which sometimes has no body but seems to be composed of two vertical strokes meeting, forming a vertical line with a curved upper end. Final *mem* is surprisingly small and is similar to a *samekh*. Final *nun* is a curvy downstroke sometimes with a small leg pointing to the left. *Pe* has no prominent sting on its head and its upper horizontal bar is reduced; the letter is rounded and pointed, its base is slanted and the reduced head meets the base of the letter halfway along, so that the letter is closed. Medial *zadi* is a distinctive letter, and looks like a mirrored Latin *z*. The folios show punctuation. A full stop on the headline ends each sentence. There are no *alef-lamed* ligatures. The num-

bers are often abbreviated by Hebrew letters to save space. Broken letters at the ends of lines indicate the first letter of the following line and function as space fillers. There are also dilatated letters at the ends of lines and space fillers to keep the margin straight.

7.1.4 Language

The manuscript shows super-plene orthography. One finds the spelling of /i/ in nouns whose second consonant is geminated, as in *מִטָּה* but *מִטְתּוֹ*, *נָדָה* but also *כְּנִידָה*, *מְדוּת* defectively. It also shows in the verbal stems of *pī'el*, *nif'al*, *nit/hitpa'el*, *hif'il* *שְׁבִישַׁל*, *גִּירָר*, *צוּה* but also *צוּוה*, *נִמְסָר*, *תִּכְנַס*, *תִּיצַטְרַךְ*, *וּתִישְׁנָה*, *הִמְתַּגָּאָה*, *קִיצַץ*, *וְהִמְסַתְכַל*, *וּנִישַׁק*, *וּנְכַנַס*, *הִתְכַבְּדָתִי*, *נִתְרַפָּא* also *נִתְרַפָּא*, *הִימְדִיל*, *בִּיטְלָתִי*, *הִנִּפְנָה*, *וּנְתַחֲזַק*, *וּנְתַחֲזַק*, *שְׁבִישַׁלָּה*, *הִנִּפְנָה*, *חִינַם*. It appears in the particle *עַם*, as in *עִימָהֶן*.¹⁹⁰ The spelling of /e/ is mixed. Plene spelling appears in the nouns *שְׁלַחְבִּירַךְ*, *וּחִימָה*, *בִּיצִין*, *וּחִימָה*, *שְׁלַחְבִּירַךְ*, *כְּשַׁמַּת*, *לִצִין*, *גְּרוּת* but also defectively throughout but once *עוֹלַם*; in the adjectives *זְקִינָה*, *זְקִינָה*, *וּיְבִישִׁים*, *כְּשִׁירָה*; and is additionally found in *הִימְנוֹ*, also *הִימְנוֹ*. Defectively written there are *מִשָּׁם*, *אֵלָא*, *אֵלּוּ* also as *אֵילוּ*, *וּכֵן*. The spelling of the semivowel is predominantly plene, as in *בִּין* (4×) and once *בֵּן* and *אֵינוּ*. The orthography of /o/ and /u/ is predominantly plene, as in *שְׁלוּשָׁה*, *שְׁלוּשָׁה*, *כּוּלוֹ* and *כָּל*, *פְּתָאוּם*, *אֹתוֹ*, *אֹתָהּ*, *קוּלוֹ*, *קוּדֶשׁ*, *יִתָּר*,¹⁹¹ thereafter as *יִתָּר* (ב) and defectively *קָהֵלָה*. The spelling of the diphthong is mostly plene in the middle position—*מִנִּין* but also *מִנָּן*—the dual—*רְשִׁי* and *רְשִׁי*¹⁹²—in final position—*גְּנָיִים* (2×), *לְשָׁנַיִם*, *שְׁבַשְׁמַיִם* corrected from *רַשִׁי* and *זָכִי*, *אֶתְבֵּן יוּחִי*—and in names *גְּנָיִים*, *רַשִׁי*.¹⁹³

Yod as the first root consonant is spelled with double *yod*, as in *יִיסוּרִין*.¹⁹⁴ There is a change in the sibilant, as in *שְׁהַשְׁטָן* for *שְׁהַסְטָן*.¹⁹⁵ The manuscript shows frequent interchange of *mem* and *nun*: *אֹרְחָיִים*, *נִמְצָאִים*, *אֹרְחָיִים*, *שְׁלַרְאֲשׁוּנִין*, *רַאוּיִים*, *נִמְצָאִים*, *אֹרְחָיִים*, *שְׁלַרְאֲשׁוּנִין*, *עוֹשִׂין*, *מַעֲיִין* and *מַעֲיִים* also *לְבַנֵּי מַעֲיִים*, *בְּשִׂידִין*, *וּשׁוּתִין*, *אוּכְלִין*, *שְׁלַאֲחֲרוּנִים*, *מְכַרִּיסִין*, *חֻתְכִין*, *שׁוּרִין*.¹⁹⁶ There is one long morpheme of the second-person mas-

190 Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 951–952; Epstein, 'Perush Ras'ag le-Baba Batra', 150.

191 Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 950; Birnbaum, *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir*, 146.

192 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 64.

193 Kutscher, 'Leshon haz'al', 255; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 67–71.

194 Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 63–64; Ryzhik, 'Orthography: Rabbinic Hebrew', 955.

195 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1233–1234; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 71–74; Mor, *Ivrit yehuda'it*, 97–104.

196 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1228–1230; Naeh, 'Shetei sugyot nedushot be-leshon haz'al'; Breuer, *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli*, 126–128; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 226–228.

culine singular perfective in בקשתה.¹⁹⁷ The manuscript shows frequent interchange of *he* and *het*, characteristic of Geonic texts.¹⁹⁸

Short particles are prefixed to the following word: שלעיר, שלחבירך, שלאדם, שלהקדש, שלחורב, שלנינוה, שלמצרים, שלמת, שלגמל, שלשור, שלראשה, שליון, שלתפלה, אתבנו, אתבן יוחי in את and שלישראל, שלחרס, שלכסף, שלזהב, שלגהינם, שלעבודה.¹⁹⁹ The following names appear in the manuscript: ר' יוסה, ר' זכי, בן יוחי, ר' עקיבה and the name of God is rendered as יי, הקבה.²⁰⁰

There is vocabulary from Greek—לאסטרוֹן, אפטרופיס—and RH terminology—תלמיד, זה את זה, אחד ואחד, אחת כמה וכמה, זה על גב זה, הימנו, לינוק, משום, אדם—חכמים/ן.

Corrections are added above the line and mistakes are left uncorrected. There is abbreviation of technical terms, such as אומ' for אומר/ן, אומר' for אומר/ן, שנ' for שנאמר, נאמר' for נאמר and גו' for גומר. Vocalisation appears in באין, הרצא, ומצא and הרצא.

8 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh: A Medieval Artefact

A detailed bibliographical description of manuscripts is essential for the proper understanding of their creation processes and the human contexts from which they developed. The manuscript features, the script employed in them and their language mediate these contexts.

The codicological review of the manuscript books shows that Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh was copied in all book formats that were current during the medieval period in Egypt.²⁰¹ There are nineteen manuscript sets formed by thirty-two pieces of codices, one rotulus (a vertical scroll made up of five

197 Qimron, *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*, § 310.11; Segal, *Grammar of Mishnaic Hebrew*, 70–71.

198 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1232–1233; Sharvit, *Torat ha-hegeh shel leshon hakhamim*, 23; Henshke, 'Gutturals in MS Cambridge', 210–211; Sassoon, *Sefer Halakhot pesuqot*, e.g. 3, 8, 9, 20.

199 Epstein, *Mavo le-nusah ha-Mishnah*, 2:1207–1208; Breuer, *Ha-Ivrit ha-Talmud ha-Bavli*, 77–79.

200 Yeivin, 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'.

201 Judith Olszowy-Schlanger, 'The Third Form of the Hebrew Book: Rotuli from the Cairo Genizah', in *Report of the Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 87–93. These medieval book forms are also attested in François Déroche, *Islamic Codicology: An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script*, 2nd ed., Al-Furqān Publications (London: Al-Furqān Heritage Foundation, 2015), 12; Bernhard Bischoff, *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters* (Berlin: Schmidt, 1979), 52–54.

manuscript pieces) and one fragment of a megillah (horizontal scroll). The reused megillah piece and the rotulus format may point to uses in liturgical and didactic contexts. The low-quality material of the megillah and rotulus pieces and the cheap state of the paper materials hint at an individual creation by those who read and used them. The small formats make these manuscript books portable and handy to consult, aiming to cater to private and diverse occupational needs.²⁰² It is also noteworthy that the textual surroundings in which Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's excerpts appear show didactic narrative texts such as Avot de-Rabbi Natan, diverse midrashim such as the Le-Olam tradition, Derashah shel Shlomo, but also texts connected to the liturgical genre such as benedictions and she'iltot.

The palaeographical analysis allows the fragments to be dated to early medieval times, as they contain calligraphic Oriental square script—usually applied in Bible manuscripts—or Oriental bookhands used in Babylonian chancelleries and yeshivot.²⁰³ While the Oriental square is carefully executed and aims at a readable text showing serifs and the use of graphic devices known from biblical manuscripts, the fragments copied in Oriental bookhands frequently employ Arabic calligraphic features such as nesting, wavy downstrokes and legs of letters, frequent *alef-lamed* ligatures and pigtails, as well as the perpendicular sliding of entire words off the page. Such features suggest that the letters were drawn with a minimal amount of movement, enhancing the speed of writing while aiming at economising the writing material.

The survey of language phenomena reveals that the texts show a wide range of linguistic and orthographic variation typical of RH.²⁰⁴ The texts incorporate earlier and later phenomena known from BH, LBH, Qumran Hebrew (QH) and Judaeen Desert texts, different Aramaic dialects, and medieval Hebrew exemplified by Geonic manuscripts. The overview sums up the most frequent characteristic features without considering the phenomena in terms of their diachronic or synchronic division. Rather the orthographic and linguistic features are listed and were related to recent case studies that deal with the phonology and morphology of RH as they appear in manuscript contexts.

202 Judith Olszowy-Schlanger, 'Cheap Books in Medieval Egypt: Rotuli from the Cairo Geniza', *Intellectual History of the Islamic World* 4 (2016): 90.

203 Judith Olszowy-Schlanger, *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza Legal Tradition and Community Life in Mediaeval Egypt and Palestine* (Leiden: Brill, 1998), 85; Olszowy-Schlanger, 'Glossary of Difficult Words', 307–308.

204 Moshe Bar-Asher, 'The Different Traditions of Mishnaic Hebrew', in *Working with No Data*, ed. David M. Golomb (Winona Lake: Eisenbrauns, 1987), 1–38; Moshe Bar-Asher, *Mehqarim be-leshon hakhamim*, vols 1–2 (Jerusalem: Mosad Bialik, 2009).

The most pertinent characteristic of these texts is their frequent use of *matres lectionis*. The spelling spans a wide range of possibilities for plene and defective spellings: super-plene orthography (manuscripts I, II, IV, VI, VII, VIII, IX, XVI, XIX) marking all vowels irrespective of stress and position, which is known from early texts originating in Palestine and seen again in much later Geonic manuscripts; plene orthography (manuscript XIII) characteristic of LBH and texts from the Judaean Desert; mixed plene and defective orthography (manuscripts III, XVII); defective standardised spelling of BH (manuscripts V, X, XII, XIV, XV, XVIII); and an example (manuscript XI) which shows super-defective orthography that is more restrictive than that of BH, exemplified by some Mishnah manuscripts from the Cairo Genizah. Oscillating between these possibilities, diverse spellings of the same word can appear in different sections of the same manuscript. This inconsistency points to an era where overlapping freer and more conservative spelling models existed side by side. Different manuscripts show diverse levels of Aramaic influence in their phonology, morphology, phrasing and vocabulary. Notwithstanding these features and the truism stated that later manuscripts tend to more consistent spelling and a more fixed text, these phenomena are all characteristic of RH in manuscript contexts as well as being apparent in different Geonic texts.

Therefore this positivist taking stock of the codicological, palaeographical and linguistic phenomena allows these material and textual artefacts to be anchored in medieval times. The codicological features with their three book forms point in this direction, as do the palaeographic features and the linguistic phenomena. To situate this book more firmly in its time and the Eastern geographical realm, in the next chapter I widen the scope and incorporate the findings of literary genre and the cultural context of these books into the analysis. By thus submitting this misinterpreted book to the field of book historical analysis, I insert these material and textual artefacts into a methodological frame which is able to interpret this rich data from different angles while situating them in their specific socio-historical and cultural contexts.

Context: Inserting Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh into a Holistic Theoretical Frame

1 The French Discipline of *Histoire du livre*

Belonging to the wider field of bibliography, the French discipline *histoire du livre*, established in 1958 by Lucien Febvre and Henri-Jean Martin, focuses on the material aspects of print book culture, emphasising the impact of the book as a material object and the ways in which it shaped society.¹ Standing in the tradition of the French *Nouvelle histoire* movement and that of the *Annales* school historians, it uses large data sets, comparative interdisciplinary methods and quantitative means. These historical schools aim to understand the socio-historical conditions and cultural dynamics which shaped past societies over long periods of time (*longue durée*), taking on a holistic perspective (*histoire totale*) and shifting the interest to the ways in which people conceived and shaped reality (*mentalités*), rather than undertaking the analysis of big events and elite structures as has been done previously.² In the wake of this new understanding of history and its novel methodology, book history retraces the mechanisms of how books embody in their processes of production, consumption and reception the *mentalités* of a given society at a given time. Equally embodied in the production, consumption and reception of books is the active role of readers who influence this ‘communication circuit’.³ In France, Roger Chartier specifically focused on readership and book culture in early modern Europe. His main interest revolved around *bibliothèque bleue* (chapbooks or commonplace books). These books were inexpensive to produce and distribute, small in size and short of content, and comprised extracts from larger works whose

1 Lucien Febvre and Henri-Jean Martin, *L'apparition du livre* (Paris: Albin Michel, 1958), xxviii.

2 Jacques Le Goff, ‘L’histoire nouvelle’, in *La nouvelle histoire*, ed. Jacques Le Goff, Roger Chartier, and Jacques Revel, *Les encyclopédies du savoir moderne* (Paris: Retz C.E.P.L., 1978), 210–241; Jacques Le Goff, ‘Mentalities: A History of Ambiguities’, in *Constructing the Past: Essays in Historical Methodology*, ed. Jacques Le Goff and Pierre Nora (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 166–180; Roger Chartier, ‘Intellectual History and the History of Mentalités: A Dual Re-Evaluation’, in *The Annales School: Critical Assessments*, ed. Stuart Clark, (London: Routledge, 1999), 2:457–487; Paul H. Hutton, ‘Mentalities, History of’, in *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, ed. Kelly Boyd (London: Fitzroy Dearborn, 1999).

3 Robert Darnton, ‘What Is the History of Books?’, *Daedalus* 111, no. 3 (1982): 67.

texts were abridged and edited with the aim of reaching a wider reading audience, highlighting that popular reading was not confined to a specific social milieu at the time, but rather was shared by the entire French society.⁴

Many of these features are evident also in *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh*, whose material and textual phenomena point to frequent use and new text creations. As a typically medieval Geonic text in form, content and structure that collects numerical excerpts from greater authoritative works arranging them in an anthologising manner, the abbreviated excerpts of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* equally constitute a popular text. The books' materiality and the textual features used to compose these texts exemplify the relationship between *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's* book as an artefact or material object, its text and the response of the reader. These recreated diverse copies of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* result in the use of diverse book forms (megillah, codices, rotuli) and the textual variance apparent in Genizah manuscripts. By studying books in such a holistic way, book historians show in which essential ways and to which extent books were able to shape the ways of conceiving and constructing the world.

Therefore, the application of this approach to manuscript contexts can offer unexpected insights into *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's* arcane manuscript book, especially because popular and widely disseminated books like *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* pose an interesting topic for investigation as they shift the focus to popular and everyday social and cultural habits whose value is still underestimated in research to date. Moreover, similarly shaped books could be identified in Muslim and Christian culture. Therefore, let us turn in the following sections to the cultural and book historical contexts in which these material and textual artefacts came into being in order to elucidate this distinct literary genre and the ways in which the physical book format, the literary form and the internal text structure mediate the mentalities and social contexts of the people who made use of these books.

2 The Relationship of the Physical Book Format, Literary Form and Internal Structure

The most defining formal characteristic of our texts is the structure in which the short anonymous sapiential and gnomic sentences dealing with legal reli-

---

⁴ Roger Chartier, *Culture écrite et société: L'ordre des livres (XIVe–XVIIIe siècle)* (Paris: Albin Michel, 1996), 63.

gious matters, medical issues and everyday knowledge are cast. In order to give a preliminary example of its topics and its structure, I have chosen here a cluster from Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34^r whose overall unifying theme could be described as proper behaviour in the earthly world that bears consequences for the world to come:

שְׁלִשָּׁה⁵ שִׁירָאוּ וּנְחָלוּ הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא אֱלוֹ הֵן
מִלְדַת וְרַחֵב וְהַגִּיבְעוֹנִים **שְׁלִשָּׁה** שְׁדִיבְרוּ אִמַת וְאִבְדוּ
מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא אֱלוֹ הֵן דָּאָג וּמְרַגְלִים וּבְנֵי
רַמֵּן הַבְּאֵרֶתִי. רַבִּי מֵאִיר אֹמֵר אִף בֶּן אִישׁ גֵּר עִמְלָקִי.
שְׁלִשָּׁה דְּבָרִים הַעֲשֵׂה אֵתָם דְּמוּ בְרָאשׁוֹ הַמְּכַבֵּה נִיר בְּפָנָיו
וְהַיּוֹשֵׁב בְּצִלָּהּ שְׁלָנִיר וְהַעֲמִיד לְפָנָיו הֵנֵר עָרוֹם הָרִי זֶה נִיכְפָה
וְהַמְשַׁמֵּשׁ מִסְתּוֹ לְפָנָיו הֵנֵר הוּוִיֵן לוֹ בְּנִים נִכְפִין **שְׁלִשָּׁה** דְּבָרִים
הַקְּבֵה' מְכַרִּיז עֲלֵיהֶם בְּעֲצָמוֹ עַל הָרַעֵב. וְעַל הַשֶּׁבַע וְעַל הַפְּרָנָס
שְׁמַתְמָנָה עַל הַצִּיּוֹר עַל הָרַעֵב מִנִּיֵן שֵׁנ' כִּי קָרָא יי לְרַעֵב
גַּם בָּא לְאַרְץ שֶׁבַע שָׁנִים. סִבַּע מִנִּיֵן שֵׁנ' קָרָאתִי אֶל הַדָּגָן
וְהַרְבִּיתִי אֹתוֹ וְלֹא אֵתָן עֲלֵיכֶם רַעֵב. וְהַרְבִּיתִי אֶת פְּרִי הָעֵץ וְתַבּוֹאֹת
הַשָּׂדֶה לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרֶפֶת רַעֵב בְּגוֹיִם. פְּרָדָס מִנִּי
שֵׁנ' רָאוּ קָרָא יְהוָה בִּשְׁם. **שְׁלוֹשָׁה** דְּבָרִים אֵין אָדָם נִמְנַע
מֵהֶם בְּכָל יוֹם אֵילוֹ הֵן עֵינֵן תְּפִילָה וְהִירְהוּר עֵבִירָה וְאִבְק לְשׁוֹן
הָרַעֵב. **שְׁלִשָּׁה** דְּבָרִים שֶׁהַגּוֹיִם נֹאֲנָחִים עֲלֵיהֶם אֱלוֹ הֵן.
תּוֹרָה וּשְׁבֵת וּמִילָה. **שְׁלִשָּׁה** דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם מַחֲלֹוֹת.
עוֹוֵן אֵילוֹ הֵן הַמִּיתְרַעֵם עַל מְדוּתָיו וְהַמְדַבֵּר אַחַת בְּפֵה אַחַת
בְּלֵב וְהָרָאָה דְּבַר עֲרוּהָ יְחִידִי בַחֲבֵרוֹ וּמַעִיד בּוֹ.

Three feared and inherited the world to be and the world to come.

These are the midwife, Rahab and the Gibeonites. (ARN B 45)⁶

Three that told the truth and got lost from the world to be and the world to come. These are fish and jewels and sons of Raman ha-Be'arti.

Rabbi Meir says even the son of a proselytising Amalekite. (ARN B 45)

Three things that kill a person, who enlightens a candle in front of him, who sits in its shadow, who rises naked before a candle becomes epileptic and who has intercourse before a candle begets epileptic children. (bPes 112b)

Three things the Holy One Himself announces about, hunger, saturation, necessities of life that He gives to the public. On the hunger it is

⁵ All numbers at the head of the sentences are in bold to ease readability.

⁶ Unless otherwise indicated all translations are my own.

said .... On the saturation it is said .... On the necessities it is said ....
(bBer 55a)

Three things man cannot restrain himself from doing every day. These are guarding the prayer, thinking of committing sins and covering himself in gossip. (bBB 164b–165a)

Three things that the goyim sigh about. These are the Torah, Shabbat and Circumcision. (No source to this saying could be found.)

Three things there is no forgiving of wrongdoing. These are who is dissatisfied with his reward, who speaks different with his mouth and in his heart, who sees his friend's lewdness and exhorts it. (bPes 113b)

The subjects alluded to in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh are excerpts arranged in a numbered way. Enumeration in lists is an educational and mnemonic device known since antiquity. The numbers at the head of the sentence inhabit a symbolic function in Jewish culture. The adding up of numbers such as three, four, and so on leads to the creation of numbers of perfection like six, eight, twelve, and so on. This external organisational grid results in building loose topical clusters of sayings that share a common overall subject. In the case of Bodl. Heb. d. 47, f. 34^r, the sentences listed are individual sayings each with its own topic, yet they share the common subject of behaviour and prospects for the world to come. This unites them and forms one cluster, so that an internal coherence is created. The first saying announces the two overall topics of proper religious behaviour and the world to come. The second elaborates on those who jeopardised their afterlives in the world to come through improper behaviour. The third saying suggests appropriate sexual behaviour, while the fourth explains good and bad things that the Holy One can bring about for his people as a reward or a punishment. The fifth saying lists three elements related to proper religious conduct, things whose execution tempt a human every day. The sixth lists three ways in which goyim differ from Jews. The seventh saying again puts forward proper behaviour and names three things that one should refrain from doing. All these behavioural matters—whether bad or good—have a strong aspect of temptation to them, whereby the enumeration oscillates between things that should be done to lead a decent religious life and those that should be avoided in order to be able to access the world to come.

Thus, as one sees in the arrangement of Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34^r, there is a loose connection in subject between the sentences. This phenomenon may be attributed to the associative manner in which the texts of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh came into being. This process reflects a progressive layering of one sentence onto another, consciously retaining the external organisational structure of the enumeration, albeit without adhering to a strictly internal regular

pattern. Rather, the small text units are tied together loosely. What makes these clusters of small forms interesting is the fact that one finds these individual sentences reorganised in different manuscripts, whereby the arrangement and the ordering structure of the sentences differs from manuscript to manuscript. As the position of the sequences within the cluster may be easily moved to a different position inside the anthologising list through this *Baukastenprinzip* (principle of a compositional modular unit), the alteration of the text is already inbuilt and dependent on this structure. As such, there is a high potential for the text portions to be rearranged, which in turn creates a high degree of textual fluidity. This phenomenon is even further facilitated by the anonymity of the *baraitot* cited in the text. All these features allow for the easy adapting of these texts to different purposes and audiences, resulting in the creation of closely similar and yet individual new texts.⁷ Such fluid or dynamic texts that are facilitated by their internal associative arrangement and the outer numerical organising principle as well as their external material features (as a new quire could always be added to the leaves) result in a textual instability typical of most utilitarian texts of the Middle Ages.⁸ Arranged into the Latin form of florilegia or the Greek anthology, which is the typical medieval form of a text collection, these texts often served as personalised assemblages of discrete bits of information. Although to today's readers such numerical collections lack clarity as they seem disorganised and unhelpful or even obscure, during the Middle Ages these numbered mnemonic tools were far from rare and were regarded as useful and valuable compositions. Yet who read such text collections and for which purposes were they used?

The book formats as well as the textual composition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh show a corpus that was deliberately left open-ended. The textual structure of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh displays a textual variation resulting from a free adaptation and appropriation of these texts by their readers and users. The fluid textual states of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh hint at reading practices that purport skilled oral art forms preceding the style of the written works. After the introduction of writing, oral mindsets persisted in literary works.⁹

7 Pasternak and Yona, 'Use of Numbers', 234.

8 Pasternak and Yona, 'Use of Numbers', 193; Franz J. Worstbrock, 'Libri Pauperum: Zu Entstehung, Struktur und Gebrauch einiger mittelalterlicher Buchformen der Wissensliteratur seit dem 12. Jahrhundert', in *Der Codex im Gebrauch* ed. Christel Meier, Dagmar Hüpper and Hagen Keller, (Munich, 1996), 41–60; Rüdiger Schnell, 'Konstanz und Metamorphosen eines Textes: Eine überlieferungs- und geschlechtergeschichtliche Studie zur volkssprachlichen Rezeption von Jacobus' de Voragine Ehepredigten', *Frühmittelalterliche Studien* 33, no. 1 (1999): 319–395.

9 Walter J. Ong, *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word* (London: Methuen, 1982), 15.

Thus citing large amounts of written material by heart was part of medieval education.¹⁰ With their mnemonic hooks, these anonymous *aide-mémoires* experienced constant adaptation and rearrangement resulting in fluid textual states. The notion that despite the numerical grid there was no fixed arrangement of the sequences is seen in many manuscript copies. Whereas in some manuscripts of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh the numbers descend beginning with seven, before switching to three from where the numbers then ascend, in others the sayings start with three and continuously ascend. Again, in other manuscripts the numbers jump back and forth and juxtapose a sentence or two, incorporating a different number into the numbered chain while generally adhering to the organisational arrangement of the number at the head of the unit.¹¹ Such arranged texts seem to have been rephrased and recombined according to the need and preferences of their creators and users. However which concrete function and use these cheap reader-produced texts may have had is nevertheless open to debate. Their material features, content and language allude to public and private social contexts and diverse educational settings. How these contexts may have been truly designed I explore in the following section in which I compare Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh with similarly shaped medieval numerical compendia in the Muslim and Christian sphere.

3 The Eastern and Western Literary Context

3.1 *The Muslim East*

In the Muslim realm, collections of similar content, form and structure exist. Numerical sayings appear in the literary context of pre-Islamic poetry, in works of popular preaching, in some *ḥadīth* collections, and in *adab* literature. In the following I present a few instances of numerical sayings before I describe the numerically organised medieval Muslim anthology *Bard al-akbād fi-l-a'dād* compiled by Abū Maṣṣūr al-Tha'ālibī.¹²

10 Mary J. Carruthers, *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 9–11, 106, 112, 161–172; Stefan C. Reif, 'Aspects of Mediaeval Jewish Literacy', in *The Uses of Literacy in Early Mediaeval Europe*, ed. Rosamond McKitterick (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 147–152; Mary J. Carruthers and Jan M. Ziolkowski, eds, *The Medieval Craft of Memory: An Anthology of Texts and Pictures* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002), 1–23.

11 Why this happens will be exemplified and discussed in detail in chapter 5.

12 This numerical work was drawn to my attention by Bilal Orfali. I would like to thank him for being so generous in sharing his knowledge with me, and I would like to thank Tahera Qutbuddin who forwarded my request to him.

In pre-Islamic proverb collections, which often transmit wisdom literature, one finds numerical sayings.¹³ They also appear in popular sermon collections and homiletical manuals. For instance, ‘Alī ibn Abī Ṭālib’s works dating from the 7th century use sentences in this way.¹⁴ In a pious exhortation of his, injunctions such as ‘I enjoin upon you five things’,¹⁵ ‘Faith stands on four pillars’,¹⁶ ‘People are of three types’, or ‘The believer owes the believer seven things’¹⁷ appear. Similarly, one finds numerical lists employed in early sayings ascribed to Muhammad, such as ‘Patience is of three types’.¹⁸ Moral teachings were also collected in the 12th century. Ibn ‘Abdun of Seville’s manual is such a work, and disseminates these in sermon anthologies aiming to provide material for the training in study circles of future preachers.¹⁹

As popular preaching and storytelling constitute a distinctive element of the Islamic tradition, it is unfortunate that there is a lack of detailed research into the area of Muslim preaching that enjoyed great success in the greater urban centres from the end of the 10th to the middle of the 13th century.²⁰ Research to date has mainly focused on the popular preacher and the preaching genres of exhortation (*wa‘z*) and storytelling (*qaṣaṣ*) and the official prayer at Friday

-
- 13 Alfred Bloch, ‘Zur alt-arabischen Spruchdichtung’, in *Westöstliche Abhandlungen: Rudolf Tschudi zum 70. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern*, ed. Fritz Meier (Wiesbaden: Harrassowitz, 1954), 213. Bloch’s literary examples span from gnomic sentences and pre-Islamic poetry to instances in *adab* literature. For a discussion of an example, see pp. 209–210 and p. 210n72, as well as his other articles: Alfred Bloch, ‘Die alt-arabische Dichtung als Zeugnis für das Geistesleben der vorislamischen Araber’, *Anthropos* 37–40, no. 1–3 (1942–1945): 194n31; Alfred Bloch, ‘Kleine Beiträge zur Arabistik’, *Anthropos* 41–44, nos 4–6 (1946–1949): 736.
- 14 Tahera Qutbuddin, ‘The Sermons of ‘Alī ibn Abī Ṭālib: At the Confluence of the Core Islamic Teachings of the Qur’an and the Oral, Nature-Based Cultural Ethos of Seventh Century Arabia’, *Anuario de estudios medievales* 42, no. 1 (2012): 201–228.
- 15 Ibn ‘Abd Rabbih, *Kitāb al-‘iqd al-farīd*, ed. Aḥmad ibn Muḥammad, vol. 3 (Cairo: Lajnat al-Ta’lif wa-al-Ta’rjamah wa-al-Nashr, 1948), 90–91; cited here from Linda G. Jones, *The Power of Oratory in the Medieval Muslim World*, Cambridge Studies in Islamic Civilization (New York: Cambridge University Press, 2012), 168.
- 16 Cited according to Tahera Qutbuddin, *Arabic Oration: Art and Function* (Leiden: Brill, 2019), 34.
- 17 Qutbuddin, *Arabic Oration*, 24.
- 18 ‘Abd Allāh ibn Muḥammad ibn Abī al-Dunyā, *Al-Ṣabr wa-al-thawāb ‘alayh* (Beirut: Dār Ibn Ḥazm, 1997), 31; citations here are based on Jones, *Power of Oratory*, 172.
- 19 Muhammad ibn Ahmad ibn Abdun, *Séville musulmane au début du XIe siècle: Le Traité d’ibn ‘Abdun sur la vie urbaine et les corps de métiers*, trans. Evariste Lévi-Provençal, *Islam d’hier et d’aujourd’hui* 2 (Paris: Maisonneuve, 1947), 11.
- 20 Merlin Swartz, ‘Arabic Rhetoric and the Art of the Homily in Medieval Islam’, in *Religion and Culture in Medieval Islam*, ed. Richard G. Hovannisian and Georges Sabagh, Giorgio Levi Della Vida Conferences (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 50.

noon (*khutba*).²¹ The objective of these preachers is to transmit religious knowledge to the public, so that listening to a preacher became a common pastime for medieval Muslims.²²

This specifically oral background is highlighted by numerical sayings that are found in *ḥadīth* collections. *Ḥadīth* (lit. 'narrative') or its synonym *khābar* (lit. 'information') are sources of longstanding traditions connected to the life of the Prophet Muhammad, assembling equally early Muslim historical events, Islamic law, theology, Muslim ethics and piety.²³ Sifting G.H.A. Juynboll's *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth* for such numerical lists, one finds sayings such as "Three types of people God will not speak to on the Day of Resurrection, nor will He look upon them or purify them: a man who fornicates, a king who is mendacious and a pauper who is haughty,"²⁴ or "There is luck in three: in a horse, in a house, and in a woman"²⁵ and others of this kind.²⁶ These individual sayings closely resemble the content, structure and didactic intent one finds in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. The last abovementioned Muslim saying in particular is reminiscent of one of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's, though the Hebrew version states "Three things give a man comfort: a nice wife, a nice dwelling, and nice garments,"²⁷ a saying which appears in CUL T-S AS 85.148^v as well as in CUL T-S K21.85 / CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^r. Roberto Tottoli, who surveyed the use of such small units or modular building blocks of text in dif-

-
- 21 Jones, *Power of Oratory*, 4; Linda G. Jones, 'Prophetic Performances: Reproducing the Charisma of the Prophet in Medieval Islamic Preaching', in *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching 1200–1500*, ed. Miri Rubin and Katherine L. Jansen (Turnhout: Brepols, 2010), 20.
- 22 Merlin Swartz, 'The Rules of the Popular Preaching in Twelfth-Century Baghdad, According to Ibn al-Jawzi', in *Prédication et propagande au Moyen Âge: Islam, Byzance, Occident; Penn-Paris-Dumbarton Oaks Colloquia III session des 20–25 Octobre 1980*, ed. George Makdisi, Dominique Sourdel, and Janine Sourdel-Thomine (Paris: Presses Universitaire de France, 1983), 230; Jonathan P. Berkey, *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo: A Social History of Islamic Education* (Princeton: Princeton University Press, 1992), 193, and 201; Jonathan P. Berkey, *Popular Preaching and Religious Authority in the Medieval Islamic Near East* (Seattle: University of Washington Press, 2001), 11–12, 21; Jonathan P. Berkey, 'Audience and Authority in Medieval Islam: The Case of Popular Preachers', in *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200–1500*, ed. Katherine Ludwig Jansen and Miri Rubin, *Europa Sacra* 4 (Turnhout: Brepols, 2010), 108.
- 23 Daniel W. Brown, 'Introduction', in *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith*, ed. Daniel W. Brown (Hoboken: Wiley, 2019), 2.
- 24 G.H.A. Juynboll, *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth* (Leiden: Brill, 2007), 121.
- 25 Juynboll, *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth*, 316.
- 26 For more examples of numerical lists in *ḥadīth*, see Juynboll, *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth*, 21–22, 26, 28–29, 120, 181, 208, 209, 316, 351, 352–353, 464–465, 548, 727.
- 27 (bBer 57b) שלשה מרחיבין את הנפש אשה נאה, דירה נאה, כלים נאים.

ferent genres, describes them as ‘brief, sometimes disjointed, narratives and units typical of hadith reports’ which with time ‘also became a specific feature of *adab* literature.’²⁸ Their use is distinctive of the anthologising works of Abū Maṣṣūr al-Tha‘ālibī, a well-known and prolific *adab* anthologist of the 11th century.²⁹

Abū Maṣṣūr al-Tha‘ālibī’s (961–1039) work *Bard al-akbād fi-l-a‘dād* (‘Coolness of the livers according to numbers’) is an example of a numerically arranged collection of sayings known in Muslim culture.³⁰ *Adab* literature—a diverse literary corpus that developed in the 9th and 10th centuries of the Abbasid rule in Egypt³¹—is described by Franz Rosenthal as a genre that ‘consists of topically arranged accumulations of aphorisms, prose mini-essays, and snatches of verse, rather than full blown poems. [... It] deals with a large variety of problems of language and literature and, above all, of ethical and practical behaviour.’³² Over time, the term *adab* took on the meaning of refinement, denoting the acquisition of educational and professional knowledge, and by the 10th century it also began to signify the distinct literary genre of belles-lettres.³³

Abū Maṣṣūr al-Tha‘ālibī seems to be the first to arrange his work based on numbers; this way of ordering literary content is a rare phenomenon in the Muslim culture of his time. While in pre-Islamic times *adab* had no distinct organisational pattern or only a simple one, by the 10th century *adab* literature took on more systematic forms.³⁴ Accordingly, by the 11th century works

28 Roberto Tottoli, ‘Genres’, in *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith*, ed. Daniel W. Brown (Hoboken: John Wiley and Sons, 2019), 192.

29 Everett K. Rowson, ‘Al-Tha‘ālibī’, in *The Encyclopaedia of Islam*, ed. Clifford E. Bosworth and Peri Bearman (Leiden: Brill, 2006). https://doi-10.1017/1573-3912_islam_SIM_7504.

30 Bilal Orfali, ‘The Works of Abū Maṣṣūr al-Tha‘ālibī (350–429/961–1039)’, *Journal of Arabic Literature* 40, no. 3 (2009): 283.

31 Gustave E. von Grunebaum, *Medieval Islam: A Study in Cultural Orientation* (Chicago: University of Chicago Press, 1947).

32 Franz Rosenthal, ‘Fiction and Reality: Sources for the Role of Sex in Medieval Muslim Society’, in *Society and the Sexes in Medieval Islam*, Sixth Giorgio Levi della Vida Conference 1977 in Los Angeles (Malibu: Undena, 1979), 15.

33 Carlo A. Nallino, *La littérature arabe des origines à l’époque de la dynastie Umayyade: Leçons professées en arabe à l’Université du Caire*, vol. 6, *Islam d’hier et d’aujourd’hui* (Paris: Maisonneuve, 1950), 7–34; S.A. Bonebakker, ‘Adab and the Concept of Belles-Lettres’, in *Abbasid Belles-Lettres*, ed. Julia Ashtiany (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 17–30.

34 Hilary Kilpatrick, ‘Adab’, in *Encyclopedia of Arabic Literature*, ed. Julie Scott Meisami and Paul Starkey (London: Routledge, 1998), 55.

began to be arranged according to form, author or subject.³⁵ An entire numerical arrangement of works like in *Bard al-akbād fi-l-a'dād* is, however, genuinely rare. Beside this work, only two other Muslim anthologising works have been discovered to date that use this manner of organisation: an anthology in manuscript form imitating Abū Maṣṣūr al-Tha'ālibī's, which was compiled by a certain al-Ṭarṭūshī (or al-Ṭurṭūshī; 1059–1126), a writer born in Tortosa (Spain) in the mid-12th century;³⁶ and an anonymously created work called *al-A'dād* ('The number').³⁷ As all three of these works are in manuscript form and are housed in Middle Eastern manuscript collections, I have been unable to view them in person, and therefore I cannot describe their material states or book formats. However, I cite some sentences from Abū Maṣṣūr al-Tha'ālibī's work that have appeared in print in order to point out the similarities of literary form, content, structure and intent of the books between his Muslim numerical anthology and *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh*.³⁸

وقال عليه السلام؛ الإيمان ثلاثة؛ عقد بالقلب، ونطق باللسان، وعمل بالجوارح.³⁹

- 35 Bilal Orfali, *The Anthologist's Art: Abū Maṣṣūr al-Tha'ālibī and His Yatīmat al-Dahr*, Brill Studies in Middle Eastern Literatures (Leiden: Brill, 2016), 1; Konrad Hirschler, *The Written Word in the Medieval Arabic Lands: A Social and Cultural History of Reading Practices* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013), 186; and see the reference works by Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur*, vol. 2 (Berlin: Felber, 1902), 54–63, 63–78; Régis Blachère, *Histoire de la littérature arabe: Des origines à la fin du 15. siècle de J.-C.*, vol. 1 (Paris: Adrien-Maisonneuve, 1952), 139–152; Endreß Gerhard, 'Formen und Gattungen der wissenschaftlichen Literatur', in *Literaturwissenschaft*, ed. Helmut Gätje, Grundriß der arabischen Philologie 2 (Wiesbaden: Reichert, 1987), 460–503. See also Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, vol. 16, *Poetik, Rhetorik und Literaturtheorie, Dichterbücher, Anthologien, Kunstprosa* (Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2015); Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, vol. 17, *Bildungs- und Unterhaltungsliteratur* (Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2015). For a study of much later anthologising works, see Thomas Bauer, 'Literarische Anthologien der Mamlukenzeit', in *Die Mamluken: Studien zu ihrer Geschichte und Kultur; Zum Gedenken an Ulrich Haarmann (1942–1999)* (Hamburg: EB Verlag, 2003), 71–122.
- 36 A. ben Abdeselem, 'al-Ṭurṭūshī'. In *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*, ed. Perri Bearman. (Leiden: Brill, 2012). https://doi-org.emedien.ub.uni-muenchen.de/10.1163/1573-3912_islam_SIM_7650.
- 37 Both works were identified by Bilal Orfali in the Kuwait manuscript collection. He shared these findings in an email correspondence with me.
- 38 al-Tha'ālibī, *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, ed. Ihsan Dhunun al-Thamiri, 1st ed. (Beirut: Dār Ibn Ḥazm, 2006). I thank Joseph O'Hara for checking my Arabic transcription and the translation (which is not mine) for accuracy.
- 39 al-Tha'ālibī, *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, 21.

The Prophet, peace be upon him, said: Faith consists of three things: conviction of heart, pronouncement by the tongue and action by the limbs.

قال عليه السلام؛ أربع من سنن المرسلين؛ الختان، والسواك، والتعطر، والنكاح.⁴⁰

The Prophet, peace be upon him, said: Four things are from the practice of messengers. Circumcision, brushing teeth, using perfume and marriage.

وعن بعض السلف؛ القبل خمس؛ قبلة رحمة وهي قبلة الولد، وقيل تكريمة وهي قبلة الوالدين، وقبلة الإجلال وهي قبلة السلطان، وقبلة تعبد وهي قبلة الحجر الأسود، وقبلة شهوة وهي قبلة المرأة.⁴¹

One of the pious predecessors is reported to have said: There are five types of kisses: A kiss of mercy, when kissing a child; a kiss of honour, when kissing parents; a kiss of majesty, when kissing the king; a kiss of veneration, when kissing the black stone; and a kiss of passion, when kissing the wife.

الفضل بن سهل؛ برأ من مرض وقعد للناس وهنأوه بالعافية، فقال، إن في المرض سبع خصال ففنها؛ معرفة لقدرة الصحة، وتنقية الجسم، وتحيص الذنب، وتعرض لثواب الصبر، وادكار لطف الله، واستدعاء التوبة، وحثّ على الصدقة.⁴²

Fadl bin Sahl recovered from an illness and people came to congratulate him. He said: In sickness there are seven attributes, which include: Recognition of the value of health, purification of the body, the forgiveness of sins, exposure to the reward of patience, reminder of Allah's kindness, calling towards repentance and encouragement towards charity.

While I have chosen the numbers of three, four, five and seven as examples, al-Tha'ālibī's entire work covers the numbers from two to ten. It starts with the authoritative sayings of the Prophet and descends in a hierarchical manner from his companions to their relatives, scholars, Muslim rulers and different well-known poets.⁴³ The use of the enumeration pattern as in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh is applied here to organise the content in an easy mem-

40 al-Tha'ālibī, *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, 33.

41 al-Tha'ālibī, *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, 41.

42 al-Tha'ālibī, *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, 65.

43 I thank Daniel Birnstiel for having surveyed the introduction of the print edition for me.

orisable way. As in *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* the numbers employed in these texts function as mnemonic devices bearing also symbolic function.⁴⁴ The number three in Muslim tradition stands for plurality, four is the number of perfection and five is linked to the five pillars of the Muslim creed, while seven and its derivatives like seventy symbolise plurality and magnitude.⁴⁵ As in *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* the topics that the sayings deal with are health, hygiene, matters of faith, religious attitudes and desirable ethical behaviour.

This example shows that, like *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh*, *adab* anthologies incorporated different kinds of topics showing brief entries that are arranged associatively and in a contrastive manner. However despite their more or less haphazard encyclopaedic content, retrievability of content was not an *adab* anthology's primary goal.⁴⁶ Moreover, this work is witness to the fact that the content appearing in popular *adab* anthologies mixes learned as well as popular literary material combining scholarly and non-scholarly Muslim reading practices and aims thus to inform, educate and entertain people.⁴⁷

Many *adab* anthologies were used as subject collections from which a writer could, on any occasion, chose to cite.⁴⁸ Therefore privately crafted collections of *aide-mémoires* can be found,⁴⁹ as early as 1865 Alois Sprenger stated that written notes for composition and private use existed in Muslim culture. In this vein he called to mind the distinction 'between *aide-mémoire*, lecture notebooks and published books'.⁵⁰ He also extended this statement to the creation of *ḥadīth* literature, where he hypothesises that the oldest notes on *ḥadīth* were

44 Andrew Rippin, 'Numbers and Enumeration', in *Encyclopedia of the Qur'an*, ed. Jane McAuliffe (Leiden: Brill, 2003); Jones, *Power of Oratory*, 172; Qutbuddin, *Arabic Oration*, 22–24 and 33–35.

45 Lawrence I. Conrad, 'Seven and the Tasbi: On the Implications of Numerical Symbolism for the Study of Medieval Islamic History', *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 31, no. 1 (1988): 42–73.

46 Hinrich Biesterfeldt, 'Enzyklopädie und Belles-Lettres im arabisch-islamischen Milieu', in *Wissenssicherung, Wissensordnung und Wissensverarbeitung: Das europäische Modell der Enzyklopädien*, ed. Theo Stamm and Wolfgang Weber, *Colloquia Augustana* 18 (Berlin: Akademie Verlag, 2004), 78.

47 Hirschler, *Written Word*, 193.

48 Orfali, *The Anthologist's Art*, 8.

49 Hilary Kilpatrick, 'Anthologies, Medieval', in *Encyclopedia of Arabic Literature*, ed. Julie Scott Meisami and Paul Starkey (London: Routledge, 1998); Fuat Sezgin, *Geschichte des arabischen Schrifttums*, vol. 1, *Qur'ānwissenschaften, Hadīth Geschichte, Fiqh, Dogmatik, Mystik bis ca. 430 H* (Leiden: Brill, 1967), 19–21 and 29. See also Gregor Schoeler, who discusses notebooks (*sahifa*, pl. *suhuf*) in his work *The Genesis of Literature in Islam* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009), 17.

50 Alois Sprenger, *Das Leben und die Lehre des Moḥammad: Nach bisher grösstentheils unbe-*

intended as an *aide-mémoire* and not as actual books.⁵¹ Ignác Goldziher further substantiates this assumption by highlighting that 'if we hear of *kutub* in the old days, this certainly does not mean books in a literary sense, but scripta, notes in general, perhaps collectanea, collections of sayings, which a reverent Muslim had heard at various times and had written down for the sake of greater accuracy, for his private use.'⁵² To describe and name these privately crafted notes, Gregor Schoeler transposes to the Muslim realm the Graeco-Roman term *hypomnema*, which describes a short written text only destined for private use.⁵³ The work of Fuat Sezgin in particular has revealed that such written works formed the basis for later compilations and that in oral teachings these notes functioned as a means for recitation.⁵⁴ Therefore Schoeler states that as in medieval Jewish or Christian culture, Muslim culture also relied for the transmission of knowledge on oral transmission and written notes alike.⁵⁵ Thus while Muslim scholarship in the early and classical period from the 7th to the 10th centuries is characterised by the coexistence of oral and written dissemination and the interplay of oral and aural practices, this state shifted with time to private reading practices exemplified by *adab* anthologies.⁵⁶ Their content is reminiscent of the personal choices and tastes of their compilers, reflecting the mentalities and the social milieu who created, used and read these texts.⁵⁷

3.2 *The Christian West*

Whereas Muslim numerical anthologies seem to be rare, in the Christian realm numerically organised books that share the content and structure of *Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh* are widely known.⁵⁸ In fact, early collections of numer-

---

nutzten Quellen, vol. 3.1 (Berlin: Nicolai, 1865), xciii–xciv: 'Wir müssen unterscheiden zwischen Notizen zur Unterstützung des Gedächtnisses, Collegienheften und publicierten Büchern.'; Schoeler, *Genesis of Literature in Islam*, 3.

51 Alois Sprenger, 'Über das Traditionswesen bei den Arabern', *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 10, nos 1–2 (1856): 5–6; Schoeler, *Genesis of Literature in Islam*, 3.

52 Ignác Goldziher, *Muhammedanische Studien*, vol. 2 (Halle: Niemeyer, 1890), 196.

53 Gregor Schoeler, 'Mündliche Thora und Hadith: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion', *Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients* 66, no. 1 (1989): 215–216.

54 Schoeler, *Genesis of Literature in Islam*, 7.

55 Schoeler, *Genesis of Literature in Islam*, 8.

56 Schoeler, *Genesis of Literature in Islam*, 122, 125.

57 Rosenthal, 'Fiction and Reality', 15; Hirschler, *Written Word*, 189.

58 For a preliminary overview of numerical compositions in medieval Latin and High German, see the sections 'Zahlenkomposition' and 'Zahlensprüche' in Ernst R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 11th ed. (Tübingen: Francke Verlag, 1993), 491–498, 499–502 which also refer to few Arabic examples.

ical sentences are ascribed to a certain Fulgentius, Walter Daniel, William de Montibus and Richard Wetheringsett.⁵⁹ All these medieval scholars used these numerical ordering schemes as tools long before the 12th century when the cathedral schools began to systematise pastoral and lay instruction using mnemonic verses and other ordering schemes.⁶⁰ Moreover, later anonymous Latin manuscripts and Middle English devotional manuals and much later *artes praedicandi* habitually use this numerical organisational feature to transmit knowledge.⁶¹ Only from the much later scholarly perspective of the 20th century are such structured texts perceived as ‘uncommon’ and ‘unusual’.⁶² Among these aforementioned Christian numerical works, it is William de Montibus’ introduction to theology, his *Numerale*, that is reminiscent of this change in teaching and learning culture.

William de Montibus (1140–1213), chancellor of Lincoln Cathedral and a teacher of theology, composed several didactic works, among which *Numerale* is his most well known.⁶³ *Numerale* presents the basic principles of the Christian faith, grouped by number.⁶⁴ These numbers—from one to twelve—are connected to the Christian precepts and thus befit a symbolic function. The symbolic numbers are one (one God), two (two testaments), three (the Trin-

59 Hugh MacKinnon, ‘Life and Works of William de Montibus’ (PhD thesis, Oxford University, 1959), 261–262; Charles H. Talbot, ‘The Centum Sententiae of Walter Daniel’, *Sacris Erudiri* 11 (1960): 266–383; Joseph W. Goering, *William de Montibus (c. 1140–1213): The Schools and the Literature of Pastoral Care*, Studies and Texts 108 (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1992); Joseph W. Goering, ‘The Summa “Qui bene presunt” and Its Author’, in *Literature and Religion in the Later Middle Ages: Philological Studies in Honor of Siegfried Wenzel*, ed. Richard G. Newhauser and John A. Alford, 143–159. Medieval & Renaissance Texts & Studies 118 (Binghampton: Creative Media Partners, 1995), 143–159.

60 Leonard E. Boyle, ‘The Fourth Lateran Council and Manuals of Popular Theology’, in *The Popular Literature of Medieval England*, ed. Thomas J. Heffernan (Knoxville: University of Tennessee Press, 1985), 30–60.

61 On the anonymous Latin manuscripts, see the appendix of Margaret Connolly, ‘Practical Reading for Body and Soul in Some Later Medieval Manuscript Miscellanies’, *Journal of the Early Book Society for the Study of Manuscripts and Printing History* 10 (2007): 151–174; Margaret Connolly, ‘Preaching by Numbers: The Seven Gifts of the Holy Ghost in Late Middle English Sermons and Works of Religious Instruction’, in *Preaching the Word in Manuscript and Print in Late Medieval England*, ed. George J. Brooke (Turnhout: Brepols, 2013), 83; Alan de Lille, *The Art of Preaching*, ed. Gillian R. Evans (Kalamazoo: Cistercian Publications, 1981).

62 Beryl Smalley and George Lacombe, ‘The Lombard’s Commentary on Isaiah and Other Fragments’, *The New Scholasticism* 5 (1931): 123–162.

63 Goering, *William de Montibus*, 74.

64 Hugh MacKinnon, ‘William de Montibus, a Medieval Teacher’, in *Essays in Medieval History Presented to Bertie Wilkinson*, ed. T.A. Sandquist and Michael R. Powicke (Toronto: University Press, 1969), 35.

ity), six (the cherubs' six wings), seven (seven virtues, seven deadly sins), and twelve (twelve articles of faith, twelve prerogatives of the Blessed Virgin).

As in antiquity, the numbers function as rhetoric devices and mnemonic tools aiming to facilitate memorisation.⁶⁵ The material compilation builds upon one main religious source, the Christian Bible. As such, the text tends to theological topics, but as in *Bard al-akbād fi-l-a'dād* it also assembles other topics, in its specific case some Greek and Latin authors of philosophy, rhetoric and poetry.⁶⁶ In order to highlight the similarities between Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, I list a few examples from a miscellany of Montibus' work from Cotton MS Vespasian E.x, now in the British Library:⁶⁷

*Deus unus est ... Sic est Deus unus in essentia, trinus in personis ...*⁶⁸

God is one ... God is one in substance, three in person ...

*Viatori adulto et discreto due necessaria sunt ad salutem, fides et opus.*⁶⁹

For an adult who has reached the age of reason, two things are necessary for his well-being: faith and work.

*Christus trinus est in numero et unus est in numine. Sicut enim in Trinitate sunt tres persone et una substentia, ita in Christo sunt tres substantie, scilicet deitas, anima, caro, et una persona.*⁷⁰

Christ is three in number and one in divine essence. Just as in the Trinity, there are three persons and one substance; in Christ there are three substances: divinity, soul, flesh—and one person.

As in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, the sentences grouped into numbers form concise and discrete units which may result in the formation of loose topical clusters, here starting from one God, widening the focus to one faith, and the defining elements of one community. Collecting the

65 MacKinnon, 'William de Montibus', 34.

66 Goering, *William de Montibus*, 230.

67 These examples were previously published in my article Anna Busa, 'Contextualizing Popular Jewish Religious Didactic Manuals from the 10th to 12th Centuries: Their Structure, Function and Audience', *Jewish Studies Quarterly* 4 (2020): 348–362.

68 Goering, *William de Montibus*, 236.

69 Goering, *William de Montibus*, 238.

70 Goering, *William de Montibus*, 239.

precepts of the Christian faith into a self-declared *summa* and storing this basic knowledge in the form of a Latin florilegium or Greek anthology, texts crafted in such a way played an important part in oral elementary education.⁷¹

All manuscript exemplars of *Numerale* appear in the book format of a codex, a format known to have been used by Christians in the West from the 5th century onwards.⁷² Many fragments of *Numerale* can be found as short pamphlets, in handbooks or copied in miscellanies.⁷³ All these book formats are characteristic to the Middle Ages and define *Numerale* as a reference work.⁷⁴ *Numerale's* books came in small sizes, were portable, handy and easy to consult, pointing to functionality. Moreover, the codices do not display ornamentation or illustration, except for the coloured highlighting of some incipits. However, while *Numerale's* book formats and internal numerical structure offers a useful tool for easy consultation, with both these open features, it invites modifying, adding, rewriting, abridgement and rearrangement of text portions.

All in all, the wide circulation of Montibus' *Numerale* points to the popularity of the small vademecum handbook in the 13th century. *Numerale* thus reflects an innovation in the teaching practices in its content, style and physical features. As a novel tool, small handbooks allow vast amounts of information to be stored according to a loose orderly organisational pattern and, as people in the Christian sphere attended sermons as an agreeable pastime, these private sketchbooks would serve as preaching tools to prepare sermons, conveying the elements of the faith to their wider audience through the means of popular preaching.⁷⁵ Montibus not only used enumeration as a rhetoric and mnemonic tool—as it had already been used in antiquity—his numerical organisation was an exceptional step in driving the systematisation of knowledge which started to emerge in his times.⁷⁶

71 Birger Munk Olsen, 'Les florilèges d'auteurs classiques', in *Les genres littéraires dans les sources théologiques et philosophiques médiévales*, Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve, 25–27 Mai 1981 (Louvain-la-Neuve, 1982), 162.

72 C.H. Roberts and T.C. Skeat, *Birth of the Codex* (London: The British Academy, 1983); Maria Gorea, 'Volumen, rotulus, folio, codex: Les traditions des communautés juives à l'époque byzantine', *Semitica et Classica* 8 (2015): 150.

73 For an overview of the manuscript corpus of Montibus' *Numerale*, see Goering, *William de Montibus*, 230–236. For anonymous and unstudied works grouped according to numbers, see Goering, 228nn5,7.

74 Armando Petrucci, *Writers and Readers in Medieval Italy: Studies in the History of Written Culture*, ed. Charles Radding (New Haven: Yale University Press, 1995), 132–144.

75 MacKinnon, 'William de Montibus', 36; Joseph W. Goering, 'The Thirteenth-Century English Parish: Exploring the History of Jewish and Christian Communities', in *Educating People of Faith*, ed. John van Engen (Cambridge: William B. Eerdmans, 2004), 208 and 212.

76 Munk Olsen, 'Les florilèges d'auteurs classiques', 154; MacKinnon, 'William de Montibus', 45; Goering, *William de Montibus*, xi.

4 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and Its Medieval Book Cultural Context

Little research has been done on the subject of medieval teaching, be it in Jewish, Muslim or Christian contexts.⁷⁷ The textual and material aspects of numerical anthologising lists surveyed in this section reflect common ground in all three cultures. With the analysis of the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh fragments, however, this book touches uncharted area. While Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's earliest manuscripts date to the 10th century, *Bard al-akbād fi-l-ādād* and *Numerale* date slightly later, to the 11th and 12th centuries respectively, marking a time when the systematisation of knowledge started to emerge in their respective cultural contexts. The diverse material, textual or contextual features of these artefacts are complex and rich in meaning, pointing to variance and fluidity as similar developments in Jewish, Muslim and Christian book cultures.

Thus, finally, what one encounters in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh are material and textual artefacts which due to their polyvalent nature adapt well to different contexts and diverse medieval literary genres. Hence Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh does not fit the literary definitions ascribed to it to date. It lacks the narrative element, the pious and amusing exempla and anecdotes or the quest for enjoyment that would be characteristic for midrash or *adab* literature. Moreover, 'midrash' and '*adab*' are generic terms that encompass a multitude of diverse texts with overlapping and fuzzy boundaries. Likewise, our texts lack the lexicographic element of retrieving information easily, which would be a distinct feature of the modern encyclopaedia. Despite this lack of outright hierarchical organisation, people who knew these texts could easily find what they were looking for. Moreover, as scrapbooks that are left deliberately open-ended, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh clearly had a practical value and a didactic purpose. With their simple numerical arrangement, these oral yet written constructs seem to have functioned as *aide-mémoires*.

Saul Lieberman assumed that such *aide-mémoires* or *hypomnemata* in Jewish culture were compilatory means during the Graeco-Roman era to facilitate the oral composition of the Mishnah, used as private notes.⁷⁸ Catherine

77 Linda G. Jones, 'Problems in the Study of Medieval Islamic Sermons', *Al-Usur al-Wusta: The Bulletin of Middle East Medievalists* 17, no. 2 (2005): 41; Jussi Hanska and Jonathan Adams, eds, *The Jewish-Christian Encounter in Medieval Preaching*, Routledge Research in Medieval Studies (London: Routledge, 2015); Katherine L. Jansen and Miri Rubin, eds, *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200–1500*, Europa Sacra 4 (Turnhout, Belgium: Brepols, 2010), 1–16.

78 Saul Lieberman, *Hellenism in Jewish Palestine: Studies in the Literary Transmission Beliefs*

Hezser pushed this thought even further and states that in ancient book production these informal notes were ‘temporary reminders of matters read, heard or thought’ and were used ‘as rough drafts and outlines of literary works’ that served ‘the personal purposes of their writers only or the internal needs of study circles such as review and memorization.’⁷⁹ Thus, with Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh presumably what is put in front of us is no midrash of any kind but exactly such notes of personal use that collected numerical sayings and arranged them into anthologising lists according to their numerical patterns. These quarries could then be mined for information and functioned as literary building blocks for compilers who could choose from these lists and adapt them to their own specific purposes and diverse uses. What makes these texts interesting is the fact that the readers of such texts acted not only as consumers, but by taking notes—perhaps in an oral performance—created their own privately crafted book exemplars, which recreate these texts in abundant variant ways.

The notion that these books held practical value is further substantiated by the material features of these texts. One finds Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh mostly transmitted in the format of small-sized miscellaneous codices, with one incomplete rotulus and a reused megillah piece. It is known that the rotulus format also existed in Muslim culture. Especially during the Fatimid era in Egypt and Syria, rotuli were utilised for the genre of legal decrees.⁸⁰ These were delivered in public oral expositions and were then discarded.⁸¹ As cheap writing materials these rotuli pieces were re-used by diverse professions such as law and medicine or for liturgical means, using them for drafts, personal notes and *aide-mémoires*.⁸² Therefore, it is not a vast stretch to assume that the fact that Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh appears on small-sized and handy codices written on cheap paper, or on a rotulus, as well as on a megillah piece with a fairly modest layout, no ornamentation and a decent script, is the result of it consisting of private notes taken by listeners during an oratory for their own

---

and Manners of Palestine in the 1 Century B.C.E.–IV Century C.E. (New York: Jewish Theological Seminary of America, 1950), 87.

79 Catherine Hezser, ‘Classical Rabbinic Literature’, in *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, ed. Martin Goodman, Jeremy Cohen, and David Jan Sorkin (Oxford: Oxford University Press, 2002), 177.

80 Marina Rustow, *The Lost Archive: Traces of a Caliphate in a Cairo Synagogue* (Princeton: Princeton University Press, 2020), 382.

81 Rustow, *Lost Archive*, 381–382.

82 While Judith Olszowy-Schlanger mentions a wide array of possible uses in her article ‘Cheap Books in Medieval Egypt’, Marina Rustow concentrates explicitly on liturgy. See Rustow, *Lost Archive*, 386.

education, or that these notes guided preachers in their oral expositions during a public performance.⁸³ The material and the textual make-up and content of the artefacts disclose the audience at which the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh corpus was aimed.

These snippets could have been used for learning, teaching and preaching or simply for private devotion and amusement. Thus the anthologies were not primarily aimed at educated or trained scholars. Rather the collections, which cover a wide array of diverse material, seem to be aimed at the general populace that needed to be acquainted with the basic rabbinic modes of moral and religious behaviour, as they assemble a variety of useful and entertaining material. The focus is on proper manners and decent behaviour in everyday life, which could be applied to any given life situation. Obviously, spreading models for proper conduct through popularising basic teachings using an age-old educational approach of enumeration that one finds adapted to the didactic desires of medieval times points to a new attitude in religious instruction. These lists, then, were handy mnemonic prompts, repository and organisational tools which could be consulted at any time. They could be described as the *Reader's Digest* of their era. Offering a wide array of topics for exposition in Christian contexts, or subjects for elaborate situations of small talk in salon-like settings in the Muslim context, these texts float between oral and written communication. Aimed at mixed audiences, the written records of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, *Bard al-akbād fi-l-a'dād* and *Numerale* still reflect the oral transmission and aural modes of their creation and reception. The high numbers of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's and *Numerale*'s manuscript copies also point to this fluidity. Easy access to cheap paper and the spread of literacy facilitated this movement and the oral-written-and-then-reoralised-written-text interchange exemplified by these three works which show that the literate mentality also reached out to lower levels of society.

These personal libraries grew into more stable guises from the 12th century onwards, a time when aural reception was superseded by written transmission and by private devotional reading. During this time, the previous vademecum manuals of ethical instruction turned into the category of a medieval midrash, a numerically arranged reading text which has become to modern readers an obscure text with its peculiar organisational pattern. Interestingly, while its numerical organisational pattern was no longer understood, and as better means of arrangement for quick searches had been developed from the

---

83 Anna Busa, 'The Rotulus Fragments of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in the Cairo Geniza', *Henoch* 43, no. 1 (2021): 31–48.

12th century onwards, its didactic aim had not changed. Its aim to instruct had shifted from the public domain in which a reader could prepare didactic texts and sermons aided by these manuscripts to the private sphere, the other end of the spectrum where initially reading aloud and finally silent reading was applied and where these texts were merely destined for private devotion and meditation upon their content. The most recent, hand-copied booklet of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, distributed by Chaim Horowitz in 1888, states that these texts subsumed under the title *Kevod Huppah* were specifically copied for a newly wed couple.⁸⁴ As polyvalent text units, however, numerical sayings easily fit other contexts as well, and are thus to be found in riddle and pun collections for play and amusement.⁸⁵

Finally, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's characteristics thus resemble an early transcultural phenomenon of a popular didactic vademecum manual that one may call a distinct and hitherto understudied didactic literary genre of its own, which by the early Middle Ages developed along similar lines in the Jewish, Muslim and Christian literary spheres.⁸⁶ Which cultural dynamic pervades these and which literary and cultural 'influence' took over the others is difficult to determine here. Therefore Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh should be seen as 'the product of an entire network of cultural relations, rather than a single and discrete item'.⁸⁷ As the concept of book history introduces the physical form and the text inscribed upon it to analysis as well as allowing it to be situated in its appropriate medieval sociocultural contexts, the corpus begins to lose its arcane character. Moreover by reflecting the *mentalités* in their creation processes, these manuscript books give insights into medieval teaching, preaching and reading practices.

As the compilatory inner structure is the most defining characteristic of these texts, the mechanisms behind the creation processes of these books deserve an equally close scrutiny, especially as the analysis of these texts' creation highlights the artfulness behind their compilation as I show in the following chapter.

---

84 The title page reads: 'Sammlung zehn kleiner nach Zahlen geordneter Midraschim, als Hochzeitsgabe seinem Freunde [...]'.
 85 Georg Nádor, *Jüdische Rätsel aus Talmud und Midrasch* (Cologne: Jacob Hegner, 1967).
 86 For an interaction between the religions and cultures of Christianity and Islam, see George Makdisi, 'Interaction between Islam and the West', *Revue des études islamiques* 44 (1976): 287–311; George Makdisi, 'Religion and Culture in Classical Islam and the Christian West', in *Religion and Culture in Medieval Islam*, ed. Georges Sabagh and Richard G. Hovannisian (New York: Cambridge University Press, 1999), 3–23.
 87 Rina Drory, *Models and Contacts: Arabic Literature and Its Impact on Medieval Jewish Culture* (Leiden: Brill, 2000), 208–209.

Structure: Analysing the Textual Essence

The following survey investigates the small units and clusters which are the essence of the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh texts. Individual to each manuscript these small brick-like, modular building blocks (Baukastenprinzip) determine the fluidity of these texts. The examples highlight the artful compilatory manner of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and show how units and clusters were consciously crafted to adapt these texts to their individual creators'/readers' purposes. The survey reviews the manuscript variants and sources of the units and clusters and demonstrates that a full assessment and understanding of these fluid texts is only feasible through the study of these patterns.

1 Rhetorical Units: Alliteration and Assonance

As claimed in the previous chapter these texts have a strong mnemonic aspect to them therefore we find many rhetoric features incorporated in these texts. The following example is taken from CUL T-S K21.85^r / CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^r and CUL T-S NS 162.12^r which demonstrate one such rhetoric tool: the use of alliteration and assonance to facilitate memorisation.

CUL T-S K21.85^r / CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^r

By three things a sage is known: by his cup, by his pocket, and by his anger. בשלושה דברים תלמיד חכמים ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו.

CUL T-S NS 162.12^r left side

By three things a human being is known: by his cup, his pocket, and his anger and it is also said his laughter. שלשה דברים אדם (ניכר) בכוסו כיסו וכעסו ויש אומ' אף (...) שחקו.

This short anonymous sentence depicts the ideal qualities of a sage metaphorically using the nouns כוס, כיס and כעס. All three nouns show an assonance in the consonants (*kaf* and *samekh*) and an alliteration of the first letter (*kaf*). The short monosyllabic nouns create a rhythm when pronounced which aid the memorisation and remembrance of the components. The qualities of a sage that are mentioned—his drinking habits, his generosity in money issues and his ability to deal with his anger—exemplify strong and universal human

emotions, all of which are linked to the ability of self-restraint. The word כִּיס is a euphemism, and it already has a sexual connotation in the Bible: in Proverbs 1.14, כִּיס denotes female genitalia and stands for illicit intercourse.¹ How someone deals with drunkenness, lust and anger tells a lot about a person. The word (שחק) plays with the consonant structure and the auralty of the word, reversing the first and final letter (*samekh-kaf*) of the previously mentioned three human traits. The plain sense of the word laughter fits well to the enumerated chain of qualities. A sage should never show his disdain, but rather should behave moderately in every life situation.

We can compare these extracts with the source of the quote, bEr 65b, and other later manuscript versions which show that our variant in CUL T-S K21.85^r / CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^r cuts the enumeration to three items. Moreover while the source text in bEr 65b attributes the quote to a certain Rabbi Ilay, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh (PRQ) and all its later versions Huppat Eliyahu (HE), Huppat Eliyahu Rabbah (HER), Kol Bo which reflects Ma'ase Torah and Maḥzor Vitry introduce the components anonymously. Equally, all these versions except for Maḥzor Vitry use the term 'human beings' instead of that of the 'sages' and enumerate all four items imitating the source in the Talmud.

bEr 65b:

אמר רבי אילעאי: בשלשה דברים אדם ניכר, בכוסו, ובכיסו, ובכעסו. ואמרי ליה: אף בשחקו.

PRQ, no. 3 (67): בשלשה דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו.

HE, p. 167, no. 3 (39): בשלשה דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו, ויש אומרים אף בשחקו.

HER, p. 458, no. 3 (3): בג' דברים האדם ניכר בכוסו, ובכעסו, ובכיסו. ויש אומרים אף בשחקו.

Kol Bo, 118, no. 3 (36): בג' דברים האדם ניכר בכיסו, בכוסו, ובכעסו. וי"א אף בשחקו.

Maḥzor Vitry, p. 571, בג' דברים אדם ניכר. בכוסו, בכיסו, בכעסו.

no. 3 (3):

1 Proverbs 1.14: גֹּרְלֶךָ תִּפְּלֵל בְּתוֹכְנוּ כִּיס אֶחָד יְהִיָּה לְכֹלְנוּ. For the medical sense of the term, see Avraham Even-Shoshan, *Milon Even-Shoshan: be-shishah kerakhim be-hishtatfut hever anshei mad'a*. Meḥudash u-me'udqan li-shenot ha-alpayim. (Israel: ha-Milon he-ḥadash, 2010), 758; Gerrit Bos, *Medical Glossaries in the Hebrew Tradition with a Supplement on the Romance and Latin Terminology* (Boston: Brill, 2017), 28, 29 and 32, 33. There כִּיס is used in combination with מקוה המים denoting a hollow body structure, translated as 'urinary bladder'.

2 Mnemonic Units: Biblical Lists

There are several collections of biblical lists in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. This section examines one such list which assembles the items of the unit from biblical sources and arranges the units differently hereby creating diverse variants. The sections CUL T-S NS 162.12^v right side, CUL T-S C2.39^r and MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 3 show biblical expressions grouped according to certain topics.

CUL T-S NS 162.12^v right side

- (1) ששה שמות נקראו לנחש שרף
 תנין צפעוני אפעה ועכשיו (2) ששה שמות נקראו א'
 אריה כפיר לביא ליש שחל ושחץ (4) ששה שמות נקרא ענן ערפל איד נשיא נטוח
 ידידים ועכיבב
 (3) ששה שמות נקרא שלמה ידידיה אגור וקוהלת בן יתא ומואל

CUL T-S C2.39^r

- (1) ו' שמות נקרא נחש נחש שלף תנין
 צפעוני אפעה עכשויב (2) ו' שמות נקרא אריה
 אריה כפיר ליש שחל שחץ לביא (3) ו' שמות נקרא שלמה שלמה ידידיה אגור
 קהלת בן יקה ומואל
 (4) ו' שמות נקרא ענן ענן איד ערפל עב נשיאים חזיו (5) ו' שמות
 נקרא מטר מטר גשם רביב
 טל שעיר שלג

MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 3

- (1) ששה שימות נקרה
 נחש שרף תנין צפעוני אפעה
 עכשיב (2) ששה שימות נקרא אריה
 אריה כפיר שחל שחץ לביא ליש:
 (3) ששה שימות נקרא שלמה גזל רוח ידידיה
 אגור קהלת בן יקא המואל: (4) ששה שימות הקרא ענן ענן אד ערפל
 עב נשיא ופז
 ופא: (5) ששה שימות נקרא מטר מטר טל
 גשם רביב שעיר שלג:

The translation of the topic of the units reads

- (1) Six names to a snake ...
 (2) Six names to a lion ...

- (3) Six names to Solomon ...
- (4) Six names to a cloud ...
- (5) Six names to the rain ...

Sentences (1) and (2) discuss animals, sentence (3) describes king Solomon and (4) and (5) deal with the weather. If we compare the variant wording among the three manuscripts, we see that these lists of items were arranged freely by their creators and users: the items could be placed at varying positions within the list, as can be seen with sentence (3). This collection of sentences clearly has a mnemonic aim, gathering distinct biblical names into items that are connected to certain biblical stories which then are arranged into coherent wholes. Therefore the arrangement of the items in the list adheres to a certain logic.

A closer look at the biblical sources of sentences (4) and (5) below reveal the enumerated items (marked in bold) sharing the weather as common topic. From these sources the creator of the text collected the items of the biblical list

- Zc 10.1: (5) שְׂאֵלוֹ מִיִּקְוֶה מִטָּר בְּעַת מַלְקוֹשׁ יִקְוֶה עֲשֵׂה חֲזִיזִים וּמִטָּר־גִּשְׁמִים יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ
עֹשֶׂב בַּשָּׂדֶה
- Ps 97.2: (4) עָנָן וְעִרְפָּל סָבִיבוּ צִדְק וּמִשְׁפָּט מִכּוֹן כְּסֹאֵ
- Gn 2.6: (4) וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה
- Dt 32.2: (5) יַעֲרֹף בְּמִטָּר לִקְחֵי תֹזֶל כִּסּוּל אִמְרָתִי כִשְׂעִירִים עָלַי דָּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלַי יַעֲשׂוּב:
- Ex 19.9: (4) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶה אֵל מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעָבַב הָעָנָן בְּעִבּוֹר יִשְׁמַע הָעָם
בְּדַבְרֵי עַמְדָּה וְגַם בָּד יֵאֱמִינוּ לְעוֹלָם וַיִּגַּד מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל יְקֹנֶה:
- Pr 25.14: (4) גִּשְׂיָאִים וְרוּחַ וְגִשְׁמִים אֵין אִישׁ מֵתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שִׁקְרָה:
- Jb 36.32: (4) עַל־כַּפַּיִם כִּסְה־אֹר וַיִּצֹּן עָלֶיהָ בְּמַפְגִּיעַ
- Jb 37.6: (5) כִּי לְשִׁלֵּג יֹאמֶר הוּא אֶרְצָן וְגִשְׁמִים מִטָּר וְגִשְׁמִים מִטְרוֹת עֹז

What is also of interest is the fact that sentences (4)² and (5)³ already appear in the early source of the Talmud Yerushalmi in yTaan 3, while sentence (1), (2) and (3) are connected to the source of bSan 95a and ARN A 39 from a much later period.

Thus this example shows that the order of the sentences is arranged associatively, which enhances their retainability and retrievability. The sayings clearly reconstruct the modalities of an oral dissemination and appropriation of ancient texts, aiming to transmit basic religious knowledge through mnemonic lists constituting the foundation of a proper Jewish religious education.

² yTaan (Venezia) 3, 66 Tur 3 Halakha 3.

³ yTaan 3.3 (Daf 14b).

3 Shaping Units

Playing with the numbered structure of the unit is a frequent phenomenon in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. The number at the head of the sentence is often added or subtracted from. The following examples show in detail how the creators and readers of the texts shaped the units to a lesser and greater degree to fit their individual purposes.

3.1 *Adding Units: X/X+1*

A frequent construction of numerical sayings in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh is the introduction of a saying with a specific number X, but then the text provides one additional element in the list of the saying: X/X+1.⁴ The last item in the list is always introduced by the phrase ויש אומרים 'some say' which points to an anonymous source.

CUL T-S K21.94^r

Three things shorten the life of man: (1)	ג' דב' מקצרין ימיו שלאדם (1) מי שנותנין
someone who gives him a Sefer Torah	לו ספר תורה לקרות ו[אי]נו קורא (2) ומי
to read and he does not read, (2) and	שנותנין לו כוס שלברכה
someone who gives him a glass to bless	ואינו מברך (3) והנוהג [גדו]לה לעצמו
and he does not bless and (3) who acts	(4) ויש אומ' אף הרואה [ספר] תורה
great for himself and (4) some say also	ואינו עומד
who sees a Sefer Torah and does not	מלפניו
respect it.	

This example transmits well the religious and didactic intention that Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh has. The unit warns of disrespectful behaviour against the Jewish faith which is represented by items (1) and (2). A concept which is then illustrated by idle behaviour, a less desired human quality (3). The last sentence (4) sums up the main statement of the unit transmitting to the audience which religious rituals need to be followed to lead a proper religious life.

3.2 *Adding Units: 6X = 3X + 3X*

A further distinct pattern that plays with the numbered structure is the phenomenon of adding smaller units to form of them unit clusters. Specifically, it consists of distributive additions that often appear in combination with the

4 This phenomenon is found in many other works. See for example Warren C. Trenchard, *Ben Siras View of Women: A Literary Analysis* (Chico: Scholars Press, 1982), 175.

number six. The six qualities of the topic at the head of the sentence (6X) are distributed into three beneficial (3X) and three detrimental items (3X) that define the topic $6X = 3X+3X$.

One such example can be seen in Bodl. Heb. a. 2/24^v.

Bodl. Heb. a. 2/24^v

There are six (types of) tears. Three are for good and three are for bad and these are: tear of a drug, tear of laughter, and the tear caused by beautiful fruit are good for the eyes. And the tear caused by crying, the tear caused by smoke and that of the lavatory are bad for the eyes.

שש דמעוֹת
הם שלושה לטובה ושלושה לרעה ואלו הם
דמעת הסם
דמעת השחוק ודמעת הפירות יפות
לעיניים ודמעת
הבכי ודמעת העשן וד' בית הכסא רעות
לעיניים.

The sentences form an antagonistic pair and imitate the source bShab 151b–152a. This variant is also transmitted in ARN A 41 and ARN B 48.

A second example of an antagonist pair can be seen in Bodl. Heb. a. 2/24^v, and its variants NLR Yevr. II A 157/1, f. 12^r left side and Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r. In all manuscripts the sentences are transmitted together as can be seen in the following examples. The ordering of the sentences however may differ as is demonstrated by NLR Yevr. II A 157/1, f. 12^r left side and Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r.

Bodl. Heb. a. 2/ 24^v

(1) ששה דברים נאמרו ביין שלושה לטובה
ושלושה לרעה לעי[ני]ם וללב ולדרך הארץ יפה לחיך
ולמיעיים ולתחתוניות רע. (2) ששה דברים נאמרו בשכר
שלושה לטובה ושלושה לרעה לעיניים וללב ולדרך
הארץ רע לחיך ולמיעיים ולתחתוניות יפה

NLR Yevr. II A 157/1, f. 12^r left side

(2) ג' דברים נאמרו בשכר ג'
לטובה. וג' לרעה. רע ללב. ורע לראש. ורע לגוף. וג' לטובה יפה
לחיכים. ויפה לבני מעיים. ויפה לתחתוניות. (1) ו' דברים נאמרו ביין
ג' לטובה. וג' לרעה. רע לחיכים. ורע לבני מעים. ורע לתחתוניות.
וג' לטובה. יפה ללב. ויפה לעינים. ויפה להילוך מעיים כדרך כל הארץ

5 The manuscript shows a *gimel* instead of a *vav*; this is clearly a scribal mistake.

Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r

(2) Six things are said about alcoholic drink. Three for good and three for bad.

It is bad for the heart, bad for the body, bad for the head. Three for good. It is good for [the smile], it is good for the bowels, and it is good for the bottom.

(1) Six things are said about wine.

Three for bad and three for good.

It is bad for the smile, bad for the bowels, and bad for the bottom. It is good for the heart, good for the eyes and good for the customs of all the land.

(2) ו' דב' נא' בשכר שלושה לטובה
ושלו [שה]

[לר] עה רע ללב רע לגוף רע לראש שלושה
לטובה יפה [ל??]

יפה לבני מיעיים יפה לתחתוניות < (1) ו'
דב' נא' ביין שלו [שה]

לטובה ושלושה לרעה רע לחיכים רע לבני
מיעיים ורע [??]

לתחתוניות שלושה לטובה יפה ללב יפה
לעניים יפה להילו [ד]

כדרך כל הארץ. <

The source of saying (1) is bBer 51a, while for saying (2) no source could be found. The arrangement and wording that is seen here appears also in Maḥzor Vitry, a work of the late 15th-century.

3.3 Adding Units: Joining Tractates

A further example of adding units is the joining of whole tractates. The creators/readers joined single sentences from different tractates to form from them a larger unique sequence.

JTS ENA 1795.1^v

[Four]teen things inflict man with the plague. These are idolatry, incest, shedding blood, false oath, profanation of the divine, gossip, presumptuousness, a robber, who robs the community, lying, wickedness and desire, avarice, and someone who suspects worthy men.

א???? עשר

דברים מביאין את אדם לידיי נגעים אל[ו]
הן [עב]ן דה זרה

וגלוי עריות ושפיכות דמים ושבועת ש[וא]
וחילול השם

ולשון הרע וגסות הרוח וגזלן וגזל ציבור
ולשון שקר

רעיות פנים וחומד וצר עיין והחושד את
הכשירין

The sources used in JTS ENA 1795.1^v are taken from the Tosefta tAZ 8.4, a *baraita* from the Babylonian Talmud bSan 56a and a saying ascribed to the authority of different rabbis in bAr 16a.

- tAZ (Zuckerman) 8.4: על **שבע** מצוות נצטוו בני נח על הדינין ועל עבודה זרה ועל קיללת השם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל הגזל על הדינין.
- bSan 56a: תנו רבנן: מצות נצטוו בני נח: דינין, וברכת השם, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, ואבר מן החי.
- bAr 16a: א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן על **שבעה** דברים נגעים באין: לשון הרע, ועל שפיכות דמים, ועל שבועת שוא, ועל גילוי עריות, ועל גסות הרוח, ועל הגזל, ועל צרות העין.

The collection of items in JTS ENA 1795.1^v establishes an associative link between tractates bSan 56a and bAr 16a each listing seven items. The associative link between these two tractates is established by the common components שפיכות דמים, גילוי עריות, וגזל. These already can be found in the earlier source of the Tosefta. In order to fit the number fourteen at the head of the sentence JTS ENA 1795.1^v needed to make up for the difference with new items whose source could not be determined.

3.4 Shortening Units

Source sentences can be modified not only by adding but also by subtracting elements in the units. In order to adhere to the number at the head of the sentence Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh texts manipulate the items of the list by subtracting some elements.

A first example of this can be seen in JTS ENA 3061.4^r:

JTS ENA 3061.4^r

There are five kinds of gold: gold of	ה' מיני זהבים הן
Parvayim, pure gold, closed gold, gold	זהב פרויים זהב מופז זהב סגור זהב אופיר
of Ofir, thumped gold	זהב שחוט

The source for this saying is bYom 44b–45a which enumerates seven kinds of gold:

- yYom (Wilna) 4.4: **שבעה** זהבים הן זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב מופז זהב מזוקק
זהב שחוט זהב פרויים זהב טוב [...]]
- bYom 44b–45a אמר רב חסדא: **שבעה** זהבים הן: זהב, וזהב טוב, וזהב אופיר, וזהב מופז, וזהב שחוט, וזהב סגור, וזהב פרויים [...]

While bYom 44b–45a enumerates seven kinds of gold, JTS ENA 3061.4^r only cites five of these kinds. The gold listed is an assemblage of biblical denominations of different kinds of gold as can be retrieved from the source table below.

- 2 Ch 3.6: יִצַף אֶת הַבַּיִת אֲבֹן יִקְרָה לְתַפְאֶרֶת וְהַזְהֵב זָהָב פְּרָוִים
 1 Kg 10.18: וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כֶּסֶף שֶׁן גָּדוֹל וַיִּצְפֶּהוּ זָהָב מוֹפֵז
 1 Kg 6.20: וַיִּצַף שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת מִפְּנִימָה זָהָב סָגוּר וַיַּעֲבֵר בְּרִתִּיקוֹת בְּרִתּוֹקוֹת זָהָב לַפְּנֵי
 הַדָּבִיר וַיִּצְפֶּהוּ זָהָב
 2 Ch 9.10: וְגַם עֲבָדֵי חִירִס חוֹרִם וְעַבְדֵי שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֵבִיאוּ זָהָב מֵאוֹפִיר הֵבִיאוּ עִצִּי
 אֶלְגוּמִים וְאֲבָן יִקְרָה:
 1 Kg 10.16: וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵאֲתִים צָנָה זָהָב שְׁחוּט שֵׁשׁ מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל הַצָּנָה
 הָאֶחָת

Thus the reason that the list has been shortened from seven to five items seems to be the desire to adhere to the number at the head of the list. The application of this method clearly shows the conscious shaping of units.

A second example of manipulating lists is to be found in manuscript NRL Yevr. II A 157/1 f. 11^r–f. 15^r. This manuscript is particularly rich in examples for tailoring text excerpts to certain patterns

NLR Yevr. II A 157/1, f. 12^r right side

Six things make one forget wisdom.

Someone who passes between two women, and a woman who passes between men. Someone who passes between camels, who passes under the bit of the camel, or even under the camel itself and who looks into the face of a dead, and who reads the written word on top of a tomb.

שֵׁשׁ דְּבָרִים מְשַׁחֲחִין אֶת הַחִכְמָה
 וְהַעוֹבֵר בֵּין שְׁתֵּי נָשִׁים וְהָאִשָּׁה עוֹבֵרֶת בֵּין
 אֲנָשִׁים. וְהַעוֹמֵד בֵּין
 שְׁנֵי גַמְלִים. וְהַעוֹבֵר תַּחַת אִפְסָר שְׁלִגְמַל וְכֹל
 שֶׁכֵּן תַּחַת גַּמֵּל
 עֲצָמוֹ וְהַמְּסַתְּכֵל בְּפָנָיו שְׁלֹמֶת וְהַקּוֹרֵא כְּתָב
 עַל גְּבִי הַקֶּבֶר.

All manuscript variants of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh that use this sentence introduce the items with the wording ‘things that make one forget wisdom’ (משַׁחֲחִין אֶת הַחִכְמָה), however the source of this excerpt bHor 13b sports ten plus one anonymous sayings of ‘things that hamper learning’ (קָשִׁים לְלִימוּד) as can be seen in the source below;

- bHor 13b: עֲשָׂרָה דְּבָרִים קָשִׁים לְלִימוּד: (1) הַעוֹבֵר תַּחַת הָאִפְסָר [הַגְּמֵל] וְכֹל שֶׁכֵּן
 תַּחַת גַּמֵּל [עֲצָמוֹ], (2) הַעוֹבֵר בֵּין שְׁנֵי גַמְלִים, (3) וְהַעוֹבֵר בֵּין שְׁתֵּי נָשִׁים,
 (4) וְהָאִשָּׁה הַעוֹבֵרֶת בֵּין שְׁנֵי אֲנָשִׁים, (5) וְהַעוֹבֵר מֵתַחַת רִיחַ רַע שֶׁל נְבִילָה,
 (6) וְהַעוֹבֵר תַּחַת הַגֶּשֶׁר שֶׁלֹּא עָבְרוּ תַּחְתָּיו מִיָּם מִ' יוֹם, (7) וְהָאוֹכֵל פֶּת שֶׁלֹּא
 בִּשְׁל כָּל צָרְכוֹ, (8) וְהָאוֹכֵל בֶּשֶׂר מִזוּהָמָא לִיסְטְרוֹן, (9) וְהַשׁוֹתֵה מֵאֲמַת הַמַּיִם
 הַעוֹבֵרֶת בְּבֵית הַקֶּבֶרוֹת (10) וְהַמְּסַתְּכֵל בְּפָנָיו הַמֵּת; וַיֵּשׁ אוֹמְרִים: אֵף הַקּוֹרֵא
 כְּתָב שֶׁעַל גְּבִי הַקֶּבֶר

This conscious altering, the addition and the shortening of items, is done to adhere to the overall numerical pattern given at the head of the sentence. Thus, the textual variance is intentional. The sentences are conscious and voluntary creations and are therefore clearly not mistakes made in copying; rather, the numerical heading of the sentence provides a pattern of external coherence that shapes clusters of numerically arranged sayings. This numerical grid provides the skeleton that determines the arrangement of the sentences into lists of numerical units.

4 Forming Clusters

The arrangement of sayings in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh according to numbers creates a determinative grid and imposes a rigid external coherence to the list. Nevertheless, the numerical units can be found arranged in different orders within this grid. Therefore, in the past these units have been likened to 'lego bricks', highlighting their functionality by evoking their 'modular disjunction', the way in which they can be separated and joined together at will.⁶ Alexander Samely and Katharina Keim also used this image to describe the ways in which the small units could be used to build various different texts incorporating diverse content.⁷ These reorganised units create 'building blocks' of different combinations and orderings that are independent in nature but dependent in material.⁸ Accordingly, as well as this built-in fluidity that facilitates the random ordering of sentences, one finds greater numerical structures that can be traced back to certain thematic topics. This simple principle connects the sayings into larger clusters creating with it a certain degree of internal coherence. This coherence might not be seen from the outset, but to someone who knows the excerpts their purposeful connection is instantly apparent as I demonstrate through the two following examples.

6 Ivan G. Marcus, *Sefer Hasidim and the Ashkenazic Book in Medieval Europe* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018), 7n25.

7 Alexander Samely, 'Literary Structures and Historical Reconstruction: The Example of an Amoraic Midrash (Leviticus Rabbah)', in *Rabbinic Texts and the History of Late-Roman Palestine*, ed. Martin Goodman and Philip S. Alexander (Oxford: Oxford University Press, 2010), 193; Katharina E. Keim, *Pirquei deRabbi Eliezer: Structure, Coherence, Intertextuality* (Leiden: Brill, 2017), 75.

8 Catherine Hezser, 'Form-Criticism of Rabbinic Literature', in *The New Testament and Rabbinic Literature*, ed. Reimund Bieringer, Supplements to the Journal for the Study of Judaism 136 (Leiden: Brill, 2010), 97.

4.1 *How to Behave*

A cluster of sayings in Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34^r / Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34^v relates to how to behave in everyday life situations:

(1) Three things that cannot be pardoned. These are: someone who is discontent with his character and who speaks differently in his heart and differently with his mouth, and someone who sees something despicable in his friend and testifies to it.

(2) Three who even if they repent, the Holy One does not rejoice in them. These are: someone who has sexual intercourse with someone else's wife, who elevates himself at the expense of his friend's degradation, and who calls his friend a nickname will go down to hell, and there is also said someone who exposes his friend to shame in speech.

(3) Three things weaken the body. These are: someone who eats while standing, and who drinks water standing, and who has intercourse while standing.

(4) Rabbi Shimon bar Yoḥai said: three things hates the Holy One and I do not like them. These are: One who is opinionated and drinks water, one who has intercourse naked, and one that says private things in public.

(5) Three things the Holy One loves. These are: someone who does not become angry, and who does not lie and who does not insist on his point of view.

(1) **שלושה** דברים שאין להם מחילות עוון אילו הן המיתרעם על מדותיו והמדבר אחת בפה ואחת בלב והראה דבר ערוה יחידי בחברו ומעיד בו.

(2) **שלושה** / שאם יעשו תשובה אין הקבה' חפץ בהן אילו הן הבא על אשת איש והמיתכבד בקלון חברו והמכנה שם לחברו מעמקין לו גיהנם ויש אומרין אף המלבין פני חברו בדברים.

(3) **שלושה** / דברים מכחישין את הגוף אילו הן האוכל מעומד והשותה מי עומד והמשמש מטתו כשהוא עומד.

(4) אמר רבי שמעון בן יוחאי **שלושה** דברים הקבה' סונה ואין אני אהבם אילו הן האחז באמתו ומשתין מים. והמשמש מטתו ערום והאומר דברים שבינו לבין אשתו בפרהסיא.

(5) **שלושה** דברים שקבה' או' אוהבן אילו הן מי שאינו כועס ומי שאינו מישתכיר ומי שאינו עומד במידותיו.

These chains of numbered sayings share all an overall topic that gives the cluster its common sense. In this example, the overall message of the list is

how to behave in everyday life situations. These negative examples are then transposed to religious matters. Sentence (1) deals with grave misconduct that cannot be made up for again. Sentence (2) lists three transgressions in public that even if they are asked for repentance, God does not excuse them. He will not favour those who have committed them. Sentence (3) lists three things that harm the body, namely eating, drinking and sexual intercourse while standing. The last item connects the sentences to the previous two sentences, all of which deal with sexual misbehaviour of a kind. Sentence (4) connects to these by naming three patterns of behaviour that God dislikes, which again deal with decent behaviour towards others, and proper behaviour in public; while the following sentence connects to these previous three in an antagonist way by stating three kinds of behaviour that God favours. All these sentences together share the theme of decent behaviour. Among the items listed, lying, misbehaving in bed or against women, and improper behaviour in public recur. Sentences (1), (2), (4), and (5) clearly give away the structure of the arrangement as they all collect human behaviours that God dislikes, or contrarily those behaviours that He likes. Only sentence (3) does not seem to fit the thematic arrangement, although it is no insertion. Upon closer look, it connects to the previous sentence (2) by taking up the issue of how to treat a woman in bed and connects to the following sentence (4) by repeating the act of drinking and the body issues necessary to have correct sexual intercourse. Thus, one gains the impression that each sentence flows from the previous, either corresponding with it or being positioned antithetically to it. By loosely connecting the sequences into larger wholes and simultaneously compartmentalising the units by antithesis, they are not only joined associatively but are easier to learn and remember. Such arranged material is a cascade of sentences sharing similar connected topics. These not only adhere to an external cohesive pattern created by the number at the head of the sentence but also create an internal arrangement of loosely interdependent topics that forge the individual sayings into thematic clusters, grouping two or three sayings together.

The sources of these units can be seen in the following table. Surveying these it becomes apparent how variant the sources of the units are in their wording and how these easily connect forming this cluster of units.

bPes 113b (2):	שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי.
bBM 58b:	דאמר רבי חנינא: הכל יורדין לגיהנם, חוץ משלשה. הכל סלקא דעתך? אלא אימא: כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדין ואין עולין ואלו הן: הבא על אשת איש והמלביץ פני חבירו ברבים, והמכנה שם רע לחבירו.

- bGit 70a: תנו רבנן: המשמש מטתו מעומד, אוחזתו עוית, מיושב, אוחזתו דלריא, היא מלמעלה והוא מלמטה, אוחזתו דלריא. (...) שלשה דברים מתיזין גופו של אדם, ואלו הן: אכל מעומד, ושתה מעומד, ושימש מטתו מעומד.
- bPes 113b (1): שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן: מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו.

A closer look at the distribution of units in three parallel manuscripts of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh reveals that the units discussed above form part of an even larger cluster that used to be arranged and copied together. The sayings are arranged as follows:

Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34 (10/11th century)	CUL T-S K21.85 (11th century)	CUL T-S AS 74.102 (12th century)
bPes 113b (2)	bPes 113b	bPes 113b
bBM 58b	bBM 58b	bBM 58b bNid 15b–16a
bGit 70a	bGit 70a	bGit 70a
	bPes 113b (2)	bPes 113b
bPes 113b (1)	bPes 113b (1)	
bEr 55b–56a/bPes 42a–b	bEr 55b–56a/bPes 42a–b	
bPes 42a–b	bPes 42a–b	
bBer 57b	bBer 57b	bBer 57b
	bBer 57b	bBer 57b
		bBek 8a
	bBer 57b	bBer 57b
	bPes 113b	bPes 113b

From this overview, it becomes apparent that there were standard sequences of sentences. Even when the scribes now and then introduce a new sentence into the list, and so the arrangement varies slightly, they seem to have been customarily arranged and copied together. This makes it evident that the units of text not only shared a common topic but predominantly collected excerpts of the same tractates. An interesting feature is the arrangement of parallel passages of *sugyot* in succession, which function as connecting passages (bEr 55b–56a > bPes 42a–b) to the following sentence. The sources bEr 55b–56a and bPes 42a–b seem to have been part of early manuscript arrangements of Pirqa de-Rabbenu

ha-Qadosh whereas the manuscript variant of the 12th century is generally more playful inserting other units into the cluster. As the units of the tractates assembled here (bPes 113b, bGit 70a, bBer 57b) are made up of numerical sentences these form pools of numerical units which could be easily used as quarries to compile new texts from them.

4.2 *How to Cure an Ill*

The second example of clusters of sayings to illustrate the above described phenomenon are taken here from CUL T-S AS 74.41^v / CUL T-S AS 199.243^v bottom / CUL T-S AS 85.152^v bottom.

(1) [Six] things are a good sign for a sick person, and these are: sneezing, sweating, sleeping, seminal emission, dreaming and proper bowel movements ...

(1) [ששה] דברים סימן יפה הן לחולה
 עי[טוש, זיעה]
 ושינה קרי חלום והלוך מעין כד[רד] כ[ל]
 הארץ[עיטו]ש[מניין שנ' עטישותיו
 תהל אור [זעיה] מניין שנ' בזעית
 אפך תאכל להם וכו' ש[ינה]
 מניין שנ' ישנתי אז ינוח לי קרי מניין שנ'
 יר[אה] זרע [י]אריך ימים חלום
 מניין שנ' ותחל[ו]מ[י]ג[י]
 ותחיני הלוך מ[עי]ן מניין שנ' מהר צועה
 לחפת[ח]
 [ולא ימות

(2) [Six] things cure a sick person from his illness and he is healed, and these are: cabbage, beetroot, dry herbal drugs, rennet, lungs and the large lobe of the liver and some say small fish because small fish cause the body to flourish and become healthy.

(2) [ששה] דברים מרפין את החולה
 מחל[יו]
 ורפואתו [רפו]אה ואלו הן כרוב ותרדין
 ומי סיסין יב[שים] וה[רת ו]קביה ויותרת
 הכבד ויש אומרין
 אף דגים
 קטנים [ולא א]לא שדגים קטנים מפרים
 ומ[רבים]

(3) Six things make a sick person sick again, and the illness will be severe, and these are: meat of a bull, poultry, roasted egg, hair cutting, fever and milk and some say also cress, cherries, roasted meat, bathing, fatty meat, liver, cucumbers and nuts.

ומב[רין כל גופו של אדם]
 (3) [ששה דברים מחזי]רין
 את החול[ה לחליו וחליו ק]שה וא[לו] הן
 האוכל בש[ר]
 שור בשר צלי ב[שר צפרים] וביצה
 [צליה]
 והחל[ב] והמרחק ויש [אומרים] אף
 התג[לחת החמה]
 והב[ר]ד

There are a wide variety of sources for these sayings. The main source is bBer 57b which can be dissected in different parts. These different parts have parallel versions in bBer 44a and bAZ 29a. The different wording of these sources is marked by the wavy brackets for {bBer 44a} and angular bracket for [bAZ 29a]. The biblical sources from which the different items of the list were assembled, feature also below in the following table:

bBer 57b (1):	ששה דברים סימן יפה לחולה, אלו הן: עטוש, זיעה, שלשול, קרי ושינה, וחלום. עטוש דכ' עטישתו תה אל אור, זיעה דכ' בזעת אפיד תאכל לחם, שלשול דכ' מהר צעה להפתח ולא ימות לשחת. קרי דכ' יראה זרע יאריך ימים, שינה דכ' ישנתי אז ינוח לי, חלום דכ' ותחלימני והחיני.
Jb 41.10:	עֲטִישְׁתִּי תִהְלֵ אֹר וְעִינָי כְּעַפְעָפִי שָׁחַר
Gen 3.19:	אֶפְיָד תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵד אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֶתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב:
Jb 3.13:	כִּי עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוּט יִשְׁנֵתִי אֲז יִנוּחַ לִי:
Is 53.10:	וַיִּקְוַךְ חֶפֶץ דְּכָאוּ הִחְלִי אִם תִּשְׁמֵם אֲשֶׁם נִפְשׁוּ יִרְאֶה זֶרַע יֶאֱרִיךְ יָמִים וְחֶפֶץ יִקְוַךְ בִּידוֹ יִצְלַח
Is 38.16:	מָה אֲדַבֵּר וְאָמַר לִי וְהוּא עֲשֵׂה אֲדַדְּהָ כֹל שְׁנוֹתַי עַל מַר נִפְשִׁי:
Is 51.14:	מִהַר צַעָה לְהַפְתִּיחַ וְלֹא יָמוֹת לְשַׁחַת וְלֹא יִחְסַר לְחֶמּוֹ:
bBer 57b (2) / {bBer 44a} / [bAZ 29a (1)]:	ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו [ורפואתו] רפואה, אלו הן: כרוב, ותרדיו, [ומי] [ויסין] [יבישה] [יבשין], [וקיבת] [וקיבה, והרת, ויותרת הכבד, ויש אומרים: אף דגים קטנים. ולא עוד אלא, שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של אדם
bBer 57b (3) / [bAZ 29a (2)]:	עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו, וחוליו קשה, אלו הן: האוכל בשר שור, בשר שמן [שומן], בשר צלי, בשר צפרים, וביצה צלוייה, ותגלחת, ושחלים, והחלב [כבד], והגבינה, והמרחץ, ויש אומרים: אף אגוזים, ויש אומרים: אף קשואים.

Like in the previous examples, the number at the head of the set of sayings with its external coherence determines the structure of arrangement of the following sentences. These clusters of units share the topic of curing a sick person. Sentence (1) enumerates six things that show that an ill person on their way to recovery. Sentence (2) lists six food items that help to cure an ill person and sentence (3) enumerates six items that do not foster recovery but rather are detrimental to it. All three sentences build a cluster and collect numerical sentences excerpted from bBer 57b. The text of CUL T-S AS 74.41^v / CUL T-S AS 199.243^v / CUL T-S AS 85.152^v closely follows this source by sharing this cluster. Here again we find an antagonistic pair between sentences (2) and (3) that enhanced memorisation processes. Carefully crafted, the units of these

clusters follow the numerical organisational pattern at the head of the given units. As can be seen in sentence (3)—which shortens the items of the source to six—the common topic and the associative manner of organising the content forms a loose internal coherence. The internal order of the units of such clusters changes from one manuscript to the other, as can be seen by a comparison of this cluster in diverse manuscripts below. Prepared individually, these make sense to the creator and the user of these texts, even if they differ in emphasis and detail. Each individual arrangement thus suits the different needs of its specific creator/reader/user.

CUL T-S AS 74.41 (12th century)	Bodl. Heb. a. 2/24 (11th century)	NLR Yevr. II A 157/1 (12/13th century)
	bBer 51a	
bBer 57b	bBer 57b	bBer 57b
bBer 57b/bAZ 29a/bBer 44a	bBer 57b/bAZ 29a/bBer 44a	bBer 57/bAZ 29a/bBer 44a
bBer 57b/bAZ 29a		bBer 57b/bBer AZ 29a
	bShab 151b–152a	
	bHag 16a	
	bHag 16a	
bHor 13b	bHor 13b	bHor 13b
bYom 21b	bYom 21b	bYom 21b
		bHag 16a
		bHag 16a
		bBer 51a

Thus, one finds the units of the textual clusters reorganised individually in different manuscripts. Evidently, their position is easily altered and moved to a different place in the anthologising lists. There is a loose internal connection between these units, and whether it is created thematically or predetermined by the externally numbered structure organising the material is secondary; what is important is rather the fact that the units seem to have been customarily arranged and copied together. As in the previous example, one sees that certain units of parallel tractates were used as transitions to the following excerpt (in bold bBer 57b > bAZ 29a > bBer 44a). This is the result of associative ordering and it enhances the memorisation of the pieces. Despite these mnemotechnic devices, the internal order of the numerical clusters is deliberate, as can be seen by the arrangement of Bodl. Heb. a. 2/24 and NLR Yevr. II A 157/1. Both share the

same text units but organise them in different orders. The unit bBer 51a seems to either open the cluster, as in Bodl. Heb. a. 2/24, or close it, as seen in NLR Yevr. II A 157/1. Likewise, the sequence bHag 16a can be freely moved to different positions within the cluster. With every change, the creators then fabricate a similar but new text ‘preserving much the same stylistic quality’.⁹

5 Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh’s Artful Compilation

This closer scrutiny of the textual structure reveals that the artful arrangement of modular ‘building block-structures’¹⁰ rules the compilation of these composite texts. These patterns reflect the essence and the conscious creation processes that lie behind their production. The shaping of mnemonic units and thematic clusters informs the degrees of variance characteristic of these texts. Fitting different contexts and genres, the small polyvalent units enhance the volatility of these texts; notwithstanding the numerical grid which shapes the external coherence, the modular building block structure does not limit variance, but rather enhances these texts’ fluidity by facilitating the rearrangement of the units and clusters in different ways so that text closure—and with it text fixity—is to be questioned. Paul Zumthor coined the term *mouvance* for this joyful playfulness inherent to the compilation, a defining characteristic of medieval text creation.¹¹ The conscious creation processes that form similar yet also *sui generis* texts is clearly shown in the synoptic analysis of the textual clusters above. Their layered composition and alteration during their creation processes is further facilitated by the choice of *baraitot*, which themselves belong to early and anonymously transmitted strata of rabbinic lit-

9 Sperber, ‘Manuals of Rabbinic Conduct’, 17.

10 Gabriel M. Rosenbaum, ‘A Certain Laugh: Serious Humor and Creativity in the Adab of Ibn al-Gawzi’, in *Compilation and Creation in Adab and Luġa: Studies in Memory of Naphtali Kinberg (1948–1997)*, ed. Albert Arazi and Naphtali Kinberg, Israel Oriental Studies 19 (Winona Lake: Eisenbrauns, 1999), 99.

11 Paul Zumthor, *Essai de poésie médiévale* (Paris: Édition du Seuil, 1972), 507: ‘le caractère de l’oeuvre qui, comme telle, avant l’âge du livre, ressort d’une quasi-abstraction, les textes concrets qui la réalisent présentant, par le jeu des variantes et remaniements, comme une incessante vibration et une instabilité fondamentale’. For a further definition, see also Bella Millet, ‘Mouvance and the Medieval Author: Re-Editing Ancrene Wisse’, in *Late-Medieval Religious Texts and Their Transmission: Essays in Honour of A.I. Doyle*, ed. Anthony I. Doyle and Alastair J. Minnis, York Manuscripts Conferences 3 (Woodbridge: D.S. Brewer, 1994), 9–20; Bella Millet, ‘Whatever Happened to Electronic Editing?’, in *Probable Truth: Editing Medieval Texts from Britain in the Twenty-First Century*, ed. Vincent Gillespie and Anne Hudson (Turnhout: Brepols, 2013), 39–54.

erature. While they collect and use these earliest strata of rabbinic literature, the creations presented in these manuscripts are nevertheless clearly medieval, as demonstrated by their materiality, their composition techniques and their function. Using early rabbinic literature and later Talmudic sources as quarries, these text creations are formed by and adapted to the personal needs, tastes and uses of their individual creators, a distinct trait that has been already highlighted in chapters 2 and 3 and could be demonstrated in detail in this chapter. Showing nevertheless that every manuscript is unique in its arrangement and its use.

Thus each manuscript conveys its individual intention and communicates specific messages to its listening and reading audience. The scrutiny of these texts reveals an intent behind the selection of sentences and helps to determine whether the units are the product of association or whether they were copied according to tractate. In order to identify a purpose behind the external and internal organising principle, each cluster needs to be analysed individually. Thus focusing on the level of the unit and comparing it to other manuscripts helps to resolve the tension between textual variance, putatively random ordering, content, and the intention of the creator/reader. Bringing thought in line to an outer and inner coherence, this ordering device reflects a medieval scholar's 'method of note taking',¹² depicting the gathering, organising and compiling processes that shape any text. The outer numerical latticework of the units functions as 'a coding and filing system' that enables the recollection of the recombinable units by providing 'mnemonic hooks' for noting the sentences in one's memory, as well as allowing for easy retrieval.¹³ That these compositions were initially presented in oral performances is also pointed to in the use of formulaic language, antithesis, metaphor, assonance, rhythm and the nexus provided by the talmudic *sugyot* that connect previous with following content inside the larger clusters seen in the examples above. All these features typically characterise memorisation and the transmission of texts in oral societies, which define medieval Arabic and Latin oratory practices equally.¹⁴

The analysis of this specific mode of medieval text creation shows that Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's textual variance cannot be attributed to mechanical copying or arbitrary scribal mistakes which lead to errors in a diachronic textual transmission process. Rather, as demonstrated above, intentionally created synchronic variance defines Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's popular text.

---

12 Carruthers, *Book of Memory*, 84.

13 Carruthers, *Book of Memory*, 100.

14 Ong, *Orality and Literacy*, 1; Carruthers and Ziolkowski, *Medieval Craft of Memory*, 3–5; Qutbuddin, *Arabic Oration*, 1 and 22.

It exists at all levels, from singular units with their diverse wording to larger clusters in the ordering of parallel sequences. Therefore, what makes Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's early text corpus in the Cairo Genizah unique is indeed its abundant textual variance.

The analysis of compilation, then, is of vital importance in order to make these texts accessible and to experience them as appealing. An analysis that concentrates on the whole manuscript is doomed to fail in view of the variance presented by these texts. Following the organising principle of the compilation, dissecting it into modular building blocks is the only way of uncovering the individual message, intent, function and use behind every manuscript.

Having highlighted the fluid building block structure as the essence and primary characteristic of these texts, the value of a compilatory analysis is that it may also help solve the question of how to depict these volatile texts through an edition. Therefore, in the following chapter, I will claim that the analysis of these compartmentalised structures offers a hitherto unnoticed potential for assessing these texts by means of textual scholarship. This is particularly relevant as thus far editors have fallen short of offering valuable editorial solutions to such complex and fluid text transmissions. The application of editorial thought and practice is, however—as I will show in the following—an important complementary tool, which enables these polyvalent texts to be approximated in all their aspects while equally offering the potential of doing justice to the individual character of these text creations.

Editing: Assessing Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Artful Compilation through Textual Scholarship

1 On The History of Textual Criticism and Its Practical Implications for Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh

The discipline of textual criticism or philology, which aims at recovering a text's evolution, has over the years presented different suggestions to the question of how to edit text. Since antiquity the core question that the discipline has been grappling with is how to interpret and deal with variance. At the end of the 19th century and in the early 20th century, discussion within the discipline centred on the establishment of 'scientific' ways of reconstructing a text, based on a positivist conception of science, while the contemporaneous historical stream of textual criticism aimed to accurately document texts as historical witnesses. Accordingly, Karl Lachmann's genealogical method tries to reconstruct a lost original text (the so-called *Urtex*t) in minute detail to create a hypothetically once extant text,¹ while his counterpart Joseph Bédier holds that a text edition can only be truly scientific when it bases its reasoning on a historical representation of one superior manuscript (the *codex optimus*).² While the genealogical method views variance as a corrupting element which is the result of degenerative transmission processes that are ascribed to the fault of the copyists, the historical stream of editing texts views variance as a given fact, representing the natural processes of text creation. Hence genealogists contend that variance needs to be dispensed with. They reduce its manifest-

1 Karl Lachmann, *Kleinere Schriften zur deutschen Philologie*, ed. Karl Müllenhoff (Berlin: G. Reimer, 1876), 82: 'Wir sollen und wollen aus einer hinreichenden Menge von guten Handschriften einen allen diesen zum Grunde liegenden Text darstellen, der entweder der ursprüngliche selbst seyn oder ihm sehr nahe kommen muss'; Paul Maas, *Textkritik*, 2nd ed. (Leipzig: Teubner, 1950); Martin L. West, *Textual Criticism and Editorial Technique Applicable to Greek and Latin Texts* (Stuttgart: Teubner, 1973); Sebastiano Timpanaro, *The Genesis of Lachmann's Method* (Chicago: University of Chicago Press, 2005).

2 Joseph Bédier, 'La tradition manuscrite du Lai de l'Ombre: Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes (premier article)', *Romania* 54, no. 214 (1928): 177: 'En conséquence, le texte qui se lit dans cette édition, est celui d'un bon manuscrit'; Joseph Bédier, 'La tradition manuscrite du Lai de l'Ombre: Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes (deuxième article)', *Romania* 54, nos 215–216 (1928): 321–356.

ations to an author's final authoritative text and so reconstruct an archetype that depicts the genealogical relationships between the witnesses in a *stemma codicum* (a genealogical tree). In comparison the historicist approach relies on a copyist's best manuscript, which they amend as little as possible. That the establishment of manuscript relationships based on a hierarchy does not work well for texts that have experienced horizontal contamination—a mashing up of different texts—had already been noted by Giorgio Pasquali in 1934 and was emphasised by Martin L. West.³ Nevertheless, to this day the genealogical method is often perceived as the only reliable, objective and systematically scientific method. For centuries it provided a one-size-fits-all approach, applied to all sorts of different texts. However trying to apply this approach to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's text is bound to result in no satisfying outcomes as it cannot by any means capture the complexity of this horizontally transmitted fluid text, as demonstrated above.

Only in the early 1990s did a substantial change come about, when the 'old' genealogical philological method ascribed to Lachmann was confronted with a novel outlook on textuality which perceived text creation and its agents differently. This 'new' philological attempt shifted focus to the creation processes of texts, redefining textual variance, and the role of the compilatory agent as a positive force, the physicality of the material artefacts and the potentials of computational technology were all incorporated into the investigation and edition of texts.⁴ Notwithstanding this change of perspective, these two opposing stances continue to shape discussions in textual scholarship and also pervade editing in the digital realm. While in the digital medium Neolachmannians build on phylogenetic methods to depict lineage in a stemma,⁵ new or material

3 Giorgio Pasquali, *Storia della tradizione e critica del testo*, 2nd ed. (Florence: Le Monnier, 1952), 126; West, *Textual Criticism and Editorial Technique*, 36.

4 Bernard Cerquiglini, *Éloge de la variante: Histoire critique de la philologie* (Paris: Édition du Seuil, 1989), 111–112: 'Or, l'écriture médiévale ne produit pas des variantes, elle est variance. [...] la variance de l'oeuvre médiévale est son caractère premier, altérité concrète de la mobilité discursive, figure d'un écrit prémoderne, auquel l'édition doit s'attacher prioritairement'; Stephen G. Nichols, 'Philology in a Manuscript Culture', *Speculum* 65, no. 1 (1990): 1–10; Siegfried Wenzel, 'Reflections on (New) Philology', *Speculum* 65, no. 1 (1990): 11–18; Stephen G. Nichols, 'Philology and Its Discontents', in *The Future of the Middle Ages: Medieval Literature in the 1990s*, ed. William D. Paden (Gainesville: University Press of Florida, 1994), 113–141.

5 Matthew Spencer et al., 'Phylogenies of Artificial Manuscripts', *Journal of Theoretical Biology* 227 (2004): 503–511; Mario de Pinna, Flavio A. Bockmann, and René Zaragueta I Bagils, 'Unrooted Trees Discovered Independently in Philology and Phylogenetics: A Remarkable Case of Methodological Convergence', *Systematics and Biodiversity* 4 (2016): 317–326; Guilherme O. Marmelora et al., 'On the Reconstruction of Text Phylogeny Trees: Evaluation and Analysis of Textual Relationships', *PLOS One* 11, no. 12 (2016); Paolo Trovato, *Everything You*

philologists rather build on rhizomic network structures which describe textual relations as horizontal, vertical and circular patterns.⁶

Thus how to edit text is still hotly debated in scholarly circles, continuing to rely on concepts taken from biology. The benefits and drawbacks of scholarly editing in the digital medium are also topics of concern. As how to edit is mostly dependent on the scholarly fashion of the time, the editor's habitude of the given discipline and is depending on the personal ideological convention of the researcher. Forcing the text into a straightjacket of old standing perceptions rather than encouraging innovative solutions still haunts the discipline. My aim in the remaining sections of this chapter will be to discuss the editorial approach that does justice to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's texts. This involves connecting the previous discussions in this book to find an approach that depicts Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in all its aspects in a less distorted manner. I submit Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh to the standard general principles of the editorial enterprise. This process is divided into four steps: first, I describe the choice of the manuscript data; second, I consider the grouping of the manuscripts according to relations; third, I discuss what an absent stemma means for the establishment of an edition; and I close by discussing the meaning of the contextual factors for an edition. I tailor my argument to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's specific needs, sketching out the theoretical and above all practical editorial challenges that these complex and polyvalent texts present.

1.1 *Choice of Corpus*

At the outset of my research into Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, I sifted the Friedberg Genizah Project and the Microfilm collection of manuscripts at the National library of Israel for witnesses of these texts and was able to identify 101 manuscript fragments. Among these I chose the earliest manuscript finds dating to the 10th–12th centuries. The manuscript finds sported all known book formats of the time—scroll, rotulus, codex—with little elaboration of *mise-en-page*. Immediately visible was the richness of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's textual transmission, which created many minute variants that by the 14th cen-

---

Always Wanted to Know about Lachmann's Method: A Non-Standard Handbook of Genealogical Textual Criticism in the Age of Post-Structuralism, Cladistics, and Copy-Text (Padova: Libreria universitaria.it edizioni, 2017); Philipp Roelli, *Handbook of Stemmatics: History, Methodology, Digital Approaches*, De Gruyter Reference (Berlin: De Gruyter, 2020); Dominique Poirel, *Stemma codicum: La 'méthode Froger' d'édition critique* (Turnhout: Brepols, 2022).

6 David C. Greetham, 'Phylum—Tree—Rhizome', *Huntington Library Quarterly* 58, no. 1 (1995): 99–126; Sargent, 'Editing Walter Hilton's Scale of Perfection'.

ture had developed into more stable textual states; from then on, the texts contained larger and more fixed textual clusters, which led to the declaration of putatively extant different text versions which were indicated by different titles.

1.2 *Grouping Manuscripts*

The first review of the manuscripts yielded insights into the distribution of the features within the manuscript books. Shared textual characteristics should allow the large manuscript evidence to be divided into smaller manageable groups. This first cursory review revealed minute changes, such as rearrangements of word order, additions of text portions, changes of lexicon, abbreviations of text and spelling differences which point towards close horizontal connections between the manuscript texts. In order to render Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's manuscript corpus evaluable, I created a diplomatic edition. This diplomatic edition with source annotations functioned as the 'raw data' for any editorial decisions or text manipulations made thereafter (see figure 20). The primary interest of this diplomatic edition is fidelity to the manuscript, whereby every manuscript that is transcribed has a documentary character. The transcription is accompanied by an apparatus that lists the sources of the excerpts, and it incorporates the earlier-published print versions of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. In this way, the arrangement and position of each individual saying in the numbered chain is apparent in the annotation. This overview allowed larger clusters of the excerpted sentences to be established, from which manuscript groupings can be deduced.

However, the manually created data source revealed that the individual manuscripts are too diverse. There are no manuscript groups of parallel textual order and similar wording that would reflect a unifying arrangement and creation and allow them to be categorised into distinct versions of the same work. Thus, in Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's early text corpus distinct textual versions such as Huppat Eliyahu, Huppat Eliyahu Rabbah, Sheloshah ve-Arba'a or Ma'ase Torah cannot be identified; rather, the variants all constitute the same work, Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. The excerpted sayings of varying length arranged in diverse ways are part of one vast textual pool whose passages were adapted, shortened or lengthened deliberately, associatively building an internal coherence and an external one which depends on the number at the head of the sentence.

1.3 *Deducing the Stemma*

As a result of the way this text is constituted, then, there is no possible way to prioritise one manuscript over another. The earliest manuscripts from the

The image shows a digital archive interface. On the left, a list of Hebrew text entries is displayed, with several lines highlighted in red. On the right, a search results window is open, showing a list of entries with their respective titles and dates. A red circle with the letter 'A' is next to the first result. Dashed lines connect the red highlights on the left to the corresponding results on the right.

FIGURE 20 Example of the ‘raw data’ of CUL Or. 1080.1.49

Cairo Genizah were chosen for this investigation, and they predate printed versions of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. Therefore there is no need to give preference to printed exemplars when comparing the sequences. Consequently, one can ask whether the existing print versions of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh and its other putative recensions are actual reasonable approximations of the text, or whether in fact their creators were rather eager to introduce these works as reading editions to a wider audience.

Having said that, what is required here is a clarification of the term ‘variance’ and what it specifically means in the case of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. The most simplistic definition states that ‘any textual reading that differs in any way from any other reading in the same unit is a “textual variant”’.⁷ Despite this clear-cut definition of variance, one needs to differentiate between relevant and irrelevant variants as this plays a crucial role in the case of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. Relevant variants are those that yield significant differences in passages, as opposed to different spellings of a word or writing mistakes. Therefore, the minute details of variant orthography and vocabulary or style are not of primary concern for us: more interesting are the larger forms of textual variance. The fluidity seen at the structural level, where passages are

7 Eldon J. Epp, *Perspectives on New Testament Textual Criticism: Collected Essays, 1962–2004* (Leiden: Brill, 2005), 102.

organised and arranged differently, offers more valuable insights into the functioning of such fluid texts. The creation of fluidity depends on differences in lexicon, rearrangement of text portions, additions or shortenings. All of these are the result of the creation, transmission and reception processes of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh. The factor of anonymous and collective authorship, the degrees of authoritativeness of the selected texts and the textual genre influence how people treated these texts and how these again affected the growth of textual diversification. As most of these variants were consciously created, as elucidated previously, they exemplify the adaptation of the texts to the personal needs of their creators and users rather than being products of careless and mischievous scribes. Not being the result of simple acts of copying, these variants build a textual pool that could be enlarged over time by redactors, text collectors, scribes and the varying target audiences that intended to use them. Therefore, there is not one original to be sought after, but rather each variant shows the original text. This process of textual growth is the product of a synchronic evolution of creation, reception and adaptation and does not result from a degenerative negative action. Moreover this process is enriched by the oral and performative component in which these texts came into being. These popular texts reflect the interplay of orality and textuality that is so typical of medieval text creation, equally allowing their adaptation to new circumstances. One finds this constant reuse represented through manuscript copies in the Cairo Genizah. Every manuscript exemplar is a snapshot of this living text and is *sui generis*, having an individual and equal status that renders these living texts difficult to capture by a conventional critical edition and apparatus.

That this variance is not only apparent in my manual analysis but can also be confirmed by a quantitative digital tool analysing the 'raw data' can be shown by applying an algorithm created by Avi Shmidman, Moshe Koppel and Ely Porat.⁸ It identifies parallel passages in large corpora, even if these corpora are characterised by horizontal and close relationships. In the case of the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh corpus, the standard setting of the algorithm identified similar passages in text sequences, as shown for example in figures 21 and 22.

Thus the horizontal and synchronic dissemination of textual variants makes it impossible to depict the textual growth through 19th-century editorial methods. The creation of a stemma of such texts is not possible. Moreover, it is neither envisioned nor desired in my attempts to depict these fluid texts.

---

8 Avi Shmidman, Moshe Koppel, and Ely Porat, 'Identification of Parallel Passages across a Large Hebrew/Aramaic Corpus', *Journal of Data Mining and Digital Humanities* (March 2018): 1–11. I thank Daniel Stökl for bringing this article to my attention and also for advising me on how to apply the algorithm.

```

*** Match 1 ***
CUL_Or_1080_1.49 [2876-2982]: שני' ואכחיד את שלשה הרועים
בירח אחד וכי בירח אחת מתו והלא מרים מתה בעשרה בניסן דת' ויבאו בני ישראל כלה עוד
CUL_T-S_C2.175_2 [107-209]: שני' ואכחיד את שלשת הרעים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתו
באחד בניסן שנ ויבאו בני ישראל כל העדה

*** Match 2 ***
CUL_Or_1080_1.49 [3171-3271]: 'והנושא אשה לשום ממון עליו הכתוב אומ'
יאכלם חדש את ח ים חדש נכנס וחדש יוצא ממנום כלה והנושא אשה לשום
CUL_T-S_C2.175_2 [531-632]: הנושא אשה לשים ממון
עליו הכתוב אומ' עתה יאכלם חודש את חלקהם חודש נכנס וחודש יצא וממון כלה והנושא
לשים

*** Match 3 ***
CUL_Or_1080_1.49 [3678-3827]: מן המיאונים ומן הפקדון ומן
העת ין ויש אומ' אף מן המחלקות שלשה דברים העושה אותם דמו בראש האוכל מאגודה שלירק
משהיא אגודה והשותה שני כוסות והמקנח עצמו
CUL_T-S_C2.175_2 [986-1142]: מן המיאון ומן הפקדון ומן ערבות ויש אומ' אף מן המחלקות שלשה דברים
העושה אותן דמו בראשון האוכל מאגודה של ירק כשהיא איגרה ומי ששותה שני כוסות
והמקניח את עצמו

```

FIGURE 21 Example of CUL Or. 1080.1.49 comparison results in Notepad

Rather I revert to the poststructuralist thinkers Gilles Deleuze and Félix Guattari, who depict language dynamics through rhizomic network structures.⁹ David Greetham applied this metaphor of non-hierarchical multidimensional root systems to the realm of textual criticism, claiming that network structures more appropriately depict medieval textual states.¹⁰ Three factors determine the constitution of medieval texts: their (non)linear development; their lack of a singular authorial intention; and their idiosyncrasies, describing the 'interplay of culture and personal production'.¹¹ Hence the picture of the rhizome adequately represents texts with their manifold variants as a network of components that influence the transmission of texts and their manuscript production. Combining all these with the conditions of medieval oral text production, Greetham weaves the features of anonymity, non-authorial composition, variance and orality into one approach to medieval texts. With this, the focus shifted from tree to network representation of texts, and new implications for the production of editions were put forward.

Seeking to demonstrate relations in a non-linear fashion, rhizomic editions are adequately depicting contaminated traditions, appreciating manuscript variants as well as the uniqueness of each manuscript. This realisation is accompanied by the understanding that these texts' authoritativeness was not

9 Gilles Deleuze and Félix Guattari, *Mille plateaux* (Paris: Édition de Minuit, 1980), 13–15.

10 Greetham, 'Phylum—Tree—Rhizome', 106.

11 Greetham, 'Phylum—Tree—Rhizome', 112–119.

which regards the manuscript artefacts as snapshots and takes their fluidity and manuscript culture equally into consideration.

Therefore by emphasising the physical support of manuscripts one is able to value an essential part of a manuscript's meaning. The material artefact is reminiscent of the particular time, place and intellectual as well as social environment in which it came into being. New philology or material philology explicitly explores manuscript culture in all its aspects. Viewing a manuscript as a textual and a material artefact alike communicating content and context, this philology contextualises text and its materiality in a different way. Stephen Nichols refers to the incorporation of both these aspects as the 'manuscript matrix'.¹⁴ Thus, the point of departure is the premise that in order to study and theorise medieval literature adequately, it must be reinserted into its historical context by surveying its material artefact, namely the manuscript. It perceives the manuscript not as a 'passive record', but rather 'as an historical document' which conveys essential information for the understanding of a text's creation, meaning and use.¹⁵ These material artefacts convey the influences of the cultures that shaped them in their material as well as in their textual features, condensing and displaying these processes of alteration.¹⁶

Coining the term *mouvance* for this variant textuality, Paul Zumthor explicitly perceives variance positively as a creative force.¹⁷ Focusing on this consciously created variance, new/material philology pays attention to these texts' complex formation processes and the agents who consciously brought about these changes. With texts shaped in this way, there seems to be no significant chronological gap between their production and reproduction, whereby the traditional opposition between author and copyist/user/reader becomes futile. Thus at the heart of the scrutiny lies the textual creation process with its manifold manifestations, resulting in mostly anonymous literary works created at the boundary of orality and written culture, and not a fixed textual product.

Focusing on these aspects, new/material philology has caused textual scholarship to shift its attention from the origins of texts, their fixity and a positivist

---

14 Nichols, 'Philology and Its Discontents', 119 and 120.

15 Nichols, 'Philology in a Manuscript Culture', 11. The importance of context for editions in the digital medium has also recently been emphasised by Patrick Sahle, '(Kontext (Text)) Edition) Rekontext', in *Rekontextualisierung als Forschungsparadigma des Digitalen*, ed. Simon Meier, Gabriel Viehhauser, and Patrick Sahle (Norderstedt: Books on Demand, 2020), 21–32.

16 Nichols, 'Philology in a Manuscript Culture', 15.

17 Zumthor, *Essai de poétique médiévale*, 65–74, 507. For a definition, see also Millet, 'Mouvance and the Medieval Author'; and also <http://www.southampton.ac.uk/~wpwt/mouvance/mouvance.htm> (accessed 7 February 2023).

methodology to the fluidity of texts and to their transmission processes, which calls for editorial treatment that can depict both phenomena, the constant mutability of textuality created by *mouvance* and its result, the variance. The discussion in new/material philology has exposed that variance is an inherent part of text production and that the ideal concepts of an author who exerts authority over text production and the final authoritative text are chimera. Placing the focus of methodology on the fluidity and dynamism of texts, as well as on textual processes, also taking into consideration the individual reader's perspective, material philology with its holistic approach is particularly apt for studying all these features by embedding texts and their contexts of production, distribution and consumption into a single approach.

Having chosen book history in combination with new/material philology as the means to adequately explain how Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's text functions and how it was used, I have been able to highlight its textual essence and can therefore claim that each variant is the original text. Making this diversity clearly recognisable counteracts the unrealistic ideal of a final version of a work. What should have become clear thus far is that all texts vary and it is only their degree of variance that defines them as being different from one another. Equally, each editorial method is ruled by a certain ideology in the way that it perceives a text, the role of the author(s) and authorial intention, and also the role of the copyist(s) in this process. While in the past textual practices propagated a one-size-fits-all approach, it is a truism that editorial practice is best tailored to the specific characteristics of the text one is working with. Therefore, the plurality of editorial methods available allows different aspects of text to be highlighted. All these methods may function as complementary takes on the same work. Bernard Cerquiglini heralded the advances in computer technology in the 20th century for providing the possibility of adequately recreating and visualising variance.¹⁸ The electronic screen offers the opportunity to reflect the different textual variants in their close horizontal states while also presenting the material features. Scholarly digital editions which attempt to breach the divide between old and new philological methods, in particular, offer such editorial outputs by suggesting a combination of qualitative and quantitative means, putatively producing the best editorial results.¹⁹ The way in which an edition should be shaped to do justice to Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's text

---

18 Cerquiglini, *Éloge*, 108–116.

19 Tara L. Andrews, 'The Third Way: Philology and Critical Edition in the Digital Age' (Presentation, LECTIO Round Table 'Digital or Critical / Digital and Critical?', Leuven, 21 November 2011), https://www.academia.edu/2510270/The_Third_Way_Philology_and_Critical_Edition_in_the_Digital_Age.

is the focus of the following section, in which I place the new/material philological editorial enterprise amidst book historical methodology, as I believe that the historical context of materiality and text are two sides of the same coin.

2 Editing Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's Compilation with a Scholarly Digital Edition

The characteristics of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh discussed in this book thus demand a holistic approach, which can be implemented by embracing the digital medium that hopes to become the 'primary site for the scholarly edition' in the near future.²⁰ Editing in the digital medium offers a transition from the edition as a final product to the edition of process based on encoded text sources, especially as encoding offers the opportunity to manipulate digitally edited texts in many diverse ways.²¹

XML (Extensive Markup Language) is one encoding system that provides a framework for the linear representation of texts functioning independently of a particular software environment.²² Since 1987, the Text Encoding Initiative (TEI), a research consortium, has elaborated guidelines in which information can be tagged.²³ While aiming to facilitate the production of editions, the consortium enables the incorporation of all editorial models, leading to multiform or 'paradigmatic editions', creating a storage of data that can be mined by end users and output in different ways.²⁴ Thus, scholarly digital editions not

20 Hans Walter Gabler, *Text Genetics in Literary Modernism and Other Essays* (Cambridge: Open Book Publishers, 2018), 117.

21 Patrick Sahle, 'What Is a Scholarly Digital Edition?', in *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, ed. Matthew J. Driscoll and Elena Pierazzo (Cambridge: Open Book Publishers, 2016), 27 and 32.

22 Lou Burnard, *What Is the Text Encoding Initiative? How to Add Intelligent Markup to Digital Resources* (Marseilles: Open Edition Press, 2014), 13.

23 See <https://tei-c.org/> (accessed 17 February 2023) for the guidelines. For an overview, see Allen H. Renear, 'Text Encoding', in *A Companion to Digital Humanities*, ed. Susan Schreibman, Raymond G. Siemens, and John Unsworth (Malden: Blackwell, 2004), 232; Claus Huitfeldt, 'Markup Technology and Textual Scholarship', in *Digital Critical Editions*, ed. Daniel Apollon, Claire Bélisle, and Philippe Régner (Urbana: University of Illinois Press, 2014), 175.

24 Peter S. Baker, 'The Reader, the Editor, and the Electronic Critical Edition', in *A Guide to Editing Middle English*, ed. Vincent P. McCarren and Douglas Moffat (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998), 276; Elena Pierazzo, 'Digital Documentary Editions and the Others', *Scholarly Editing* 35 (2014), <http://www.scholarlyediting.org/2014/essays/essa>

only reconcile different editorial approaches, but also open up new takes on the notion of textuality.²⁵ In the digital medium these multiple or 'pluralistic notions', to use Patrick Sahle's term, may all be represented equally through TEI encoding either in the form of (a) the given textual version, (b) the abstract idea of the work materialised in a series of signs, or (c) the document which is the carrier of the text, pointing to its physical medium.²⁶ Hence in a digital medium text may be approached in a holistic way, providing tagged texts with new representative and interpretative options to encourage interactive ways of accessing, handling and reading the text. Digital editions are thus not meant as final editions that present fixed products. While in the digital medium the editing of text strongly leans towards editing documents, fixing a certain version of a text at a given moment in time,²⁷ editing a work resulting from different documents to create an idealised form serves a different editorial model and caters to different needs of the editor and the reader.

Thus from the outset the digitally assisted study of texts seems to be simple. Once the primary textual data has been cast into a numerically readable and aligned format, computational methods allow scholars to analyse texts rapidly. The obvious advantage of computer-assisted methods and electronic editing is the presentation of multiple manuscript texts in a medium that also offers searchability, updateability and accessibility of vast amount of material in an unlimited space. Computers allow the storage of more material than a printed edition, and the screen offers an interactive and multidimensional space that shifts the focus from the presentation of results in static editions to the presentation of the history and material circumstances of the textual creation, transmission and reception.

---

y.pierazzo.html (accessed 17 February 2023).

- 25 Paul Eggert, 'Text as Algorithm and as Process', in *Text and Genre in Reconstruction: Effects of Digitization on Ideas, Behaviours, Products and Institutions*, ed. Willard McCarty (Cambridge: Open Book Publishers, 2010), 185; Elena Pierazzo, 'Textual Scholarship and Text Encoding', in *New Companion to Digital Humanities*, ed. Susan Schreibman, Ray Siemens, and John Unsworth (Hoboken: John Wiley & Sons, 2016), 311–312.
- 26 Patrick Sahle, *Digitale Editionsformen: Textbegriffe und Recodierung*, vol. 3 (Norderstedt: Books on Demand, 2013), 7–8, 31.
- 27 Elena Pierazzo and Peter Stokes, 'Putting the Text back into Context: A Codicological Approach to Manuscript Transcription', in *Kodikologie und Paläographie im digitalen Zeitalter*, ed. Malte Rehbein, Franz Fischer, and Hanna Busch, vol. 2 (Norderstedt: Books on Demand, 2010), 398; Elena Pierazzo, *Digital Scholarly Editing: Theories, Models and Methods* (Farnham: Ashgate, 2015), 74; Anna Cappelletto, 'Digital Scholarly Editing and Text Reconstruction: Theoretical Perspectives and Practical Approaches', in *Digital Philology: New Thoughts on Old Questions*, ed. Adele Ciplolla (Padova: libreriauniversita.it, 2018), 82.

Despite the prospects offered through scholarly digital editions and the considerable effort that scholars devote to digitally edited corpora, the results have been limited. Indeed, even Elena Pierazzo, an advocate of digital editions, admits that while the technical solutions exist, ‘what is missing is a cultural shift’ in the scholarly community to embrace these new possibilities.²⁸ Thus, one may maintain in closing that the creation of scholarly digital editions and the application of computer-assisted methods offer a meaningful supplement to text critical methods of the past, yet due to the constraints that their production poses at present their overall application and success has failed to materialise thus far.

Notwithstanding that, I nevertheless suggest a digital edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, an edition that aims at editing a dynamic text by describing its compilatory technique, by reflecting it and anchoring it in its material history. If the editor fails to develop an adequate approach to depict the textual characteristics and its materiality, he fails to accomplish the task of editing a fluid text, ignoring its essence, its entire spectrum of textual states and these texts’ possible uses. As I have discussed in previous sections of this book, conventional editing does not provide an appropriate means to depict fluid texts in this way. Focusing on the author and the quest for an original in case of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh is not possible, as it is an anonymously created text with many authors/agents. Attempting to do it is not only not desirable, but would prove futile given the closely related variants of text, as has been demonstrated above by the synoptic and structural analysis. While fluidity does not mean that there is no author of such texts, it does mean that fluid texts most often result in variance, as they lack an authority that would prevent alteration and individually determined copying. As there are diverse types of authors with different status ascribed to them, they obviously affect the transmission processes of texts differently.²⁹ Is the text an oral product that through its rewriting was temporarily fixed down? Was it written and transmitted anonymously, and is it the product of collective authorship? To which genre does the text belong: is it a popular, widely disseminated text or is there a certain degree of authoritativeness ascribed to it? Is there even a well-known author’s name attached to it? All these aspects define a text’s variance, which results from the function that the text possesses in society.

---

28 Pierazzo, ‘What Future for Digital Scholarly Editions? From Haute Couture to Prêt-à-Porter’, *International Journal of Digital Humanities* 1 (2019): 219.

29 Rüdiger Schnell, ‘“Autor” und “Werk” im Deutschen Mittelalter: Forschungskritik und Forschungsperspektiven’, in *Neue Wege der Mittelalter-Philologie: Landshuter Kolloquium 1996*, ed. Joachim Heinzle, vol. 15, Wolfram-Studien (Berlin: Schmidt, 1998), 72.

Only in recent years has it become more accepted that variance is the general state of texts.³⁰ Flowing from this, the former task of editorial scholarship with its identification and correction of textual error, considering it a misrepresentation of manuscript evidence and textual production, is more and more questioned. This not only calls for the alteration of basic editorial assumptions, but also for changes in the editorial product and the role of the reader/user of editions. The aim of an edition should not be to produce corrected and thus faultless texts, but rather to represent texts adequately in their contexts and trust their readers/users to be sufficiently capable to deal with the depiction of actual existing texts. Thus, the accepted and highly valued former author-and-his-work perspective is nowadays replaced by a perspective of the work-and-its-recipient. Despite this advance, editorial models or even practical suggestions of how to treat such texts are nevertheless scarce. What should be done with texts whose variance is perceived positively as part of the medieval text composition and transmission process, as is reflected by Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh? Which elements should be depicted and how must they be represented by an edition to be adequately reflected? Moreover, how should they be compared if the evidence is too variant? If the picture is so complicated—as is the case with Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh—why would anyone be willing to take the trouble of editing such a text if no advances have so far been made when it comes to the practical problems with which the potential editor is confronted?

Having discussed the method of modular analysis highlighting the compilatory essence of our texts, I would like to present some general principles and specific components for the construction of a reasonable, fluid text edition. Acknowledging that 'satisfactory editing is by nature impossible',³¹ as it is always the result of subjective interpretation, and knowing that every literary work dictates and requires by its fluid text features its own editorial approach, an edition is always an instrument of exploration and a conscious construction of actual documents. Therefore, I am of the opinion that an editorial take on Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh would not only need to take into consideration the text and its individual text shapes, but moreover it should insert and depict these and their materiality in their relevant medieval book cultural contexts. Only in that way can one convey and make explicit to the reader/user of the edition the circumstances in which these texts came into being, what their purpose was and how they were used.

---

30 Gabler, *Text Genetics*, 112.

31 Jack Stillinger, *Coleridge and Textual Instability: The Multiple Versions of the Major Poems* (New York: Oxford University Press, 1994), 127.

The primary goal of a scholarly digital edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh would be to take advantage of the possibilities offered by that, and depict Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in all its aspects, thus escaping the limitations of the book medium. A scholarly digital edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh can connect the visual representation of the manuscript documents to a diplomatic edition of their textual variants by inventing a textual apparatus that does not qualify through complexity but creates various modes of depicting variants (1) at the level of the individual units with their diverse wording, (2) at the level of synoptic viewing of these units to compare these among each other and (3) at the level of identifying larger clusters showing the individual unit arrangement leaving aside their wording (4) next to a translation of the text. Such an apparatus that does not relegate the variants to footnotes or to the bottom of the page but rather has them positioned in the margins, next to the diplomatic transcription, is the vehicle for presenting and manifesting selected points of a text in development at its distinct states. The apparatus in this case would be commentary and interpretative explanation of the interpretational argument put forward by the edition. It would identify how variants relate to each other and allow manuscript variants as works in process to be grouped without becoming ‘Variantenfriedhöfe’³² (‘cemeteries of variants’) that are so over-fraught that they are difficult to use. Through the transposition of the modular structure of analysis put forward in this chapter to the level of the apparatus, my suggestion makes visible how the texts were created and how they functioned as mere texts while equally offering the reader/user an interpretative grid to which they can adhere. Further as every apparatus can be shown on demand by the reader/user of the edition, this would enable a recreation of the medieval reading experience and a retracing of the manner in which these texts came into being or were used. Taking advantage in such a way of the possibilities that the digital medium offers for the representation of text and context in a scholarly digital edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh would also overcome the limitations faced by an overly detailed apparatus. Rather, the modular apparatus would allow for alternative text views, and also allow an easy switch between transcription, translation and the various ways of annotation. The use of an electronic form not only suits as a more appropriate means of preservation of the material artefact but connects it conveniently to an understanding of the artefacts’ cultural context. As the digital medium is fluid and user-oriented, the entity of the digital textual apparatus would represent a clear innovation and have advantages over a conventionally cre-

---

32 Gabler, *Text Genetics*, 345.

ated edition, disclosing the depth of the textual states of a dynamic text to the reader/user of the edition. However, this approximation of a fluid text would be initially based on the diplomatic transcription of the manuscript with its individual units. As a foundation or 'raw data' that could be mined for any editorial and interpretational steps taken with the work, such a presentation of the text can also reveal the transmission processes that the material text of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh experienced. It would also enable the reader/user to make their own informed choices and interpretations of such presented material. Thus, whereas a conventional critical edition incapacitates the critical reader/user of the edition, the task of a scholarly digital edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh would be to provide direct access for the reader/user to a rich material source that they would be expected to explore. Of course, such annotated textual and material artefacts would disappoint the expectation of those who desire a single fixed text. However, they would reflect the complex reality of text and manuscript making and the imprint of their cultural heritage on their creation. Moreover, an edition crafted in such a way would transmit to the modern reader/user the medieval reading experience by reviving it. By mapping the conditions in which these textual and material artefacts materialised throughout their creation, transmission and reception processes, the aim is to mediate the appropriation of these material and textual artefacts between the creators, their medieval hearers/readers/users and today's readers.

Conclusion

By bridging different disciplines, this investigation into the medieval fluid manuscript book corpus of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh from the Cairo Genizah has aimed at providing a holistic explanation of this complex and fascinating medieval book corpus. The methods taken from bibliography, anchoring in palaeography, codicology, and linguistics (chapter 2), building on book history (chapter 3), the original finding of the meaning of compilation and textual polyvalence of this manuscript corpus (chapter 4) and a short introduction and discussion of relevant editorial techniques (chapter 5) to this book corpus have all allowed for a depiction of these manuscript book from different angles. This treatment has enabled this corpus's material and textual variance to be presented in all its aspects while integrating these into a historical and book cultural explanatory framework. As this investigation has shown, the combination of diverse interlinked scholarly methodologies that connect the analysis of materiality and textuality with an editorial approach that captures medieval textuality achieves a cultural contextualisation that offers insights into the production, consumption and reception processes of these manuscript books in which the medieval Jewish reading audience vividly took part. The lack of previous scholarly scrutiny into these intertwined fields led to a misconception that categorised Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh as medieval midrash. The systematic material and textual analysis, however, has enabled a more appropriate apprehension and sociocultural contextualisation of these practical vademecum booklets of Jewish etiquette, achieving a clearer understanding of the Jewish societies that created and used these manuscript books.

The basis for the investigation of the Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh corpus was laid by its manuscript finds in the Cairo Genizah. Having initially identified 101 manuscripts, this investigation concentrated on the earliest manuscript strata, dating from the 10th to the 12th century, which is manifest in thirty-eight manuscripts. All manuscript sources were submitted to a detailed palaeographical, codicological and linguistic analysis that forms the basis for the diplomatic edition of these manuscript books, offering first glimpses into their material and textual composition and their potential uses.

In order to substantiate these first assumptions, the bibliographic survey was complemented by using concepts from the French *histoire du livre*. While keeping in mind that book history concerns itself with printed matter, its precepts can be applied to pre-print manuscript culture. Despite the differences in the production and uses of books, book history holds that the existence of texts cannot be separated from their physical carriers, which as cultural artefacts

reflect the social, economic and intellectual contexts in which the texts came into being or were circulated. They reflect how Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh lived as a material artefact and as a text. They enable us to trace how Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh was read, made use of, copied, adjusted and understood during the Middle Ages. They open up before us the everyday reading experiences and the universal as well as religious values transmitted by these texts, which, as we found, were equally made use of in neighbouring Muslim and Christian cultures. The manuscript books reveal the immediate educational surroundings in which these texts were received, read and used. These yielded first insights into the reading community that could be substantiated even further by an in-depth study of the textual structure of these works.

A close analysis of the text material, its structure and workings as a text show that Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's early texts vary. The external numerical features functioned as mnemotechnical and ordering devices, which lend these texts their specific organisational pattern. However, as the analysis of these dynamic polyvalent *passé-par-tout* units show, there is an individual underlying associative organisation behind these sentences. Built by shorter sequences which form larger clusters, the intrinsic mobility of these text units depends on the oral-written transmission and *mnemotechné*. The different units demonstrate a horizontally connected textual variance (*mouvance*) that characterises fluid texts. The detailed analysis of the manuscripts reveals that each is carefully composed, organising its sentences into larger *sui generis* connected wholes.

The comparison of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh with similar medieval Muslim and Christian numerical compositions highlights a medieval transcultural book cultural phenomenon when it comes to these books' production, consumption and use. Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's manuscripts were crafted as cheap, user-produced and individual handy manuscript books that were consulted on demand. Introduced into miscellaneous manuscript books, the numbered lists collect sentences of different origins, lengths and arrangements. These lists aimed at conveying rabbinic formation and etiquette to wider audiences and clearly had the practical function of manuals. The occurrence of lists in ancient literatures is widely known. They functioned as devices to systematise knowledge and as pedagogical and mnemonic tools for storing vast amount of information. Thus they are not a specific characteristic of rabbinic literature. Having a long tradition, lists organised according to the enumeration pattern had been cultivated in antiquity for centuries in Eastern cultures, in Judaism, and by the Church fathers of early Christianity (the Apophthegmata Patrum/Sayings of the Desert Fathers), and spread into medieval times appearing in *chansons de geste*, *adab* prose literature and medi-

eval Christian preaching manuals. As data sources, lists provide handy tools for oral performances, as they make it easy to handle masses of stored knowledge in a convenient manner. The loose enumeration pattern in which the lists are arranged adapted well to new creations and combinations of content. The selective polyvalence of such texts points to differing uses, as they adapt well to different audiences and contexts. In the Middle Ages these individually and user-produced manuals functioned as learning, teaching and preaching aids, turning into popular reading texts for personal education and entertainment. The primary aim of these *aide-mémoires* was to educate and form their users' character. Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh, like its Muslim and Christian counterparts, is a precursor of a time in which collecting and systematising efforts began to emerge in a more prolific and systematising manner. Public lectures or preaching sessions in particular provide an ideal circumstance for both the production and the multiple uses of these texts. In oral performances, whether in learning or liturgical circumstances, these semi-oral texts underwent substantial changes when tailored to the needs of the respective audiences. This adaptation of text to different audiences and their use in different circumstances and for different purposes by diverse potential users contribute to the fact that we are today confronted with a fluid text. This constant textual flux is not the result of faulty copying. Rather *mouvance* is inherent in them from the very beginning. All text is variant, but some texts differ more than others. Anonymously created texts in particular are more prone to variance as their authors are not known (or they are not attached to a well-known author's name), a factor which would have prevented or slowed down the adaptation process. These are living texts that are made up of small text units whose numerical organisation pattern determines their intrinsic mobility. This modular numerical building block structure facilitates their adaptation to new life contexts and the dispersion of their components over many diverse text genres.

These textual units illustrate in detail the complexities and difficulties that these fluid textual constructs pose for editorial representation. However, the short sequences and larger clusters specifically may be the solution to the question of how to adequately represent fluid texts by editorial means, especially as the editing of such texts continues to be an underexplored area and traditional editorial approaches fail to capture these texts adequately. While a textual study in terms of the classical textual criticism of the 19th century assumed that there was one correct version of a work that needed to be recreated, treating all other manuscript corruptions as deviating from the original, this preconception/misconception was relegated to the past in the 1990s. The approach towards text developed by new or material philology led to the real-

isation that no uniform way of studying text fits all texts equally well, and it thus calls for editing text to be a process rather than a final product. In particular, the recently established editorial option of creating a scholarly digital edition, allowing for the representation of complicated manuscript traditions as *sui generis*, enables assumptions previously written in stone to be circumvented. Especially in cases where there is no single hypothetically created original but many actual originals concealed in variants, scholarly editing must embody these variants and ascribe them equal value. The textual apparatus that introduces the editor's argument needs to reflect and present the variance to the reader in a convenient fashion so that it can be mined for further relevant information as it functions as a basis for further steps in interpretation.

The mix of qualitative methods and digital tools has made explicit the essence of these texts and how they function. A scholarly digital edition in the case of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh would enable a demonstration of its variance in a user-friendly way, resulting in a more reader-oriented scholarly edition, which a print edition cannot provide. A scholarly digital edition of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh would offer the opportunity to transmit these texts' essence simultaneously with the medieval reading experience to the reader/user of the edition without marginalising and burying variance in a conventional bottom-of-the-page apparatus, as has been done in the past.

Hence the methodological suggestion that the interlaced methods of bibliography, book history and scholarly editing combined can function as a successful approach to unveil hidden structures and adequately contextualise them while equally capturing the essence of this complex manuscript corpus has been substantiated and demonstrated in the course of this investigation. While bibliography investigates and describes books as physical artefacts, developing a basis for further assumptions concerning their character and use, book history submits books to a historical analysis and anchors them in their sociocultural contexts. The findings of these approaches influence the perception and uses of texts, finally informing the reception and interpretation of texts and their representation through textual criticism. Only the use of all three methodological approaches together can form a holistic and adequate investigative approach to this complex manuscript book corpus and enable us to treat this complex book corpus' material and textual condition culturally, critically and editorially. Scholarly editing functions as a nexus between these disciplines and therefore should be added to the book historical repertoire. It demonstrates the interlacing connection of these fields by unearthing the characteristic structure of the compilatory essence which characterises Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh's books most strikingly. This take finally enables complex manuscript book cor-

pora to be viewed in all their aspects, revealing a polyvalent text that needs to be appropriately contextualised in order to lose its arcane character for today's readers.

Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh is a formidable example of a fluid text upon which the validity and value of new/material philology as an approach and the combination of qualitative and quantitative methods of book history and new turns in editing can be demonstrated. By uniting approaches from the humanities with the possibilities that digital humanities provide for the investigation of complex fluid texts, methodological discussions can be pushed forward and yield actual practical consequences for the editing of complex medieval texts. An edition should aim to demonstrate the essence of such texts while putting them back into their appropriate contexts. Incorporating editing into the analysis is thus the only truly holistic way of approaching a manuscript book and the text inscribed upon it with the aim of reflecting all aspects of it. In this book, therefore, I have attempted to highlight the specific aspect of editing in this process, as this adds a fresh impetus to book historical research.¹ Indeed, it is a heuristic tool which enables the investigation, understanding and demonstration of the compilatory systems operating behind medieval book cultures.

---

1 The specific role that editing should play in the discipline of bibliography was proposed by Walter W. Greg as early as 1912: see his 'dream' definition of the discipline in Walter W. Greg, 'What Is Bibliography?', *Bibliographical Society Transactions* 12 (1914): 39–52. Paul Eggert connected editing and the book historical field more recently from a different perspective in Paul Eggert, *The Work and the Reader in Literary Studies: Scholarly Editing and Book History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019). My suggestion to introduce editing into the book historical enterprise and its usefulness for research, however, are based on a different text-immanent argument, as I have elaborated in chapters 4 and 5.

Manuscript Notation

The transcriptions imitate the given manuscript appearance as closely as possible. The numbers are in bold to ease reading and to highlight the unit structure.

[...]	missing parchment/paper
[???	traces of letters
[⌘]	reconstructed letter
{ ⌘ }	correction
<<	line filler
///	line filler
○	line filler
⌘	erased letter

Manuscript Transcriptions

1 CUL T-S C 1.46

(a) CUL T-S C 1.46, f. 2^v

1 [.....] [ש] חקים [ז] בול ומ[.....]
כדוק שמים וימתחם כ[א]ה[ל].....] שבו בה חמה
שנ' ויתן אותם אלדי'ם ברקי[ע].....]ם יש בו ריח[ים]
בהן מן שלצדקים לעתי[ד].....] [וי] צו שחקים ממע[ל]
5 פתח וימטר עליהם וג' זבול יש בו מזבח בנוי ומיכאל [.....]
ומקטיר עליו ומכפר על עונות עמו ישראל בכל יום [.....]
בית זבול וגו' מעון ישבו כיתות כיתות שלמלאכי השר[.....]
שירה בלילה ודומ' מנ' יומם יוצה ים' חסדו וגו' מכון ישבו א[.....]
ואוצרות ברד ועליית גחלים וחדרה שלסופה ומעלה ש[.....]
10 אש וכי למעלה הן והלוא למטה הן שנ' הללו את ים' מן הא[.....]
רב יהודה אמ' רב דויד ביקש רחמין והורידן לארץ שנ' כי [.....]
אתה ערבות ישבו צדק צדקה ומשפט וטללי חיים וטללי [.....]
תחיית המיתים ונשמתן שלצדיקים וכסא הכבוד וחיות ואופן[.....]
והקבה' יושב על כסא רם ונישא וענן וערפל מק'פין לו שנ' ענן [.....]
15 סביביו ואו' יושב חשך סיתרו סביבותיו סוכתו. שב' שימות יש
אדמה חרבה יבשה ארקה תבל חלד ויש אומ' אף נשיה. [.....]
יש לו לגיהינם שאול גיהינם בור שחת דומה טיטה היון צלמות [.....]
0 שאול הילוכה שלש מאות שנה. גיהינם שלש מאות שנה. בור [.....]
מאות שנה. דומה שלש מאות שנה. טיט היון שלש מאות שנה. [.....]
20 שלש מאות שנה. ארץ תחתית שלש מאות שנה ונמצאת הילוכ[.....]
שני אלפים ומאה שנה. שב' מדורין יש לגיהינם וכל מדור ומד[.....]
שבעת אלפים חור וכל חור וחון[.....] בו שבעת אלפים סדקים וכ[.....]
יש בו שבעת אלפים עקרבים [.....] ב ועקרב יש לו שלש מאות [.....]
חליה וחלייה יש בו שבעת א[.....] רה תלויין בה ו[??] ל[?] מז מנין ל[?]
25 ולמשו עמדים ולאפיקורי[.....] לכופרין [.....] לכופרין בת[חיית]
המיתים ולשנותנים [.....] בזבול ול[ו]

(b) CUL T-S C 1.46, f. 2^r

Perpendicular writing CUL T-S C 1.46, f. 2^r left side

דמה [?] יפסוק לרועף: אלף דאדם נציב כ/ב [?] א נהר דאדק
מלאכה ויבש נהרה ונוב [?] אילנה כן יבש מ[??????] מה מן

1 [.....] הינם [??] נס[?] נ[.....]
[.....] דוע בשדה שנ' כצאן

[.....] ד עם וכל יום [.....] תה לפני הצדיקים ודנין א'
 [.....] זין אותן לגיה[נם] שרים לבוקר אן בוקר
 5 [.....] א[ו]ל בולה הז אינן בולין שנ' צורם לבלות שאול מזבול לו
 [.....] בישפשטו ידיהם בזבול שנ' מזבול. שב' מצוות נצטוו
 [.....] זין ועל עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים
 [.....] ועל הגזל ועל אבר מן החיי ויצו' א' אלד'ים על האדם
 [.....] שנ' כי ידעתיו למען אשר יצוה ים' זו ברכת השם כן הוא
 10 [.....] מות ימות אלד'ים זו עבודה זרה שנ' לא יהיה לך אלד'ים אחרים
 [.....] ים' זו שפיכות דמים שנ' שופך דם האדם באדם דמו ישפך
 [.....] עריות הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש
 [.....] ב אליה עוד הלוא חנוף תחנוף הארץ ההיא ואת זנות רעים רבים
 [.....] נאם ים' מכל עץ הגן אכול תאכל זו גזיל שנ' או מכל אשר
 15 [.....] עליו לשקר תאכל זו אבד מן החיי שנ' ובשר בשדה טריפה לא א'
 [.....] שב' נביאים עמדו לאומות העולם עד שלא נתנה תורה לישראל
 [.....] איוב ואלפיזו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהו
 [.....] ל הבויו יאיוב. שב' מידות נבראו קודם לבריתו שלעולם
 [.....] נם וגן עדן וכסא כבוד ושמו שלמשיח ובית המקדש ותשובה
 20 [.....] ים' קנני ראשית. גיהינם מנין כי ערוך מאתמול תופתה וגו' גן א'
 [.....] שנ' ויטע ים' אלד'ים גן בעדן כסא כבוד מנין נכון כסאך מאז
 [.....] שיח מנין יהי שמו לעולם [.....] שמש בית המקדש מנין כסא
 [.....] ום מראשון תשובה מנין [.....] ים וגו' תשב אנוש עד. שב'
 [.....] ליצר הר' [.....] ערל טמא ש' [.....] כשול וצפוני הקבה' קראו רע
 25 [.....] הרע כל [.....] קראו [.....] את ערלת לבבכם דויד
 [.....] או [.....] שונא שנ' אם רעב

(c) CUL T-S C 1.46, f. 4^v left side

1 [??] אד האכיליהו ל' [.....] זין [.....]
 [נ] קראו מכשול שנ' הרימ' [.....] [צ] פוני שנ' ואת הצפוני
 ארחיק מעליכ' [?] ש' מיש' [.....] נו מעליכם את פניו אל
 הים הקדמוני והבית [.....] זין בו להחריבו ועלה באשו
 5 ותעל צחנתו כי היגדל [ל] עשות שלא תגדל על אדם עוד מפנימה מפני
 שהיניח אומות העולם ונדבק בישראל ביותר. בשב' דב' [אדם] גד' [.....]
 כמלך כחזיר כגדי כצבי כסוס בכלב כחמור. שב' דב' [.....]
 נברא ימות ואל ימותו בניו ימות ואל יהי עני ימות ו' [.....]
 ישכח משנתו ימות ואל יבוא תקלה על ידו ימות א' [דס] [.....]
 10 שנ' ויאמר דויד אל גד צר לי מאד אפלה נא ביד ים כ' [.....]
 אדם אל אפולה ימות אדם ואל ילבין פני חביר' [.....]
 שלצדיקים בגן עדן זה למעלה מזה זה למען [.....]
 אך צדיקים יודו לשמך השנייה אשרי תבחר ות' [.....]
 אשרי יושבי ביתך הרביעית מי יגור באהלך [.....]

15 ישכן בהר קדשיך השישית מי יעלה בהר ים השב[י]ע[ית.....].
 יקום במקום קידשו ר' שמעון בן מנסייה או' לשבע ש[מות.....].
 פניהם שלצדיקים דומות לעתיד ל[בוא] לחמה וללבנה לר[.....].
 לכוכבים לברקים לשושנים ולמנורת [????????????]ה[.....].
 לחמה מנין ואוהביו כצא[.....]. ל[.....].
 20 מנ' והמכשילים יזהירו כזו[.....].
 ככוכבים לעולם ועד [.....].
 לשושנים מנ' למנצח ע[.....].
 0 שב' יורשין גיהנם [.....].
 וליבלר ורופא ודיין עירו [.....].
 25 מאיר או' אף משופע ב[.....].
 יום ה'בן חנן ויצאו [.....].

(d) CUL T-S C 1.46, f. 4^r right side

1 פעם [.....] משופע בין[תר]
 [????]ע [.....] תיים וארבע[ים]
 ושמנה מנה דא[.....] פלתי לאחוריי מתיר א'
 אני שמה הוא מלאך[.....] מרתי לו מה שמך אמ'
 5 לי יצחק בר חוני שמי אמ[.....] ד מקרא משנה הגדה
 אמר לי לאיו אמרתי לו מה [????]א כת[??] אמר לי אדם בטל אני
 [.....] ברא הקבה' דבר בטיל בעולמו אמר לי מלמד תינוקות אני מיד
 [.....] חמים ונכנס יתוש לתוך חוטמו והרגו באותה שעה
 [.....] נן ברוך המקום אשר בחר בחימים ובילמידים ///
 10 [.....] יהם שהן אומריין על מלמדי תינוקות ליבן כמלך ודעתן
 [.....] שלום למלמדי תינוקות כעובד עבודה זרה והמכבדו
 [.....] לעצ[.....] מו והשואל בשמו לו כ"רק אבן במרקוליס
 [.....] בש[.....] פעת מיתתו ברוך דיין האמת אן לו חלק לעולם
 [.....] אלא שאמר עליו הכתוב לא יאבה ים' סלוח שמעו
 15 [.....] אל דברו אמרו אחיכם שאילו עמי הארץ ///
 [.....] בעלי מקרא מנודים אילו אומות העולם 0
 [.....] ודין לשמים מישאין לו תפליין ומישאין לו מעלים
 [.....] ב[????] בחת[????]ה ומישאין לו מזוזה ב"תו ומישאין
 [.....] צ[????] צ[י] צ[????] גדו ומישאין לו אשה ומישאין
 20 [.....] מנו ואינו מלמדן תורה
 [.....] סת והאוכל בלא רחיצת
 [.....] יד ארבעים יום וארב'
 [.....] בית הכסא ואינו רוחץ
 [.....] מרוחץ את ידיו ומשהקיז
 25 [.....] פני הספר ואינו רוחץ את
 [.....] את ידיו וראשי אצב
 [.....] ליו ואינו רוחץ את

(e) CUL T-S C 1.46, f. 1^v left side

1 ידיו ומי שהיתיר].....
 ואינו רוחץ את].....
 ויש אומ' אף השטן].....
 או בגופו אם חכם ה].....
 5 היא ליבו מעפיף לילה ויום].....א ויש אומ'].....
 המשמש את מיטתו ואינו רוחץ את]??[ומקל]??[אין אורחותיו].....
 ותפילתו אינה נשמעת והחסידים הראשונים היו יורדין וט[ובלין].....
 לא יאבה ים' סלוח לו זה האכל בלא נטילת ידיים כי אז].....
 אף ים' וקנאתו באיש ההוא זה האוכל בלא ניגבות ידיים].....
 10 בו כל האלה הכתובה בספר הזה זה האוכל בלא כלים ומחה ים' את
 שמו זה האוכל בלא ברכה וחיימ' אומ' רא הנהנה מן העולם בלא
 ברכה כאילו מעל בחרמו שלקום' אמר ר' יהודה [בר] חייא כל
 הנהנה בלא נטילת ידיים כאוכל בשר חזיר ומעשה בשני בני אדם
 אחד גוי ואחד ישראל שנעשו שותפין למיורי צל וסילקי קדירה כל מי
 15 שניכנס לפונדקי ונטל מים לידי וישב מ"חין לו בשר בהימה טהורה
 וכל מי שאין נטל מים לידין].....[אין לו בשר חזיר פעם אחת אדם
 אחד מן ישראל נכנס ולא].....[אם לידי ויושב והניחו לפניו בשר
 בהימה טהורה אכל וכשב[קשו].....[דמים מיאותו ישראל א[מר]
 איני נותן יתיר משל חב[ר].....[אין אתה יודיע ש[נפל]
 20 מכה בחזיר עכשיו].....[אמר להן אותו ה[ישראל]
 חמסי עליכם מה אמ[ן].....[י. שראל הוא].....
 חזיר אמרו לו ריקה].....
 מעשה גוים ואינו כל ה[ן].....
 יודעים שבין ישראל הוא].....
 25 שאינו נטל מים על יד].....
 כמוציא אשה מב[ן].....
 ולא רחץ ידיו ויצ[א].....

(f) CUL T-S C 1.46, f. 1^r right side

1].....[שסעדתי בגריסין
 ].....[הב ישבו כן וכן דיגרי
 ].....[איהו אחרי וכיון
 ].....[ח. תול אותו אדם ואחר כך
 5].....[נ. ערה אמ[ר].....[ות ממנו אמר לה איזה כיס
 ].....[כנס פלוני אמר[ן] ונתן].....[אתם]??[ושילחתי לך כיס בידו מיד רץ
 ].....[בית לכאן ולכאן אחר אותו]????[ו ולא מצאו ועמד וגירש את
 ].....[גיש אומ' היכה אותה והרגה מיכן אמר ר' יוחנן כל האוכל ואינו
 ].....[ן את ידיו כהורג את נפש שמונה ספיקות הן חיבא וחובא סוגא וא'
 10]1[ארגא תלשמי ומרידא כוחילנא ובר נפחא שמונה פרושין הן פרוש

[בן] זונא פרניס [???] כיה פרוש שמימין פרוש ניקפין פרוש שוכניין פרוש
מיאהבה [?????] מראה פרוש מה חובתי ויעשינה ○ שמונה נסיכי א'
אדם ישיי [ש] אול ושמואל ועמוס וצפנייה וחזקיה ואליהו ומשיח ○
שמונה שמות למשיח פלא ויועץ אל גיבור ואביעד ושר שלום ○
15 תשעה אינן מתפללין עד שבקבה' ממלא עימהן תפילה חירם מלך
צור ועבד מלך הכושי ובתייה בת [פרע] ה ושרח בת אשר וחנוך ומתושלח
ואליהו ומשיח ור' יהושע בן לוי [.....] מתפלל מניח רגליו תחת כסא
[הכ] בוד ואומר יהי רצון מלפני [א.....] ם על בניי ויכבשו רחמי את
[.....] ויתגלגלו על בניי א' [.....] דת רחמין ויכנסו בניי לפניי
20 [.....] ביום עמידת הדין [.....] בכבוד ולא שלטה בהן
[.....] הם יצחק יי' [.....] ובנימן ויש אומ' אף דוד
[.....] רא הקבה' קשין ברזל אש מים
[.....] תכו ברזל קשה אש מבעבעתו
[.....] אותם עבים קשין רוח מפזרתן
25 [.....] מחשבה קשה יין מבטלה
[.....] תה קשה צדקה מבטלתה
[.....] ○ עשרה דברים

(g) CUL T-S C 1.46, f. 1^r left side

1 נבראו ביום הראשון שמים [.....]
היום ומידת הלילה ○ [.....]
בני איבה בני שנאה בני [י.....]
תמורה בני טהרת ס"ק ו [??] [.....]
5 אף בני שינה ובני שכור ו [.....]
תקנות היתקין עזרה היתקין ש [.....] עזר [ה.....]
היתקין שיהוא דנין בשיני ובחמ [ישי.....] שתהיא אשה משכמת
ואופה בערבי שבתות כדי שתה [יה] פת מצוייה לעניים עזרה היתקין [.....]
אוכלין שום בערבי שבתות כדי שניזקק לאשתו בלילי שבת לענ [.....]
10 עזרה היתקין שיהוא הנשים מספרות בבית הכיסא כדי שלא יבוא אדם
וישב ביניהן עזרה היתקין שתהא אשה חופפת תחילה ובדיקת את עצמה
וטובלת כדי שתזדקק לבעלה בטהרה שלימה עזרה היתקין טבלה לבעלי
קראין עזרה התקין שיהוא הרוכלין חוזרין בעירות עזרה התקין שתהא
אשה חוגרת בסניר עזרה היתקין שתהא אשה יושבת ומכבדת את ביתה
15 מעשה ברופה אחת שהיתה עומדת [ומ] כבדת את ביתה ובא עליה כלב
כופרי ורבעה ובא מעשה לפני רבי [.....] כהן ○ עש' קבין חנופה ירדו
לעולם תשעה נטלה בבל ואחד כל ה [ע.....] קבין כשפין ירדו לעולם
תשעה נטלו מצרים ואחד כל העון [לם.....] קבין זנות ערדו לעולם תשע [ה]
נטלו ישמעאלים ואחד כל העון [לם.....] קבין יופי ירדו לעולם תש [ע.....]
20 נטלו בית ישראל ואחד כל [.....] בין חכמה ירד לעון [לם...]
תשעה נטלה ארץ ישראל [אל.....] ים גסות יר [דו.....]

תשעה נטלה עילם וא[חד].....
 נטלו פרסים ואחד כל הע[ולם].....
 רומי ואחד כל הע[ולם] כולו.....
 25 ואחד כל העולם כולו o עש' [.....]
 אחד העולם כולו o [.....]
 בני קרח וחונן ומי^ישל[ח].....

(h) CUL T-S C 1.46, f. 1^v right side

1 [.....] כה ואלו הן בית הכנסת
 [.....] קופה שלצדקה ומלמדי
 [.....] הווה שלמים ור' עקיבה
 [.....] ניים o עש' דב' נאמרו
 5 [.....] עט[ור ועיטוף חיי ומלא ומזוג
 [.....] אוחז [.....] גבי הקרקע ונותנו מתנה לאנשי
 [.....] ספיא[.....] לב וכל שכין לבני מעיים והמתישב
 [.....] יפה לו והמשתכר סימן רע [.....] גופו אספרגוס אין שותין אותו
 [.....] לא סמוך לפת ואין מפסיקין בו ואין מסיחין אחריו נוטלו בימין
 10 ושותה בשמאול ורוקק אחריו אפילו בפני המלך o עש' דב' ממעטין
 רוחו שלאדם חמה ופת חמה וישין על גבי הקרקע וישן על מיטה קצרה
 ומנעל לחוץ והריגת נחש וקפיצת נהר וכשות שלא בזמנה ופסיעה יתירה
 והקזות דם מלמטה באפלים ומשך עול כבד ביותר o עש' דב' נבראו
 בן השמשות פי הארץ ופי הבאר והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב
 15 והמכתב והלחות ויש אומ' אף [.....] ים וקבירתו שלמשה ואילו שלאברהם
 ויש אומ' אף צבת בצבת [.....] לו שלאהרן ושקידה ופרחיה o
 ר' נחמיה או' משם אביו [.....] רדה o אחד עשר דבר רובן קשה
 ומעוטן יפה הדרך ודרך א[רץ].....] ושינה ועושר ומלאכה וחמין ויין
 [.....] מליח ושאר ורוח סורב[נות].....] דבר מרבין את הזרע השום o
 20 [.....] ילים וחלגלגות וחל[.....] [??...] ויין ישן וגריסין שלפול
 [.....] ואתרוגין [.....] או' **שנים עשר** דבר
 [.....] יה פיו פעור כגמל עיניו
 [.....] עודפו כעודף סוס אגפיו
 [.....] צי גורר מיעיו כמיעי נחש
 25 [.....] לעמוד לפניו ריקו ממית
 [.....] ברזל שנ' כי גוי עלה על
 [.....] וצפה ברזל קוצץ ומעלה

(i) CUL T-S C 1.46, f. 4^r left side

1 חליפין והוא קוצץ ואינו מעלה [.....]
 [.....] הסוס ליבו דומה ללב האדם גבול [.....]
 [.....] למסר לבוש שירין וכתוב על [.....]

חילו שלקום' שנ' חילי הגד[ול.....].....
 5 אדם לב מיבין כליות יוע[.....].....
 רואה שואבת כל מיני משקין [.....].....
 מרה זורקת בו ומצאתו קורקבן טוחן[.....].....
 ישינים אין אדם יודיע מה בעולם [.....] עשר דב' [.....] מרו בפת שחרית [.....].....
 מן החמה ומן הצנה והייסורין והמזיקין[.....] כיימת פתי זוכה ללמד ותלמודו ומת[??]
 10 בידו ומתקבל על הבריות ואין בשרו מע[.....] הבל וניזקק לאשתו ואין מיתאווה למי
 אחרים ומעברת הפה והורגת את בני מעין ◦ שלשה עש' דב' נאמרו פג[??]ים
 משקה ומרוה ומשביע ומזביל ומעדין ומוליד ומצמיח ומבטל את הגזירה ופתח
 את הארצות ומניח דעת אדם ומשב[ר] את הרעיעים ונותן זרע לזורע ולחם
 לאוכל ◦ ארבעה עש' דב' מביאין אד[.....] לידי [.....] עבודה זרה וגילוי //
 15 עריות ושפיכות דמים ושבועת ה[.....] ולשון הרע וגסות הרוח
 והגזיל שאין לו וגזל ציבור ולשון [.....] ימור וצרי העיין וחוסך
 [??????] ◦ ארבעה עש' דב' נא[.....] אמה ויטע כרם וישת
 [.....] וי[?????] וי[תגל] וירא חס ויגד[.....] אולה: יקץ נח וידע[??]
 [.....] חולא עוד כתחיל [.....] מים ובסוף אמ[ר] הק' בה'
 20 [.....] הארץ[.....] מה [.....] א על[??] היין סנ[.....]
 [??] מתה על [.....].....
 [.....]ים איש [.....].....
 [.....] עמד חס[.....] אם את מג[.....].....
 כל משפחתו שלחו ומה ש[.....].....
 25 ויקרא את שמה לזו [הו]א שמ[.....].....
 ולא עוד אילא ס[.....].....

(k) CUL T-S C.146, f. 4^v right side

1 [.....]ה מה [??]ין להן כח וקש קצרה
 [.....]יד ואחרת ומיד הן מיתים והלוא
 [.....]ל[?]ל [?]ל בפיו ולא הילך ברגליו ולא
 [.....]להקבה' שכרו המלווה תלמיד
 5 [.....]מן בעיניו ומראה ///
 [.....]שכרו כפלי כפליים. א' ר' דוסתי
 [.....]ס רמא[.....]מקבלין אותו פני השכינה שנ' אני
 [.....] אחזה פניך ◦ א' ר' א' לעזר פ'יטה לעני בחשאי סופין ממנו מלאך
 המות שנ' מתן בסתר יכפה אף אמ' [.....] עון בן לקיש טובה מרדות הלב באדם
 10 יתיר ממאה מלקות שנ' תחת במימין מהכות כסיל מאה א' ר' יוחנן מה הוא דתני
 רבנן לא יגדל ישראל חזירין בכל מקום וכי ישראל מגדלי חזירין אלא כל
 שיש לו בנים ואינו מלמדן תורה כאילו מגדל חזירים ◦ א' ר' יוחנן אין הקבה'
 דן לא יר' תח[?]לה אילא על [??] התורה [...]הוי כל צמיא לכו למים ואין מים אילא תורה
 א' ר' יוחנן כל הסו[.....]לת[.....]ו וניזק כל אותו היום שנ' ואשים דברי
 15 בפיך ובצל ידי כיס[??]יך [.....]מבדל על היין בלילי שבתות יהו לו

בנים זכרים שנ' ולהב[דיל][.....] בי[ן] הטהור מה כתוב אחריו אשה כי
 תזריע וילדה זכר ו. [פ.....] רדס בן עזיי ובין זומה ואחיר ור' עקיבה
 [??] הציץ ומת עליו [.....] יס' ואומר דבש וחלב ת[חת ל] שונך
 א[ת] ד ונפגעו עליו [.....] אכול דייך אחר [.....]
 20 [.....] א[ת] [????????] [.....] בש[?] ל[?] [?] [.....]
 [.....] מעי[ן] [.....] הולך ע[.....]
 [.....] ת ורוח[ן] [.....] ל[.....]
 [.....] מים ואוכל הדם [.....] והו[ו] ציאה
 [.....] למן העידות ואסור על כהן
 25 [.....] ומוציא עיטות ויש אף כלבים
 [.....] הקבה' בעולמו

2 Bodl. Heb. d. 47/13, ff. 33–34

(a) Bodl. Heb. d. 47/13, f. 33^r

1 מיתה אנכי ארבעה דברים מבטלין את הגזירות אילו הן
 צעקה צדקה ושינוי השם ושינוי המעשה צעקה מניין שנ'
 ויצעקו אל יי בצר להם וממצוקותיהם יושיעים. צדקה
 מניין שנ' וצדקה תציל ממות. שינוי השם מניין שנ' ויאמר
 5 אלהים אל אברהם שרי אשתך אחרי כן נולד יצחק שינוי
 מעשה מניין שנ' וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם
 הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא
 עשה. ארבע כיתות אינן מקבילות פני שכינה אלו הן כת
 ליצים. וכת מחנפין וכת שקרים וכת רמייה. כת ליצים מניין שנ'
 10 ובמושב ליצים לא ישב. כת מחנפין מניין שנ' כי לא לפניו
 חנף יבא. כת שקרים מניין שנ' דבר שקרים לא וכן לנגד
 עיני. כת רמייה מניין שנ' לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה
 דבר שקרים לא יכון לנגד עיני. ארבעה דברים צוה
 אחיתופל את בניו אמר להם אל תהיו במחלקות ואל תמרדו
 15 במלכות בית דויד ואם ראיתם יום טוב שלעצרת ברור זרעו
 חטים לשנה הבאה. ואם ראיתם חבלו שלמשיח בא שלחו
 דורך לפניו. ארבעה ניכנסו לפרדיס אלו הן בן עזאי
 ובן זומה ואלישע בן אבויה ורבי עקיבא בן עזאי היציץ

(b) Bodl. Heb. d. 47/13, f. 33^v

1 ונפגע עליו הכתוב אומר דבש מצאתה אכול דייך פן תשבוענו
 והקיתו. אלישע בן אביה קיציץ בנטיעות עליו הכתוב אומר
 אל תתן את פיך לחטא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך
 כי שגגה הוא למה יקצף אלהים על קולך וחיבל את מעשה ידיך.

5 ורבי עקיבא עלה בשלום וירד בשלום. עליו הכתוב אומר משכני
 אחרך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה
 דדיך מיין מישרים אהבוך. **לְעוֹלָם** יהא אדם מעונה רך
 ומישיב חימה ומרבה שלום עם אביו ועם אמו ועם אשתו
 ועם בניו ועם רבי שלמדו מקרא ועם רבו שלמדו משנה.
 10 ועם כל אדם ואפילו עם הגוי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה
 וניחמד למטה לעיני הבריות וממלא את ימיו בטוב שני מענה
 רך ישיב חמה. **לְעוֹלָם** יאכל אדם וישתה פחות ממה שייש
 לו ויתלבש ויתכסה במה שייש לו. ויכבד את אשתו יתר ממה
 שייש לו. פרק ה' **שְׁלֹשָׁה** מלכים הן מלך שבביהימה
 15 שור. מלך שבעופות נשר מלך שבחיות ארי. אדם מתגאה
 עליהם והקבה מתגאה על כולם. **שְׁלֹשָׁה** צדיקים נקראו שמותם
 עד שלא נבראו הן יצחק שלמה ויאשיהו. יצחק מניין
 שני ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה. שלמה

(c) Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34^r

1 **שְׁלֹשָׁה** שיראו ונחלו העולם הזה והעולם הבא אלו הן
 מילדת ורחב והגיבעונים **שְׁלֹשָׁה** שדיברו אמת ואבדו
 מן העולם הזה ומן העולם הבא אלו הן דאג ומרגלים ובני
 רמן הבארתי. רבי מאיר אומר אף בן איש גר עמלקי.
 5 **שְׁלֹשָׁה** דברים העשה אתם דמו בראשו המכבה ניר בפניו
 והיושב בצילה שלניר והעמיד לפני הנר ערום הרי זה ניכפה
 והמשמש מטתו לפני הנר הוויין לו בניס נכפין **שְׁלֹשָׁה** דברים
 הקבה מריו עליהם בעצמו על הרעב. ועל השבע ועל הפרנס
 שמתמנה על הציבור על הרעב מניין שני כי קרא ייי לרעב
 10 גם בא לארץ שבע שנים. סבע מניין שני קראתי אל הדגן
 והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב. והרביתי את פרי העץ ותבואת
 השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים. פרדס מנין
 שני ראו קרא יהוה בשם. **שְׁלֹשָׁה** דברים אין אדם נמנע
 מהם בכל יום אילו הן עיון תפילה והירהור עבירה ואבק לשון
 15 הרע. **שְׁלֹשָׁה** דברים שהגוים נאנחים עליהם אלו הן.
 תורה ושבית ומילה. **שְׁלֹשָׁה** דברים שאין להם מחילות.
 עיין אילו הן המיתרעם על מדותיו והמדבר אחת בפה ואחת
 בלב והראה דבר ערוה יחידי בחברו ומעיד בו. **שְׁלֹשָׁה**

(d) Bodl. Heb. d. 47/13, f. 34^v

1 שאם יעשו תשובה אין הקבה חפץ בהן אילו הן הבא על אשת
 איש והמיתכבד בקלון חברו והמכנה שם לחברו מעמקין לו
 גיהנם ויש אומרין אף המלבין פני חברו בדברים. **שְׁלֹשָׁה**
 דברים מכחישין את הגוף אילו הן האוכל מעומד והשותה מי

5 עומד והמשמש מטתו כשהוא עומד. אמר רבי שמעון
 בן יוחאי שלשה דברים הקבה' סונה ואין אני אהבם אילו הן האחז
 באמתו ומשתין מים. והמשמש מטתו ערום והאומר דברים
 שבינו לבין אשתו בפרהסיא. שלשה דברים שהקבה' הו'
 אוהבן אילו הן מי שאינו כועס ומי שאינו מישתכיר ומי שאינו
 10 עומד במידותיו. שלשה דברים מרביין את הזבל וגובבין
 את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות ומאור עיניו שלאדם
 פת קיבר ושכר חדש וירק. שלשה דברים ממעטין את
 הזבל וזוקפין את הקומה ומאירין את העינים אילו הן פת
 נקיה ובשר שמין ויין ישן. שלשה דברים ניכנסים
 15 לגוף ואין הגוף ניהנא מהם אילו הן גדגדניות וכפניות ופני
 תמרה לפי כך אמרו חכמים גדגדניות מרבים בנים אכלין
 מהם חסוכי בנים אין אכלין מהם במה דברים אומרים בזמן
 שלא הוקשו לזרע אבל אם הוקשו לזרע אפילו יש להם בנים

3 JTS ENA 1795.1-3

(a) JTS ENA 1795.1^f

1 ומבאיש [שנ'] ויסר מעלי רק את המות הזה ושניו שני ברזל
 שני' כי גוי ע[לה ע]ל ארצי עצים ואין מספר שיניו שני
 אריה ומתלעי[?] ל[ביא לו ברזל קוציץ ומחליף ומעלה
 זה קוציץ ואינו מעלה קרניו דומות לקרן השור צוארו
 5 דומה לצואר הסוס ולבו דומה לבב האדם וגבו דומה
 לגב הדג וזנבו דומה לזנב נחש וירכתו דומה לירכתי גמל
 ושוקו דומה למישור ולבושו דומה לשדים וכתב על לבו
 חית מפני שהוא חילו שלמקום שנ' חילי הגדול אשר
 של[חתי] בכס שלשה עשר דברים נאמרו בגשם
 10 [ואילו הן] משקה ומרוה ומזביל ומעדין ומוליד ומצמיח
 [ומבטל] את הגזרה ופותיח את האוצרות ומניח דעתו
 של [הבריות] משיבע את הרעבים ונותן זרע ליזרוע ולחס
 לאוכ[ל] אילו שלש עשר מידות נאמרו בפת שחרית
 אלו הן מצל[ת] מן החמה ומן הצינה ומחכימת פאתי
 15 וזוכה בדין ותלמודו ללמד תורה וללמוד ומיתקבל על
 הדב[ר] ותלמודו מתקיים בידו ואין בשרו מעלה הבל
 וניזקק לאש[ה] ואינו מתאוה לאשת חברו ומעבדת ריח

(b) JTS ENA 1795.1^v

1 כ' הפה והורג ש' כינה שבבני מעים א???? עשר
 דברים מביאין את אדם לידיי נגעים אל[ו] הן [עב]דה זרה

וגלוי עריות ושפיכות דמים ושבועת ש[וא] וחילול השם
 ולשון הרע וגסות הרוח וגזלן וגזל ציבור ולשון שקר
 5 רעיות פנים וחומד וצר עיין והחושד את הכשירין
עשרים ושנים דברים נאמרו בגרע מהליך על צידו
 ובגדיו זהומות ועינו רעה וצר עיין ומוציא ואחות רעות
 ורוחו גסא וחשוד על עריות וחשוד על שפיכות דמים
 ודברן ועכרן וגזולן ועז פנים ואוכיל הרבה ומדב[ר לשון הרע]ה
 10 וישבי שטות וישבי אהי וישבי לשון הרע ופ[סול לעד]ות
 ואסור ליגר בתו כהן ואסור להיות סררה על הציבור [ומן]ציא
 סריטות ויש אומרין אף הכלבים מכירין אותו בש[וק]
 רב מאיר אומר כופין להלויה [ש]שכר הלויה אין לו
 שיעור שנ' ויראו השמרים איש יוצא מן [ה]ער ויאמרו
 15 לו הראינו נא את מבוא ד ? העיר וע[ש]ינו עמד חסד ומה
 חסד עשו עמו כל העיר הרגו לפי חרב ואו[תו]הא יש
 ואת כל משפחתו שילחו שנ' וילך איש אל ארץ החתים

(c) JTS ENA 1795.2^r

1 ויבן ע[יר וי]קרא שמה לזו הוא שמה [.....]
תנא [היא] לזו שצ'בעין בה תכלת [.....]
 סנחריב ולא בילבלה ונבוכדנאצר [.....]
 מלאך המ[.....] אין לו רשות להיכנס ל[.....]
 5 שבתוכה ביתו שדעתן קצרה עלי[.....]
 חוץ לחומה ומתין שם והלא דב[רים].....ק"ו
 כנעני זה שלא דבר בפיו ולא [.....]א
 שהראה באצבעותיו כך נתן לו [.....] המלוה
 תלמיד חכמים מעיר לעיר או ממד[.....] מדינה או
 10 מדבר בפיו או מהלך בד[רכ]ו או רומ[ם] עיניו או מורא
 באצבעותיו על אחת כ[מ]ה וכמה ש[.....] מין לו שכר
 ובמה הראה להם חזקיה אמר פיו עקם רבי יוחנן
 אמר באצבעו הר[.....] להם **תניא** כואתיה דרבי יוחנן
 [.....]נעני זה בשכר שהראה להם באצבעו זכה וגרם
 15 הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות אמר רבי
 יהושע בן לוי בשכר ארבעה פסיעות שהילוח פרעה

(d) JTS ENA 1795.2^v

1 [.....]צו וכו' והשתעבד ב[.....] מאתים
 [.....] רבי יהושע בן לוי כל ה[.....] ליד בדרך
 [.....]עסוק בתורה שנ' כי לית חן הם //
 [.....]רגרותיך אמר ר' יהודה אמר רב כל
 5 [.....] ארבע אמות בעיר אינו נזק רבינא

[.....] חק ומטא הזיקא לידיה ואיתצר
 [.....] עבורה שלעיר הרב להרב עד
 [.....] לרב עד פרסא הלי מילי לרב
 [ש] אינו מוב [.....] לרב שהוא חכם ומובהק אין לו
 10 שיעור וכמ[.....] תה פרסי **עשרים וארבע** //
 מתנות כהונ[ה כו] לם ני[תנו] לאהרן ולבניו בכלל ופרט
 [.....] לוו הן עש[.....] במקדש וארבעה //
 ביר[וש] לם ועשר בגב[ולין] עשר במקדש חטאת וחטאת העוף
 אשם ודאי ואשם תלוי וזבחי שלמי צבור ולוג שמן שלמצורע
 15 והעומר. ארבעה בירושלם הבכורה והביכורים
 והמורם מתודה ואיל נזיר ??? עורות ה[כש]ר
 קדשים עשר בגבולים תרומה ות[.....]

(e) JTS ENA 1795.3^r

1 ותרומת המעשר והחלה והזרוע [ו]ל[.....]
 וראשית הגז ופידיון הבן ופידיון פ[.....]
 אחוזה ושדה חרמים וגזל הגר כולם נ[.....]
 ולבניו בכלל ופרט וברית מלח ה[.....]
 5 על הפרט יתן שכר לפרט וית[.....]
 והעובר עליהם עבר משום ב[.....]
עשרים ושתים [.....]
 הקבה' בעולמו וכולם ב[.....] שלא
 בטלו ומי בטלם אדם ה[.....] ביטל דעת
 10 ובינה וקלסטר פנים וגו' [.....] שי דור המבול
 ביטלו כוח וגבורה ו[.....] ה וגיד[ול] בנ[ים] אנשי
 סדם בטלו נוי חט[.....] אנשי דור הפלגה
 בילבלו את הלש[.....] דור המדבר ביטלו
 המן והבאר וע[.....] ועמוד ענן והביאו
 15 צמאה לעולם ש[ה] יא קשה מכל פורעניות
 שבעולם אנשי ירושלם ביטלו ירושלם עיר
 הקדש ועבודת בית המקדש ומלכות בית

(f) JTS ENA 1795.3^v

1 [.....] כ[הו] נה ועבדת לזיה ולא נשתייר
 [.....] וגמילות חסדים ואין העולם
 [.....] חסדו שלמקום שנ' יהי חסדך
 [.....] ר ייחלנו לך אמנ כן יהי רצון
 5 [.....] **וארבעים ושמונה** אברים
 [.....] שלשים בפרסת הרגל שהן
 ששה [.....] רה בקרסול שנים

בשוק ח[.....] אחד בידך שלשה
 בקטלית וב[.....] צלעות שלשים בפיסת
 10 היד שהן שש[.....] ע שנים בקנה שנים
 במרפק אחד [.....] ע [.....] ה בכתף מאה ואחד
 מזה ומאה ואחד מזה שמונה עשרה חלית
 בשידרה תשעה ברא[.....] ה בצואר ששה
 במפתח שללב וממש[.....] ו וכל אחד
 15 ואחד בריך דבראית עלמא וברייה לבשר
 ודם בחכמה ובינה הדרנא? עך פרק רבינו
 חזק [??] ברכה ונחמה וטובה לכל מן ההזי בה

ולא אבר ולא שיבועד יש כן שניחה ומחשה בפון[??]
 תסלח לכל עדת בד[??] מ[??] עצת צדיקים
 20 ושבוע[??]

4 CUL T-S H 7.21 / CUL T-S K 21.94 / CUL T-S K 21.85 / CUL&Bodl. L-G
 Talm. II 95 / Bodl. Heb. a. 2/24

(a) CUL T-S H 7.21^r

[??] משופע ביותר והיה לבוש אסטלית
 שהיא במאתים וארבעים ושמונה מנא
 וראיתו ונודעזעתי ונירתעתי ונפלתו לאחורי
 וחזרתי אצלו ואמרתי לו מה שמך ואמר לי
 5 יצחק בן חונייה שמי ואמרתי לו כלום
 משנה יש בידך כלום אגדה יש בידך
 ואמר לי לאוו ואמרתי לו אם כן מה מלאכתך
 ואמר לי מלמד תינוקות אני ומיד ביקשתי
 עליו ונכנס יתוש לתוך חוטמו והרגו
 10 ונעשה גל שלעצמות. באותה השעה
 אמר רבי יוסה ברוך המקום שבחר
 בחכמים ובתלמידיהם שהם אומרים
 מלמדי תינוקות ליבם כמלך ודעתם
 כתינוקות והנותן שלום למלמד תינוקות
 15 כעובד עבודה זרה והמכבדו יורש
 גיהנם והשואל בשלומו כזורק אבן
 במרקוליס והאומר עליו בשעת
 מיתתו ברוך דיין אמת אין לו חלק לעולם
 הבא ועל מלמד תינוקות אומר לא יאבה
 20 יי סלח לו. אלו הם שבעה רועים

דויד באמצע ואדם ומתושלח ושם
 מימנו ואברבם ויעקב ומשה משמאלו
 [.....] על שבעה דברים הנגעים באים על
 [.....] ת ועל לשון הרע ועל גסות הרוח
 25 [.....] ת דמים ועל שבועת שקר ועל
 [.....] עין גילוי עריות מנין שנ' וינגע
 [.....] לים וגו' לשון הרע מנין
 [.....] ם וכתוב והנה מרים
 [.....] מנין ויאמר יי
 30 [.....] ים ושפה

(b) Bodl. Heb. a. 2/24^v

ד'
 וגו' במה קידשו רבי אליעזר אומר בכסות נקייה
 וביין יפה רבי אומר מאיר אומר בנר קידשו ובי
 היה המעשה שהיה לי נר קטן והדלקתי אתו
 5 בערב שבת והיה דלק עד מוצאי שבת ובמוצאי
 השבת מצאתי אתו מלא שמן ורבי יוסה אומר
 בתבשיל קידשו מעשה האגריפס המלך שאמר
 לעבדו מפני מה אין את עשה לי תבשיל בחול בדרך
 שאת עושה לי בשבת אמר לו אדוני המלך התבשיל
 10 הוא התבשיל והתבלים הם התבלים ומניין ליתן בהם
 ויברך ויקדש. ושאלו את רבי זכיי אמרו לו במה
 הארכתה ימים אמר להם מימי לא ברבתי לפני כהן
 ולא כיניתי שם לחבירי ולא היטלתי מים בתוך ארבע
 אמות שלתפילה ולא נימנעתי מקידוש היום ופעם
 15 אחת לא היה לי כלום ואמה זקינה הייתה לי ונטלה
 כפה מראשה ונתנה לי ומשכנתיו וקדשתי בו היום
 אמרו כשמת רבי זכיי היניח לבניו שנים עשר אלף גרביט
 שליין. ששה דברים נאמרו ביין שלושה לטובה
 ושלושה לרעה לעי[ני]ם וללב ולדרך הארץ יפה לחיך
 20 ולמעיים ולתחתונות רע. ששה דברים נאמרו בשכר
 שלושה לטובה ושלושה לרעה לעיניים וללב ולדרך
 הארץ רע לחיך ולמעיים ולתחתונות יפה. ששה
 דברים סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש וזיעה ושינה
 וקרי והילוך מעיים כדרך הארץ עיטוש מנין שנ' עטישתיו
 25 תהא אור זיעה מנין שנ' בזעת אפך וגו' ושינה מנין שנ'
 ישנתי אז ינוח לי וגו' וקרי מנין שנ' {ו}יראה זרע יאריך
 ימים וגו' הילוך מעיים כדרך הארץ מנין שנ' מחר
 צעה להפתח וגו' וחלום מנין שנ' ותחלימני והחייני.

ששה דברים מרפי^אם את החולה מחוליו ורפואתם
 30 רפואה ואלו הן הכרוב והתרדים וסמין יבש והקיבה
 והריאה ויותרת הכבד ויש אומרים דגים קטנים שדגים
 קטנים מפרים ומרבים את הגוף. **ששה** דברים מחזירין
 את החולה לחוליו חולי ואלו הם בשר שור ובשר
 צפורים וביצה צלוייה והתגלחת והחמה והחלב ויש
 35 אומרים אף השיחליים והגדגד ובשר צלי והמחרץ
 ובשר שמן והכבד והקשואים והאגוזים. **שש** דמעות
 הם שלושה לטובה ושלושה לרעה ואלו הם דמעת הסם
 דמעת השחוק ודמעת הפירות יפות לעיניים ודמעת
 הבכי ודמעת העשן וד' בית הכסא רעות לעינים.
 40 **ששה** דברים בשידים שלושה כבני אדם ושלושה
 כמלאכי שרת אוכלים ושותים כבני אדם ופרים ורבים
 כבני אדם ומתים כבני אדם ויש להם כנפיים ומחלבים
 מסוף העולם ועד סופו כמלאכי שרת ויודעים מה
 שבשמים ובארץ כמלאכי שרת ואינם מגלים סוד
 45 קונם כמלאכי שרת ויש אומרים מחפכים פנים ורואים
 ואינן בראים כמלאכי שרת. **ששה** דברים נוהגים
 בבני אדם שלושה כמלאכי שרת ושלושה כבהמה
 מהלכים בקומה זקופה ומדברים בלשון הקודש
 ויש בהם בינה כמלאכי שרת ואוכלים ושותים
 50 כבהמה ופרים ורבים כבהמה ומיתים כבהמה.
ששה דברים משכחים את הדעת המשתכל
 בצורות והמשתכל באיקוניות והמשתכל בזונות
 ובאשה והמביט בבריתו והמפלפל בבריתו.
ששה דברים משכחים את התלמוד האוכל ממה
 55 שאכל ממנו העכבר והאוכל ממה שאכל ממנו החתול
 או נמייה והשותה משירי הרחיצה והרוחץ את רגליו
 זו על גבי זו והאוכל הלב שלבהמה והמזיע את עצמו
 בבית המרחץ. ושאלו את רבי אליעזר מפני מה
 כלב מכיר אתקונו ונמייה אינה מכרת את קונה
 60 אמר להם מה אם האוכל ממה שאכל ממנו העכבר
 משכח את תלמודו והאוכל עכבר עצמו לא כל שכן
 שכח את קונו. **שש** אישות הם אש אוכלת ולא
 שותה שותה ואינה אוכלת אוכלת ושותה לא אוכלת
 ולא שותה אש אוכלת אש אש יראה מפני אש אש
 65 שיצאה בימי משה אוכלת ולא שותה שני' ותצא אש
 מלפני יי' וגו' ואש שירדה בימי שלמה שותה ואינה
 אוכלת שני' וכל בני ישראל ראים ברדת האש וגו'
 ואש שנפלה בימי אליהו אוכלת ושותה שני' ותפל אש יי'

ותאכל את העלה וגו' כאיזה צד אש אוכלת ושותה
 70 זו אש שלמערכה אוכלת לחים כיבישים שותה ואינה
 אוכלת זו אש שלחמה מי שאחזתו חמה שותה כל משקים
 אבל אכילה אינו יכול לאכל אוכלת ולא שותה זו אש
 שלבני אדם אוכלת כל אכילה וניכב'ת מפני המשקים
 לא אוכלת ולא שותה זו אש שלמלאכי שרת לא אוכלים
 75 ולא שותים אש אוכלת אש אילו מלאכי שרת כל
 מלאך שהוא נכנס למחיצתו שלחבירו מיד הוא
 נשרף ויש אומרים אילו מלאכי חבלה עתידים שישרפו
 בגיהנם אש יראה מפני אש זה יתברך שמו שלה'ק'ב'ה'
 שהם מיתיראים ומזדעזעים כל אישות שבעולם
 80 מפני כסא כבודו נמצאתה אומר יציאה בימי משה
 וירדה בימי שלמה נפילה בימי אליהו וראייה לדבר
 אליעזר עבד אברהם יצא בשחרית ונכנס במנחה
 מה שלא מצאינו באבינו יעקב יעקב אבינו גילה
 את האבן מעל פי הבאר ועלו המים מאיליהם ומשה
 85 רבינו וגם דלה דלה לנו וגו' נמצאתה או טובה צפורנס
 שלראשונים מכריסם שלאחרונים ואש שלסנה
 לא אוכלת ולא שותה ואש שהבריות משתמשים בה
 לא אוכלת ולא שותה ואש שלצוער שותה ואינה אוכלת
 ואש יראה מפני אש זו אישו שלישיעיהו.

(c) CUL T-S K 21.94^f

[.....] ים סובלים
 [.....] רוח מפרתם
 [.....] אדם סובלים אותה האדם
 [.....] תו מבטלתו ומחשבה קשה
 5 [.....] ייה והיין קשה והשינה מבטלתו
 השינה קשה ו[??] ות מבטלה ואשה רעה
 קשה מכולם ומלאך המוות קשה מכולם
 וצדקה גדולה מכולם שני' וצדקה תציל ממות
 עשרה כממזרים ואינן ממזרים בני
 10 נידה ובני נידוי ובני אמה ובני אנוסה ובני שנואה
 ובני שכורה ובני גרושת הלב ובני תמורה
 ובני שנאה ובני ישנה ויש אומרים אף בני
 מפותה ובני חצופה ובני איבה והבועל ארוסתו
 בבית חמיו. עשרה דברים ממעטים כוחו
 15 שלאדם ואילו הם החמה ופת חמה והישן על
 הקרקע והישן על מיטה קצרה ומנעל דחוק
 והריגת נחש וקפיצת נהר וכסות שלא בזמנה

ופסיעה יתירה וחזקת דם בכפליים ומשאור
 כבד ביותר. **עשר** תקנות התקין עזרא
 20 הסופר התקין שיהוא קוראים בתורה בשיני
 ובחמישי ושיהוא דנים בשיני ובחמישי
 ושתהא האשה משכימת ואופה בערבי
 שבתות כדי שתהא הפת מצוייה לעניים
 ושיהוא אוכלים שום בערבי שבתות כדי
 25 שיוקק בלילי שבת לענייה ושיהוא הנשים
 מספרות בבית הכסא כדי שלא יבוא וישב
 ביניהם ושתהא חופיפת תחילה ובודקת
 את עצמה וטובלת כדי שתזקק לבעלה
 בטהרה שלימה והתקין טבילה לבעלי
 30 קראיים ושיהוא הרוכלים מחזרים בעירות
 ושתהא האשה חוגרת בסינר [.....]
 האשה יושבת ומכבדת את ביתה.
 מעשה בריבה אחת שהייתה יושבת ומכבדת
 את ביתה ובא עליה כלב כופרי ורבעה ובא
 35 מעשה לפני רבי והכשירה לכהן. **עשרה**
 קבים חנופה ירדו לעולם תשעה נטלה בבל
 ואחד כל העולם כולו. **עשרה** קבים כשפים
 ירדו לעולם תשעה נטלה מצרים ואחד כל
 העולם כולו. **עשרה** קבים זנות ירדו לעולם
 40 תשעה ירדו נטלו ישמעאלים ואחד כל העולם
 כולו. **עשרה** קבים יופי ירדו לעולם תשעה
 נטלו בנות ישראל ואחד כל העולם כולו.
עשרה קבים חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה
 ארץ ישראל ואחד כל העולם כולו. **עשרה**
 45 קבים גסות ירדו לעולם תשעה נטלה עילם
 ואחד כל העולם כולו. **עשרה** קבים כח ירדו
 לעולם תשעה נטלה פרס ואחד כל העולם כולו
עשרה קבים עושר ירדו לעולם תשעה נטלה
 רומי ואחד כל העולם כולו. **עשרה** קבים כינים
 50 ירדו לעולם תשעה נטלה מדיי ואחד כל העולם כולו.

(d) CUL T-S K 21.85^r / CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^v

ה'

עשרה קבים עוונות ירדו לעולם תשעה נטלה בבל
 ואחד כל העולם כולו. **אחד עשר** דבר רובם קשה
 ומעוטם יפה ואילו הם הילוך הדרך ודרך הארץ והקזת דם
 5 והשינה והעשר והמלאכה והחמים והיין והמלח והשאור

והסירבנות. אחד עשר דבר מרבים את הזרע ואילו הם השום והביצים והלגלוגות והחלב והגבינה והגרגרת ובשר שמן ויין ישן וגריסים שלפול והמוריים והאתרוג ויש אומרים אף התמרים. אחד עשר דבר ממעטים כוחו 10 שלאדם ואילו הם הלב מבין והכליות יועצות והקנה מוציא את הקול והפה מדבר והלשון מחתך ושפתיים גומרות והריאה שואבת כל מיני משקה והוושט מכניס כל מיני מאכל והטחול שוחק והכבד כועסת והמרה זורקת בה ומניחתה והקורקבן טוהען והקיבה ישינה 15 בזמן שהקורקבן ישן הקיבה נועירת ובזמן ששניהם ישינים אין אדם מת בעולם. שלוש עשר דבר נאמרו בגשמים ואילו הן משקה ומרווה ומשביע ומזבל ומעדן ומוליד ומצמיח ומבטל את הגזירה ופותיח והאוצרו ומניח דעת הבריות ומשביע את הרעבים ונותן זרע לזוריע 20 ולחם לאוכל. ארבעה עשר דברים נאמרו בפת שחרית מצלת מן החמה ומן הצינה ומן היסורים ומן המזיקים // ומחכימת פיתי וזכה ללמד וזכה בדין ודינו מתקבל על הבריות ותלמודו מתקיים ואין בשרו מעלה הבל והוא נזקק לאשתו ואינו מתאוה לאשה אחרת ומעברת ריח הפה והורגת את 25 השרצים שבבני מעיים. ארבעה עשר דברים מביאים את האדם לידי נגעים ואילו הן עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ושבעת שקר וח[יל]ול השם ולשון הרע וגסות הרוח והגזול את חברו והגז[ל] את הרבים והמדבר שקרים ועז פנים והחימד את שאנו שלו וצר עיין והחושד 30 את הכשירים. א[ר]בעה עשר וווים נאמרו ביין ויחל ויטע וישת וישכר ויתגל ו[ירא חס ו]יגד ויק[ח] וישמו וילכו ויכסו ויקץ [ויד]ע ויאמר ארור ולא עוד אלא בתחילה כתוב בנח איש [צ]דיק תמים היה ובסוף אמר לו הקבה' עם וארץ שני' איש האדמה אמר לו אצל מטעי כרם לא על היין קנסתי מותם 35 על האדם הראשון. ארבעה עשר דבר נאמרו באדם ואלו הם פיו סתום שאילו היה פתוח לא היה אדם יב[ול] לעמוד [לפניו וריקו מימית ומובש שני' ויסר מעלי רק את [המות הזה] ופני דומות לפניו ש[.....] ה שיניי שיניו ברזל והברזל קוצץ ומעלה חליפים והוא [.....] אינו מעלה חליפים וקרניו דומות 40 לקרן השור וצוארו [.....] אר הסוס ולבו דומה ללב האד[ם] [גב]ו דומה לגב הדג וזנבו דומ[ה] ל[זנ]ב הנחש וירכותיו דומה לירכות הגמל ושוקיו דומ[ה] ל[.....] לבוש שיריון ומיעיו דומות למעי האדם וכ[.....] הדג ומפני מה כתוב על ליבו חית שהוא [.....] שני' חילי הגדול אשר 45 שלחתי בכס. ע[שרה דברים מש] כחים את החכמה ואילו הן העובר[.....].

(e) CUL T-S K 21.85^v / CUL&Bodl. L-G Talm. II 95^r

הגוים נאנחים].....[ומ].....[ה.
שלושה אין להם מ[חילה.....[על מדותי
 והמדבר אחת בפה וא[חד.....[ה דבר יחידי ומעיד
 עליו. **שלושה** אם ש[.....[ן הקבה' חפץ
 5 בתשובתם הבא אל אש[.....[מתכבד בקלון
 חבירו והמכנה שם לחביר[.....[אומרין אף המלבין
 פני חבירו ברבים וא[.....[ברי תורה. **שלושה**
 דב' מתישים את [.....[אוכל מעומד והשותה
 מעומד והמשמש [.....[מעומד. אמר רבי שמעון
 10 בן יוחי **שלושה** ד[.....[קובה' שונאן ואני א[.....]
 האוחז באמתו ומשתין והמשמש מיטתו ע[רום]
 והאומר דברים שבינו לבין אשתו בפרחסייה.
שלושה בקובה' אוהבם מי שאינו כועס ומי
 שאינו משתכר ומי שאינו עומד על דברו. **שלושה**
 15 [דב'] מרבים את הזבל וגובעים [א]ת הקומה ונוטלים
 אחד ממאה ממ[אור] עיניו שלאדם פת קיבר ויין
 חדש והירק. **שלושה** דב' ממעטים את הזבל
 וזוקפין את הקומה ומאירין את העינים פת נקיה ובשר
 שמן ויין ישן. **שלושה** [דב]רים ניכנסין לגוף ואין
 20 הגוף נהנה מהם גודגדניות וכפניות ונובלות התמרה
 ואמרו חכמים גודגדניות מרובה בניס יאכל
 מהם וממועט בניס לא ואכל מהם במדברין אמורים
 ביומן שלוא הקשו אבל אם הקשו אף מרובה בניס לא
 לכל מהם. **שלושה** דב' אינן נכנסים לגוף והגוף נהנה
 25 מהם רחיצה וסיכה ותשמיש המיטה. **שלושה** דברים
 מרחיבים את הגוף דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים.
שלושה מיתים בלוא זמנם הרחמנים וה[ר]תחנים ואיני
 הדעת. **שלושה** פעמים הכרוז יוצא מלפני הקובה'
 בכל יום ואומר אל תגעו במשיחיי ובנביאיי אל תרעו אל
 30 תגעו במשיחיי אילו חכמים ותלמידהם ובנביאיי אל
 תרעו אילו תינוקות שלב[י]ת רבן. ב**שלושה** דברים
 תלמיד חכמים ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו. **שלושה**
 דב' מכחים עיניו שלאדם הרואה את הקשת
 ואת הכהנים על משמרותם ואת הדיין בשעה
 35 שהוא דן. **שלושה** כל שהם גדילים מוסיפים
 כח הדג והנחש והחזיר. **שלושה** עזים הם
 כלב בחיה תרנגלת בעופות ישראל באומות ויש
 אומרין אף העז בבהמה **שלושה** דברים
 נאמרו בכותח הבבלי מסמא את העינים ומתיש

40 את הכח ומטומטם את הלב. ג' דברים מאריכין
 ימיו שלאדם ואלו הן המאריך על שולחנו והמאריך בתפילתו
 והנתרכב בבית הכסא ניצל משלושה דב' מן הנחשים ומן עקרבים
 ומן הרוחות רעות ויש אומ' אף מן המיתה שנ' הנה היום הזה ראו
 עיניך את אשר נתנך ייי היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עליך
 45 ג' דב' אמר בן עזאי שראה בו ברבי עקיבה אלו הן צוארו כלפי

(f) CUL T-S K 21.94^v

מערב לא פורע את עצמו עד שעה שישב ולא קינח
 בימין אלא בשמאל. ג' דב' מקצריין ימיו שלאדם מי שנותנין
 לו ספר תורה לקרות ו[אי]נו קורא ומי שנותנין לו כוס שלברכה
 ואינו מברך והנוהג [גדו]לה לעצמו ויש אומ' אף הרואה [ספר]
 5 תורה ואינו עומד מלפניו. ג' דב' ממעיטין את הזרע פת
 שלסעורים ויין רע ועשבי השדה. ג' דב' הן מספרים
 הדרוקין וחולי מעיים וחיה. ג' חיהים אינן חיים המצפה
 לשלחן חברו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שאיסורין
 מתגרין בו. ג' העושה אתם קרוב למיתה יתר מן החיים
 10 ישן עומד הזיקת דם עומד משמש מיטתו ועמד. ג' דב'
 נאמרו באיספרגוס אין שותין אותו מעומד ואין מפסיקין
 בו ואין מסיחין אחריו. ג' אינן רואין פני גהנם דקדוקי
 עניות וחולי מעיים ובעל הרשות. ג' דב' צוה ר' יהושע
 את בנו אמר לו אל תעמד על המקח [ב]שעה שאין עליך דמים
 15 ואל תעש מום בעצמך אשתך טבלה [ה]זקק לה ליל הראשון.
 ג' קלים הן הקל מכולם סובין והקל מסובין חתן הדר בבית
 חמוי והלקל מכולם אוריח מכניס אוריח. ג' דב' אמרו
 אכל ושתה ולא הלך ד' אמות אכילתו מרקבין וזו היא
 תחילת ריח רעה ניצרך ואכל כתנור שהסקו על גב[י]
 20 אפרו וזו היא תחילת ריח הפה. ג' מחזירין בשר צל[י]
 ויין ישן והמרחץ. ג' צועקים ואינן[ן] ענ[י]ם המלוה
 כספו שלא בעידים ומי שיש לו אשה רעה [ואינו] מגרשה
 והדר בעיר רעה ואינו יוצא ממנה ויש אומ' אף המחלק
 נכסיו לבניו בחייו והקונה לעצמו. ג' דב' נאמרו בפוץ
 25 מרבה שיער בעפעפיים ופוסק את הדכעה ומעביר בת
 מלך. ג' {ש}אונץ זה את זה הכלבים והזונות ותלמידי חכמים
 שבבל. ג' אוהבין זה את זה הגיירים והעבדים והעורבים
 מפני ג' דב' לא יכנס אדם לחורבה מפ' השד מפ' מפולות ומפני
 רוח רעה. ג' דמעות יפות לבני אדם? השום דמעות שלחרל
 30 דמעות שלסחוק יפה מכולם ויש אומ' דמע' שלסם. ג' דמעות
 רעות לב' אדם דמ' שלעשן דמ' שלבכייה ודמ' שלבית כסא קשה
 מכולם. ג' דב' נאמרו בחתול אסור לקנותו ומותר להרגו

ואין בו מישום גזול ואין בו מישום חיסרון כיס. אמר ר' יוחנן
 גזרו על שלש מישום שלש עלבשר מפני מתנות ועל מרחצאות
 35 מפ' הטבילה ועל מיתים שהן נושאים ונותין ביום אידם.
 א'ר' יוחנן ג' דב' פים לשניים שאר שלשערים ומלח
 ושמן זיית. ג' דב' צוה יוסף לאחין אמר להם אל ת[פ]סעו
 פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר ואהבו זה את זה. אמ' ר'
 יאשיה ג' ד' אמר לי זעירי מישום אנשי ירושלם סוטה אם
 40 רצה בעלה מיחול לה בן סורר ומורה אם רצה אביו ואמו למחול לו
 מוחלין לו זקן ממרה אם רצו בין עוד ולמחול לו וכישאבאתי
 והירציתי דברים לפני ר' יהודה בן בתירה עלשנים הודה לי
 ועל אחד לא הודה לי על סוטה ובן סורר ומורה הודה לי
 ועל זקן ממרה לא הודה לי מפני שהו' מעמיד מחלוקת בישראל
 45 ד' דב' מים ראשוניים מצוה מצעיים רשות אחרונים חובה
 [מ]פני ג' דב' אמרו אל שמר ישראל לגוי קח לי בדינר אחד בשר
 [.....] ומישום טריפות ומישום אינוסין. ג' נאמנין
 [.....] יטרת חברותיה חיה כל זמן שהיא
 [.....] מה אינה נאמנת אסופי
 50 [.....] אמרין עליו נאסף מן

(g) Bodl. Heb. a. 2/24^r

שנה הא למדתה שכל המספר לשון הרע
 לוקה באחת והמקבל לוקה בשנים מיכן
 אמרו כל בלוקיח ריבית כעובד עבודה זרה
 וכל המקבל לשון הרע גורם גיהנם לעצמו
 5 אמר הקבה' לגיהנם גיהנם פיתחי את פיך
 וקבלי בעלי לשון הרע הזה אמרה לפניו
 רבון העולמים אני יכולה לעמוד בו והלא
 כל העולם כולו אינו יכול לעמוד בו והלא מן
 הארץ ועד הרקיע שלפי בעל לשון הרע
 10 שנ' שתו בשמים פיהם וגו' אלא שלח בו
 חציך תחילה ואחר כך אקבלינו שנ' חצי גבור
 שנונים וגו' ואתה מלמעלה ואני מלמטה
 דנים אותו. בארבעה שבילים החמה
 מהלכת בשנה שלושה חדשים ביישוב
 15 ושלשה חדשים במדבר ושלשה חדשים
 בהרים ושלשה חדשים ב[י]מים ואלו הן ניסן
 ואייר וסיון ביישוב תמוז ואב ואלול במדבר
 תשרי ומרחשון וכסליו בהרים טבת ושבת
 ואדר ב[י]מים. מפני ארבעה דברים המאורות
 20 לוקים על כותבי פלסטא ועל מעידי עידות

שקר ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות
 טובים. מפני **ארבעה** דברים ממונם של
 בעלי בתים שלישראל נימסר ביד מלכות
 מפני משהי שטרות פרועים ומפני שמלווים
 25 ברבית ומפני שפוסקים צדקה ברבים
 ואינן נותנים ומפני שספיקה בידם למחות
 ואינן ממחים. ומפני **ארבעה** דברים
 ממונם שלבעלי בתים יורד לטמיון
 כובשי שכר שכיר ועושקי שכר שכיר
 30 ופוסקי עול מלכות מצוריהם ונותנים
 על העניים וגסי הרוח וגסות הרוח
 כנגד כולם. תנון רבנין ביזמן שהחמה
 לוקה סימן רע לאומות העולם הלבנה
 לוקה סימן רע על שונאי ישראל מפני
 35 שישראל מונים ללבנה ואומות העולם
 מונים לחמה לקה במזרח סימן רע ליושבי
 מזרח המערב סימן רע ליושבי מערב
 באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כולו
 נהפכו פניו לדם חרב באה לעולם לשק
 40 חיצו רעב משתלחים לעולם לדם ולשק
 חרב וחצי רעב משתלחים לעולם ואין
 לך אומה שהיא לוקה שאין אלהה לוקה
 עימה שני' ובכל אלהי מצרים אעשה
 שפטים אני יי לקה בצאתו פורענות ממחרת
 45 לבוא לקה בכניסתו פורענות שהא לבוא
 ובזמן שישראל עסוקים בתורה ובמצוות
 ועושים רצונו שלמקום אינם יריאים מכל
 אילו שני' כה אמר יי אל דרך הגוים אל תלמדו
 וגו' הם יחתו ואתם אל תחתו. **שלושה**
 50 מלכים הם מלך בבהמה השור ומלך בעופות
 הנשר ומלך בחיות הארי והאדם מתגאה
 על כולם והקבה' מתגאה על הגיאים.
שלושה צדיקים נקראו שמותם עד שלא
 ניבראו ואלו הן יצחק ושלמה ואישיה
 55 יצחק מנין ואת בריתי אקים וגו' ושלמה
 מנין הנה בן נולד לך הוא יהיה וגו' ויאשיה
 מנין ויקרא על המזבח בדבר יי ויאמר מזבח
 וגו' **שלושה** עולמות האדם רואה
 אחד במעי אימו ואחד בעולם הזה ואחד
 60 לאחר מיתה ומנין שאחר המיתה נקרא

עולם שנ' כי הולך האדם אל בית עולמו
 שלושה דברים אין האדם עומד עליהם
 החיים והבנים והמזונות. שלושה דברים
 אל יאמין אדם בעצמו מן הנגעים ומן היסורים
 65 ומן המזיקין. שלושה דברים אינן כורתים ברית
 עם בעליהן התורה והכרס והאשה. שלושה מ[י]ני
 דרקון הם אחד שלרעב ואחד שלעברה ואחד
 שלכשפים. מפני שלושה דברים לא יכנס אדן
 לחורבה מפני החשד ומפני רוח רעה ומפני המפלות
 70 אמר רבי יוסה פעם אחת נכנסתי לאחת מחורבות
 ירושלים להיתפלל ובא אליהו זכור לטוב והיה יושב
 ומשמר על הפתח וכשיצאתי אמר לי שלום עליך
 רבי ואמרת לי לו שלום עליך רבי ומרי אמר לי מפני מה
 נכנסתה לחורבה הזאת אמר לי להתפלל אמר לי
 75 היה לך להתפלל בדרך אמר לו ניתראתי שמא
 יפסיקיני עוברי דרכים. ואמר לי היה לך להתפלל
 [תפי] לה קש קצרה אמר רבי יוסה באותה השעה
 [למד]תי ממנו שלושה דברים למדתי שאין ניתפללין
 [ב]חורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שמתפללין
 80 תפילה קצרה ואמר לי כולם שמעת ראייתה בחובה
 הזו אמרתי ר' לו שמעתי בת קול אומרת אי לי

5 CUL Or. 1080.4-57

(a) CUL Or. 1080.4-57^v

בחמתו והמזכיר עבודה זרה בחמתו והלוחש על
 המכה מפני שמוציא שם שמים על הרקיקה
 והמלווה ברבית והמשליח מדנים בן אחים:
 ז' דברים מכוסים מבני אדם יום המיתה
 5 ויום תחיית המתים ועומק הדין ועת פרנסה
 ומלכות בית דוד ומלכות חייבת ומה בליבו של
 חבירו:ס: ז' דברים ברא הקבה' קודם שיברא העולם
 ואילו הן כיסא הכבוד ובית המקדש והתורה וגן
 עדן וגיהנם והתשובה ושמו שלמשיח: כהכ'
 10 שנ' נכון כסאך מאז וב' המ' שנ' כיסא כבוד מר' וגו'
 והתש' ייי קנני ראש' גו' ע'ש' ויטע ייי אלקים גן בעד'
 גיהנם ש' כי ערוך מאתמול תופתה ובתשובה שנ' //
 בטרם הרים וילדו ותוחלל ארץ ותבל מעולם ועד
 עולם אתה אלי ונא' תשב אנוש: וגו' שמו שלמשיח

(b) CUL Or. 1080.4.57^r

שנ' יהי שמו לעולם לפני שמש יגון שמו יתברכו
 בו כל גוים יאשחווהו: :o: עשרה שלא טעמו עעם
 מיתה ואלו הן בתיה בת פרעה וסרח בת אשתו ושלושה
 בני קרח וחנוך ומתושלח ואליהו ומשיח ור' יהושע
 5 בן לוי: :o: ח' כמנודין לשמים אלו הן מי שאין לו
 אשה יש לו אשה ואין לו בנים ומי שיש לו בנים
 ואינו מלמדן תורה ומי שאין לו תפלים בבראשו//
 ולא בזרועו ומנעל ברגליו וציצית בבגדו ומזוזה
 בפתחו ומישאינו מסיב בחבורת מצוה: :o: כל עיר
 10 שאין בה עשרה דברים אין תלמיד חכם' רשאי לדור
 בתוכה ואילו הן בית הכנסת ובית הישיבה ובית דין//
 מ'ין וחבושין וקופא שלת[מחוי] וקופא שלצדקה
 ומלמדי תינוקות ובית הכסא ובית המרחץ ובית הקב'
 ובית הקברות ומקוה שלמים ור' עקיבה או' אף מיני//
 15 פירות שמיני פירות מאירין את העינים

6 Bodl. Heb. e. 77/24, ff. 53–54

(a) Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^r

[.....]בלש
 שלש[ה] כבני אדם ו[??????]מלאכי ש[רת].....
 אוכלים ושותים כבני אד[ם] ומולידים [.....]
 אדם שלשה כמלאכי שרת יש [ל]הם [.....]
 5 העולם ועד סופו ויודעים מה שיהיה ומה [.....]
 ויש אומרים א" מהפכים פניהם כמלאכי שרת ורואים [...]
 ניראים. < ו' דב' נא' בשכר שלושה לטובה ושלו[שה]
 [לר]עה רע ללב רע לגוף רע לראש שלושה לטובה יפה [.....]
 יפה לבני מיעיים יפה לתחתוניות < ו' דב' נא' ביין שלו[שה]
 10 לטובה ושלושה לרעה רע לחיכים רע לבני מיעיים ורע [.....]
 לתחתוניות שלושה לטובה יפה ללב יפה לעניים יפה להילו[ך]
 כדרך כל הארץ. < ו' דב' נא' בפתילא שלושה להקל
 ושלושה להחמיר אין עושים אותה כבתחילה ביום [.....]
 מהבה[ן] אותה באור ואין חותכים אותה לשניים [.....]
 15 להקל שורים אותה בשמן וממעכין אותה בנר וחון[ן]
 אותה באור לשניים. < ו' דב' נא' בבצל שואב ד[ם]
 ומקפא את האכילה ומשביע ביותר והורג השריץ [.....]
 מיעיים ומצנן את הקרבים ומוציא את המרה < ו' [.....]
 עשה חזקיה על שלושה הודו לו ועל שלושה לא הודו לו

20 על שלושה הודו לו גזו ספר רפואות והודו לו וכיתת נחש הנחוש[ת]
 אשר עשה משה והודו לו גירר עצמו^י אביו על גבי מיטה של חב[.....]
 והודו לו ועל שלושה לא הודו לו סתם את מוצא מימי גי[.....]
 העליון ולא הודו לו קיצץ דלתות ההיכל ולא הודו לו [.....]
 ניסן וניסן ולא הודו לו. < ו' הם מלאכי המתא ג[בריאל.....]
 25 גבריאל קצפיאל משביר ומשחית אף וחומה גבריאל על ה[.....]
 קצפיאל ועל הבחורים משביר על החיות ומשחית ע[.....]

Perpendicular text

מהבהבא

(b) Bodl. Heb. e. 77/24, f. 53^v

[.....] ים להם
 [.....] ל[הם דיברי סוד ואין [...]
 [.....] וא[ין עושי]ן א[ו]תם אפיטרופוס ליתומים
 [.....] ה קשין לזקיות [ה]דם ואלו הן צי[ר] [.....]
 5 [.....] גים והירק והביצים < ה' שה[קב"ה] [.....]
 [.....] צין כת המסנין כת אומרי לשון הרע והבא [על....]
 [.....] נידה והבא עליה שלא כדרכה < ה' ש[אין]
 [.....] עת סובלתן דל גאי זקן נאוף עשיר גונב ופרנס [.....]
 הציבור והמגרש את אשתו שנים ושלושה פעמים [ה' <
 10 [מ]ידות אין אדם רשיי להתהלך בהן קינאה ונקימה
 עזות ועלילה < ה' דב' העושה אותן דמו בראשו
 [.....] קלוף בצל קלוף ביצה קלופה והשותה מים
 [.....] חץ מזוגין שלו עליהם הלילה והלן ב[ית] קברות
 [.....] אין הניכנס לביית פיתאום ואפילו לביתו והמקיו [דם]
 15 [.....] מש מיטתו. < ה' דב' העושה אותן דמו בראשו
 [.....] מה[לכין] ודקל ביניהן והיישן בצל הדקל יחידי
 [.....] ה בין הדקל לכותל והמוציא מים ברשות הרבים
 [.....] ר עליהן והשותה מים שאולין. < ה' דב' נא' בשום
 [.....] ביע משחין מצהיל פנים והורג שרץ שבתוך המיעיים
 20 [.....] ה את הזרע ויש אומרים אף מכניס אהבה ומוציא
 [.....] ה < כרשין רעות לשיניים ויפות לבני מיעיים
 [.....] יפה לשיניים ורע לבני מיעיים. < ה' דב' נאמרו
 [.....] שור בחלמו רוכב עליו ומות והאוכל מבשרו יעשיר
 [.....] רך רחוקה לפניו נשכו ייסורים באים עליו נגחו
 25 [.....] נים מנגחין בתורה ובהלכה < ה' דב' נא' בסוס

(c) Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^r

ושלשה [.....]
 בן לוי כ[.....] ר שאין בו [.....]

לדור בא ואילו הן בית [.....]
 קופה שלתמחוי וקופ[.....ה]
 5 [.....] בית קברות מין ה[.....]
 [.....] רייה מאירין [.....] העיניי[ס.....]
 טעון [.....]חה שטיפה עומד עטוף חי ר[.....]
 ידיו ועיניו בו ואין מניחין אות[ו] על ג[בי.....]
 לאשתו י' דב' נאמ' באספרגוס [.....]
 10 המתיישב בו סימן יפה לו המשתכר בו סימן [.....]
 אותו כשהוא חסד ואין שותין אותו [.....]
 אתו אלא סמוך לפת ואין מספיקין [.....]
 בימין ושותהו בשמאל ורוקק אחריו [.....]
 י' כממזרין ואינן ממזרין ואילו הן [.....]
 15 בני אנוסא בני שנואה בני שינאה ב[ני.....]
 בני תמורה בני שכורה ויש א[ומרין.....]
 הבועל ארוסתו בבית חמיו < [.....]
 הר קשה ברזל מחתכו ברזל קשה אש [.....]
 מכבין אותה מים קשין עבים נושאין א[ותה.....]
 20 מפזרתן רוח קשה אדם סובלה אדם [.....]
 קשה יין מבטלה יין קשה שינה ק[שה.....]
 מבטלתה מיתה קשה צדקה [.....]
 [????] י' דב' נבראו בין השמשות פ[י.....]
 [????] המטה השמיר ועמוד אש ועמוד [.....]
 25 מקלו שלמשה ומקלו שלאהרן ופריא [.....]

(d) Bodl. Heb. e. 77/24, f. 54^v

[.....] או' ב[.....] אף האור
 [.....] אתעבדת צבתא קדמייתה
 [.....] עשות לה תפוס לחתיכה
 [.....] אדם הוות. י' דב' ממעט[ין]
 5 [.....] פת חמה וי[.....] על גבי קרקע וה[??]
 הר והריגת נחש והמקז דם למטה כפ[ל]ים
 ועול כבד ביותר < י'א' דבר רובן קשה.
 [.....] ארץ והדם ושינה יתרה ועושר ומלאכה
 ארץ [.....] והשאור והסירוב י'א' דבר ממעטין
 10 [.....] והנתק והגודגדניות ושינה יתרה
 [.....] א בזמנה והקזת דם למטה בכפליים
 [.....] שדה. י'א' דבר מרבין את הזרע
 [.....] והגריר והחלב והגבינה ובשר שמן
 [.....] והמזרייס והאתרג < י'ג' דב' נאמר
 15 [מר.....] ווי ומזבל ומעדין ומוליד ומצמיח

[.....] ה אוצרות ומניח דעת הבריות משיביע
 [.....] לאכול < ר' נחמיה או' י'ג' דבר נאמרו
 [.....] היה פתוח לא היה העולם יכול בו שיניו
 [.....] עלה חליפין הן קוצצות ואינן מעלות חליפין
 20 [.....] רעי וגו' שם גפנו נגו רוקו ממות ומבאיש
 [.....] דמות הזה קרניו דומת לקרן השור צואה
 [.....] גבי [.....] מה לגב הדג לבו דומה ללב אדם זנבו
 [.....] תיו דומות לירך גמל שוקיו דומין למסר
 [.....] ולבוש קשקשין וכתוב חת על לבו ומפני מ[ה]
 25 [.....] חילו של [?] ודע שנ' חילי הגדול י'ד' דבר
 נאמרו

7 CUL T-S K 21.84

(a) CUL T-S K 21.84^r right side

1 [.....] ג'
 [.....] ברית
 [.....] וריבה
 5 [.....] מעולם
 [.....] ה היו עושים
 [.....] תו של אדם באביו
 [.....] תו חוץ לעיר ומיד
 [.....] קול וחומר מה אם
 10 [.....] ליו ולא רמז בעיניו
 [.....] בע ובשנתן הקוד [ש]
 [.....] למידי חכמים [.....]
 [.....] ומלוה אותן מעיר
 [.....] נות והמשמש
 15 [.....] יה כן על אחת
 [.....] קודש בה' שכרו
 [.....] ל [??] וב ליראיו
 [.....] אלו הן דויד
 [.....] ושלח מימינו
 20 [.....] מסמילו יצחק
 [.....] א [?] א יושב על
 [.....] ל [?] ל את בנים
 [.....] סיק? הן ואלו
 [.....] נגה ותלשמ?
 25 [.....] חה.

[.....] ריש קיחיו
 [.....] שוממין
 [.....] כומין פירוש
 [.....] רוש מאהבתן
 30 [.....] י אדם ה
 [.....] מום צפ[??]

(b) CUL T-S K 21.84^r middle part

חזקיה אליהו ומשיח שמונה שמות יש למשיח
 פלא יועץ אל גיבור אבי עד שר שלום עשרה
 מיני ארזים ארז שיטה והדס ועץ שמן בראש תדהר
 ותאשור אלונים אלמונין ואלמוגין שנים עשר דבר
 5 נאמרו בבני אדם פה מחתיך לשון גומר קנה מוציא
 קול הושט בולע לב מיבין כליות יועץ ריאה מקבלת
 כל מאכל ומשקה כבד רותחת מרה זורקת בו הטוחל
 שוחק קורקבן טוחן קיבה ישינה בזמן שקיבה
 ישינה קורקבן ואף נוער ובזמן שקורקבן ישן קיבה
 10 נוערת ובזמן שניהם ישינים אין אדם חיי בעולם
 ארבעה עשר וזין נאמרו ביין ויחל נח ויטע
 וישת וישכר ויתגל וירא ויגד ויקח וישימו וילכו
 ויכסו ויקץ וידע ויאמר ויהי ארבעה ניכנסו
 לפרדס בן עזיי ובן זומה ואחר רובי עקיבה בין
 15 עזיי קיציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ייי
 ואומר דבש וחלב תחת לשונך בין זומה היציץ
 ונפגע עליו הכתוב אומר דבש מצאת אכול דיך
 ואומר אל תהי צדיק הרבה אחר קיציץ את
 הנטיעות עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך וגו'
 20 רבי עקיבה עלה בשלום וירד בשלום עליו
 הכתוב אומר [מ]ש[כני א] חריך גרועה.
 ארבעה חרש [??] ואלו הן משיח בן דויד ומשיח
 בן יוסף ואליה ומלכיצדק חמשה דברים
 נאמרו בשושבינות אין בה משם רבית וחזרת
 25 בעיניה וניגבית בבית דין אין השביעית משמטתה
 ואין הבכור נוטל פי שנים חמשה דברים עשה
 הקובה גמילות חסדים מזייג זה לזה ומלביש
 ערומים וביקור [חוליים] וקובר מיתים ומנחם אבילים
 מזויג זה לזה מניין שנ' ויבן ייי איס' את הצלע וגו'
 30 מלביש ערומים מניין שנ' ויעש ייי איס' לאדם וגו'
 ביקור חוליים מניין שנ' ירא אליו ייי באלני וגו'
 קובר מיתים מניין שנ' ויהי אחרי מות אברהם ויברך

ששה שמות נקראו להר סיני הר סיני
 הר חורב מדבר צן מדב[ר] פארן מדב[ר] קדימות
 35 מדבר קדש [.....] הם ברבי ?

(c) CUL T-S K 21.84^r left side

חזק [?] ב[?] י [??]
 בירבי ושוב [????]
 הרחמין יתן חלקם
 בתורה ובמצוה
 אמן יאמן ומלג [??]
 חזק רבי ישן
 בירב ישמאל
 הרחמין יתן
 לליב [????]

8 Bodl. Heb. c. 18/11, ff. 28bis–29

(a) Bodl. Heb. c. 18/11, f. 28bis^r

שיהא אוכל הרבה טוב ומוציא רעה רביעית שיהוא בניו גולין ממקום למקום חמישית שלט [א]
 יצר הרע ששית שלטה בו רימה ותוליעה שביעית מסר לו הקבה' בהמה חיה ועוף לעבוד
 בהם ומרדו בו שמינית מסרו הקבה' ביד חיה רעה שימות בה תשיעית קצר ימים ושבע
 דוגן עשירית שיהא דינו מוכן לעתיד לבוא. עשר גזירות גזר הקבה' על
 5 חוה ראשונה צער דם נידה ובתולין שנייה צער היריון שלישיית שתהא יולדת לתשעה
 ומינקת עד עשרים וארבעה חדש רביעית שיהא בעלה שלוט בה ששית שיהא מקנה
 אותה ששית שיהא ראשה מעוטף כאכל שביעית שתהא יושבת בתוך בית ואינה
 מפרסמת כאיש שמינית שתהא מזקנת מהרה אכל האיש מוליד לעולם תשיעית שתהא
 יושבת ומשתנת עשירית אם היתה כשירה בעלה קוברת. עשר גז' ג' הקבה' על
 10 נחש ראשונה נסתם פיו שנייה נתקצצו ידיו ורגליו שלישיית מאכלו עפר רביעית שיהא
 עורו מופשט הימנו וקשה לו צער כחיבלי יולידה חמישית איבה אשית ששי ר' דוסתאי
 בר ר' ינאי אומ' מש' ר' מאיר אפילו אוכל כל מאכל פיטומין ושותה כל משקה פיטומין נעשה
 עפר בתוך פיו שנא' [?] נחש עפר לחמו שביעית שיהא מוליד לשבע שנים שמינית
 אדם רואה בהמה חיה ועוף אין מקפיד עליהן להורגן והוא כיון שאדם רואה אתו ///
 15 מיד מקפיד עליו להורגו תשיעית הכל מיתברכין והוא עומיד בקללתו עשירית ר' מאיר
 אומ' והשבתי חיה רעה מן הארץ זה נחש. י' גזיר' גז' הקבה' על הארץ
 ראשונה שתהא שותה מאיליה מיכאן ואילך ואיד יעלה מן הארץ שנייה שתהא לוקה
 בפירותיה שלישיית שתהא לוקה בשדפון ובירקון רביעית ניברו בה הרים וגבעות
 חמישית ניבראו בה אילנות סרק שישיית ניבראו בה טרשין וקצצין שביעית
 20 ניבראו בה קסין ודרדרין שמימית אדם זורע הרבה ומכניס מעט ותשיעית שתהא
 עתידה לחשד על שופכי דמים ואומרת במקום פל' הרג פל' את פל' שנא' וגלתה

לאומות העו' עד שלא ניתנה תורה לישראל ואילו הן בלעם ואביו ואיוב מארץ עון
ואליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי. ז' נביא
נתנבאו בשנת שתים לדריוש ואילו הן ברוך בן נריה ושריה בן מחסיה ודניאל
איש חמודות ומרדכי היהודי וחגי וזכריה ומלאכי. ז' קפצה להן הארץ
10 ואילו הן אברהם ואליעזר עבד אברהם ויעקב ומשה וישראל ודוד וסנחריב
אברהם מניין שנא' וירדף עד דין. אליעזר מניין שנא' ואבא היום אל העין וג'
יעקב מניין שנא' ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. משה מניין שנא'
ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר. ישראל מניין שנא'
ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה. דויד מניין שנא' הרעשתה ארץ פצממתה
15 רפה שבריה כי מטה. סנחריב מניין שנא' בא על עיף עבר במגרון למכ[מש]
יפקיד כלי. וישא[.....] אף אבישי בן צרוים ואף לעתיד לבוא כשישראל ניגאל
הארץ ניקפצת ל[.....] בהם ניכנסין לארץ ישראל שנא' כי בשמחה תצאו ובשל[ום]
תובלון ההרים ו[.....] ת יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף. אמן.
ברוך נתן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.
20 ה' סליק הפרק לרבינו הקדוש זצ' וק' לברכה.
לישועה החכם והנבון בר כב' גד' קדו' מר'
ורבי' יאשיהו החסיד בדורו נ' ב' ת' ו' י' א'.

9 CUL T-S C 1.3 / CUL T-S C 2.175 / CUL T-S NS 329.419 / CUL T-S
AS 91.484

(a) CUL T-S C 1.3, f. 3^r left side

והשותה מים שואלין בארבע
דברים גוים מכעיסין את האל בישראל [ל]
ובארבע מרצין את האל גוים רשעים
בכלים בבלרית של ראשן ובטט[מ] פי
5 שלידין ובעורלתן וישראל התפילה
שלראש ושל יד ויציצית ובמילה
ארבע דברים אמרו חכמים אם מתלבן
השק מבין כסיל אם יעלה חמור בסולם
תמצא הדעת בכובסים ואם יגזיו גדי
10 מולד תדור כלה עם חמתה ואם תמצא
עורב כולו לבן תמצא כשרה בנשים
ארבע נחשבין המת עני וסומא ומצורע
ושאין לו בנים עני דכתיב כי מתו כל האנשים
המבקשין את נפשך וכי מיתים היו והלא
15 קימין הן ומהם דתן ואבירם אלא מתוך
שהעני ביותר וירדו מנכסיהן וישבין
בשערי מצריים ומבקשין פרוטא פרוטא

מִן בְּנֵי אָדָם לְפִיכֶךְ נִחְשָׁבו כְּמִיתִים סוּמָא
 מְנִיין דְּכְתִיב בְּמַחֲשָׁכִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמִתִּי
 20 עוֹלָם מְצוּרַע דְּכְתִיב אֵל נָא תְהִי כְּמִת
 וְשֵׁאִין לוֹ בְּנִים מְנִיין דְּכְתִיב הִבָּא לִי בְּנִים
 [...]ס איין מתה אנכי **ארבע** צרכין
 [...]דוּת יוֹרְדֵי הַיָּם בְּאֲנִיּוֹת כּוֹלִיָּה וְכְתוּב
 [...]דו ליי חסדו כוליה בהולכי מדברות
 25 [.....] בַּמְדַּבֵּר בִּישִׁמוֹן דֶּרֶךְ וְכְתוּב
 [...] ליי חסדו כוליה במי

(b) CUL T-S C 1.3, f. 3^v right side

שְׁחָלָה וּמִתְרַפָּא כְּתוּב כָּל אוֹכֵל
 תִּתְעַב נַפְשָׁם וַיִּגְעוּ עַד שְׁעָרֵי מוֹת
 וְכְתוּב אַחֲרָיו יוֹדוּ לַיִּי חֲסָדוֹ בְּמִי שֶׁהִיא
 חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִין כְּתוּב יוֹשְׁבֵי חוּשֶׁךְ
 5 וְצַלְמוֹת אֲסִירֵי עֵנִי וּבְרוּזֹל וְכְתוּב אַחֲרָיו
 יוֹד לַיִּי חֲסָדוֹ וּנְפִלְאֹתָיו לְבְנֵי אָדָם
 רַבִּי אֲלִיעֶזֶר אוֹמֵר לֹא נֹאמַר **ארבע**
 הוֹדָאוֹת לוֹ הִלְלוּ אֵלָא כְּנֶגֶד גּוֹלִיּוֹת יִשְׂרָאֵל
 תַּעֲוֹ בַּמְדַּבֵּר בִּישִׁמוֹן דֶּרֶךְ זוֹ גְלוּת
 10 עֵילָם וְחִבְרוּתִיהָ כָּל אֲכָל תִּתְעַב נַפְשָׁם
 אֵלּוֹ יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ רוּמֵי שֶׁהֵן דּוּמִין לְסוּטָה
 הַמְטַרְתִּים בֵּים **חמשה** דְּבָרִים מְבַטְלִין
 גְּזֵרַת צַעֲקָה צְדָקָה שִׁינּוּי הַשֵּׁם וְשִׁנּוּי
 מְקוֹם וְשִׁנּוּי הַמַּעֲשֶׂה צַעֲקָה דִּיכְתִיב
 15 וַיִּצַּעֲקוּ אֵל יְיָ בְּצַר לֵהֶם כּוֹלִיָּה צְדָקָה
 דְּכְתִיב וְצַדִּיק תִּצְלֵל מִמוֹת שְׁנֵי
 הַשֵּׁם דְּכְתִיב שְׂרֵי אֲשַׁתֵּךְ לֹא תִקְרָא
 אֶת שְׁמָה שְׂרֵי כִי שְׂרָה שְׁמָה שְׁנֵי
 מַעֲשֶׂה וַיִּרְא אֶת מַעֲשִׂיהֶם כִּי שָׁבוּ
 20 מִדְּרַכְּם הִרְעָה שִׁינּוּי מְקוֹם דְּכְתִיב
 וַיֹּאמֶר יְיָ לֶךְ מֵאֶרֶץ וּמִמְלַדְתְּךָ וּמִבֵּית
 אֲבִיךָ וְכְתוּב אַחֲרָיו וַאֲעֲשֶׂן לְגוֹי גֹד [...]
 וְאֲבָרְכְךָ וְאֲגַדְּלָה שִׁמְךָ וְאֶהְיֶה בְּרָ[...]
 [...] **ארבע** דְּבָרִים צוּה אַחִיתוּפֹל אֶת [...]
 25 אֵל תְּהִיּוּ בְּמַחֲלֻקוֹת וְאֵל ת [...]
 בֵּית דּוֹיִד וְאִם רֵאִית [...]

(c) CUL T-S C 1.3, f. 1^v left side

בֹּא שְׁלַחוּ דֶּרוֹן לְפָנָיו וְאִים רֵאִתִּים יוֹם טוֹ[ב]
 שְׁלַעֲצַרְתָּ שֶׁהוּא בְּרוּר זֶרְעוֹ חִיטִּין

ארבע כיתות נידונות חוץ לפיגוד
 כת לצים כת שקרים כת חניפים כת רמיה
 5 כת לצים דכתיב ובמושב לצים לא ישב[ו]
 כת שקרים דכתיב דובר שקרים לא יכון
 לנגד עיני כת חנפים דכתיב לא לפניו
 חניף יבוא כת רמיה דכתיב כי לא ישב
ארבע דברים מאריכין ימיו שלאדם
 10 המ'ריך בתפילתו ובשולחנו ובבית הכסא
 ובפה תפילתו שמה יענה שולחנו שמה
 יהנו עניים ממנו בית הכסא כדי שלא
 יבא לידי חולי מיעין בפה כדי שלא ישכח
 את משנתו. **ארבע** מתו בעיטו שלנחש
 15 בינימן בן יעקב ועמרם אבי משה ישי
 אבי דויד וכלאב בן דויד **ארבע** מתו
 בן מאה ועשרים שנה משה והליל הזקן
 ורבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא משה
 היה במצרים ארבעים שנה במדין
 20 ארבעים שנה במדבר ארבעים שנה היליל
 הזקן עלה מ[ב]בל בן ארבעים שנה שימש
 [...] שמעיה ואבטליון ארבעים שנה ופירנס
 [...] ישראל ארבעים שנה רבן יוחנן
 [...] זכאי עסק בפרקמטיה אב'בעים
 25 [...] ש את חכמים ארבעים שנה
 [...] ישראל ארבעים שנה רבי
 [...] בעים שנה למד ארבעים
 [...] שי[????????????????]

(d) CUL T-S C 1.3, f. 1^r right side

פירנס את ישראל **ארבע**
 דברים נאמרו בחזרת מריק את הפנים
 ומרבה את התולעים מרבה את
 הזרע ומיבא ישנה **ארבע** דברים
 5 יפין לחלום הרואה נחש יפה לחלום
 הרגו אבדה פרנסתו ויש אומרין
 נכפלא פרנסתו נשכו בן זכר יהיה
 לו שטן רידו עליו אין לו סימן יפה
 גדול מזה **ארבע** דברים אמ' רבי
 10 בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין
 מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין
 את הפת ואין סמכין קערה וקדרא בפת

ארבע פרוטין אין בהם ס'מן ברכה
 שכר כתבין ותורגמנין ורחיים
 15 ומעות יתומין ומעות הבאות ממדינת
 הים ויש אומריין אף שכר אשתו
 במתקולתא והנושא אשה לשום ממון
ארבע יפיפיות הן רחב יעיל
 ומיכל ואביגיל רחב בשמה יעיל
 15 בקולה מיכל בריאה אביגיל בזכירה
ארבע גבורים יצאו מן הרפה
 בשכר ארבע פסיעות שפסעה
 אחר חמותה גלית ולחמי ישב ב[גב]
 ואיש מדון וכולן נפלו ביד דויד
 20 את ארבע אלה יולדו לה[.....]
 ויפלו ביד דויד וביד [.....]

(e) CUL T-S C 1.3, f. 2^r left side

דבר'ם עשה חזקיה והיסכמה דעתו
 לדעת המקום כ'תות נחש הנחשת
 ושיבר את המזבחות ואת המציבים
 עיבר ניסן וניסן וסתם מי גיחון
 5 העליון **ארבע** דברים עשה משה
 רבינו ודן קל וחומר בעצמו והסכימה
 דעתו לדעת המקום הוסיף יום אחר
 לפני הר סיני פרש מן האשה פרש
 מאהל מועיד שיבר את הלוחות הוסיף
 10 יום אחד לפני הר סיני כאיזה צד לך
 אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו
 שמלתם ומשה הוסיף יום אחד שני והיו
 נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה
 פרש מן האשה כיון שראה שאמר
 15 לו הקדוש ברוך הוא וקדשתם היום
 ומחר נשא קל וחומר בעצמו ומה
 אלא יום אחד בלבד כך ואני שבכל
 יום ויום ובכל שעה ושעה ובכל רגע
 ורגע מדבר עמי פה אל פה על אחת כמה
 20 וכמה צריך אני להקדיש עצמי כל ימאי
 פרש מאהל מועיד כיון שאמר לו הקודש
 [.....] ה הוא דבר אל אהרון אחיך ואל יבא
 [.....] ת אל הקודש מבית לפרוכת וגמ'
 [.....] קל וחמר בעצמו ומה אהרון

25 [.....]משח בשמן המשחה ומרובה
 [.....]ד ואני שאני מזוקק לכך על
 [.....]שיבר את הלוחות בכך
 [.....]את[????????????]

(f) CUL T-S C 1.3, f. 2^v right side

העגל חזר וראה את הלוחות שפורחות
 כתבן למקומן ושובר אתם תחת ההר
ארבע גזירות גזר משה רב'נו
 על ישראל ובאו ארבע נביאם ובטלום
 5 משה אמר פוקד עוון אבות על בנים
 יחזקל אמ' החוטא היא תמות משה
 אמ' וישכן ישראל בטח עמוס אמ'
 חדל נא מי יקום יעקב משה אמ' ובגוים
 ההם לא תרגיע וירמיה אמ' הלוך להרגיעו
 10 ישראל משה אמ' **ואבתיים** ואבדתם
 בגוים ישעיה אמ' ובאו האבדים
 בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים
ארבע שמות נקרא הר חרמון חרמון
 שריון שניר שיאון **ארבע** חרשים
 15 הן משיח בן דויד ומשיח בן יוסף
 ואליהו וכהן צדק שנ' ויראני ייי
 ארבעה חרשים **ארבע** אבוקות
 הן אבק ריבית אבק עבודה זרה
 אבק הרשות ואבק לשון הרע אבק
 20 ריבית כיון שרבו משא ומתן עם
 חבריו ומשבח חישובונו אבק עב[.....]
 זרה כיון שרבו משא ומתן עם [.....]
 ובא לכך אבק הרשות ניראין אוה[.....]
 בשעת הנא{ת}ן ואין עומד לאדם [.....]
 25 דחקו אבק לשון הרע ד[.....]
 יוסף את ד'בתם רעה [.....]
 מכן אמרו ש[.....]

(g) CUL T-S C 2.175, f. 1^v

מזה אלו הן יעקב ויוסף יוסף שסיפר [לשון הרע]
 גרם לו שישב בבית האסורין שנים
 עשרה שנה ויעקב שקיבל גרם לעצמ[ו]
 שנסתלק שכינא ממנו עשרים ושנים
 5 שנה הא למדתה המספר לשון הרע

לוקה באחד והמקבלו לוקה בשתים
 וגורם גיהנם לעצמו אמ' לה הקבה'
 לגיהנים פתח פיך ותקבלי בעלי לשון
 הרע משיבה גהינם ואמר אין יכולה
 10 לעמוד בהן אלא אם כן שאמר משגיר
 חציך בהן ואחר כך תכס לי שני' חצו
 גיבור שנונים עם גחלו רתמים
ארבע נקראו קנין ת[ור]ה וישראל
 ושמים וארץ ובית המקדש תורה מניין
 15 דיכתיב ייי קנני ראשות דרבו קדם
 מפעליו מאז ישראל דכתיב עם זר
 קניתה שמים וארץ דכתיב ברוך אברם
 לאל עליון קונה שמים וארץ בית המקד'
 דכתיב הר זה קנתה ימינו ויש אומרין
 20 ואברהם קנין ואף בעשרה יראו שמשכילין
 לבית הכנסת ניקראו קנין שני' זכור [עדתך]
 [קני]ת קרם גאלת שבט נחלתך הרצון
 [.....]בו ולא עוד אלא בזכותן
 [.....]ישראל ומחזיר הקבה' ברך הוא
 25 [.....]ן שני' הר ציון זה שכנת בו
 [.....]ראו אדירים הקבה' וישראל
 [.....]ד'ה'ק'ב'ה' כתוב אדיר בחרם
 [.....]ולי כל חפציבם

(h) CUL T-S C 2.175, f. 1^r

במצרים כתוב צללו כעופרת במים
 אדירים במים כתוב מקולות מים רבים
 אדירים יבוא אדיר וישע אדירים
 מאדירים באדירים **ארבע** נקראו נחלה
 5 תורה וישראל ארץ ישראל ובית המקדש
 תורה דכתיב ממתנה נחליאל ומנחליאל
 ישראל דכתיב ונחלתי ישראל ארץ ישראל
 נקראת נחלה שני' בארץ אשר ייי אלהיך
 נותן לך נחל[ה] לרשתה בית המקדש
 10 נקרא נחלה שני' תבאמו ותטעמו בהר
 נחלתך ויש אומרין אף יעקב אבינו
 נחלה שני' ויעקב חבל נחלתו יכנס
 נחלה בן החל[ה] בנחלה ויבנה נחלה
 ויקרב קרבן בנחלה בזכות תורה
 15 שניקראת נחלה **ארבע** מידות נוגחיה

בתלמידי חכמים אחד דומה לסופוג
 ואחד דומה למשפך ואחד דומה לנפה
 ואחד דומה למשמרת דומה לסופג
 כאיזה צד זה תלמיד פיקח שישב
 20 לפני חכם ושמע מדרש הלכות
 והגדות כשם שסופג הזה סופג את
 הכל כך הוא סופג את הכל דומה לא
 כאיזה צד זה תלמיד פיקח ש[.....]
 לפני חכם ושימע מדרש [.....]
 25 והגדות כשם שמשפך ז[.....]
 שמטילין לתוכו ראשון ר[.....]
 והילך לו אף ה'א ראשון[.....]
 ונולד לו רש[...] ל[.....]

CUL T-S C 1.3, f. 1^r left side some other text in a different hand

CUL T-S C 1.3, f. 1^v right side some other text in a different hand

CUL T-S C 1.3, f. 2^r right side some other text in a different hand

CUL T-S C 1.3, f. 2^v left side some other text in a different hand

CUL T-S C 1.3, f. 3^r right side some other text in a different hand

(i) CUL T-S NS 329.419^r

[.....]שב[י]טא מו[.....]
 [.....]ב מאן נוטא[.....]
 תנו ארבעה גני הוא ל[.....]
 [ח]כמים כ'ד'י ש'יל'מ'ד' מ'ה'ן ד' [.....]
 5 אחר אשה ואפילו אשתו וה[.....]
 בשוק והמוניע ע'מו מבית ה[.....]
 והמדובר עם עמי הארץ א[.....]
 [.....]הן שיכלי קיבלי פיס יוג[.....]
 [.....]ס ירבה אדם עסקו עם [.....]
 10 חכמים כדי שילמוד מהן דעת [.....]
 [ס]וד שני' הולך את חכמים וחכ[.....]
 לאדם שכבים אצל חורים [.....]
 ואף על פי שלא נגע בבש[.....]
 בשמים מוקטרת בו כך כל מי [.....]
 15 רגיל אצל תלמידי חכמים אין תלי' [.....]
 ירא עליו ואם עם עמי הארץ [.....]
 מריעין לו מהן שני' רוע [.....]
 ירוע משל לאדם שני[.....]
 של בורס{ק}י ואף על פי ש[.....]

20 רוח ריח מתעשנת ב[.....]
 כל הנטפל לעוב[.....]
 כע[וב]רי עבירה [.....]
 [.....] נזכר כע[.....]
 [.....] ס[.....] ס[.....]

(k) CUL T-S NS 329.419^v

[.....] כר דבר [.....] חייה [.....]
 [.....] ים אלא אם כן [.....]
 [ומ] דיחו יפה יפה אמ' רב הו[נא] [.....]
 מוליח ומדיח בש[.....]
 5 ובשר טרפה שמלחו זה עם [.....]
 [.....] באכילה במה דברים אמורים
 [.....] א מלמטא אבל שחושא מלמעלה
 [.....] ועוד אמ' רבא בשר טהור שג[וי] ס
 [.....] אחד ובשר טמא שהניח [.....]
 10 [.....] ר אחד ושניהם בתנור אחד אסור [ין]
 [.....] ה מפני שמפעפע טמא ובלע [טהור.דג]
 [.....] טהור אסורה באכילה מ[ותר]
 [.....] טמא מליח ודג טהור תפל [...]
 [.....] ר באכילה מפני שפולט טמא
 15 [.....] ע טהור דג טהור מלוח ודג טמא
 [תפ]ל מותר באכילה דג טהור חמשה
 [.....] לבהמה שלמוחו ושלביצים
 [.....] כל הכליות ושלהעוקץ כולן
 [.....] ארבע גיאים נבראו
 20 [.....] מלכות וגור לה וקבוע
 [.....] נשר ושוב [??] אדם
 [.....] שנ' דמות [??] ש[...]
 [.....] ר[??] א[?] א [?]

(l) CUL T-S AS 91.484^f

[.....] תי משיב
 [.....] תי שהיתירה
 [.....] אתה ש ובניך
 [.....] שך הוא אתה
 5 [..] ישי בניך במדור
 [.....] שכן רחוקה הוא
 [.....] שאינו מזרע אלא
 [.....] של הטבילה

[.....]פני המתנות
 10 [.....]תנין בימי
 [.....]בחמ אימדב[?]

(m) CUL T-S AS 91.484^v

את נדרו[.....]
 היה שם בא[.....]
 ולא מחה בידם[.....]
 הימנו רוח השכ[ינה]
 5 שני הצרי אין בג[לעד]
 וכשראה ירמיה[.....]
 שוחטין את בני[??]
 הבמה והיה[.....]
 לו ירמיהו[.....]
 10 על גבי המ[זבח]
 מגן א[ברה]ם[.....]

(n) CUL T-S C 2.175, f. 2^v

[.....]וב[.....]א ראו ישראל קורת רוח אחרי מיתה
 ללמדך שלש מתנות טובות שניתן להן לישראל
 נטלו בירח אחד שני ואכחיד את שלשת הרעים
 בירח אחד וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתו
 5 באחד בניסן שני ויבאו בני ישראל כל העדה
 במדבר צין בחדש הראשון אהרן מת באחד
 באב שני ויעל אהרן הכהן אלהר ההר שלפי
 ייי וג' משה מת בשבעה באדר ביום שנולד
 בו ולא בטלו שלשתן אל אל אחד שמת משה
 10 שלשה דברים אמרו חכמים יש נושא אשה
 לשום שמים ויש לשום זנות ויש לשום ממון
 לשום שמים עליו הכתוב אומ' קחו נשים והולידו
 בנים ובנות במקום הזה ועתיד הקבה' להוציא
 מהן צדיקים גמורים הנושא אשה לשום ממון
 15 עליו הכתוב אומ' עתה יאכלם חודש את חלק[י]הם
 חודש נכנס וחודש יצא וממון כלה והנושא
 לשום זנות עליו הכתוב אומ' אכלו ולא ישבעו
 יזנו ולא יפרצו שלוש מדות נוגהות בעולם
 נותן בצדקה הרי זה משובחת המלוה אין למעלה
 20 הימנו ונותן למחצה ולמותך היא למשלה מכולן
 שלוש מדות נוגהות בתלמידי חכמים השואל
 ומשי[ב בה]רי זה משובח השואל ואינו משיב

[.....] ענו אין שואל ואין משיב היא למטה
 [.....] ה בזויה חוכמה ואין
 25 [.....] ואין יראה רשע גמור
 [.....] לעולם ידבק אדם
 [.....] שלשה דברים ידבק
 [.....] הפר נדרים

(o) CUL T-S C 2.175, f. 2^r

ויתרדחק מן המיאון ומן הפקדון ומן ע[ר]ב[ות]
 ויש אומ' אף מן המחלקות שלשה דברים
 העושה אותן דמו בראשון האוכל מאגודה של
 ירק כשהיא איגרה ומי ששותה שני כוסות
 5 והמקניח אעת עצמו בחרש שלשה ספרים
 אמר שלמה ברוח הקודש שיר השרים
 בקטנותו משלי בילדותו קוהלת בזקנותו
 שבעה דברים נאמרו בגסי הרוח תורתו
 משכיח ויסורין באין עליו ושכינה מסתלקת
 10 הימנו וסוף ניכשל באשת איש ומדבר לשון
 הרע וכל המספר לשון [?] הרע על חבירו מנינין
 אותו מן חייה עולם הבא ותקלות בא על ידו
 ונימסר ביד בשר ודם שבעה אין להן חלק
 לעולם הבא המזכיר את השם בכל עת ובכל
 15 מקום והקוריע בגדיו בחמתו והמוכר לבונה
 לעבודה זרה והלוחש על המכה ומזכיר
 שם עליו והמלוה והמשלח מדנים בן אחים
 שבעה דברים מב[י] אין את האדם לידי תחתוניות
 האוכל עלה קנים ועלה גפנים ומורגי בהמה
 20 והשותה שימרי יין ושדרה של דג. ודג
 מליח שלא בישל כל צורכו והמקניח בצרור
 שקנח בו חברו והתולה את עצמו בבית הכסא
 ובבית המרחץ שבעה דברים מ[.....]
 [.....] אדם יום הלידה יום המיתה[.....]
 25 ועמק הדין אין אדם [.....]
 [.....] ומה בלבו של חבירו [.....]
 [.....] ומלכות חייבת ש[בעה/שה] [.....]
 [.....] מן המזוזה בית[.....]

10 CUL T-S AS 74.41 / CUL T-S AS 199.243 / CUL T-S AS 85.152 / CUL T-S AS 74.102 / CUL T-S AS 85.148 / CUL T-S AS 74.8

(a) CUL T-S AS 74.41^v / CUL T-S AS 199.243^v bottom / CUL T-S AS 85.152^v bottom

דברים סימן יפה הן לחולה עין[.....]
 ושינה קרי חלום והלוך מעין כד[??] כ[.....]
 עיטון[ש] מניין שנ' עטישותיו תהל אור[.....]
 מניין שנ' בזעית אפך תאכל להם וכו' ש[.....]
 5 מניין שנ' ישנתי אז ינוח לי קרי מניין שנ' יר[.....]
 זרע[י] אריך ימים חלום מניין שנ' ותחל[ו] מ[י]נ[י]ג[י]
 ותחיני הלוך מ[עין] מניין שנ' מהר צועה לחפת[..]
 [.....] דברים מרפין את החולה מחל[...]
 ורפואתו [.....] אה ואלו הן כרוב ותרדין ומי ססין יב[..]
 10 וה[.....] קיבה ויותרת הכבד ויש אומרין אף דגים
 קטנים [.....] לא שדגים קטנים מפרים ומ[.....]
 ומב[.....] ששה דברים מחזין[.....]
 את החול[.....] שה וא[.....] הן האוכל בש[..]
 שור בשר צלי ב[.....] וביצה [.....]
 15 והחל[ב] והמרחץ ויש [אומרים] אף התג[.....]
 והב[ר]ד[.....] ש/שה דברים משכ[.....]
 [.....] ואלו הן האוכל ממי שאכל ממנו עכבר

(b) CUL T-S AS 74.41^r / CUL T-S AS 199.243^r bottom / CUL T-S AS 85.152^r bottom

[.....] ל ממנו חתול והאוכל פת של[א]
 [.....] ה כל צרכה האוכל מי[.....]
 [.....] שרין והשותה מים שמשח[ין] מן
 [.....] רחיצה והרוחץ שתי רגליו זו על גב זו
 5 שאלו תלמידין את ר' אליעזר
 בן יעקב מפני מה כלב מכיר את קוניו אמר
 להם ומה האוכל ממה שאכל ממנו עכבר
 משכח תלמוד האוכל עכבר עצמו על אחת
 כמה וכמה. ששה אשות הן ישאש
 10 אוכלת ושותה וישאש לא אוכלת ולא שותה
 [.....] ותה ולא אוכלת לא שותה ולא או[כ]לת אש
 [.....] כלת לחיים כיבשים אש [דוחה] אש אש
 [.....] אש מפני א[ש] במשה מה הוא אמור
 [.....] ש מלפני יי בשלמה מה הוא
 15 [.....] כל ישראל רוא[ים] ברדת האש וכבוד
 [.....] מלא את הבית ותאכל את העולה [.....]
 [.....] העצים בזיהו נאמר ותפול אש יי [.....]

(c) CUL T-S AS 74.102^r / CUL T-S AS 85.148^r

בעצמו על הרעב ועל ה[.....]
 הנתמנה על הציבור. על [הרע] ב מני[?]]
 שנ' ויקרא רעב על הארץ על השבע מנין
 וקראתי אל הדגן והרביתי אותו על הזקן [??]
 5 הממונה שנ' ראו קרא יי בשם בצלאל בן אורי
שלשה דברים נאנחים עליהן על
 תורה ועל שבת [...] על מילה. **שלשה**
 דברים אין אד[.....] צל מהן בכל יום עיון ת[פ] לה
 והרהור עבירה ואבק לשון הרע. [??]
 10 **שלשה** שאין להם מחילה המדבר אחת בפ[ה]
 ואחת בל[.....] ם על מדותיו והרואה
 דב[.....] **שלשה** דברים שאפלו
 אדם [??] שה ת[.....] מחולין לו הבא על
 אשת איש המת[.....] בקלון חבירו והמכנה
 15 שם לחב[?] ר' אמר[????] ש[מ] עון בן יוחאי
שלשה שהקבה' שונאן ואינו א[?] הבן האוחז בו
 בזכרותו ומשתיך מים והמשמש [מ] טתו ערום

(d) CUL T-S AS 85.148^v / CUL T-S AS 74.102^v

[.....] שבינו לבין חבירו בפרהסיא
 [.....] **שה** דברים מתישין את הגוף
 [.....] ל כשהוא עומד והמשמים והשותה כשהוא עומד
 [ו] המשמש כשהוא עומד. **שלשה**
 5 [ד] בר מצוה ר' עקיבה את ר' יהושוע בנו אמר
 לו אל תעש' בעצמך מום ואל תעמד על המקח
 בשעה שאין לך דמים אשתך טובלה הזקק
 לה לילה הראשון. **שלשה** דברים נכנסין
 [.....] ף ואין הגוף נהנה מהן [גד] גדניות וכפניות
 10 [...] פגי תמרה. **שלשה** דברים אין נכנסין
 לגוף והגוף נהנה מהן [.....] ה וסכה ותשמיש
שלשה מש[.....] [????]
 אדם דג ונחש. [.....] ה מרחיבין את
 הנפש אשה נאה דיר[.....] אה כלים נאים
 15 **שלשה** כמתים שלא בזמנ[?] הרחמנין
 והרתחנין ואיני הדעת **שלשה**
 פעמים בכל יום כרוז יוצא מלפני הקבה'
 בת

(e) CUL T-S AS 74.8^f

[.....] שיה שהקבה' אוהב[.....] י שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו [.....] שאינו מעמיד [...]ל דבריו. רבי הונא ברי[...] דר[??] י[?] ושע [.....] חלה נימשך לאתו הע[.....] כמה 5 [.....] מה לילות. וכשחזר [?] מרו לו ר' [.....] בינו במה עזבוך אמר להם בני [??] שרי ומי שאינו מעמיד על דבריו. ה[??] בודה באו כתות שלמלאכי ה[??] רת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהן עד שבא מלאך 10 אחד ואמר לו על אדם זה אני אומר אבל מעשיו שלאדם זה כך היה שלא העמיד על דברו מעולם מיד פטרונו מן מיתה לחיים. שלשה שונ[....] זה את זה // תלמידי חכמים וחביריהם והזונות // 15 והכלבים ויש אומרים אף תרנגולין. ש' שלשה אובהין זה את זה עבדים והגרים

(f) CUL T-S AS 74.8^v

נוטה אליה כנהר ש[.....] קד[..] ה[מניין שני] [.....] תשפות שלום [.....] נו חטים שני' השם גבולך שלום וכ' [.....] שלשה שאין כורתין[ן ברית] מבעליהן א[.....] יס וכרם ואשה ויש א[.....] 5 תורה שלשה מפתחות הן מפתח ש[.....] מפ[...] ח שלגשמים מפתח שלתחתית הפותים שלאשה מניין ש[...] ויפתח את רחמה שלגשמי[..] מניין שני' יפתח יי' לך את אוצרו הטוב את [.....] שלתחתית המתים מניין שני' וידעתם כי אני 10 יי' בפתח את קב[רון] תיכם. שלשה דברים העושה א[....] יורש העולם הזה והעולם הבא פרנסה וצדקה [.....] לות חסדים. שלשה סימנין הן אחד שלרעב ואחד ש' שלעבירה ואחד שלכשפים שלרעב תפוח 15 שלעבירה עבה ושלכשפים דק.

11 CUL T-S NS 162.12

(a) CUL T-S NS 162.12^v right side

ששה דברים מאריכין ימיו שלאדם בעולם הז[ה] והקרן קימת לעולם הבא כביד מביאם והשכמה

לבית הכסא והכנסת אורחים וביקור חולים ועיון
 תפילה ומקדש על היין בערבי שבתות והדן את ח'
 5 חבירו לכף זכות שלוא בפניו שכך שנו ח' דן את
 האדם לזכות דנין אותו לזכות והדן לחבה דנין אותו
 לחבה ששה דברים סימן טוב לחולה עיטוש וזיעה}ה}
 של שלקרי ושינה וחלום עיטוש מנין שנ' עטושותיו
 תהל אור זיעה מנין שנ' בזעת אפיך וג' שלשול מנין
 10 שנ' מיהר צועה וג' קרי מנין שנ' יראה זרע וג' ושנה
 מנין שנ' ישנתי אז ינוח וג' חלום מנין שנ' ותחלימ{ג}י
 ויוהחיני וג' ששה דברים מחזירים את החולה
 לחולי ואילו הן בשר שור בשר צלי בשר צפרים
 וביצה צלויה תגחלת גבינה חלב המרחץ ויש אומ'
 15 אף ישיבת החמה ששה שמות נקראו לנחש שרף
 חנין צפעוני אפעה ועכשיו ששה שמות נקראו א'
 אריה כפיר לביא ליש שחל ושחץ ששה שמות
 נקרא עגן ערפל איד נשיא נטוח ידיים ועכיבב
 ששה שמות נקרא שלמה ידידיה אגור וקוהלת
 20 בן יתא ומואל חמשה דברים נאמרו בשור הראה
 שור בחלומו פאל כאילו רוכבו עולה לגדולה רוכל
 עליו ימות אוכל מבשרו יעשיר נגחו יהו ליה בנים
 בנים שמנחיגין בתורה בעטו דרך רחוקה נזדמן
 [??]

(b) CUL T-S NS 162.12^v left side

[...] שנת טובה חלש ירשו שנת רעב חמשה דברים
 [ג] אמרו בסוס אוהב זנות מלחמה אוהב גסה ומואס
 ישינה אוכל הרבה ומוציא קימע ויש אומר אף להרוג
 אדוניו במלחמה חמשה נהרגים בשבת בבית שלמקדש
 5 וצירעה שלניגוה ועקרב שלחורב ונחש שלארץ
 ישראל וכלב שוטה בכל מקום חמשה דברים
 נאמרים בכלב שוטה בפיו פותח נוטף ואזנים
 ככישות זנבו בין ירכיו ומהלכין לצדדין ויש אומ'
 נובח ואין נשמע קולו חמשה שמות נקרא הר
 10 סיני הר חורב הר המלך הר האלהים או בעז גואים
 נבראו בעולם כולן נטלו מלכות עדילה וקביעין
 ככסא הכבוד אדיה נשרו שור ואדם בראש כל
 הבריות שנ' ודמות פניהם פני אדם וג' ארבעה א'
 אויבים אדם נחש וגמל עכשוב וחובב ארבעה
 15 חשובים כמת עני וסומא ומצורע ושאיין לו בנים
 עני מנין דכ' כי ימיתו כל וג' וכי מיתים היו והלוא

קימים היו מננהו דתן ואבירם אלא מתוך [...] מגיעי
 כיור וירדו מנכסיו הן ויישבו בשער מצרים ומכחש'
 ומכחשים פרוטה ופרוטה מן בני אדם לפי מת
 20 נחשבו כמת[י]ם [...] מנין דכ' במחשכים וג'
 מצורע מנין דכ' אל נא ת[...]י כמת ומי שאין לו בני[ם]

(c) CUL T-S NS 162.12^r left side

הבה לי בני וג' ארבעה נפרעין בעולם הזה
 ובעולם הבא עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכת
 דמים ולשון הרע כנגד כולם שלשה דברים {מכריז}
 הקבה' בעצמו רעב ושובע ופרנס רעב מנין
 5 שנ' כי יקרא יי לרעב וג' שובע מנין דכ' וקראתי
 אל הדגן וג' פרנס מנין דב' ויאמר יי כאס וג'
 שלשה דברים אדם {ניכר} בכוסו עסיסו וכעסו ויש
 אומ' אף בשח בשחקו בשלשה דברים עינם
 עינים שלאדם כיהות הראה קשת והכהנים
 10 בנשיאת בפעם בפני המת ויש אומ' אף
 לראותם בשעת הדין שלשה עזין הן ישראל
 באומרים תרנגול בעופות וכלב בחיות שלשה
 גבורים בנשיאת יצרם יוסף ובעז ופלטי
 בן ליש אשר מגלים גדול שכולם אמר
 15 שלמה בר נחמן שקר החן והבל היופי אשה
 ירא[ה] יי היא תתהלל שקר החן זה יוסף והבל
 [?] יופי [ז]ה בועז אשה יראת יי היא תתהלל זה
 פלטי בן ליש שלשה קולו[?] [...] בין על
 בני אדם קול תורה קולו גשמ[?] [...] כסף
 20 שלשה קולות ק[?] [...] על בני אדם קול ר[מעי]ם
 וקול עכברין וקול ד[?] ח[?] מורים ש[לוש]ת

(d) CUL T-S NS 162.12^r right side

[ד]בר הם נקרא נאמר' שנ' ומצאת את לבבו נאמן וג'
 [תו]רה נקרא הנאמנה שנ' תורת' ג' עדות יי נאמנה וג'
 מצות נקראות נאמנות שנ' נאמנים כל פקודיו וג'
 משה נקרא נאמן בכל ביתי נאמן וג' שמואל נקרא נאמן
 5 שנ' כי נאמן שמואל לנביא ליי אוריה וזכריה נקראו נא'
 נאמנים שנ' ואעידה לי עדים נאמנים וג' ויש אומר אף
 אילאים נקראו נאמנים שבעה שמות נקר[אים] מד[בר] סני
 מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר [????] במדבר
 [??] עשרה בני אדם נתנו עיניהם במי שאין ראוי להם
 10 ומה שבקשו לא נתן להם ומה שבידם נטלוהו מהן ואילו

הן קין וקרח ובלעם ודאג ואחיתופל וגיחזי ואבשלום
 ואדוניהו ועוזיהו והמן **שלשה עשר** בני אדם יצאו
 ממניי אמם כשהן מוליך אדם שת ונוח ויעקב ויוסף
 ומשה ובלעם ושמואל ואיוב ודויד וירמיהו וזרובבל
 15 אדם מנין שנ' ויברא אלהים את האדם וג' שת מנין שנ'
 ייולד בדמותו וג' נוח מנין שנ' איש צדיק וג' שם מנין שנ'
 אלה תולדות יעקב וג' מה תלמוד לומר יעקב יוסף
 אלא כשם [שיצא] יעקב מהול כך יצא יוסף מהול משה
 מנין שנ' ותרא אותו וג' ובלעם מנין שנ' ונאום הגבר
 20 אל תקרא שתום אלא שתום העין איוב מנין והיה הא'
 האיש תם וי[שר] וג' שמואל מנין שנ' והנער שמואל הולך
 וטוב וג' דויד מנין שנ' מכתם כדויד וג' וירמיהו מה ש[ג']
 בטרם אצכל וג' זרובבל מה שנ' בעית ההיא וא[קחך]

12 CUL T-S AS 91.397 / CUL T-S AS 91.395 / CUL T-S AS 91.396 / CUL T-S
 NS 104.29 / CUL T-S NS 329.459 / CUL Mos. VI 197.1 / (JTS ENA 3718.4)

(a) CUL T-S AS 91.397^v / CUL T-S AS 91.395^r / CUL T-S AS 91.396^r

[ה]רואה דבר ערוה

[מ]עיד בו יחיד **שלשה**

[אפי]ל[ו]עו[שין] תשובה

הבא על

[בק]לון חבירו

5

אמ'

[אף] והמ[ל]בין את פ[ני] ח[בירו] ברבים

אפיל[ו] בדברי תורה ר' יוחנן אומ'

שלש עבירות הכותבת על [ידי]

ירמיהו ו[?]תוב על כל

10

פ[.....]ל

(b) CUL T-S AS 91.397^r / CUL T-S AS 91.395^v / CUL T-S AS 91.396^v

ביסורין ולא במיתה ו

הדין והבא על אשת אי[ש]

הרע בהטוי דין

וכתיב ב[בתריה]

והבא על[ל]

5

מיזונן[ים מ]כשין ה[.....]מ[?]ל

לשונם שחוט לשונם יכתב בתריא

[הע]ל אלה שאלו תלמיד[י] ואת

משלשה עב[י]רות הללו
 [ק]שה אמ' ל[....]ם לשון

10

(c) CUL T-S NS 104.29^r

תשתה אלא ממי שידי רחוצות ל[??]
 ואל תחזיר את הכוס אלא למישנתנו
 לך מפני שרוח רעה מצפה ואימרת
 אימתי יעשה אדם אחת מהן ואבוא
 5 אליו שלשה אין להם מחילה ואלו
 הן הסך שמן לחבירו מ^כי^יסך ריקן
 והמדבר אחת בפה ואחת בלב
 וגדול משניהם מגנב דעת הבריות
 שלשה אין להם מחילה ואלו הן
 10 גר שחזר לשאירו ומוכר תרומה
 לשום חולין והבועל אשתו כשהיא
 נדה שלשה דברים אין להם
 קבורה ואלו הן הנהנה מאידיהן

(d) CUL T-S NS 104.29^v

שלגוים והאוכל במקום אחד ומב[ר]ך
 ומברך במקום אחר והמתכבד
 בקלון חבירו שלשה שקולין זה
 כנגד זה וצריכין כב[ו]ד ואלו הן י[ר]את
 5 [ח]טא ועושר וחכמה שלשה דברים
 מרחיבין דעתו שלאדם ואלו הן קל
 ערב ונקיות וריח בשמים [ש]ל[שה]
 קולות [קשין] על [ב]ני אדם ואלו הן קול
 קול עכ[ב]רו[ת] וקול רעמים וקול תינוק
 10 בלילה שלש דברים עתיד
 אליהו הנביא [א] נביא לישראל [ל] ואלו
 הן צנצנת [ה] מן וצלוחית שני שמן
 המשחה ומקל של אחרן שקדיה
 ופרחיה

(e) CUL T-S NS 329.459^v right side

ויים ארבעה שהק[בה] מעיד
 עליהן בעצמו בכל יום רוק שהו[א]
 דר בכרך ולא טעם טעם חטא
 ועל עני שמחזיר אבידה לבעלי[ה]
 5 ועל בעל הבית המעשר פירותיו

ועל הדין דין אמת ו[ד]ין [ל]אמתו
 ויש אומ' אף הבודל ממשפחה
 שקוראין עליה ערעור.
ארבעה צריכין שמור ואלו הן
 10 [חולה ח]יה חתן וכלה ויש אומ'
 [אף ת]למדי חכמים [ב]לילה
 [.....]לכה [.....]

(f) CUL T-S NS 329.459^v left side

[.....]וליה ואלו הן **ארבע** תקופות
 בשנה ובשביל ששחט ושפך
 הדם לארץ ל[שפ]ך נעשה התקופה
 אד[.....]לות דם [...]מן תקופות
 5 ה[שנ]ה וכול מי ששותה בהן יין
 נזק לבד מ[.....]
 לשתות מים בשעת התק[.....]
ארבעה מדות יפות לבני
 אדם ואלו הן תלמוד ת[.....]
 10 [ו]מלאכה ועצת זקינים ו
 נמוכה. **ארבעה** מ[.....]
 [.....] אדם [.....]

(g) CUL T-S NS 329.459^r right side

גבהה **ארבעה** קשים זה מזה ו[א]לו
 הן מכת הלב קשה ממכת הגוף
 מלאך המות קשה ממכת הלב
 אשה רעה קשה משניה[ס ח]סרון
 5 כיס קשה משלשתן ר' יוסי אומ'
 [הוי זה]יר [באר]בע[ה דב]רים ואין את
 ב[א] לדי חלי חלי מיעם הוי מקפא
 את האכילה במים והוי רגיל
 לטבול את אצבעך במלח בין
 10 [.....]מות החמה בין בימות
 [.....]ואל תעכס במהרה
 [.....]ל[ת]כה מש[וד ידך]

(h) CUL T-S NS 329.459^r left side

[ו]ארי מה ארי דורס ואוכל ואין לו [ב']
 בושת פנים אף עם הארץ מכה
 ובושל ואין לו בושת פנים ר' אליעזר

אומר עם הארץ מותר לנחרו ביום
 5 הכפורים ש[ח]ל להיות בשבת אמ'
 ליה ולימא מר לשחטו אמ' להו זה
 טעון ברכה וזה אינו טעון ברכה
 ר' שמעון בן יוחאי אומ' עם הארץ
 אפילו חסיד אפילו ישר אפילו
 10 נאמן ארור הוא לאלהי ישראל [ל]
ארבעה תכיפות תב
 שחיטה תכף [ג]ואלה ת
 ל[....]יצת יד

(i) CUL Mos. vi 197.1^f

אומ' נמסרין למלכות מפני משה
 שטרי פירועין ומפני מלוה ברבית
 ומפני שפוסקין צדקה ברבים וא[י]גן
 נותנין ומפני שספק בידם למחות
 5 ואינן ממחין **ארבעה** כתות
 נחלקו ישראל על הים אחת אמרה
 נמות כנגדן ואחת נמה נפול לים
 ואחת נמה לחזיר למצרים ואחת
 נמה נעשה מלחמה זו שאמרו
 10 נמות כנגדן משה מפייס
 אותם ברוח הקדש ואו' להם התיצבו
 וראו וזה שאמרו נחזור למצרים
 משה אמ' להם ברוח הקדש כי

(k) CUL Mos. vi 197.1^v

כאשר ראיתם את מצרים היום
 לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם
 וזה שאמרו נעשה עמם מלחמה
 מפייס משה אותם ברוח הקודש
 5 ואמ' להם ייי ילחם לכם ואתם
 תחרישון **שלושה** דברים ושלשת
 אבות הן אברהם יצחק ויעקב אבי'
 ואבישי בן צר'ה ואליעזר מנין ואבוא
 היום אל העין יעקב מנין ויצא >>
 10 יעקב מבאר שבע אבישי מנין
 גמרא **שלושה** דברים מבוקש
 עליהן רחמים מלפני הקבה' ואלו
 הן חלום טוב ושנה טוב ומלך טוב

(l) JTS ENA 3718.4^f

חכמים שהוא א[????????????????]
 שומע מדרש ה[????????????????]
 וכשם שהמשמרת מש[????????] א
 הרע ומוציאה אד
 5 כיצד תלמיד תלמיד דבר
 פיתח יושב לפני חכמים
 מדרש הלכות המדות וי
 במ[????] זה שמש לן ול
 ראשון ומשמש אל
 10 אומ' ואין לו נפוכה וקוש
 כיצד לאחת שנתנו לח[ם]
 ל[?] ל[?] אות [?] נת[?] לח[ם]
 גנית [?] נטלה את כ[לי חרס]

(m) JTS ENA 3718.4^v

[.....] חרס זו[ר]קה את הפת נטלה.
 [.....] [גמ]צ[א] לא עלתה בידו אלא
 [.....] ש ולע[ני]ן זה תלמידין הללו תדי
 [.....] אומ' ארבעה דברים אלו הן
 5 [.....] ודג טמא דג מן הירדן ודג
 [.....] הגדול דג טהור נ[?] ד תלמיד
 [.....] סקח שהוא יוש[ב] לפני חכמים
 [.....] מדרש הלכות והגדות ומשיב
 [.....] אחד דג טמא כיצד תלמיד
 10 [.....] הוא יושב לפני חכמים ושומע[?]
 [.....] [ח]כמים הלכות והגדות ואינו
 [.....] דג מן הירדן כיצד לבן עכום
 [.....] ישב לפני חכמים ושומע
 [.....] [??]

13 CUL T-S AS 94.170 / CUL T-S AS 128.62

(a) CUL T-S AS 128.62^r / CUL T-S AS 94.170^v

שכר אשתו [ו]הנושא אשה
 לשום כתובה [א]רבע נשים
 יפות היו בעולם רחב יעל מיכל
 אביגיל רב רח[ב] בשמה זינתה
 5 יעל בקולה מיכל בראייה אביגיל

בזכריה ארב[עה] גבורים יצאו
 מן ערפה שכר [א]רבע פסיעות ש'
 שפסע אחר חמותה גלת
 ומ[.....] ואיש מדון
 10 וכולן נפלו בי[ד] דוד וביד עבדיו
 שנ' את [א]ר[בע]ת אלה יולדו
 להרפה לגת [יפ]לו ביד דוד

(b) CUL T-S AS 94.170^r / CUL T-S AS 128.62^v

ארבעה דברים עשה יחזקיה
 המלך והסכימ[ו] דעתו למקום
 עיבר ניסן וניסן כיתת נחש ה'
 הנחשת ושבר [א]ת המזבחות
 5 המזבחות וסתם מימי גיחון
 העליון אר[בע] דב' עשה מש[ה]
 הצדיק ודן קל וחומר בעצמו
 והסכימה דעתו לדעת המקום
 הוסיף יום אחד לפני הר סיני
 10 והפרישן מן ה[...]. ה [??] א [?]
 הלוחות ופרש [מ]אהל מועד
 ארבעה [.....] היו בדור
 [?????] שם [??] ואשור ואביהם
 [?????] וע וטמנו עצמן

14 CUL Or. 1080.1.49

(a) CUL Or. 1080.1.49, f. 1^v

ידאג מן הפורענות. [ש]לשה כתובים קטנים הרואה
 שיר השירים בחלום יצפה ל[??] ידות קהלת יצפ[????]
 לחכמה קינות ידאג מן הפ[ור]ענות. שלשה חכ[מי]ם
 הן הרואה ר' עקיבא בחלום יצפה לחסידות ר' א[ל]עזר
 5 בן עזריא יצפה לחכמה. ר' ישמעל בן אלישע ידאג מן
 הפורענות. שלשה תלמידי חכמין הרואה בן עזריא [??]ם
 יצפה לענוה. בן זומא יצפה לחסידות. אחר ידאג מן
 הפורענות. שלשה אבות הטעימן הקבה' בעולם הזה
 מעין העולם הבא ואלו הן אברהם יצחק ויעקב. שלשה
 10 לא שלט בהן יצר הרע ואלו הן אברהם יצחק ויעקב.
 שלשה מפתחות לא נמסרו לשליח ואלו הן מפתח שגשמים
 מפתח של תחית המתים מפתח של חיה מפתח שלגשמי'

דכת' יפתח ייי לך את אוצרו הטוב וגו' מפתח שלת[??] המת
 דכת' וידעתם כי אני ייי בפתחי את קברותיכם וגו' מפתח
 15 שני' היה דכת' ויזכר אלהים את רחלו יפתח את רחמה.
 שלש כתות עומדין בדין לפני הקבה' לעתיד לבא צדיקים
 גמורים ובינוניים ורשעים גמורים. כת צדיקים ורחמים
 נכתבים לאלתר לחיים כת רשעים גמורים נכתבים לאלתר
 לבהנם. כת של בינוניים אומ' לו הקבה' לאברהם אבינו
 20 [??] ען חטאו אומ' לפניו רבונו של עולם בניהם בניך הם

(b) CUL Or. 1080.1.49, f. 1^r

אומ' לו הקבה' ליעקב בניך ה[...]. או אומ' לפניו רבונו של
 עולם בני הם בניך הם דכת' בני בכורי ישראל אומ' לו
 בקבה' ליצחק בניך ה[ס.....]. אומ' לפניו רבונו של עולם
 במ[ה] חטאו אומ' לו בעבודה זרה וגילוי עריות ושפיח[ת]
 5 דמים אומ' יצחק לפני הקבה' רבונו של עולם כמר[????]
 שלאדם שבעים שנה ואם בגבורות שמנים שנה [????]
 מהן שלשים וחמשה יום ולילה כמה נשתייר שלשים
 וחמש[ה]??? צא מהן עשרים שנה שלא יענש אדם עליהן
 שער אך לא בא לכלל עונש נשאר חמש עשרה שנה הוצא
 10 מהן שבע שנים ומחצה של תפלה ושל מצוה ושל אכילה
 ושל יסורין נשאר שבע שנים ומחצה הוצא מהן שלש
 שנים ומחצה של ערבי שבתות ושל ערבי ימים טובים
 נשאר ארבעה שנים הוצא מהם שתי שנים בזכות
 שהקדבתי את עצמי על גבי המזבח ושתי שנים יהיו עליך
 15 שאתה קראתה בני בכורי מיד פותחין כל ישראל פיהם
 ואומר' כנגד יצחק כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו'
 מה הוא אתה ייי אבינו לא יהיה להם לישראל לומר אלא
 אתה יצחק אבינו אלא כיון שרואה יצחק את ישראל
 שהן מראין כנגדו אומ' להם בני הראו כנגד הקבה'
 20 ואמרו אתה ייי אבינו גואלנו מעולם שמך שלשה
 פעמים עתיד גוג ומגוג ואנפיו עולה על ישראל פעם

(c) CUL Or. 1080.1.49, f. 2^r

ראשונ[ה] עולה על ירושלם וחומה שלאש מוקפת לה
 שנא' אני אהיה לה נאם ייי חומת אש וגו' וכן פעם שניה
 ובשלישית עלה ולוכד את ירושלם ומיד נופל ומכן [ש]ל[ש]ת
 [פ]עמים עלה שני' ואספתי את כל הגוים אל ירושלם וגו' וכן
 5 [.....] ר[ה] [?] אומ' כל גוים סבבוני וגו' סבוני גם סבבוני וגו'
 [.....] בוני כדבורים וגו' שלשה חלאים חלה חזקיהו מלך
 [יהו]דה חולי ראשון עלשום שקצץ דלתות ההיכל שני' בינה

ה[??]א חלה חזקיהו וגו' חולי השני עלשום שסתם מימי
 גיחון העליון חולי שלישי עלשום שלא אמ' שירה על
 10 מפלתו שלסנחריב שנ' לא כגמול עליו השיב יחזקיהו
 כי גבה [??] וגו' ר' יוסי בר' יהודה אומ' שלשה פרנסים
 טובים ע[??]ו להם לישראל ושלש מתנות טובות נתן
 להם על ידיהם באד ועמוד ענן והמן בזכות משה נתן
 להם הקבה' עמוד^{המן}הענן ובזכות אהרן נתן להם הקבה'
 15 את המן עמוד הענן ובזכות מרים נתן להם הקבה' את הבאר מתה
 מרים בטלה הבאר להודיע להם לישראל שבזכותה
 נתנה להם חזר משה ואהרן ובקשו רחמין וחזרה הבאר
 בזכות שניהם מת אהרן בטל עמוד הענן חזר משה
 וביקש עליו רחמים וחזרו ענני כבוד למקומן מת
 20 משה בטלו שלשתן שנ' ואכחיד את שלשת הרועים
 בירח אחד וכי בירח אחת מתו והלא מרים מתה

(d) CUL Or. 1080.1.49, f. 2^v

בעשרה בניסן דכת' ויבאו בני ישראל בלה עוד [????]
 ואהרן מת באחד באב דכת' ויעלאה [??] הכהן וגו[??]
 משה מת בשבעה באדר ביום שנולד [??] ללמדך
 ששלשת מתנות הללו חזרו להם לישראל [????????]
 5 משה וביום שמת בטלו שלשה דברים [????]
 חכמים הנושא אש[ה] לשום [ש]מים והנושא א[שה] לש[ום]
 יופי והנושא אשה [ל]שום ממון עליו הכתוב אומ' [????]
 יאכלם חדש את ח[??]ים: חדש נכנס וחדש יוצא ממונם
 כלה והנושא אשה לשום יופי
 10 והנושא אשה לשום שמים ע[ליו] הקבה'
 להוציא ממנו בנים צדיק[????] ועל[????] הכתוב
 אומ' ברוך אתה בבואך וגו' שלש מידות בתלמיד
 חכמ' שואל הרי זה משוב שואל [????] משובח הימנו
 אין שואל ואין משיב אין ל[??]ה ממנו יראה ואין חכמה
 15 בזויה. חכמה ואין יראה [????].....]א[??] חכמה ואין יראה
 הרי זה רשע גמור. חכמה ויראה הרי זה צדיק גמור'
 לעולם ידבק אדם בשלש [??] דברים ויתרחק משלשה
 דברים ידבק אדם בשואל [??] שלום וב[חל]צה ובאהבת
 שלום ובהפרת נדרים ויתרחק משלשה דברים מן
 20 המיאונים ומן הפקדון ומן [ה]עת[?]ין ויש אומ' אף מן המחלקות
 שלשה דברים העושה און[ת]ם דמו בראש האוכל מאגודה
 שלירק משהיא אגודה וה[שון]תה שני כוסות והמקנת עצמו
 בחרס

15 CUL T-S C 2.39 / JTS ENA 3061.4

(a) CUL T-S C 2.39^v

באחרונה לבית המדרש והיוצא במנעלים המטול[.....]
 והיוצא בבגדים בלויים והשותה בחבורה שלעמ[.....]
 הארץ ויש אומ' אף הפוסע פסיעות גסות בקומה
 זקופה שאל ר' את ר' ישמעאל בר יוסי מהו לפסוע
 5 פסיעה גסה בשבת אמר לו וכי בחול מי התירה
 מפני שהוא קשה לעינים וממעטת את הכח
 ו' זונות ששנותיהן שונין רבקה וקהת לוי ועמוס
 יוסף ויהושע. שמואל שלמה משה והלל הזקן
 רבן יוחנן בן זכאי ור' עקיבה ו' דב' נאמרו בסוס
 10 אוהב את הזנות אוהב את מלחמה ורוחו גסה
 ומואס שינה אוכל הרבה ומוציא קימעה ויש
 אומ' אף מבקש להרוג את בעליו במלחמה ו'
 דב' עשה המלך חזקיהו על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו
 ואילו שהודו לו גנן ספר רפואות כתת נחש הנחשת
 15 שעשה העשה רבנן גירר עצמות אביו על מטה ושלחבלים
 והודו לו ואילו שלא הודו לו קיצץ דלתות ההיכל ושיגרם
 למלך אשור סתם את מימי גיחון ולא הודו לו עיבר
 ניסן בניסן ולא הודו לו ו' נדמון לאדם הראשון
 שמשון בכוחו שאול בצוארו א[ב] שלום בשער
 20 אסא ברגליו עזיהו במצחו צדקיהו בעיניו ויש
 אומ' אף זרובבל [???] ו' [.....] הם מות מחיים
 ימות אדם ואל יהרג מי[.....] ה ימות אדם
 ואל יגלה ממקומו ימות [.....] מותו בניו בחייו
 ימות ואל ישב בחשך ימו[.....] לבריות
 25 ויש אומ' ואל תבוא תקלה [.....] ואל [...] ל ביד אדם
 שנ' וביד אדם אל נפלה נא אפון[.....] ביד בניו וביד אשתו
 ו' דב' ואב מצוקה מכהה את העינים ואת מתשת
 הגוף ומכערת את הפנים ומתשת את החיל ומרבה
 את רגלים וממעטת את הזרע ויש אומ' אף מקלת
 30 את הזיעה ומתשת את כח רגלים ו' דב' העושה
 אות[???] בראשו הבא מן הדרך ונתיגע והקז

(b) CUL T-S C 2.39^r

[.....] ונכנס למרחץ ושתה ונש[ת] כר לישן עלגבי קרקע
 [.....] שמש מטתו דמו ברשאו אימתי בזמן שעשאן
 כסדרן ו' דב' צוה כנען את בניו אמ' להם אהבו זה
 את זה ושנאו את אדוניכם ואהבו את הזמה ואל

5 תתרחקו מן הגול ואל תדברו אימת ו' דב' נאמ'
 בפתילה של יום טוב ג' להקל וג' להחמיר ג' להקל
 שורין אותה בשמן ומבעבעין אותה ביד וחותרה
 באור לשני נירות כיצד מניחה בפי שתי נרות
 ומדליק באמצע והיא נחתכת מאילהא ושלשה
 10 להחמיר אין חותכין אותה כתחלה ביום טוב ואין
 חותכין אותה לשנים לא ביד ולא בסכין ואין מהבהבין
 אותה באור ו' שמות נקרא נחש נחש שלף תנין
 צפעוני אפעה עכשוב ו' שמות נקרא אריה
 אריה כפיר ליש שחל שחץ לביא ו' שמות נקרא
 15 שלמה שלמה ידידיה אגור קהלת בן יקה ומואל
 ו' שמות נקרא ענן ענן איד ערפל עב נשיאים
 חזיו ו' שמות נקרא מטר מטר גשם רביב
 טל שעיר שלג ו' נקרא ידידים הקבה' נקרא ידיד
 בעולמו שנ' אשירה נא לידידי אברהם נקרא ידיד
 20 שנ' מה לידידי בביתי ישראל נקראו ידידים שנ'
 נתתי את ידי [.....] בנימין נקרא ידיד שנ'
 לבנימין אמר [.....] ישכן לבטח את שלמה נקרא
 ידיד שנ' וי [.....] ד נתן הנביא ויקרא את שמו
 ידידיה ב [.....] תן גודל כשנ' יבוא ידיד בן ידיד
 25 ויבנה בית לידיד בחל [.....] שלידיד ויבואו ישראל שנקראו
 ידידים ויקריבו קיבן לפני הקבה' שנקרא ידיד בעולמו
 ברוך הוא ברוך שמו: סליק בבא דששה
 מתחיל בבא דחמשה חמשה דב' צוה מלאך
 המות את יהושע בן לוי אמר לו כשהדבר ואל עמד
 30 אל תהלך באמצע [?] דרך אלא לצדדין וכשהנשים

(c) JTS ENA 3061.4^r

אסורים באכילה במדא' בזמן שהעופות מלמעלה
 והדגים מלמטה אבל אם היו דגים מלמעלה ועופות
 מלמטה מותרין באכילה מצוי סלת שהניח תחת
 הבשר אסורין באכילה בשר שחוטתה ובשר טריפה
 5 שנמלחו זה עם זה אסורין באכילה במדא' בזמן שבשר
 שחוטתה מלמטה ובשר טריפה מלמעלה אבל בשר טריפה
 מלמטה ובשר שחוטתה מלמעלה מותר באכילה אמ' ר'
 אחא אין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו ומדיחו
 יפה יפה אמ' רב הונא מדיחו ומולחו ומדיחו בשר
 10 שחוטתה ובשר טריפה שנמלחו זה עם זה מהו שיהא הבשר
 מותר באכילה אמ' רבא אסור במדא' בזמן שיהא צירן
 נראה כדם אבל אם נראה כמים אדומים מותר ועוד אמ'

רבא גוי שהביא בשר טמא וישראל בשר טהור והניחו שניהם
בתנור אחד אסור באכילה מפני שמפעפע טמא ובולע
15 טהור דג טמא ודג טהור שנמלחו זה עם זה אסור באכילה
שכך שנו חכמים דג טמא [??????] דם דג טהור אסור באכילה
כיצד דג טמא מליח ודג טהור תפל אסור באכילה מאי טעמ'
מפני שפולט טמא מטהור בולע דג טהור מליח ודג טמא
תפל מותר באכילה דג הטהור. ה' מיני זהבים הן
20 זהב פרוים זהב מופז זהב סגור זהב אופיר זהב שחוט
ה' קרמים יש לה לבהמה קרום שלמוח קרום שעל הבצים
קרום שעל הטחול קרום שעל הכליות קרום שעל העוקץ
וכולן אסורין באכילה ה' דב' אמרו בפת אין מניחין
בשר חי על גבי הפת ואין סומכין קערה בפת א[י]ן מוזגין
25 את הכוס על גבי ה[.....]ין מנחין בפת ויש אומ' אין יושבין
על האכלין מפני ב[.....]ין ה' דב' שלח ר' יהודה בן בתירה
מנציבין אמר להם הזהירו בוורידין שבעוף ומנעו את בניכם
מן ההגיון והזהירו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו והזהירו

(d) JTS ENA 3061.4^v

בבני עניים ובני עמי הארץ שמהם תצא תורה לישראל
והושיבו את בניכם בין ברכי חכ[??]ן וכשאתם מתפללין
דעו לפני מי אתם מתפללין וכתבו מגלה ושלחו לבטל
ואמרו להם הזהירו בשמונה פרקים שבמגילות
5 והזהירו בערבוביה והזהירו בבני עמי הארץ שמהם
תצא תורה לישראל ה' דב' קשין להקזת דם הציר
ומוריים ודג מליח וגבינה וביצים ה' אין בהם
משום גילוי הציר והמוריים והחומץ והדבש
והשמן ה' דב' אין לו לאדם רשות לעשותן להלן בקומה
10 זקופה בוקנאה בגיאות בעזות בעלילה ה' ד' המבול
בא לעולם בגללן כת לצים כת מוסרין כת מספרי לשון
הרע והבא על אשה נדה והבא על אשה שלא כדרכה
ה' תלמידים היו לו לישו הנצרי מתאי נקי נצר
בוני תודה אתיוה למתאי אמרו לו מתאי ייהרג
15 אמ' להם כתיב ביה מתי אבוא ואראה פני אלהים אמרו
ליה כת' ביה מתי ימות ואבד שמו וקטלוה אתיוה
לנקי אמרו ליה נקי ייהרג אמ' להם כת' ביה זנקי וצדיק
אל תהרג אמרו ליה כת' ביה במסתרין ייהרג נקי
וקטלוה אתיוה לנצר אמרו ליה נצר ייהרג אמר
20 להם כת' ביה ונצר משרשיו יפרה אמרו ליה כתיב
ביה ואתה השלכת מקברך כנצר נתעב וקטלוה אתיוה
לבוני אמרו ליה בוני ייהרג אמר להם כתיב ביה

בני בכורי ישראל אמרו ליה כת' ביה הנה אנכי הרג
את בנג בכורך וקטלוה א[.....] לתודה אמרו ליה
25 תודה יהרג אמ' להם כת' ביה מזמור לתודה אמ' ליה
כת' ביה זובח תודה יכבדנני וקטלוה ה' דברים אמר
בן עזאי בשמך יקראוך ובמ[????] [ישיבוך ומשלך] ד'
יתנו לך א

16 CUL Mos. VI 152.2

(a) CUL Mos. VI 152.2^r

דלתי היכל נשמר למלכי אשור ולא הודו לו עיבר ניסן בניסן ולא
הודו לו. ששה הן מלאכי המות גבריאל הקצפיאל
משביר ומשחית אף וחימה גבריאל על המלכים ק[צ]פיאל
על הבחורים משביר על החיות משחית על הקטנים אף וחמה
5 על האדם ועל הבהמה. ששה דברים נאמרו בעמי הארץ
אין מקבלין מהן עדות ואין מוסרין להן עדות ואין מגלין להן
דברי סוד ואין מתלוין עימהן בדרך ואין מכריזין על אבידתן ו[...]
ואין עושין אותן אפוטרופוס ליתומים. ששה שימות יש לו [...]
לארי שחל שחץ וארי ליש כפיר וליא. ששה שימות יש
10 לו להר סיני הר חורב מדבר צין מדבר פארן מדבר קדמות [...]
קדש. חמשה דברים קשין להקזת דם ציר ומור[.....] ודג מ'
מלוח וחגבין והירק והביצים והשחלים. חמשה [....] מבול בא
בגללן כל ליצים כת חניפנין כת מ[.....] רי לשון הר[...]. הבא עלאשתו
נדה והבא עליה שלא כדרכה. חמשה [.....] הדעת
15 סובלתן דל גיאה זקן מנאף עשיר גנב ופרנס המית[...]. עלהציבור
והמגרש את אשתו שנים ושלש פעמים. חמש מידות
אין אדם רשאי להלך בהם קינאה ונקימה גיאות שוות ועלילה.
חמשה דברים העושה אותן דמו בראשו האוכל שום קלוף
ובצל קלוף וביצה קלופה והשותה משקין מזוגין שלץ עליהן הלילה
20 והלץ בבית הקברות והניכנס לבית פתאום ואפילו לביתו והמקוץ
דם ומשמש מיטתו. חמשה דברים העושה אותן מיתחייב ב'
בנעשה שני[ם] שהולכין ודקל ביניהם והישן בצל דקל יחידי וה'
והניפנה בין הדקל לכותל והמוצא מים ברשות הרבים וע'
ועובר עליהם והניפנה בין הדקל לכותל והשותה מים שואלין.
25 חמשה דברים נאמרו בשום משביע משחין מצהיל
פנים והורג שרץ שבתוך מיעים ומרבה את הזרע ויש אומ'
אף מכניס את האהבה ומוציא [....] ויה יפה לכובעת ומרשן כרישין רעות
לשינים ויפין לבני מיעים נוחול יפה לשיניים וקשה לבני מיעיים.
חמשה דברים נאמרו [.....] רואה שור בחלומו האוכל משרו
30 את בשר בעטו דרך רח[.....] כו איסורין באין על[....] נגחו

Perpendicular writing

/תשמ חשנתו [.....] כי בזמן שהוא [.....] /
 /שחרים וערבים יפות ובמנחה רעות ובצהרים אין כמותן ומנטלת ג' דב' מחשבה רעה וחולי /
 מעים ותחתוניות /
 /השחלים יפות לכל הגוף אפילו לתחתוניות א' [ף אומ'] יפה לכל חוץ מתחתניות. /

(b) CUL Mos. 152.2^v

הווין לו בנים מנגחין בהלכה רוכבו עולה לגדולה רכב עליו שור ימות
חמשה דברים נאמרו בסוס אוכל הרבה ומוציא קימעה
 אוהב זנות ואוהב מלחמה ורוחו גסה ומואס שינה ויש אומרין
 אף מתכוין להרוג את בעליו במלחמה. **חמשה** נהרגין
 5 בשבת ואילו הן זבוב שלמצרים וצרעה שלנינוה ועקרב שלחדיב
 ונחש שבארץ ישראל וכלב שוטה בכל מקום. **חמשה** דברים נאמרו
 בכלב שוטה פיו פתוח ורירו יורד ואזניו סרוחות וזנבו בין בירכיו.
 והולך לצידי דרכים ויש אומ' אף נובח ואין קולו נשמע.
חמשה דברים נאמרו בקרומית שלקנה אין שוחטין בה ואין מ'
 10 מוהלין בה ואין חותכין בה בשר ואין חוצצין בה את השינים ואין
 מקנחין בה. **חמשה** שיעורן טפח שופר שדרה ושליה
 דופן ס' [...] ה ואיזוב. **חמשה** דברים נאמרו בגחלת גחלת ש'
 שלהקדש [.....] עלון בה והשלהבת לא ניהנין בה ולא מועלים גחלת
 שלעבודה ז' [...] אסור ו[...] של [...] מותרת המודר הנאה מחבירו <
 15 אסור בג' [...] ומותר בשלהבתו המוצ'א גחלת לרשות הרבים חייב
 והשל [.....] ת פטור ומברכין על השלהבת ואין מברכין על הגחלת.
חמשה דברים נאמרו באש שלבשמים לבנה כחמה
 רבוצה כארי יש בה ממש ואין בה מעלה עשן ואוכלת לחים
 כיבישין. **חמשה** יש בכל אחד ואחד אחד מששים אש
 20 דבש ושבת שינה וחלום אש אחד מששים בגיהנם דבש אחד
 מששים במן שבת אחד מששים בעולם דבש שינה אחד
 מששים במיתה חלום אחד מששים בנבואה. **חמשה**
 יש בכל אחד ואחד יתיר מבישעור מצרים ארבע מאות פרסה
 על ארבע מאות פרסה מצרים אחד מששים בכוש כוש מ'
 25 מהלך שבע שנים כוש אחד מששים בעולם עולם אחד מששים
 בגן גן אחד מששים בעדן עדן אחד מששים בגיהנם גיהנם
 אחד מששים שיעור נימצא כל העולם כולו כסוי קדירה לגיהנם.
חמשה דברים היה ה [.....] ית האחרון מחוסר מן הראשון
 אש וכרובים ארון ורוח ה [.....] ש ואורים ותומים כין הוא אומר
 30 ואר' [?] ה בו ואכבדה אמר יי [.....] מר ואכבדה אלא ואכבד.
חמשה שהקב'ה [.....] ליהן שבראן על מלכות

Perpendicular writing

ויש אומ' הרואה שור שמן דשן בח[??]מו [??]נ[?] טובה שור חל'ש שנת רעב

17 CUL T-S 8 C 1 / CUL T-S NS 252.7

(a) CUL T-S 8 C 1, f. 1^r

ד'
מפיגה. יין קשה שינה מבטלתו.
שינה קשה מיתה קשה הימנה מיתה
קשה אשה רעה קשה הימנה שנ'
ומוצא אני מר ממות. וג' ומלאך
5 המות קשה מכולם. וצדקה גדולה
מכולם שנ' תציל ממות.
עשרה כממזרים ואינן ממזרים
ואלו הן נדה בני נ[??] בני שנאה
בני שנואה בני אייה בני ישינה בני
10 שכרות בני גרושת הלב בני תמורה
בני בריכה ויש אומ' אף הבועל ארוסתו
בלא כתובה בבית חמיו. עשרה [.....]
ממעטין כוחו שלאדם. [.....]

(b) CUL T-S 8 C 1, f. 1^v

והישן על גבי קרקע והישן על מיטה
קצרה ומנעל דחוק והריגת נחש
וקפיצת נהר וכשות שלא בתירה
ופסיעה יתירה והקזת דם מלמטה
5 כפליים. ומשאו עול כביד ביותר.
עשרה דבר' נבראו בין השמשות
ואלו הן המן והבאר והקשת והכתב
והמכתב והלוחות ופתיחת פי הארץ
ופתיחת פי האתון ומקלו שלמשה
10 ר' נחמיה אומ' אף האור ופרדה
ר' יאשיה אומ' אף האיל והשמיר
[.....] רה אומ' אף הצבת הוא היה

(c) CUL T-S NS 252.7, f. 1^r left side

אומ' צבתא בצבתא מתעבדא
צבתא קדמיתא מה הות בידיה
הות אמרו לו הלא יכול לעשות לה

פטים ויתומה לתוכה הוי לא בריה
 5 הות אילא מעשה אדם הוות.
אחד עשר דבר רובן קשה ומעוטן
 יפה הדרך ודרך ארץ והזקת הדם.
 ושיבור ועושר ומלאכה והחומץ
 והיין והמלח והשאור והסרבנות.
 10 **אחד עשר** דבר מרבים את הזרע.
 השום והבצלים והחלגלוגות [.....]
 וגבינה והגרגיר ובשר שמן [.....]
 ומוריס ואתרוג. [.....]

(d) CUL T-S NS 252.7, f. 1^v right side

שנים עשר דבר נאמרו בארבה
 פיו סתום שאילו לא היה סתום אין
 כל בריה יכולה לעמוד לפניו ריקו
 ממת ומבאיש שנ' ויסר מעלי רק
 5 את המות הזה. שיניו שיני אריה
 שנ' כי גוי עלה על ארצי וג' כל קוצץ
 מחליף ומעלה הציבור ומוציא
 סריטות ויש אומ' אף כלבים מכירין
 אותו בשוק. **עשרים וארבע**
 10 מתנות כהונה נתנו לאהרן ולבניו
 בכלל בפרט וברית מלח כל העובר
 [.....] לו עבר על כלל ופרט.
 [.....] [אי] לו הן עשר במקדש

(e) CUL T-S 8 C 1, f. 2^r

ארבע בירושלם ועשר בגבולין את
 שבמקדש חטאת וחטאת העוף אשם
 ודאי ואשם תלוי וזבחי שלמי ציבור
 ולוג שמן שלמצורע מותר העומד
 5 ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי המנחות.
ארבע בירושלם הבכורה והבכורים
 והמורם מתודה ואיל נזיר ועורות
 קדשים. **עשר** בגבולין תרומה
 ותרומת מעשר וחלה וראשית הגז
 10 ומדנות ופדיון הבן ופדיון פטר חמור
 ושדה אחוזה ושדי חרמים וגזל הגר.
עשרים ושתים מידות ברא [.....]
 הקב"ה בעולמו וכולן בטלו [.....]

(f) CUL T-S 8 C 1, f. 2^v

ומי ביטלם אדם הראשון ביטל דעת
 ובינה קלסטר פנים וגן עדן. אנשי
 דור המבול ביטלו כוח וגבורה ולידה
 וגידול בנים. אנשי דור הפלגה בטלו
 5 הלשון. אנשי סדום ועמורה ביטלו
 נואי חטים ויופי. אנשי דור המדבר
 ביטלו המן והבאר ועמוד אש ועמוד
 ענן והביאו צואה לעולם שהיא קשה
 כנגד כל הפרענות שבעולם.
 10 אנשי ירושלם ביטלו ירושלם
 עיר הקדוש ומלכות בית דוד ועבדת
 [...]ת המקדש ועבודת כהונה ועבודה
 [...]שתיר מכולם אלא תורה וגמילות

(g) CUL T-S 8 C 1, f. 3^r

חסדים ואין העול' כולו קיים אלא על
 חסדו שלמקום שנ' יהי חסדך יי עלינו וג'
 סליק

18 MTA Kaufmann GEN AS 15

(a) MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 3

אותה באור **ששה** שימות נקרה
 נחש נחש שרף תנין צפעוני אפעה
 עכשוב **ששה** שימות נקרא אריה
 אריה כפיר שחל שחק לביא ליש.
 5 **ששה** שימות נקרא שלמה גזל רוח ידידיה
 אגור קהלת בן יקא ומואל: **ששה** שימות
 נקרא ענן ענן אד ערפל עב נשיא ופז
 ופא. **ששה** שימות נקרא מטר מטר טל
 גשם רביב שעיר שלג. **ששה** נקראו
 10 ידידים הקבה' נקרא ידיד בעולמו שנ'
 אשירה נא לידידי וג' אברהם נקרא ידיד
 שנ' מה לידידי בביתי עשותה המזמתה
 הרבים וג' ישראל נקראו ידידים שנ'
 נתתי את ידידות נפשי וג' בנימין נקרא
 15 ידיד שנ' בנימין ידיד יי ישבין לבטח

(b) MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 4

וג' שלמה נקרא שג' וישלח ביד נתן וג'
 בית המקדש נקרא ידיד שג' מי ידידות
 משכנותיך ייי וג' יבא ידיד בן ידיד ויבנה
 בית ידיד בחלקו שלידיד ויביאו ידידים ויקריבו
 5 קרבן בידיד לפני הקבה' שנקרא ידיד בעולמו
 ברוך הוא וברוך שם כבודו לעולם
 אתחיל בבבא דחמשה
 חמשה דברים צוה מלאך המות את ר'
 יהושוע בן לוי אמר לו כשהדבר בעיר
 10 אל תהלך באמצע הדרך אלא לצדדין וכשח
 נשים חוזרות מאחורי המת אל תעמוד
 בפניהם מפני שאני מרקד ובא לפניהם
 חרבי שלופה בידי וכשאתה נכנס אצל
 החולה אל תשב לא אצל מרגלותיו ולא
 15 אצל מראשותיו ולא על הכר [...] ולא על הכסת

(c) MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 1

בפת ואין מחגיז את השם על גבי הפת ואין מקנחין
 בעת ויש אומ' אף אין יושבין עלהאכלין מפני בזוי
 אכלין חמשה דב' שלח ר' יהודה בן בתרה
 מנציבין אמר להם הזהירו בורידין שבעון ומנעו
 5 את בניכם מן ההגיון והזהרו בזקן ששכח תלמודו
 מחמת אנסו והזהרו ב[.....] ים שמהם תורה יוצאה
 לישראל והושיבו את [.....] בין דרכי תלמידי חכמים
 וכשאתם מתפללים דעו לפני מישאתם עומדים לפניו
 כתבו מגלה ושלחו לבלל אמר[.....] הזהרו בשמונה
 10 פרקים שבאהלות והזהרו בע[.....] והזהרו בבני
 עמי מארץ שמהם תצא תורה חמשה דבר' קשין
 להזקת הדם ואלו הן הציר ובמורים ודג מליח והגבינה
 והבצים חמשה דברים אין בהן משום גלוי עריות
 ואלו הן הציר והחומץ והדבש והשמן והמוריים
 15 חמשה דב' אין לו לאדם רשות להלך בהם נקימה
 וקנאה וגיאות ועזות ועלילה חמשה דב' המבול
 בא בגלגן ואלו הן כת ליצינים כת המוסרין כת

(d) MTA Kaufmann GEN AS 15, f. 2

מספרי לשון הרע והבא על אשה נדה
 והבא עליה שלא כדרכה
 חמשה תלמידים היו לו לישו הנצרי ואלו הן

מתי נקי נצר בוני תודה אתיוה למתי אמ' להו
 5 מתי יהרגוה יהרג והא כת' מתי אבא ואראה
 פני אלהים אמ' להו אין מתי יהרג דכתיב מתי
 ימות ואבד שמו [?]ק[?] ל'וה אתיוה לנקי אמ' להו
 נקי יהרג והא כתיב ונקי צדיק ??? יהרוג
 נקי וג' אתיוה לנצר אמ' להו נצר יהרג והא כתיב כן
 10 ונצר משרשו יפרה אמ' ליה אין ?? נצר שר
 יהרג דכ' כנצר נתעב אתיוה ל'בוני אמ' להו
 בוני יהרג דכת' בני בכודי ישראל אמ' ליה אין בוני
 יהרג דכ' הנה אנכי הורג את בנך בכורך וג'
 אתיוה לתודה אמ' להו תודה יהרג והא כת'
 15 מזמור לתודה אמ' ליה אין תודה יהרג דכ'
 זובח תודה יכבדיני **המשה** דברים
 אמרו בין עזי בשמך יקראוך במקורך
 יושיבוך ימעלך יתנו לך ואין אדם נוגיע

19 NLR Yevr. II A 157/1

(a) NLR Yevr. II A 157/1, f. 11^r right side

פרק רבינו הקדוש
 זה מעשה תורה שנאמרו על ידי הקדוש
 משם רבינו הקדוש **ששה** דברים ציוה רבינו הגדול את בנו בשעה
 שהיה נפטר לבית עולמו אמר לו בני אל בשכן רע אל תשב
 5 על מיטה ארמית ואל תשב בעיר שראשה תלמיד חכמים ואל
 תעמוד לפני השור מפני שהסטן עומד ומרקד בן קרניו ואל תברח
 מפני המוכסין. מאבד את כולו ואל תצא לברך בערבי
 שבתות שכך שגן חכמים לא יצא אדם לא בלילי רביעית לא
 בערבי שבתות ולא במוצאי שבתות ולא במוצאי החג מפני א'
 10 אגרת בת מחלת שהיא יוצאה היא ושמונה עשר רבבות מלאכי
 חבלה משום ר' עקיבה אמרו כל אחד ואחד יש לו רשות לחבל
 ג' דברים צוה ר' עקיבה אתבן יוחי כשהיה חבוש בבית האסורים
 אמ' רבי למדני תורה אמ' לו איני מלמדך ואם אני מלמדך סוף אתה
 נמסר למלכות אמ' לו כשם שהעגל רוצה לינוק בן פרה רוצה להניק
 15 ומי בעת סכנה פתח ולמדו סופו אלו אם בקשתה ללמד בנך תורה
 למדהו בספר מוגה ואם בקשת להיחנק היתלה באילן ואל תבשל
 בקידרה שבישל בה חבירך ואל תיכנס בעיר פתאום ואל תיכנס
 לבית פתאום בתך בגדה שחרר עבדך ותנה לו. **ששה** דברים
 צוה ר' עקיבה את ר' יהושע בנו לו עשה שבתך חול ואל תיצטרך
 20 לבריות ואל תשב בגבהה שלעיר ותישנה ואל תגביה פתחך

יתר מפתחו שלחבירך ואל תעמוד על בני הכנסת בשעה שהצ' שהציבור בה ואל תמנע מנעל רגליך שמה תוצרך לבריות הוה משכים ואוכל בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה ר' שמעון אומ' אל תרבה בגנות הוי זהיר באשתך מחתנה הראשון 25 ו' דברים מאריכין ימיו שלאדם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואילו הן השכמת בית הכנסת ועיון תפילה

(b) NLR Yevr. II A 157/1, f. 11^r left side

וביקור חולים והכנסת אורחין והדן את חבירו לזכות שלא לפני והמקדש על היין בערבי שבתות. שאלו תלמידיו את ר' זכי אמרו לו במה הארכת ימים אמ' להן מימי לא עלה חבירי למטתי ולא התכבדתי בקלון חבירו. ולא כניתי שם לחבירי. ולא קדמני אדם 5 מימי לבית המדרש ולא הטלתי את המים בתוך ארבע אמות שלתפלה ולא ביטלתי בקידוש יין בערבי שבתות פעם אחת לא היה עלי כלום אימה זקינה היתה לי נטלה מפה שלראשה ונתנה ומשכנתיו וקידשתי בו את היום. אמרו כשמת ר' זכי הניח לבניו שנים עשר אלפים גרבות שליין. שש דמעות יורדות מן העין שלוש יפות ושלוש קשות 10 דמעת סם ודמעת השחוק יפות ודמעת הפירות יפה משתיהן דמעת העשן דמעת הבכיות קשות. דמעת בית הכסא קשה משתיהן. **חמשה** דברים סימן יפה לחולה ואילו הן עיטוש זיעה שינה קרי הילוך מעיים כדרך הארץ. וחלום. עיטוש מניין שנ' עטישותיו תהל אור. זיעה מניין שנ' בזיעת אפך תאכל לחם. שינה מניין ישנתו 15 אז ינוח לי. קרי מניין שנ' יראה זרע יאריך ימים. הילוך מעיים כדרך כל הארץ מניין שנ' מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו. חלום מניין שנ' ותחלימיני והחייני. אדוני עליהם יחינו לכל בהן חיי רוחי. **ששה** דברים מרפים את החולה ורפואתו רפואה. ואלו הן כרוב ותרדין וסיסן יבש חטים וקיבה והרת ויותרת הכבד ויש אומ' אף 20 דגים קטנים ולא עוד שדגים קטנים מפרין ומברין את הגוף ו' דבר' מחזירין את החולה מחליו וחליו חולי ואילו הן בשר שלשור בשר צלי ובשר צפורה וביצה צלוייה והחלב והמרחץ ויש אומ' אף התגלחות והשלחים והגרגיר. ו' דברים משכחין את התלמוד האוכל ממה שאכל הימנו עכבר והאוכל ממי שאכל הימנו חתול והאוכל פת שלא 25 בשלה כל צורכה. והאוכל מזומה לאסטרוץ. והשותה מים שבשנין {1} ר' הרחיצה. והרוחץ שתי רגליו זו על גבי זו. שאלו תלמידיו את ר' אליעזר

(c) NLR Yevr. II A 157/1, f. 12^r right side

בן יעקב אמרו לו מפני מה הכלב מכיר את קוניו וחתול אינו מכיר את קוניו. אמ' להן ומה אם האוכל ממי שאכל הימנו עכבר משכח תלמודו. האוכל עכבר עצמו על אחת כמה וכמה ו' אשות הן יש אוכלת ולא ושותה אש אוכלת אש יראה

5 יראה מפני אש נמצאים ל[?] דים יציאה ירידה בשלמה נפילה
 באליה במשה הוא אומ' ותצא אש מלפני יי ותאכל את העולה
 בשלמה הוא אומ' וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד יי
 על הבית ויכרעו אפיים ארצה וג'. באליה הוא אומ' ותפול אש
 יי ותאכל את העולה הרצפה וישתחוו והודיות ליי כי טוב כי לעולם חסדו מלמד טובה צפרונג שלראשונן
 מכריסן.

10 שלאחרונים. ועוד ראייה לדבר אליעזר יצא בשחר ונכנס
 במנחה וכן מצאינו ביעקב אבינו יעקב אבינו גלל את האבן
 ועלו את המים והשקו את הצאן ובמשה גם דלה דלה לנו
 נישק את הצאן ששה דברים משכחין את החכמה
 והעובר בין שתי נשים והאשה עוברת בין אנשים. והעומד בין
 15 שני גמלים. והעובר תחת אפסר שלגמל וכל שכן תחת גמל
 עצמו והמסתכל בפניו שלמת והקורא כתב על גבי הקבר.
 ג' דברים נא' בבני אדם ג' כבהמה וג' כמלאכי השרת.
 ג' כבהמה אוכלין ושותין. ופרין ורבין כבהמה ומוציאין ///
 טינופות כבהמה. וג' כמלאכי השרת מהלכין בקומה זקופה
 20 ומדברים בלשון הקודש. ויש בהן בינה. וג' ו' נאמר בשידין
 ו' נאמר בשידין. ג' כבני אדם. כבני אדם אוכלין
 ושותין ומולידין כבני אדם. כמלאכי השרת יש להם כנפים
 ומהלכין בסוף העולם ועד סופו ויודעין מה שהיה ומה שבשמ'
 שבשמים וארץ. ויש אומ' א" מהפכין את פניהן כמלאכי
 25 השרת ורואין ואינן נראין. ג' דברים נאמר בשכר ג'

(d) NLR Yevr. II A 157/1, f. 12^r, left side

לטובה. וג' לרעה. רע ללב. רע לראש. רע לגוף. וג' לטובה יפה
 לחיכים. ויפה לבני מעיים. ויפה לתחתונות. ו' דברים נאמר בין
 ג' לטובה. וג' לרעה. רע לחיכים. רע לבני מעים. רע לתחתונות.
 וג' לטובה. יפה ללב. ויפה לעינים. ויפה להילוך מעיים כדרך כל
 5 הארץ. ו' דברים נאמר בפתילה שלושה להקל וג' להחמיר. ג' ///
 להחמיר אין עושין אותו כבתחילה ביום טוב ואין מהבהבין
 אותו באור ואין חותכין אותה לשניים. וג' להקל שורין אותה
 בשמן ומעכבין אותה וחותרה אותה באור לשני נרות. ו' דברים
 נאמר בבצל שואב בדם ומקפא את אכילה ומשביע ביותר והורג
 10 שרץ שבתוך מעיים מצנן את הקרבין בקיץ ומוציא את ///
 המרה. ו' דברים עשה חזקיה על שלושה הודו לו. ועל ג' לא הודו
 לו. גנו ספר רפואות והודו לו כדת נחש הנחשת שעשה משה
 והודו לו ביטלתי עצמות אביו על גבו מיטה שלהבין והודו לו. ועל
 ג' לא הודו לו. סתם את מוצא מימי גיחון העליון ולא הודו לו.
 15 קיצץ דלתות היכל ולא הודו לו. עיבור ניסן בניסן ולא הודו לו. ו'
 הם מלאכי המות גבריאאל, קצפיאל, משביר ומשחית אף וחימה

גבריאֵל על המלכים. קצפֵיאל על הבחורים משביר על החיות
 ומשחית על הקטנים אף וחימה על האדם ועל הבהמה. ו'
 דברים נאמרו בעמי הארץ. אין מקבלין מהן עדות. ואין מוסרין
 20 עליהן עדות. ואין נלוין עימהן בדרך. ואין מגלין להן דברי סוד
 ואין מכריזין על אבידתו ואין עושין אותם אפטרופוס ליתומים.
 ה' שהן קשין להקזת דם. ואילו הן ציר ומוריים ודג מלוח
 והגבינה והירק והביצין. ה' שהמבול בא בגללן כת לצין. כת
 המסרין. וכת אומרי לשון הרע. והבא על אשה נדה. והבא עליה שלא
 25 כדרכה. ה' שאין הדעת סובלת. דל גאה. זקן. ונואף. עשיר גונב.
 ומפרנס המתגאה על הציבור בחינם. והמגרש את אשתו שנים
 ושלושה פעמים. ה' מדות אין אדם רשוי להתהלך בהן

(e) NLR Yevr. II A 157/1, f. 13^r right side

קנאה ונקמה גאות עזות ועלילה. ה' דברים העושה
 אותן דמו בראשו. האוכל שום קלוף. ביצה קליפה. והשותה
 משקין מגולין ומשקין מזוגין שלן עליהן הלילה. והלן בבית הקברות
 ויש אומרים הנכנס בבית פתאום ואפילו לביתו והמקין דם
 5 ומשמש מטתו. ה' דברים העושה אותם דמו בראשו. ש'
 שנים שהולכין ודקל ביניהם. והישן בצל הדקל דמו בראשו.
 יחידי הניפנה בן הדקל לכותל והמוציא מים ברשות הרבנים
 ועובר עליהן והשותה מים שאולין. ה' דברים נאמרו
 בסוס משביע משכין מצהיל פנים. והורג שרץ שבתוך מעין
 10 ומרבה את הזרע. ויש אומ' אף מכניס אהבה ומוציא תאוה.
 כרשין רעות לשניים ויפות לבני מעיין. טחול יפה לשניים לעינים
 ורע לבני מעין. ה' דברים ברואה. הראה שור בחלומו
 רוכב עליו ימות. והאוכל מבשרו יעשיר בעטו דרך רחוקה
 לפניו. נשכו ייסורין באין עליו. נגחו יהיו לו בנים שמנגחין עליו
 15 בהלכה. ה' דברים נאמרו בסוס אוכל הרבה ומוציא
 קימעה. אוהב זנות. ואוהב מלחמה. ורוחו גסה. ומואס בשינה
 ויש אומרים אף מתכחן ^{מתכחן} ולהרוג את בעליו במלהמה. ה'
 נהרגין בשבת ואילו הן זבוב שלמצרים. וצרעה שלנינוה
 ועקרב שלחורב. ונחש שבארץ ישראל וכלב ושוטה בכל
 20 מקום. ה' נאמ' בכלב שוטה פיו פתוח. רירו יורד
 אוזניו סרוחות. וזנבו בין יריכו. והולך לצדדין ויש אומ'
 אף נובח ואין קולו נשמע. ה' נאמרו קרמית לקנה
 ואין שוחטין בה ואין מחלין בה ואין חותכין בשר ואין חוצצין
 בה את השינים. ואין מקנחין בה. ה' שיערין טפח. שופר
 25 שורא דופן ושיליא סיבא. ה' דברים נאמ' בגלחת

(f) NLR Yevr. II A 157/1, f. 13^r left side

נא' בגחלת גחלת שלהקדש מועילין בה. והשלהבת לא נהנין
ולא מועילין. גחלת שלעבודה זרה אסורה. והשלחבת מותרת.
ומודר הנייה אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו המוציא גחלת
לרשות הרבים חייב. והשלהבת פטור. ומברכין על השלחבת
5 ואין מברכין על הגחלת. **חמש' דב' נא' באש שלשמים**
לבנה בהמה רבוצה כארי ויש בה ממש ואין בה מעלה עשן וא'
ואוכלת לחים ויבישים. **ה' יש בכל אחד ואחד מששים**
אש דבש שבת שינה וחלוס. אש אחד מששים בגהינם. דבש
אחד מששים במן. שבת אחד מששים בעולם הבא שינה אחד
10 **משישים במיתה. חלוס אחד משישים בנבואה. תשע פרות**
שעשו ישראל משה עשה א'. עזרה א'. שמעון הצדיק א'. ב' יוחנן
כהן גדול. ב' אליועני. א' חנמאל חנמאל המצרי א'. ישמעאל בן
פיאבי א'. הנה תשע שעשו. אילו הן **עשרה** הדוגי מלכות
ר' שמעון ור' ישמעאל ור' חוצפת ור' חננייה בן תדיו ור' ישאב.
15 ור' עקיבה. ור' יהודה בן בבא. ור' יהודה הנחתום ובן עזאי
ור' טרפון. **חמשה יש כל אחד ואחד מהם יותר מכשעור**
מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה מצרים
אחד משישים בכוש. כוש מהלך שבע שנים כוש א' מששים בעולם
עולם אחד משישים בגן גן אחד משישים בעדן עדן אחד מששים
20 בגהינם גהינם אין לה שיעור נמצא כל העולם כסוי שלגהינם. **ה'**
דברים היה הבית האחרון מחוסר מן הראשון אש וכרובים ארון ורוח
הקדש ואורים ותומים כן הוא אומר וארצה בו ואכבדה אמר יי אינו
אומר ואכבדה אלא ואכבד **חמשה** שהקבה' מתחדש עליהן שבראן
על מלכות כשדים ועל מלכות ישמעאלים ועל יצר הרע ועל עבודה זרה
25 ועל ישראל שגלו מניין שנ' ישליו אוהלים לשודדים וג' על יצר הרע
מניין שנ' אשר הרעות. על עבודה זרה מניין שנ' ועתה מה לי פה

(g) NLR Yevr. II A 157/1, f. 14^r right side

נאם יי. **ה'** דברים מעמידין את החכמה האוכל פת
שבישלה כל צרכה. והאוכל ביצה מגלגלת והשותה מים
שבשירי העיסה וטובל במלח ואוכל והרגיל בשמן זית. **ה'**
דברים צוה כנען את בניו א' להן אל תדברו אמת ואל
5 תתרחקו מן הגזל. והיו שטופין בזימה. ושנאו את אדוניכם
ביותר ואהבו זה את זה. **ה'** שנידמו לאדם הראשון
שמשון בכוחו שאול בצוארו אסא ברגליו. וצדקיה בעיניו
וכולץ לקו בהן. **ה'** שמות יש לשלמה. וידידיה ק'
קהלת. אגור. וימואל. **חמשה** שמות יש לו לארי שחל
10 וארי ליש כפיר ולביא. **חמשה** אימת חלש על גבור. א'
אימת יתוש על הפיל אימת סנונית. על נשר אימת סממית

על עקרב ואימת הנלגות אל ארי אימת כולבית. על לוייתן
ארבעה דברים ציוה ר' יהודה בן בתירא מנציבין
 והזהירו בחבורתו והזהירו בוורידין. הזהירו בזקן ששיכח
 15 תלמודו מחמת אונסו ומנעו את בניכם מגאון. והושיבו את
 בניכם בן ברכי חכמים. וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם
 עומדים. והזהירו בבני עניים שמהן תצא תורה. **לעולם** יאכל
 אדם וישתה פחות מי שיש לו וילבש ויכסה במה שיש לו ויכבד
 באשתו ובניו יותר מי שיש לו שהן תלואין בכפי והוא תולה
 20 במי שאמר והיה העולם. **לעולם** יהא אדם יודע אצל מי עמד
 אצל מי יושב אצל מי מיסב אצל מי משיח אצל מי חותם
 את השטר לבן את הסק ותלבן את הכסיל. ד' דב' אמ'
 חכמ' אם יתכבס השק ויתלבן תמצא דעת בכסילים. ואם
 יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכסילים. ואם יגוז גדי מ'
 25 מילת תדור כלה עם חמותה. ואם ימצא עורב כולו לבן
 תמצא כשירה בנשים. ד' תלמידים היו לו לאליה מיכה

(h) NLR Yevr. II A 157/1, f. 14^r left side

ויונה עובדיה ואלישע. **ארבעה** דברים מזכירים את העון הפרוש
 מדרך ארץ ותפילה. והיושב תחת פינה כנידה ותענית. ד'
 תכיפות הן תכיפת לסמיכה שחיטה תכיפת לגאולה תפילה. תכיפת
 לרחיצת ידיים ברכה. תכיפת לתלמיד חכמים ברכה נכנסת
 5 לו במעשרו. ד' סימנין הן סימן לעבירה נגעין והדרקון.
 סימן לשנאת חינם רקב סימן לנבלות פה אסכרה סימן לגסות הרוח
 עניות. ד' דברים קשים לכשפין הנכנס לבית הכסא ומקנח
 בחרס ואוכל ירק מאגודה כשהיא קשורה והעולה מן הנהר שהוא
 טובל ואינו שוטף את רגליו במים וההורג כינים על גבי כרעי המ'
 10 המיטה. ד' דברים ראשי רשי אדם להתחזק בהם תורה
 ומצוות. תפילה ודרך ארץ. תורה מניין שנ' חזק ואמץ חזק //
 בתורה. ואמץ במצוות. תפילה ודרך ארץ מנין תפלה למשה איש
 אלהים. ויש אומ' תפלה לעני כי יעטוף. דרך ארץ מנין שנ' חזק
 ונתחזקה בעד עמינו ובעד וג'. ד' דב' גניי לו לתלמיד חכמים
 15 המחשיך בכרך והיוצא לשוק כשהוא מבושם והנכנס באחרונה
 לבית המדרש והמסב במסיבה שעמי הארץ מסובין בה. **לעולם**
 אל אדם סעודתו ל' עם עמי הארץ מפני שעמי הארץ שונאין את
 תלמידי חכמין ומספרן עליהן לשון הרע. תלמיד חכמין דומה
 בפני עם הארץ כקיתון שלזהב סיפר עמו דומה כקיתון שלכסף
 20 נהנה הימנו דומה בפניו כקיתון שלחרס. **ארבעה** דברים
 הקב"ה מעיד עליהן הוא בעצמו על ריק הדר בכרך ולא טעם
 טעם חטא. מימיו על עני שמצא אבידה והחזירה לבעלה. ודין
 הדן לאמתו הימדיל ממשפחה שקוראין ערעור. ד' דברים

ארחות רעות לבני אדם בטילה. וסיחת ילדים. ועצת ילדים. ורוח
 25 גבוהה. ד' דברים ארחות יפות לבני אדם תורה ומלאכה
 עצת זקינים ורוח נמוכה. **ארבעה** דב' קשים זה מזה
 מכת לב הלב קשה בגוף. חולי מעין קשין ממכת הלב אשה

(i) NLR Yevr. II A 157/1, f. 15^r right side

רעה קשה משתיהן. וחסרון כים הגדול קשה מכולם. ר' יוסה אומ' הוי
בארבעה דברים שאין בא לידי מעים הוי רגיל בטיבול והוי
 מקפא את אכילתך במים ואל תעמד עצמך מבית הכסא ס'
 סעודה שהנאתך משוך ידך הימנה. **ארבעה** צריכין
 5 שימור חולה והיה חתן וכלה ויש אומ' אף אבל אבל תינוק //
 והמלך וכהן גדול ותלמיד חכמים צריכין שימור לעולם. **ארבעה**
 צריכין להודות יורדי הים והולכי מדברות ומי שיוצא מבית
 האסורים ומי שחולה וניתרפא יורדי הים מנין שנ' יורדי הים
 באוניות וג'. יודו ליי חסדו וג'. הולכי מדברות מנין שנ' תעו
 10 במדבר וג'. יודו ליי חסדו וג'. מי שיוצא מבית האסורים מנין
 שנ' יוציא מחושך וצלמות יודו ליי חסדו וג'. מי שחלה ונתרפא
 מנין שנ' ישלח דברו וירפא וג'. יודו ליי חסדו וג'. ר' אליעזר
 אומ' אין הודאות הללו אמורות אלא כנגד גלויות שלישראל תעו
 במדבר בישימון וג'. אילו זו גלויות שלישראל תעו במדבר
 15 בישימון וג'. אילו זו גלות עולם וחברותיה כל אוכל תתעב נפשם
 וג'. אילו יושבי ארץ שהן דומין לחולין יושבי חשד וצלמות אסירי עני
 וברזל אילו יושבים כרכים שהן דומין לאסורין יורדי הים
 באוניות וג'. אילו יושבין דומין שהן עושין מלאכה במים רבים
 ומפסידין ד' דברים מבטלין את הפירות בעולם הזה
 20 שכר לעולם הבא. הלוקח סוס לרכב עליו והמעמיד עבדים
 לפניו יותר מעשרה ומשתמש בהן כדרך המלכות ויש לו
 קורת רוח בהן ועשיר שהשעה משחקת לו והנוטל שררה מן
 הגוים לעשות מלאכה בזרוע. **ארבעה** נחשבין כמתים סומא
 ומצורע ומי שאין לו בנים ומי שיוירד מנכסיו סומא מניין
 25 שנ' במחשכים הושיבני כמיתי עולם. מצורע מניין שנ' אל נא
 תהי כמת וג'. מי שאין לו בנים מניין שנ' הבה לי בנים ואם אין
 מתה אנכי. מי שירד מנכסיו שנ' כי מתו כל האנשים וכו'
 מתים היו והלא

Bibliography

- Abdesselem, A.B. 'al-Ṭurṭūshī'. In *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*, edited by Perri Bearman. Leiden: Brill, 2012. https://doi-org.emedien.ub.uni-muenchen.de/10.1163/1573-3912_islam_SIM_7650.
- Abrams, Daniel. *Kabbalistic Manuscripts and Textual Theory: Methodologies of Textual Scholarship and Editorial Practice in the Study of Jewish Mysticism*. 2nd ed. Jerusalem: Magnes Press, 2013.
- Albeck, Chanoch. *Shishah sidrei Mishnah*. Vols 1–6. Jerusalem: Mosad Bialik, 1954.
- Alexander, Philip S. 'Review: Peter Schäfer (Ed.), in Collaboration with Margarete Schlüter and Hand Georg von Mutius, *Synopse zur Hekhalot-Literatur* (Texte und Studien zum Antiken Judentum 2) Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1981'. *Journal of Jewish Studies* 34, no. 1 (1983): 102–106.
- Al-Nakawa, Israel ibn. *Menorat ha-Ma'or*. Edited by Hyman G. Enelow. Jerusalem: Maqor, 1972.
- Altmann, Alexander. 'The Ladder of Ascension'. In *Von der Mittelalterlichen zur Modernen Aufklärung: Studien zur jüdischen Geistesgeschichte*, 30–59. Tübingen: Mohr, 1987.
- Andrews, Tara L. 'The Third Way: Philology and Critical Edition in the Digital Age'. Paper presented at the LECTIO Round Table 'Digital or Critical / Digital and Critical?', Leuven, 21 November 2011. https://www.academia.edu/2510270/The_Third_Way_Philology_and_Critical_Edition_in_the_Digital_Age.
- Avishur, Yitzhak. 'Darkhei he-ḥazerah be-misparei ha-shlemut (3, 7, 10) ba-Miqra u-ve-sifrut ha-shemit ha-qedumah'. *Be'er Sheva* 1 (1973): 1–55.
- Baker, Peter S. 'The Reader, the Editor, and the Electronic Critical Edition'. In *A Guide to Editing Middle English*, edited by Vincent P. McCarren and Douglas Moffat, 263–283. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.
- Bar-Asher, Moshe. 'The Different Traditions of Mishnaic Hebrew'. In *Working with No Data*, edited by David M. Golomb, 1–38. Winona Lake: Eisenbrauns, 1987.
- Bar-Asher, Moshe. *Mehqarim be-leshon ḥakhamim*. Vols 1–2. Jerusalem: Mosad Bialik, 2009.
- Bar-Asher, Moshe. *Studies in Classical Hebrew*. Berlin: De Gruyter, 2014.
- Barthes, Roland. 'The Death of the Author'. *Aspen* 5–6, no. 3 (1967): 142–148.
- Bauer, Thomas. 'Literarische Anthologien der Mamlukenzeit'. In *Die Mamluken: Studien zu ihrer Geschichte und Kultur; Zum Gedenken an Ulrich Haarmann (1942–1999)*, 71–122. Hamburg: EB Verlag, 2003.
- Becker, Hans-Jürgen. *Avot de-Rabbi Natan: Synoptische Edition beider Versionen*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006.
- Becker, Hans-Jürgen. *Die großen rabbinischen Sammelwerke Palästinas: Zur literar-*

- ischen Genese von Talmud Yerushalmi und Midrash Bereshit Rabba*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1999.
- Becker, Hans-Jürgen. 'Texts and History: The Dynamic Relationship between Talmud Yerushalmi and Genesis Rabbah'. In *The Synoptic Problem in Rabbinic Literature*, edited by Shaye J.D. Cohen, 145–158. Providence: Brown Judaic Studies, 2000.
- Becker, Hans-Jürgen, Christoph Berner, Wolfram Drews, and Ulrike Kämpf, eds. *Geniza-Fragmente zu Avot de-Rabbi Natan*. Texte und Studien zum antiken Judentum 103. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004.
- Bédier, Joseph. 'La tradition manuscrite du Lai de l'Ombre: Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes (premier article)'. *Romania* 54, no. 214 (1928): 161–196.
- Bédier, Joseph. 'La tradition manuscrite du Lai de l'Ombre: Réflexions sur l'art d'éditer les anciens textes (deuxième article)'. *Romania* 54, nos 215–216 (1928): 321–356.
- Beit-Arié, Malachi. 'Genizot: Depositories of Consumed Books as Disposing Procedure in Jewish Society'. In *La conservation des manuscrits et des archives au Moyen Age*, edited by Pascale Bourgain and Albert Derolez, 407–414. Scriptorium: Revue internationale des études relatives aux manuscrits. Brussels: Bibliothèque Royale Albert Ier, 1996.
- Beit-Arié, Malachi. 'Transmission of Texts by Scribes and Copyists: Unconscious and Critical Interferences'. *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 75, no. 3 (1993): 33–51.
- Bendavid, Aba. *Leshon miqra u-leshon hakhamim*. Mahadura metuqenet u-murḥevet. Vol. 1. Tel Aviv: Devir, 1967.
- Berkey, Jonathan P. 'Audience and Authority in Medieval Islam: The Case of Popular Preachers'. In *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200–1500*, edited by Katherine Ludwig Jansen and Miri Rubin, 105–122. Europa Sacra 4. Turnhout: Brepols, 2010.
- Berkey, Jonathan P. *Popular Preaching and Religious Authority in the Medieval Islamic Near East*. Seattle: University of Washington Press, 2001.
- Berkey, Jonathan P. *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo: A Social History of Islamic Education*. Princeton: Princeton University Press, 1992.
- Biesterfeldt, Hinrich. 'Enzyklopädie und Belles-Lettres im arabisch-islamischen Milieu'. In *Wissenssicherung, Wissensordnung und Wissensverarbeitung: Das europäische Modell der Enzyklopädien*, edited by Theo Stammen and Wolfgang Weber, 71–80. Colloquia Augustana 18. Berlin: Akademie Verlag, 2004.
- Birnbaum, Gabriel. *Leshon ha-Mishnah bi-Genizat Qahir: hegeh ve-tzurot*. Meqorot u-mehqarim. Sidrah ḥadashah 10. Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2008.
- Bischoff, Bernhard. *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Berlin: Schmidt, 1979.
- Blachère, Régis. *Histoire de la littérature arabe: Des origines à la fin du 15. siècle de J.-C.* Vol. 1. Paris: Adrien-Maisonneuve, 1952.

- Bloch, Alfred. 'Die altarabische Dichtung als Zeugnis für das Geistesleben der vorislamischen Araber'. *Anthropos* 37–40, nos 1–3 (1942–1942): 186–204.
- Bloch, Alfred. 'Kleine Beiträge zur Arabistik'. *Anthropos* 41–44, nos 4–6 (1946–1949): 723–736.
- Bloch, Alfred. 'Zur altarabischen Spruchdichtung'. In *Westöstliche Abhandlungen: Rudolf Tschudi zum 70. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern*, edited by Fritz Meier, 181–224. Wiesbaden: Harrassowitz, 1954.
- Bonebakker, S.A. 'Adab and the Concept of Belles-Lettres'. In *'Abbasid Belles-Lettres*, edited by Julia Ashtiany, 17–30. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Bos, Gerrit. *Medical Glossaries in the Hebrew Tradition with a Supplement on the Romance and Latin Terminology*. Boston: Brill, 2017.
- Boyle, Leonard E. 'The Fourth Lateran Council and Manuals of Popular Theology'. In *The Popular Literature of Medieval England*, edited by Thomas J. Heffernan, 30–60. Knoxville: University of Tennessee Press, 1985.
- Breuer, Yochanan. *Ha-Ivrit ba-Talmud ha-Bavli left kitvei ha-yad shel masekhet Pesahim*. Jerusalem: Hotza'at Magnes, 2002.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der arabischen Litteratur*. Vol. 2. Berlin: Felber, 1902.
- Brodsky, David. *A Bride without a Blessing: A Study in the Redaction and Content of Massekhet Kallah and Its Gemara*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2006.
- Brody, Robert. *The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture*. New Haven: Yale University Press, 1998.
- Brody, Robert. *Mishnah and Tosefta Studies*. Jerusalem: Magnes Press, 2014.
- Brody, Robert. 'Sifrut ha-ge'onim ve-ha-teqst ha-talmudi'. In *Mehqerei Talmud*, edited by David Rozenal and Yaaqov Zusman, 1:237–303. Jerusalem: Magnes Press, 1990.
- Brody, Robert. 'The Talmud in the Geonic Period'. In *Printing the Talmud: From Bomberg to Schottenstein*, edited by Sharon Liberman Mintz and Gabriel M. Goldstein, 29–35. New York: Yeshiva University Museum, 2005.
- Brown, Daniel W. 'Introduction'. In *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith*, edited by Daniel W. Brown, 1–11. Hoboken: Wiley, 2019.
- Buber, Salomon. *Aggadat Bereshit: midrash aggadah al sefer Bereshit meyuhas le-hatanna Aba Arikha (Rav)*. New York: Menorah, 1959.
- Burnard, Lou. *What Is the Text Encoding Initiative? How to Add Intelligent Markup to Digital Resources*. Marseilles: Open Edition Press, 2014.
- Busa, Anna. 'Contextualizing Popular Jewish Religious Didactic Manuals from the 10th to 12th Centuries: Their Structure, Function and Audience'. *Jewish Studies Quarterly* 4 (2020): 348–362.
- Busa, Anna. 'The Rotuli Corpus of the Medieval Midrash Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh'. *Fragment of the Month July 2017* (blog) Cambridge University Library, July 2017. <https://www.lib.cam.ac.uk/collections/departments/taylor-schechter-genizah-research-unit/fragment-month/fotm-2017/fragment-1>.

- Busa, Anna. 'The Rotulus Fragments of Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh in the Cairo Geniza'. *Henoah* 43, no. 1 (2021): 31–48.
- Cappolletto, Anna. 'Digital Scholarly Editing and Text Reconstruction: Theoretical Perspectives and Practical Approaches'. In *Digital Philology: New Thoughts on Old Questions*, edited by Adele Cipollina, 76–97. Padova: libreriauniversita.it, 2018.
- Carr, David M. *The Formation of the Hebrew Bible*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Carr, David M. *Writing on the Tablet of the Heart*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Carruthers, Mary J. *The Book of Memory: A Study of Memory in Medieval Culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Carruthers, Mary J., and Jan M. Ziolkowski, eds. *The Medieval Craft of Memory: An Anthology of Texts and Pictures*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2002.
- Cerquiglini, Bernard. *Éloge de la variante: Histoire critique de la philologie*. Paris: Édition du Seuil, 1989.
- Chartier, Roger. *Culture écrite et société: L'ordre des livres (XIVe–XVIIIe siècle)*. Paris: Albin Michel, 1996.
- Chartier, Roger. 'Intellectual History and the History of Mentalités: A Dual Re-Evaluation'. In *The Annales School: Critical Assessments*, edited by Stuart Clark, 2:457–487. London: Routledge, 1999.
- Connolly, Margaret. 'Practical Reading for Body and Soul in Some Later Medieval Manuscript Miscellanies'. *Journal of the Early Book Society for the Study of Manuscripts and Printing History* 10 (2007): 151–174.
- Connolly, Margaret. 'Preaching by Numbers: The Seven Gifts of the Holy Ghost in Late Middle English Sermons and Works of Religious Instruction'. In *Preaching the Word in Manuscript and Print in Late Medieval England*, edited by George J. Brooke, 83–100. Turnhout: Brepols, 2013.
- Conrad, Lawrence I. 'Seven and the Taşbi: On the Implications of Numerical Symbolism for the Study of Medieval Islamic History'. *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 31, no. 1 (1988): 42–73.
- Coxe, H.O. *Catalogue of the Manuscripts in the Oxford Colleges*. Vol. 2. Wakefield: EP Publishing, 1972.
- Curtius, Ernst R. *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. 11th ed. Tübingen: Francke Verlag, 1993.
- Dain, Alphonse. 'Introduction à la paléographie'. In *L'histoire et ses méthodes: Recherche, conservation et critique des témoignages*, edited by Charles Samaran, 11:528–531. Encyclopédie de la Pléiade. Paris: Gallimard, 1961.
- Dan, Yosef. 'Kitvei ha-yad shel sifrut ha-hekhalot ve-ha-merkavah'. *Tarbiz* (1984): 313–317.
- Darnton, Robert. 'What Is the History of Books?' *Daedalus* 111, no. 3 (1982): 65–83.
- Deleuze, Gilles, and Félix Guattari. *Mille plateaux*. Paris: Édition de Minuit, 1980.

- Déroche, François. *Islamic Codicology: An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script*. 2nd ed. Al-Furqān Publications. London: Al-Furqān Heritage Foundation, 2015.
- Deshe, Idan ha-Levi. *Sefer yalqut midrashim: otzar midrashei haz"al*. Vol. 1. Tzefat: Or Olam, 2003.
- Drory, Rina. *Models and Contacts: Arabic Literature and Its Impact on Medieval Jewish Culture*. Leiden: Brill, 2000.
- Edzard, D.O. 'Die altmesopotamischen lexikalischen Listen—Verkannte Kunstwerke?' In *Das geistige Erfassen der Welt im Alten Orient: Sprache, Religion, Kultur und Gesellschaft*, edited by Carsten Wilcke, 17–26. Wiesbaden: Harrassowitz, 2007.
- Eggert, Paul. 'Text as Algorithm and as Process'. In *Text and Genre in Reconstruction: Effects of Digitization on Ideas, Behaviours, Products and Institutions*, edited by Willard McCarty, 183–202. Cambridge: Open Book Publishers, 2010.
- Eggert, Paul. *The Work and the Reader in Literary Studies: Scholarly Editing and Book History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Eisenstein, Judah D. *Otzar midrashim: bet eqed le-matayim midrashim qetanim va-aggadot u-ma'asiyot*. New York: Reznick, Menschel & Co., 1915.
- Elbaum, Yaakov. 'Bein arikhah le-shikhtov: Le-ofiyah shel ha-sifrut ha-midrashit ham'e'uheret'. In *Proceedings of the Ninth World Congress of Jewish Studies*, C:57–62. Jerusalem: World Union of Jewish Studies, 1985.
- Epp, Eldon J. *Perspectives on New Testament Textual Criticism: Collected Essays, 1962–2004*. Leiden: Brill, 2005.
- Epstein, Yaakov N. *Diqduq Aramit Bavlit*. Jerusalem: Magnes Press, 1960.
- Epstein, Yaakov N. *Mavo le-nusah ha-Mishnah: nusah ha-Mishnah ve-gilgulav le-miyemei ha-amora'im ha-rishonim ve-ad defusei R. Yo.-T. Lipman Heler (Ba'al To. Y.T.)*. 2nd ed. Vol. 2. Jerusalem: Magnes Press, 1948.
- Epstein, Yaakov N. 'Perush Ras"ag le-Baba Batra'. *Mehqarim be-sifrut ha-Talmud u-vileshonot shemiyot*, edited by E.Z. Melamed, vol. 1:136–150. Jerusalem: Magnes Press, 1983.
- Epstein, Yaakov N. 'Ha-madd'a ha-talmudi ve-zorkhav'. In *Mehqarim be-Talmud u-vileshonot shemiyot*, edited by E.Z. Melamed, vol. 2,1:1–19. Jerusalem: Magnes Press, 2008.
- Even-Shoshan, Avraham. *Milon Even-Shoshan: be-shishah kerakhim be-hishtatfut hever anshei mad'a*. Mehudash u-me'udqan li-shenot ha-alpayim. Israel: ha-Milon hehadash, 2010.
- Fassberg, Steven. 'Ha-Ketiv "she-ha" le-kinui haziqah: kelum meshameshet ha-he em qeri'ah matz'ait le-/e/ be-tequfat ha-beit sheni?' *Mehqarim be-lashon*, edited by Moshe bar Asher, 7:109–118. Jerusalem: Magnes Press, 1996.
- Febvre, Lucien, and Henri-Jean Martin. *L'apparition du livre*. Paris: Albin Michel, 1958.
- Finkelstein, Louis. 'Prolegomena to an Edition of the Sifre on Deuteronomy'. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 3 (1931–1932): 3–42.

- Foucault, Michel. 'Qu'est-ce qu'un auteur?' *Bulletin de la Société française de philosophie* 63, no. 3 (1969): 73–104.
- Fraenkel, Yona. 'She'elot hermenoytiot be-ḥeqer sippur ha-aggadah'. *Tarbiz* 47 (1978): 139–172.
- Friedman, Shamma. 'Mivneh sifrutit be-sugyot ha-Bavli'. *Proceedings of the Sixth World Congress of Jewish Studies* 3 (1973): 389–402.
- Friedman, Shamma. 'Le-ilan ha-yuḥasin shel nusah Baba Metzī'a'. In *Mēḥqarim be-sifrut ha-talmudit, yom iyyun le-regel mele'at shemonim shanah le-Sha'ul Liberman*, edited by Shmuel Ram, 93–148. Jerusalem: Israeli Academy of Sciences, 1983.
- Friedman, Shamma. 'An Ancient Scroll Fragment (B. Hullin 101a–105a) and the Rediscovery of the Babylonian Branch of Tannaitic Hebrew'. *Jewish Quarterly Review* 86, 1–2 (1995): 9–50.
- Friedman, Shamma. 'Le-hithavot shinuei ha-girsa'ot be-Talmud ha-Bavli'. *Sidra* 7 (1991): 67–102.
- Friedman, Shamma. 'Pereq ha-Isha Rabbah be-Bavli: be-tzeruf mavo kelali al derekh ḥeqer ha-sugya'. In *Mēḥqarim u-meqorot: me'asef le-madda'ei ha-yahadut*, edited by Haim Z. Dimitrovsky, 278–441. New York: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah, 1978.
- Friedman, Shamma. *Sugyot be-ḥeqer ha-Talmud ha-Bavli: asupat meḥqarim be-inyenei mivneh, herkev ve-nusah*. New York: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah, 2010.
- Friedman, Shamma. *Talmud arukh: pereq ha-sokher et ha-umanin; Bavli Bava Metzī'a pereq shishi: mahadurah al derekh ha-meḥqar im perush ha-sugyot*. Jerusalem: Bet ha-midrash le-Rabbanim be-Ameriqah, 1990.
- Friedman, Shamma. 'Ha-Baraitot be-Talmud ha-Bavli ve-yahasan le-maḥbilotehen she-be-Tosefta'. In *Atarah le-Ḥayim: meḥqarim ba-sifrut ha-talmudit ve-ha-rabbanit li-khevod Professor Ḥayim Zalman Dimitrovsqi*, edited by Daniel Boyarin, Shamma Friedman, and Marc G. Hirshman, 163–201. Jerusalem: Magnes Press, 2000.
- Gabler, Hans Walter. *Text Genetics in Literary Modernism and Other Essays*. Cambridge: Open Book Publishers, 2018.
- Gafni, Isaiah. *Yehudei Bavel bi-tequfat ha-Talmud: ḥayei ha-ḥevrah ve-ha-ruah*. Jerusalem: Merqaz Zalman Shazar le-toldot Yisra'el, 1990.
- Gafni, Isaiah. 'Al derashot be-tzibbur be-Vavel ha-talmudit: ha-pirqa'. In *Kneset Ezra: sifrut ve-ḥayim be-vet ha-keneset; asupat ma'amarim mugeshet le-Ezra Flaisher*, edited by Shulamit Elizur, 121–129. Jerusalem: Yad Yitzḥaq Ben-Tzevi, 1994.
- Gerhard, Endreß. 'Formen und Gattungen der wissenschaftlichen Literatur'. In *Literaturwissenschaft*, edited by Helmut Gätje, 460–503. Grundriß der arabischen Philologie 2. Wiesbaden: Reichert, 1987.
- Gesenius, Wilhelm. *Wilhelm Gesenius' Hebräische Grammatik*. 28th ed. Leipzig: F.C. W. Vogel, 1909.

- Goering, Joseph W. 'The Summa "Qui bene presunt" and Its Author'. In *Literature and Religion in the Later Middle Ages: Philological Studies in Honor of Siegfried Wenzel*, edited by Richard G. Newhauser and John A. Alford, 143–159. Medieval & Renaissance Texts & Studies 118. Binghampton: Creative Media Partners, 1995.
- Goering, Joseph W. 'The Thirteenth-Century English Parish: Exploring the History of Jewish and Christian Communities'. In *Educating People of Faith*, edited by John van Engen, 208–222. Cambridge: William B. Eerdmans, 2004.
- Goering, Joseph W. *William de Montibus (c. 1140–1213): The Schools and the Literature of Pastoral Care*. Studies and Texts 108. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1992.
- Goldberg, Arnold. 'Entwurf einer formanalytischen Methode für die Exegese der rabbinischen Literatur'. *Frankfurter Judaistische Beiträge* 5 (1977): 1–41.
- Goldschmidt, Lazarus. *Oznayim la-Torah: qonqordantzayah le-Talmud Bavli lefi nos'im*. Copenhagen: E. Munksgaard, 1959.
- Goldziher, Ignác. *Muhammedanische Studien*. Vol. 2. Halle: Niemeyer, 1890.
- Gorea, Maria. 'Volumen, rotulus, folio, codex: Les traditions des communautés juives à l'époque byzantine'. *Semitica et Classica* 8 (2015): 147–155.
- Greetham, David C. 'Phylum—Tree—Rhizome'. *Huntington Library Quarterly* 58, no. 1 (1995): 99–126.
- Greg, Walter W. 'What Is Bibliography?' *Bibliographical Society Transactions* 12 (1914): 39–52.
- Grünhut, Elazar. *Sefer ha-Liqqutim*. Vol. 3. Jerusalem: Kaufmann, 1900.
- Hanska, Jussi, and Jonathan Adams, eds. *The Jewish-Christian Encounter in Medieval Preaching*. Routledge Research in Medieval Studies. London: Routledge, 2015.
- Heimann, Aaron. *Otzar divrei hakhamim u-fitgemehem: Hu ha-sefer 'Bet va'ad la-hakhamim' be-milu'im u-ve-tiqqunim rabbim kolel qarov li-sheloshim elef ma'amarim ve-tziyunim, mafteah le-kol ha-aggadot ha-mefursamot al-pi seder alef bet*. Tel Aviv: Hotza'at Devir, 1934.
- Heinemann, Joseph. 'The Proem in the Aggadic Midrashim—A Form-Critical Study'. In *Studies in Aggadah and Folk-Literature*, edited by Joseph Heinemann and Dov Noy, 100–122. Scripta Hierosolymitana 22. Jerusalem: Magnes Press, 1971.
- Henshke, Judith. 'Defective Spelling in Manuscripts of the Mishnah: A Proposed Explanation'. *Journal of Jewish Studies* 72, no. 1 (2021): 77–94.
- Henshke, Judith. 'Gutturals in MS Cambridge of the Mishnah: A Historical-Linguistic Study of Rabbinic Hebrew Traditions'. *Hebrew Studies* 52 (2011): 171–200.
- Henshke, Judith. 'Ha-Itzurim ha-naḥatzim bi-ketav yad Qaimbridg (Hotza'at Lev) shel ha-Mishnah'. *Leshonenu* 72, no. 4 (2010): 421–450.
- Hezser, Catherine. 'Classical Rabbinic Literature'. In *The Oxford Handbook of Jewish Studies*, edited by Martin Goodman, 115–140. Oxford: Oxford University Press, 2002.

- Hezser, Catherine. 'Form-Criticism of Rabbinic Literature'. In *The New Testament and Rabbinic Literature*, edited by Reimund Bieringer, 97–110. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 136. Leiden: Brill, 2010.
- Higger, Michael. 'Pirqe Rabbenu ha-Qadosh'. *Horeb* 6 (1941): 113–149.
- Hilgert, Markus. 'Von "Listenwissenschaft" und "epistemischen Dingen": Konzeptuelle Annäherungen an altorientalische Wissenspraktiken'. *Journal for General Philosophy and Science* 40 (2009): 277–309.
- Hippocrates. *Aphorismen*. Darmstadt: Reprint-Verlag Leipzig in der Primus-Verlagsgruppe, 1778.
- Hirschler, Konrad. *The Written Word in the Medieval Arabic Lands: A Social and Cultural History of Reading Practices*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.
- Horovitz, Saul. *Sifrei al Ba-Midbar ve-Sifrei Suta*. Jerusalem: Shalem, 1917.
- Horovitz, Saul, and Avraham Rabin. *Mekhilta de-Rabbi Yishma'el*. Jerusalem: Shalem, 1931.
- Horowitz, Chaim M. *Sammlung zehn kleiner, nach Zahlen geordneten Midraschim*. Frankfurt am Main: Verlag der hebräischen Buchhandlung und Antiquariat Chaim M. Horowitz, 1888.
- Huitfeldt, Claus. 'Markup Technology and Textual Scholarship'. In *Digital Critical Editions*, edited by Daniel Apollon, Claire Bélisle, and Philippe Régnier, 157–178. Urbana: University of Illinois Press, 2014.
- Hutton, Paul H. 'Mentalities, History of'. In *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, edited by Kelly Boyd, 2 M–Z:800–802. London: Fitzroy Dearborn, 1999.
- Ibn 'Abd Rabbih *Kitāb al-'iqd al-farīd*, edited by Aḥmad ibn Muḥammad, vol. 3. Cairo: Lajnat al-Ta'lif wa-al-Tarjamah wa-al-Nashr, 1948.
- Ibn Abdun, Muhammad Ibn Ahmad. *Séville musulmane au début du XIIe siècle: Le Traité d'Ibn 'Abdun sur la vie urbaine et les corps de métiers*. Translated by Evariste Lévi-Provençal. *Islam d'hier et d'aujourd'hui* 2. Paris: Maisonneuve, 1947.
- Ibn Abī al-Dunyā, 'Abd Allāh ibn Muḥammad. *Al-Ṣabr wa-al-thawāb 'alayh*. Beirut: Dār Ibn Ḥazm, 1997.
- Jaffee, Martin S. *Torah in the Mouth: Writing and Oral Tradition in Palestinian Judaism 200 BCE–400 CE*. New York: Oxford University Press, 2001.
- Jansen, Katherine L., and Miri Rubin, eds. *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200–1500*. Europa Sacra 4. Turnhout: Brepols, 2010.
- Jastrow, Marcus. *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*. London: Luzac & Co.; New York: G.P. Putnam's Sons, 1903.
- Jellinek, Adolph. *Bet ha-Midrasch: Sammlung kleiner Midraschim und vermischter Abhandlungen aus der älteren jüdischen Literatur*. Vol. 3. Jerusalem: Wahrmann, 1967.
- Jones, Linda G. *The Power of Oratory in the Medieval Muslim World*. Cambridge Studies in Islamic Civilization. New York: Cambridge University Press, 2012.

- Jones, Linda G. 'Problems in the Study of Medieval Islamic Sermons'. *Al-Usur al-Wusta: The Bulletin of Middle East Medievalists* 17, no. 2 (2005): 41–43.
- Jones, Linda G. 'Prophetic Performances: Reproducing the Charisma of the Prophet in Medieval Islamic Preaching'. In *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching 1200–1500*, edited by Miri Rubin and Katherine L. Jansen, 20–47. Turnhout: Brepols, 2010.
- Juynboll, G.H.A. *Encyclopedia of Canonical Ḥadīth*. Leiden: Brill, 2007.
- Keim, Katharina E. *Pirqei deRabbi Eliezer: Structure, Coherence, Intertextuality*. Leiden: Brill, 2017.
- Kilpatrick, Hilary. 'Adab'. In *Encyclopedia of Arabic Literature*, edited by Julie Scott Meisami and Paul Starkey, 54–56. London: Routledge, 1998.
- Kilpatrick, Hilary. 'Anthologies, Medieval'. In *Encyclopedia of Arabic Literature*, edited by Julie Scott Meisami and Paul Starkey, 94–96. London: Routledge, 1998.
- Kutscher, Eduard Y. 'Hebrew Language—Mishnaic Hebrew'. In *Encyclopaedia Judaica*, edited by Cecil Roth, 1590–1607. Jerusalem: Keter Publishing House, 1971.
- Kutscher, Eduard Y. 'Leshon ḥaz"al'. In *Sefer Hanokh Yalon: qovetz ma'amerim*, edited by Shraga Abramson, Eduard Y. Kutscher, and Shelomo Esh, 246–280. Jerusalem: Magnes Press, 1963.
- Kutscher, Edward Y. *Studies in Galilean Aramaic*. Ramat Gan: Bar-Ilan University, 1976.
- Lachmann, Karl. *Kleinere Schriften zur deutschen Philologie*. Edited by Karl Müllenhoff. Berlin: G. Reimer, 1876.
- Lapin, Haim. 'Towards a Digital Critical Edition of the Mishnah'. In *Envisioning Judaism: Studies in Honor of Peter Schäfer on the Occasion of His Seventieth Birthday*, edited by Raanan S. Boustan and Alex Ramos, 441–464. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.
- Lauterbach, Yaakov B. *Mekhilta de-Rabbi Yishma'el al pi kitvei yad ve-defusim yashanim*. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1933.
- Le Goff, Jacques. 'L'histoire nouvelle'. In *La nouvelle histoire*, edited by Jacques Le Goff, Roger Chartier, and Jacques Revel, 210–241. Les encyclopédies du savoir moderne. Paris: Retz C.E.P.L., 1978.
- Le Goff, Jacques. 'Mentalities: A History of Ambiguities'. In *Constructing the Past: Essays in Historical Methodology*, edited by Jacques Le Goff and Pierre Nora, 166–180. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Lieberman, Saul. *Hellenism in Jewish Palestine: Studies in the Literary Transmission Beliefs and Manners of Palestine in the 1 Century B.C.E.–IV Century C.E.* New York: Jewish Theological Seminary of America, 1950.
- Lieberman, Saul. *The Tosefta According to Codex Vienna, with Variants from Codex Erfurt, Genizah Mss. and Editio Princeps (Venice 1521): Together with References to Parallel Passages in Talmudic Literature and a Brief Commentary*. Vol. 1. New York: Jewish Theological Seminary of America, 1955.
- Lieberman, Saul. *The Tosefta According to Codex Vienna, with Variants from Codex*

- Erfurt, *Genizah Mss. and Editio Princeps (Venice 1521): Together with References to Parallel Passages in Talmudic Literature and a Brief Commentary*. Vol. 3.1. New York: Jewish Theological Seminary of America, 1988.
- Lille, Alan de. *The Art of Preaching*. Edited by Gillian R. Evans. Kalamazoo: Cistercian Publications, 1981.
- Loopik, Marcus van. *The Ways of the Sages and the Way of the World the Minor Tractates of the Babylonian Talmud: Derekh Eretz Rabbah, Derekh Eretz Zuta, Pereq ha-Shalom*. Tübingen: Mohr, 1991.
- Maas, Paul. *Textkritik*. 2nd ed. Leipzig: Teubner, 1950.
- MacKinnon, Hugh. 'Life and Works of William de Montibus'. PhD thesis, Oxford University, 1959.
- MacKinnon, Hugh. 'William de Montibus, a Medieval Teacher'. In *Essays in Medieval History Presented to Bertie Wilkinson*, edited by T.A. Sandquist and Michael R. Powicke, 32–45. Toronto: University of Toronto Press, 1969.
- Makdisi, George. 'Interaction between Islam and the West'. *Revue des études islamiques* 44 (1976): 287–311.
- Makdisi, George. 'Religion and Culture in Classical Islam and the Christian West'. In *Religion and Culture in Medieval Islam*, edited by Georges Sabagh and Richard G. Hovannisian, 3–23. New York: Cambridge University Press, 1999.
- Mann, Jacob. *The Bible as Read and Preached in the Old Synagogue*. Vol. 1: *The Palestinian Triennial Cycle: Genesis and Exodus*. New York: Ktav Publishing House, 1971.
- Marcus, Ivan G. *Sefer Hasidim and the Ashkenazic Book in Medieval Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2018.
- Margoliot, Mordechai. *Midrash va-Yikra Rabbah*. Jerusalem: Wahrmann, 1972.
- Marmelora, Guilherme O., Marina A. Oikawa, Zanoni Dias, Siome Goldenstein, and Anderson Rocha. 'On the Reconstruction of Text Phylogeny Trees: Evaluation and Analysis of Textual Relationships'. *PLOS One* 11, no. 12 (2016).
- Mikva, Rachel S. *Midrash vaYosha: A Medieval Midrash on the Song at the Sea*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012.
- Milikowsky, Chaim J. 'On the Formation and Transmission of Bereshit Rabba and the Yerushalmi: Questions of Redaction, Text-Criticism and Literary Relationships'. *Jewish Quarterly Review* 92, nos 3–4 (2002): 521–567.
- Milikowsky, Chaim J. 'The Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature'. *Journal for Jewish Studies* 39, no. 2 (1988): 201–211.
- Milikowsky, Chaim J., and Margarete Schlüter. 'Vayyiqra Rabba through History: A Project to Study Its Textual Transmission'. In *Jewish Studies at the Turn of the Twentieth Century: Proceedings of the 6th EAJCS Congress, Toledo, July 1998*, edited by Judit Targarona Borrás and Angel Sáenz-Badillos, 1:311–328. Leiden: Brill, 1999.
- Millet, Bella. 'Mouvance and the Medieval Author: Re-Editing Ancrene Wisse'. In *Late-Medieval Religious Texts and Their Transmission: Essays in Honour of A.I. Doyle*,

- edited by Anthony I. Doyle and Alastair J. Minnis, 9–20. York Manuscripts Conferences 3. Woodbridge: D.S. Brewer, 1994.
- Millet, Bella. 'Whatever Happened to Electronic Editing?' In *Probable Truth: Editing Medieval Texts from Britain in the Twenty-First Century*, edited by Vincent Gillespie and Anne Hudson, 39–54. Turnhout: Brepols, 2013.
- Mor, Uri. *Ivrit yehuda'it: leshon ha-te'udot ha-ivriyot mi-Midbar Yehudah ben ha-merad ha-gadol le-merad Bar Kokhva*. Meqorot u-meḥqarim: sidrah ḥadashah 14. Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2015.
- Morag, Shlomo. *Vocalised Talmudic Manuscripts in the Cambridge Genizah Collections*. Taylor-Schechter Old Series, Vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Munk Olsen, Birger. 'Les florilèges d'auteurs classiques'. In *Les genres littéraires dans les sources théologiques et philosophiques médiévales*, 151–164. Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve, 25–27 Mai 1981. Louvain-la-Neuve: Institut d'Études Médiévales, 1982.
- Nádor, Georg. *Jüdische Rätsel aus Talmud und Midrasch*. Cologne: Jacob Hegner, 1967.
- Naeh, Shlomo. 'Shetei sugyot nedushot be-leshon ḥaz"al'. *Meḥqerei Talmud: qovetz meḥqarim ba-Talmud u-vi-teḥumim govlim* 2 (1993): 364–392.
- Nallino, Carlo A. *La littérature arabe des origines à l'époque de la dynastie Umayyade: Leçons professées en arabe à l'Université du Caire*, 7–34. Islam d'hier et d'aujourd'hui no. 6. Paris: Maisonneuve, 1950.
- Nelson, W. David. 'Oral Orthography: Early Rabbinic Oral and Written Transmission of Parallel Midrashic Tradition in the Mekhilta of Rabbi Shim'on B. Yoḥai and the Mekhilta of Rabbi Ishma'el'. *AJS Review* 29, no. 1 (2005): 1–32.
- Neusner, Jacob. *The Memorized Torah: The Mnemonic System of the Mishnah*. Chico: Scholars Press, 1985.
- Nichols, Stephen G. 'Philology and Its Discontents'. In *The Future of the Middle Ages: Medieval Literature in the 1990s*, edited by William D. Paden, 113–141. Gainesville: University Press of Florida, 1994.
- Nichols, Stephen G. 'Philology in a Manuscript Culture'. *Speculum* 65, no. 1 (1990): 1–10.
- Olszowy-Schlanger, Judith. 'Cheap Books in Medieval Egypt: Rotuli from the Cairo Geniza'. *Intellectual History of the Islamic World* 4 (2016): 82–101.
- Olszowy-Schlanger, Judith. 'Glossary of Difficult Words in the Babylonian Talmud (Sefer Mo'ed) on a Rotulus'. In *Jewish Education from Antiquity to the Middle Ages: Studies in Honour of Philip S. Alexander*, edited by George J. Brooke and Renate Smithuis, 296–323. Ancient Judaism and Early Christianity. Leiden: Brill, 2017.
- Olszowy-Schlanger, Judith. *Karaite Marriage Documents from the Cairo Geniza Legal Tradition and Community Life in Mediaeval Egypt and Palestine*. Leiden: Brill, 1998.
- Olszowy-Schlanger, Judith. 'The Third Form of the Hebrew Book: Rotuli from the Cairo

- Genizah'. In *Report of the Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies*, 87–93. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Olszowy-Schlanger, Judith. 'Un rotulus du Midrash Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh'. *Annuaire de l'École pratique des hautes études (EPHE), Section des Sciences historiques et philologiques* 145 (2014): 26–40.
- Ong, Walter J. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London: Methuen, 1982.
- Orfali, Bilal. *The Anthologist's Art: Abū Manṣūr al-Thaʿālibī and His Yatīmat al-Dahr*. Brill Studies in Middle Eastern Literatures. Leiden: Brill, 2016.
- Orfali, Bilal. 'The Works of Abū Manṣūr al-Thaʿālibī (350–429/961–1039)'. *Journal of Arabic Literature* 40, no. 3 (2009): 273–318.
- Outhwaite, Benjamin M. 'Beyond the Leningrad Codex: Samuel b. Jacob in the Cairo Genizah'. In *Studies in Semitic Linguistics and Manuscripts: A Liber Discipulorum in Honour of Professor Geoffrey Khan*, edited by Nadja Vidro, Ronny Vollandt, Esther-Miriam Wagner, and Judith Olszowy-Schlanger, 320–340. *Studia Semitica Upsalensia* 30. Uppsala: Uppsala Universitet, 2018.
- Ouy, Gilbert. 'Les bibliothèques'. In *L'histoire et ses méthodes: Recherche, conservation et critique des témoignages*, edited by Charles Samaran, 1061–1108. *Encyclopédie de la Pléiade* 11. Paris: Gallimard, 1961.
- Pasquali, Giorgio. *Storia della tradizione e critica del testo*. 2nd ed. Florence: Le Monnier, 1952.
- Pasternak, Ariel Ram, and Shamir Yona. 'The Use of Numbers as an Editing Device in Rabbinic Literature'. *Review of Rabbinic Judaism* 20 (2017): 193–234.
- Petrucchi, Armando. *Writers and Readers in Medieval Italy: Studies in the History of Written Culture*. Edited by Charles Radding. New Haven: Yale University Press, 1995.
- Pierazzo, Elena. 'Digital Documentary Editions and the Others'. *Scholarly Editing* 35 (2014). <http://www.scholarlyediting.org/2014/essays/essay.pierazzo.html>, (accessed 25 November 2024).
- Pierazzo, Elena. *Digital Scholarly Editing: Theories, Models and Methods*. Farnham: Ashgate, 2015.
- Pierazzo, Elena. 'Textual Scholarship and Text Encoding'. In *New Companion to Digital Humanities*, edited by Susan Schreibman, Ray Siemens, and John Unsworth, 307–321. Hoboken: John Wiley & Sons, 2016.
- Pierazzo, Elena. 'What Future for Digital Scholarly Editions? From Haute Couture to Prêt-à-Porter'. *International Journal of Digital Humanities* 1 (2019): 209–220.
- Pierazzo, Elena, and Peter Stokes. 'Putting the Text back into Context: A Codicological Approach to Manuscript Transcription'. In *Kodikologie und Paläographie im digitalen Zeitalter*, edited by Malte Rehbein, Franz Fischer, and Hanna Busch, 2:397–429. Norderstedt: Books on Demand, 2010.
- Pinna, Mario de, Flavio A. Bockmann, and René Zaragueta I Bagils. 'Unrooted Trees

- Discovered Independently in Philology and Phylogenetics: A Remarkable Case of Methodological Convergence'. *Systematics and Biodiversity* 4 (2016): 317–326.
- Poirel, Dominique. *Stemma codicum: La 'méthode Froger' d'édition critique*. Turnhout: Brepols, 2022.
- Qimron, Elisha. *The Hebrew of the Dead Sea Scrolls*. Atlanta: Scholars Press, 1986.
- Qutbuddin, Tahera. *Arabic Oration: Art and Function*. Leiden: Brill, 2019.
- Qutbuddin, Tahera. 'The Sermons of 'Ali ibn Abi Ṭalib: At the Confluence of the Core Islamic Teachings of the Qur'an and the Oral, Nature-Based Cultural Ethos of Seventh Century Arabia'. *Anuario de estudios medievales* 42, no. 1 (2012): 201–228.
- Reif, Stefan C. 'Aspects of Mediaeval Jewish Literacy'. In *The Uses of Literacy in Early Mediaeval Europe*, edited by Rosamond McKitterick, 134–155. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Renear, Allen H. 'Text Encoding'. In *A Companion to Digital Humanities*, edited by Susan Schreibman, Raymond G. Siemens, and John Unsworth, 218–239. Malden: Blackwell, 2004.
- Rippin, Andrew. 'Numbers and Enumeration'. In *Encyclopedia of the Qur'an*, edited by Jane McAuliffe, 3 J–O: 549–554. Leiden: Brill, 2003.
- Roberts, C.H., and T.C. Skeat. *Birth of the Codex*. London: The British Academy, 1983.
- Roelli, Philipp. *Handbook of Stemmatology: History, Methodology, Digital Approaches*. De Gruyter Reference. Berlin: De Gruyter, 2020.
- Rosenbaum, Gabriel M. 'A Certain Laugh: Serious Humor and Creativity in the Adab of Ibn al-Gawzi'. In *Compilation and Creation in Adab and Luġa: Studies in Memory of Naphtali Kinberg (1948–1997)*, edited by Albert Arazi, 97–129. Israel Oriental Studies 19. Winona Lake: Eisenbrauns, 1999.
- Rosenthal, Elieser S. 'Toledot ha-nusakh u-vayot arikhah be-ḥequer ha-Talmud ha-Bavli'. *Tarbiz* 57 (1987): 1–36.
- Rosenthal, Franz. 'Fiction and Reality: Sources for the Role of Sex in Medieval Muslim Society'. In *Society and the Sexes in Medieval Islam*, 3–22. Sixth Giorgio Levi Della Vida Conference 1977 in Los Angeles. Malibu: Undena, 1979.
- Rowson, Everett K. 'Al-Tha'alibi'. In *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*, edited by Perri Bearman. Brill. https://doi-10.1017/1573-3912_islam_SIM_7504.
- Rubenstein, Jeffrey L., ed. *Creation and Composition: The Contribution of the Bavli Redactors (Stammim) to the Aggada*. Texte und Studien zum antiken Judentum 114. Tübingen: Mohr Siebeck, 2005.
- Rustow, Marina. *The Lost Archive: Traces of a Caliphate in a Cairo Synagogue*. Princeton: Princeton University Press, 2020.
- Ryzhik, Michael. 'Orthography: Rabbinic Hebrew'. In *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, 2:948–956. Leiden: Brill, 2012.
- Sabar, Moshe. *Makhluv ha-pitgamim ve-me'amrim: Yalqut kolel u-madrikkh le-meqorot*

- ha-tamudim ha-midrashim ha-kabbalah va-ha-shirah*. Vols 1–3. Jerusalem: Mosad ha-Rav Quq, 1962.
- Sahle, Patrick. *Digitale Editionsformen: Textbegriffe und Recodierung*. Vol. 3. Norderstedt: Books on Demand, 2013.
- Sahle, Patrick. ‘((Kontext (Text)) Edition) Rekontext’. In *Rekontextualisierung als Forschungsparadigma des Digitalen*, edited by Simon Meier, Gabriel Viehauer, and Patrick Sahle, 21–32. Norderstedt: Books on Demand, 2020.
- Sahle, Patrick. ‘What Is a Scholarly Digital Edition?’ In *Digital Scholarly Editing: Theories and Practices*, edited by Matthew J. Driscoll and Elena Pierazzo, 19–39. Cambridge: Open Book Publishers, 2016.
- Samely, Alexander. *Forms of Rabbinic Literature and Thought: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Samely, Alexander. ‘Literary Structures and Historical Reconstruction: The Example of an Amoraic Midrash (Leviticus Rabbah)’. In *Rabbinic Texts and the History of Late-Roman Palestine*, edited by Martin Goodman and Philip S. Alexander, 185–215. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Samely, Alexander. *Profiling Jewish Literature in Antiquity: An Inventory from Second Temple Texts to the Talmuds*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Samely, Alexander. *Rabbinic Interpretation of Scripture in the Mishnah*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Sargent, Michael G. ‘Editing Walter Hilton’s Scale of Perfection: The Case for a Rhizomorphic Historical Edition’. In *Probable Truth: Editing Medieval Texts from Britain in the Twenty-First Century*, edited by Vincent Gillespie and Anne Hudson, 509–534. Turnhout: Brepols, 2013.
- Sassoon, Solomon D. *Sefer Halakhot Pesuqot*. Jerusalem: Maqor, 1971.
- Schäfer, Peter, ed. *Geniza-Fragmente zur Hekhalot-Literatur*. Texte und Studien zum antiken Judentum 6. Tübingen: Mohr, 1984.
- Schäfer, Peter. ‘Once Again the Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature: An Answer to Chaim Milikowsky’. *Journal for Jewish Studies* 40, no. 1 (1989): 89–94.
- Schäfer, Peter. ‘Research into Rabbinic Literature: An Attempt to Define the “Status Quaestionis”’. *Journal of Jewish Studies* 37, no. 2 (1986): 139–152.
- Schäfer, Peter, Hans-Jürgen Becker, Gottfried Reeg, Anja Engel, Gerd Wildensee, Katrin Nele Jansen, Matthias Lehmann, et al. *Sinopsis la-Talmud ha-Yerushalmi*. Texte und Studien zum antiken Judentum 31. Tübingen: Mohr Siebeck, 1991.
- Schäfer, Peter, and Chaim J. Milikowsky. ‘Current Views on the Editing of the Rabbinic Texts of Late Antiquity: Reflections on a Debate after Twenty Years’. In *Rabbinic Texts and the History of Late-Roman Palestine*, edited by Martin Goodman, 79–88. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Schäfer, Peter, Margarete Schlüter, and Hans G. von Mutius. *Synopse zur Hekhalot-Literatur*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1981.

- Schechter, Solomon. 'A Hoard of Hebrew Mss'. *The Times*, 3 August 1897.
- Schechter, Solomon. *Masekhet Avot de-Rabi Natan: Bi-shetei nusha'ot im he'arot ve-im mavo*. 3rd ed. New York: Feldheim, 1967.
- Schnell, Rüdiger. "Autor" und "Werk" im deutschen Mittelalter: Forschungskritik und Forschungsperspektiven'. In *Neue Wege der Mittelalter-Philologie: Landshuter Kolloquium 1996*, edited by Joachim Heinze, 15:12–73. Wolfram-Studien. Berlin: Schmidt, 1998.
- Schnell, Rüdiger. 'Konstanz und Metamorphosen eines Textes: Eine überlieferungs- und geschlechtergeschichtliche Studie zur volkssprachlichen Rezeption von Jacobus' de Voragine Ehepredigten'. *Frühmittelalterliche Studien* 33, no. 1 (1999): 319–395.
- Schoeler, Gregor. *The Genesis of Literature in Islam*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009.
- Schoeler, Gregor. 'Mündliche Thora und Hadith: Überlieferung, Schreibverbot, Redaktion'. *Islam: Zeitschrift für Geschichte und Kultur des islamischen Orients* 66, no. 1 (1989): 213–251.
- Schönblum, Samuel. *Sheloshah sefarim niftaḥim*. Lemberg: Menkes, 1877.
- Segal, Mose Z. *A Grammar of Mishnaic Hebrew*. Oxford: Clarendon Press, 1927.
- Segal, Moses H. *Sefer Ben Sira ha-shalem: kolel kol ha-sheridim ha-ivryim she-nitgalu mitokh ha-genizah ve-haḥzarat ha-qeta'im he-ḥazerim*. Jerusalem: Mosad Bialik, 1953.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*. Vol. 1, *Qur'anwissenschaften, Hadit Geschichte, Fiqh, Dogmatik, Mystik bis ca. 430 H*. Leiden: Brill, 1967.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*. Vol. 16, *Poetik, Rhetorik und Literaturtheorie, Dichterbücher, Anthologien, Kunstprosa*. Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2015.
- Sezgin, Fuat. *Geschichte des arabischen Schrifttums*. Vol. 17, *Bildungs- und Unterhaltungsliteratur*. Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2015.
- Sharvit, Shimon. 'Ḥilufei ha-itzurim b-p bi-leshon ḥakhamim'. In *Mas'at Aharon: meḥqarim be-leshon mugashim le-Aharon Dotan*, edited by Moshe Bar-Asher, 218–243. Jerusalem: Mosad Bialik, 2009.
- Sharvit, Shimon. 'Iyyunim be-farshanut ha-groniyot bi-leshon ḥakhamim'. In *Meḥqarim be-leshon ha-ivrit be-sifrut ha-talmudit*, edited by Menahem Zvi Kaddari and Shimon Sharvit, 225–243. Ramat Gan: Bar-Ilan University, 1989.
- Sharvit, Shimon. 'Shetei tofa'ot fonologiyot be-leshon ḥakhamim'. *Meḥqarim be-ivrit u-ve-aravit: sefer ziqaron le-Dov Eron. Te'udah* 6 (1988): 43–61.
- Sharvit, Shimon. *Torat ha-hegeh shel leshon ḥakhamim: (Masad netunim)*. Sidrat Asupot u-mevo'ot ba-lashon 19. Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2016.
- Shillingsburg, Peter. 'How Literary Works Exist: Implied, Represented, and Interpreted'. In *Text and Genre in Reconstruction: Effects of Digitization on Ideas, Behaviours, Products and Institutions*, 165–182. Cambridge: Open Book Publishers, 2010.

- Shmidman, Avi, Moshe Koppel, and Ely Porat. 'Identification of Parallel Passages across a Large Hebrew/Aramaic Corpus'. *Journal of Data Mining and Digital Humanities* (March 2018): 1–11.
- Smalley, Beryl, and George Lacombe. 'The Lombard's Commentary on Isaiah and Other Fragments'. *The New Scholasticism* 5 (1931): 123–162.
- Spencer, Matthew, Elisabeth Davidson, Adrian C. Barbrook, and Christopher J. Howe. 'Phylogenies of Artificial Manuscripts'. *Journal of Theoretical Biology* 227 (2004): 503–511.
- Sperber, Alexander. *A Historical Grammar of Biblical Hebrew*. Leiden: Brill, 1966.
- Sperber, Daniel. 'Manuals of Rabbinic Conduct during the Talmudic and Rabbinic Periods'. In *Scholars and Scholarship: The Interaction between Judaism and Other Cultures*, edited by Leo Landman, 9–27. New York: Yeshiva University Press, 1990.
- Sprenger, Alois. *Das Leben und die Lehre des Moḥammad: Nach bisher grösstentheils unbenutzten Quellen*. Vol. 3.1. Berlin: Nicolai, 1865.
- Sprenger, Alois. 'Über das Traditionswesen bei den Arabern'. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 10, nos 1–2 (1856): 1–17.
- Stemberger, Günter. 'Dating Rabbinic Traditions'. In *The New Testament and Rabbinic Literature*, edited by Raimund Bieringer, Florentino Garcia Martinez, and Didier Pollefeyt, 79–96. Supplements to the Journal for the Study of Judaism 136. Leiden: Brill, 2010.
- Stemberger, Günter. *Einleitung in Talmud und Midrasch*. 9th ed. C.H. Beck Studium. Munich: Beck, 2011.
- Stillinger, Jack. *Coleridge and Textual Instability: The Multiple Versions of the Major Poems*. New York: Oxford University Press, 1994.
- Swartz, Merlin. 'Arabic Rhetoric and the Art of the Homily in Medieval Islam'. In *Religion and Culture in Medieval Islam*, edited by Richard G. Hovannisian and Georges Sabagh, 36–65. Giorgio Levi Della Vida Conferences. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Swartz, Merlin. 'The Rules of the Popular Preaching in Twelfth-Century Baghdad, According to Ibn al-Jawzi'. In *Prédication et propagande au Moyen Âge: Islam, Byzance, Occident; Penn-Paris-Dumbarton Oaks Colloquia III session des 20–25 Octobre 1980*, edited by George Makdisi, Dominique Sourdél, and Janine Sourdél-Thomine, 223–239. Paris: Presses Universitaire de France, 1983.
- Talbot, Charles H. 'The Centum Sententiae of Walter Daniel'. *Sacris Erudiri* 11 (1960): 226–383.
- Ta-Shma, Israel. 'The "Open" Book in Medieval Hebrew Literature: The Problem of Authorized Editions'. *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 75, no. 3 (1993): 17–24.
- Teugels, Lieve, and Rivka Ulmer. 'Textual Criticism of a Late Rabbinic Midrash: Aggadat Bereshit'. In *Recent Developments in Midrash Research: Proceedings of the 2002 and*

- 2003 *SBL Consultation of Midrash*, edited by Lieve Teugels and Rivka Ulmer, 137–155. Piscataway: Gorgias Press, 2002.
- Tha'ālibī, 'Abd al-Malik ibn Muḥammad. *Bard al-akbād fi-l-a'dād*, edited by Ihsan Dhunun al-Thamiri. Beirut: Dār Ibn Ḥazm, 2006.
- Theodor, Julius, and Chanoch Albeck. *Midrash Be-Reshit rabba*. Jerusalem: Wahrmann, 1965.
- Timpanaro, Sebastiano. *The Genesis of Lachmann's Method*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Tottoli, Roberto. 'Genres'. In *The Wiley Blackwell Concise Companion to the Hadith*, edited by Daniel W. Brown, 187–202. Hoboken: John Wiley and Sons, 2019.
- Towner, Wayne S. *The Rabbinic Enumeration of Scriptural Examples: A Study of a Rabbinic Pattern of Discourse with Special Reference to Mekhilta of Rabbi Ishmael*. Leiden: Brill, 1973.
- Trenchard, Warren C. *Ben Siras View of Women: A Literary Analysis*. Chico: Scholars Press, 1982.
- Tropper, Amram D. *Wisdom, Politics, and Historiography: Tractate Avot in the Context of the Graeco-Roman Near East*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Trovato, Paolo. *Everything You Always Wanted to Know about Lachmann's Method: A Non-Standard Handbook of Genealogical Textual Criticism in the Age of Post-Structuralism, Cladistics, and Copy-Text*. Padova: Libreriauniversitaria.it edizioni, 2017.
- Tur-Sinai, Naphtali H. *Mishlei Shelomo*. Tel Aviv: Yavneh, 1947.
- Ulmer, Rivka. *Pesiqta Rabbati: A Synoptic Edition of Pesiqta Rabbati Based upon All Extant Manuscripts and the Editio Princeps*. Atlanta: Scholars Press, 1997.
- Von Grunebaum, Gustave E. *Medieval Islam: A Study in Cultural Orientation*. Chicago: University of Chicago Press, 1947.
- Weiss Halivni, David. 'Contemporary Methods of the Study of Talmud'. *Journal of Jewish Studies* 30, no. 2 (1979): 192–201.
- Weiss Halivni, David. *The Formation of the Babylonian Talmud*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Weiss, Moshe. 'Mishnayot sappurot be-rosh masekhet'. *Sidra* 1 (1985): 33–44.
- Wenzel, Siegfried. 'Reflections on (New) Philology'. *Speculum* 65, no. 1 (1990): 11–18.
- Wertheimer, Solomon A. *Batei Midrashot*. Jerusalem: Mosad ha-Rav Quq, 1953.
- West, Martin L. *Textual Criticism and Editorial Technique Applicable to Greek and Latin Texts*. Stuttgart: Teubner, 1973.
- Wewers, Gerd A. *Probleme der Bavot-Traktate: Ein redaktionskritischer und theologischer Beitrag zum Talmud Yerushalmi*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1984.
- Wewers, Gerd A. 'Review: Synopse zur Hekhalot-Literatur, Hrsg. von Peter Schäfer in Zusammenarbeit mit Margarete Schlüter und Hans Georg von Mutius, J.C.B. Mohr, Tübingen, 1981'. *Kairos: Zeitschrift für Religionswissenschaft und Theologie* 25, nos 1–2 (1983): 110–113.

- Worstbrock, Franz J. 'Libri Pauperum: Zu Entstehung, Struktur und Gebrauch einiger mittelalterlicher Buchformen der Wissensliteratur seit dem 12. Jahrhundert'. In *Der Codex Im Gebrauch*, edited by Christel Meier, Dagmar Hüpper and Hagen Keller, 41–60. Munich: Fink, 1996.
- Wünsche, August. 'Die Zahlensprüche in Talmud und Midrasch'. *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft* 65–66 (1911–1912): 57–100, 395–421, 414–459.
- Yeivin, Israel. 'Al ketivat shem "Elohim" be-kitvei yad'. *Alei Sefer* 11 (1984): 37–55.
- Yeivin, Israel. 'Ketivat shel tivat "ela"'. *Leshonenu* 40 (1976): 254–258.
- Yona, Shamir. 'Shared Stylistic Patterns in the Aramaic Proverbs of Aḥiqar and Hebrew Wisdom'. *Ancient Near Eastern Studies* 44 (2007): 29–49.
- Zuckerman, Samuel. *Tosephta: Based on the Erfurt and Vienna Codices with Parallels and Variants*. 2nd ed. Jerusalem: Wahrman, 1970.
- Zumthor, Paul. *Essai de poétique médiévale*. Paris: Édition du Seuil, 1972.
- Zunz, Leopold. *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden, historisch entwickelt: Ein Beitrag zur Alterthumskunde und biblischen Kritik, zur Literatur- und Religionsgeschichte*. Reproduction of the 1892 ed. Hildesheim: Olms, 1966.
- Zusman, Yaacov. *Talmud Yerushalmi: yotze la-or al pi ketav yad Sgaliger 3 (Or. 4720) she-be-sifriyat ha-Universitah shel Laiden im hashlamot ve-tiqqunim*. Ha-Milon ha-histori la-lashon ha-ivrit. Jerusalem: ha-Aqademyah la-lashon ha-ivrit, 2005.

Manuscript Index

Bodl. Heb.

a. 2/24	34, 36, 128, 129	T-S C 1.3, f. 3 ^v left side	53m108
a. 2/24 ^r	36	T-S C 1.46, ff. 1-4	22, 23
a. 2/24 ^v	36, 118	T-S C 2.39	74
c. 18/11, ff. 28bis-29	49	T-S C 2.39 ^r	74, 115
c. 18/11, f. 28bis ^r	49	T-S C 2.39 ^v	74
c. 18/11, f. 28bis ^v	49	T-S C 2.175	53
c. 18/11, f. 29 ^r	49, 50, 51	T-S C 2.175, f. 1 ^r	53
c. 18/11, f. 29 ^v	49	T-S C 2.175, f. 1 ^{r/v}	53, 55
d. 47/13, ff. 33-34	27, 29, 32, 33	T-S C 2.175, f. 2 ^{r/v}	53, 55
d. 47/13, f. 33 ^r	27, 28	T-S C 2.175, f. 2 ^r	54
d. 47/13 f. 34 ^r	95, 96, 123	T-S C 2.175, f. 2 ^v	53
d. 47/13, f. 34 ^v	27, 123	T-S F 15.2	55
e. 77/24, ff. 53-54	43	T-S H 7.21	34, 36
e. 77/24, f. 53 ^r	43, 118, 119	T-S H 7.21 ^r	35, 36
e. 77/24, f. 54 ^r	43, 44	T-S H 7.21 ^v	36
e. 77/24, f. 54 ^v	43, 44, 46	T-S K 21.84	46
		T-S K 21.84 ^r	47
		T-S K 21.85	34, 36, 100,

Cotton ms Vespasian E.x

107

T-S K 21.85^r

36, 113, 114

CUL

T-S AS 74.8	58, 59	T-S K 21.85 ^v	36, 38
T-S AS 74.41	58	T-S K 21.94	34, 36, 38
T-S AS 74.41 ^v	126, 127	T-S K 21.94 ^r	36, 117
T-S AS 74.102 ^r	59	T-S K 21.94 ^v	36
T-S AS 74.102	58, 59	T-S NS 104.29	65, 66
T-S AS 85.148	58, 59	T-S NS 104.29 ^v	67
T-S AS 85.148 ^v	100	T-S NS 162.12	62
T-S AS 85.152	58	T-S NS 162.12 ^r left side	62, 113
T-S AS 85.152 ^v bottom	126, 127	T-S NS 162.12 ^v right side	62, 115
T-S AS 91.395	65, 66	T-S NS 252.7	81
T-S AS 91.396	65, 66	T-S NS 252.7, f. 1 ^r left side	82
T-S AS 91.397	65, 66	T-S NS 252.7, f. 1 ^v right side	82
T-S AS 91.484	53, 54, 55	T-S NS 329.419	53, 55
T-S AS 94.170	68	T-S NS 329.459	65, 66
T-S AS 128.62	68	T-S 8 C 1, f. 1 ^r	81
T-S AS 199.243	58	T-S 8 C 1, f. 1 ^{r/v}	82
T-S AS 199.243 ^v bottom	126, 127	T-S 8 C 1, ff. 1 ^r -3 ^r	81
T-S C 1.3	53	T-S 8 C 1, ff. 2 ^r	82
T-S C 1.3, f. 1 ^r -3 ^v	53	T-S 8 C 1, ff. 2 ^v	82
T-S C 1.3, f. 1 ^r right side	53, 55	T-S 8 C 1, ff. 3 ^r	82
T-S C 1.3, f. 1 ^r left side	53, 55	T-S 8 C 1, ff. 3 ^v -8 ^v	82
T-S C 1.3, f. 2 ^r right side	53, 55	Mos. VI 152.2	77, 79
T-S C 1.3, f. 2 ^r left side	53, 55	Mos. VI 152.2 ^r	78
T-S C 1.3, f. 3 ^r right side	53, 54, 55	Mos. VI 197.1	65, 66
T-S C 1.3, f. 3 ^r left side	53, 54, 55	Or. 1080.1.49	71, 136, 138,
			139

CUL (cont.)		3061.4	74
Or. 1080.1.49, f. 1 ^r	71	3061.4 ^r	74, 120
Or. 1080.1.49, f. 1 ^v	71	3718.4	65, 66, 67
Or. 1080.1.49, f. 2 ^r	71		
Or. 1080.1.49, f. 2 ^v	71	MTA Kaufmann GEN AS	
Or. 1080.4.57	41	15	83
Or. 1080.4.57 ^r	41	15, f. 1 ^r	84, 86
Or. 1080.4.57 ^v	41	15, f. 2 ^v	84
&Bodl. L-G Talm. II 95	34, 36	15, f. 3	83, 115
&Bodl. L-G Talm. II 95 ^r	36, 100, 113, 114	15, f. 4 ^v	84
&Bodl. L-G Talm. II 95 ^v	36	NLR Yevr. II A	
		157/1, ff. 11 ^r -15 ^r	87
JTS ENA		157/1	128, 129
1795.1-3	29, 31, 32, 33	157/1, f. 12 ^r left side	118
1795.1 ^v	32, 119, 120	157/1 f. 11 ^r -f. 15 ^r	121
1795.3 ^v	32	157/1, f. 12 ^r right side	121

Source Index

Hebrew Bible

Gn 2.6	116
Gn 3.19	127
Ex 19.9	116
Dt 32.2	116
1 Kg 6.20	121
1 Kg 10.16	121
1 Kg 10.18	121
Is 38.16	127
Is 51.14	127
Is 53.10	127
Zc 10.1	116
Ps 97.2	116
Pr 1.14	114
Pr 25.14	116
Jb 3.13	127
Jb 36.32	116
Jb 37.6	116
Jb 41.10	127
2 Ch 3.6	121
2 Ch 9.10	121

Mishnah

mShab 14.3	79
------------	----

Babylonian Talmud

bAr 16a	119, 120
bAZ 29a	127, 128
bbb 164b–165a	96
bbm 58b	124
bBek 8a	125
bBer 44a	127, 128
bBer 44b	79
bBer 51a	119, 128, 129
bBer 55a	96
bBer 56b	79
bBer 57b	125, 126, 127, 128

bEr 55b–56a/bPes 42a–b	125
bEr 65b	114
bGit 70a	125, 126
bHag 16a	128
bHor 13b	121, 128
bNid 15b–16a	125
bPes 42a–b	125
bPes 112b	95
bPes 113b	96, 124, 125, 126
bSan 56a	119, 120
bSan 95a	116
bShab 151b–152a	118, 128
bSot 46b	31
bYom 21b	128
bYom 44b–45a	120

Jerusalem Talmud

yTaan 3	116
yYom (Wilna) 4.4	120

Tosafot

bAZ 17a	8
bBer 8b	8
bEr 19a	8
bShab 152b	8

Tosefta

tAZ 8.4	119, 120
---------	----------

Tractate Avot de-Rabbi Natan

ARN A 39	116
ARN A 41	118
ARN B 45	95
ARN B 48	118

Name and Subject Index

- Abū Maṣṣūr al-Thaʿālibī 98, 101, 102,
103
- Abrams, Daniel 17
- adab* 98, 101, 109, 149
- al-ʿĀdād* 102
- agents (copyist, scribe, user, reader) 137,
138, 140, 141, 144, 145, 150
- Aggadat BeReshit 13
- aide-mémoires* 98, 104, 105, 109, 110,
150
- Albeck, Chanokh 11
- Alexander, Philip 17
- ʿAlī ibn Abī Ṭālib 99
- Annales* 93
- annotation 135
- anonymity 14, 113, 117, 121, 137, 138, 140, 144,
150
- anthology 97, 110, 111, 128, 129
- adab* 101, 102, 104, 105, 109
- Christian 105, 108, 109, 149
- Huppāt Eliyahu 8, 9, 10, 114, 135
- Huppāt Eliyahu Rabbah 8, 9, 114, 135
- Maʿāse Torah 8, 9, 114, 135
- medieval 16
- Muslim 98, 105, 149
- Sheloshah ve-Arbaʿa 8, 9, 135
- aphorism (Hippocrates) 7
- Apophthegmata Patrum* 149
- archetype* *see* Lachmann, Karl
- artefact
- material 140, 146–147, 151
- textual 147–148
- artes praedicandi* 106
- baraitot* 16, 31, 33, 97, 119, 129
- Bard al-akbād fi-l-ʿādād* 98, 101, 102, 107,
109, 111
- Barth, Lewis M. 14
- Baukastenprinzip 97, 113
- Becker, Hans-Jürgen 10, 13, 55, 67
- Bédier, Joseph 132
- Beit-Arié, Malachi 18–19
- bibliothèque bleue* 93–94
- bibliography 90, 148, 151, 152*m*1
- Book of Ben Sira 7
- book culture
- Jewish 2
- medieval 2, 145
- book forms
- Codex 2, 22, 27, 31, 41, 43, 49, 53, 55, 58,
60, 62, 66, 68, 74, 79, 82, 83, 87, 90, 94,
110, 134
- Megillah (scroll) 2, 46, 91, 94, 110, 134
- Rotulus (volumen) 2, 6, 10, 36, 90, 94,
110, 134
- book history *see* History of the Book (*Histoire
du Livre*)
- book, Open 19
- see also* Ta-Shma, Israel
- Brody, Robert 16, 18
- Buber, Solomon 11
- building block 19, 20, 110, 122, 129, 131
- modular 4, 100, 113, 129, 131
- Cairo Genizah 20–21, 148
- Cerquiglini, Bernard 141
- chansons de geste* 149
- chapbooks *see* *bibliothèque bleue*
- cluster 19, 107, 113, 123, 124, 125, 127, 128, 129,
130, 131, 134, 135, 149, 150
- criticism
- form 15, 18
- redaction 15–17
- codicology 21, 22, 27, 31, 36, 41, 43, 46, 49,
53, 58, 62, 66, 68, 71, 74, 79, 81, 83, 87,
90–91, 92, 148
- codex optimus* 132, 132*n*2
- see also* Bédier, Joseph
- commonplace books *see* *bibliothèque bleue*
- compilatory structure 112, 113, 129, 131,
145
- custos* 44, 67, 71
- Daniel, Walter 106
- Deleuze, Gilles 138
- editing
- apparatus 135, 146, 151
- approaches 10–11
- numbers as editing device 7
- digital/electronic editing 143–144
- editing documents 143

- midrash 11
 editing works 143
 edition
   diplomatic 3, 10, 11, 135, 137, 146, 147
   eclectic 10, 11
   'paradigmatic' 142
   scholarly digital 4, 14, 141–142, 143, 144,
     146, 147, 151
   stemmatic 10, 15
   synoptic 10, 13, 14
 editions, digital
   midrashim 14
   Mishnah 14
 education 7, 8, 98, 106, 108, 109, 112, 116,
   150
 Eisenstein, Judah D. 9
 encoding
   Text Encoding Initiative (TEI) 14, 142,
     143
   XML (Extensive Markup Language) 142
 encyclopaedia 109
 Enelow, Hyman 9
 enumeration 96, 108
 essence 3, 4
   compilatory essence 4, 113, 131, 141, 145,
     151, 152

 Fadl bin Sahl 103
 Febvre, Lucien 93
 Finkelstein, Louis 11
florilegia *see* anthology
 Fulgentius 106
 Fraenkel, Yona 16
 Friedman, Shamma 13, 15, 17

 Genesis Rabba 11, 13
 genealogical method *see* Lachmann, Karl
 genre 94, 99, 109, 112, 137, 144, 150
 Glatzer, Mordechai 13
 Goldberg, Arnold 16
 Goldziher, Ignác 105
 Guattari, Félix 138
 graphic devices 23, 28, 32, 36–37, 41–42,
   42*n*74, 44, 49, 60, 61, 70, 73, 79, 80, 85
 Greetham, David 138
 Grünhut, Elazar 9

Ḥadīth 98, 100, 104
 Halakhot Gedolot 9

 Halakhot Pesuqot 31, 56
 Hekhalot 12
 Heinemann, Joseph 16
 Hezser, Catherine 110
 Higger, Martin 9
 History of the book (*Histoire du livre*) 3, 92,
   93, 112, 142, 148, 151, 152
 Horowitz, Chaim M. 9, 112
 Horovitz, Saul 11
hypomnema 105, 109

 Ibn 'Abdun of Seville 99

 Jellinek, Adolph 9
 Juynboll, G.H.A. 100

 Keim, Katharina 122
 Kevod Huppah 112
khabar 100
 Kol Bo 9, 114
 Koppel, Moshe 137
 Kutscher, Edward Y. 11

 Lachmann, Karl 132, 133, 139
 language 24, 29, 33, 38, 42, 45, 48, 51, 56,
   61, 63, 67, 70, 73, 76, 80, 83, 86, 89, 91–
   92
   alef prostheticum 33
   emphatisation 30
   guttural weakening 30, 39, 63–64
   long morpheme 30–31, 40, 46, 57, 73,
     89–90
   sibilants 26, 30, 34, 39
   spirantisation 30
 Lauterbach, Yaakov B. 11
 lego-bricks 122
 Leviticus Rabba 11, 13
 ha-Levi Deshe, Idan 10
 Lieberman, Saul 11, 109
 lists 110, 116, 121, 123, 124, 150
   biblical 115–116
   numerical 1, 2, 17, 99, 149
   rhetoric device 170
   ordering device 130
 liturgy 33, 91

 Maḥzor Vitry 9, 114, 119
 manuals 149, 150
 manuscripts

- archaeological sites 21
 base manuscript 11
 evidence 3
 'manuscript matrix' 140
 Margoliot, Mordechai 11
 Martin, Henri-Jean 93
 materiality 93, 148–149
 Mekhilta 11
 memorization 110, 113, 115, 116, 130
 Menorat ha-Ma'or 9
mentalités 93, 112
 microforms 12
 Midrash
   Aggadic 1, 6, 16, 111
   Medieval (late/small/minor) 3, 6, 111, 148
   Small forms 15, 16
 Midrash Dershah shel Shlomo 23, 91
 Midrash Le-Olam 88, 91
 Midrash VaYosha 13
 Midrash Yelamdenu 23
 Mikva, Rachel 13
 Milikowsky, Chaim 12, 13
 'mini-tractates' 8
 Mishnah 11, 16, 33, 109
   Digital Mishnah 14
mishnayot 17
 mnemonic
   hooks 98, 130
   lists 116
   tools 7, 97, 107, 113, 149
   device 17, 96, 104, 106, 107
   prompts 111
 Montibus, William 106, 107, 108
mouvance 129, 129n11, 133n4, 140, 140n17, 141, 149, 150
 Muhammad (Prophet) 54, 99, 100, 103

 Neolachmannians 133
 nesting 29, 42, 45, 91
 Neusner, Jacob 17
 Nichols, Stephen 140
Numerale 106, 108, 109, 111

 Olszowy-Schlanger, Judith 10
 ontology
   rabbinic texts 14, 17
   medieval texts 14, 17–20
 orality 16, 17, 18, 19, 20, 97, 105, 108, 111, 130, 137, 138, 140, 144, 150

 organization 128
   numerical 108, 109, 122, 150
   numerical compendia 98, 149–150
   see also Bard al-akbād fi-l-a'dād and *Numerale*
   organizational structure 94, 146, 149–150
 orthography 91–92
   defective orthography 42, 45, 61, 67, 73, 76, 86, 92
   mixed orthography 33, 45, 67, 83, 92
   plene orthography 33, 70, 92
   super-defective orthography 63, 92
   super-plene orthography 24, 29, 38, 45, 48, 51, 56, 80, 89, 92
 ownership inscription 46

 palaeography 21, 24, 28, 33, 37, 42, 44, 47, 50, 55, 60, 62, 66, 68, 71, 74, 79, 82, 85, 88, 91, 92, 148
 script
   Oriental Bookhand 68, 71, 74, 79, 82, 85, 88, 91
   Oriental Square 24, 28, 33, 37, 42, 44, 47, 50, 55, 60, 62, 66, 91
   scriptio continua 62
 paper 29, 31, 53, 58, 60, 62, 66, 68, 71, 74, 79, 83, 88
 parchment 22, 27, 29, 36, 41, 43, 46, 49, 82
 Pasquali, Giorgio 133
 Pasternak, Ariel 17
 pattern *see also* organization
   literary 17, 113
   numbered 6, 7, 17, 123, 128, 149
 Pesiqta Rabbati 13
 philology 132
   New/Material 3, 133–134, 138–142, 150–152
 Pierazzo, Elena 144
pirqa 8
 Pirque de-Rabbi Eliezer 14
 polyvalence 109, 112, 129, 131, 134, 148, 149, 150, 152
 Porat, Ely 137
 preaching 150
   Christian 108, 150
   Muslim 99–100
 preaching manuals *see artes praedicandi*
 proverbs

- Aḥiqar 7
 Solomon 7
 phylogenetic method *see* Neolachmannians
- Rabin, Avraham 11
 Rav Pe'alim 8
 'raw data' *see* diplomatic edition
Reader's digest 111
 readership 4, 105, 128, 130, 143, 145, 146, 147
 Reshit Hōkhmah 9
 rhetoric 113
  - antagonism 118, 124, 130
  - antithesis 130
  - assonance 130
  - rhythm 130
- Rishonim 8
 rhizomic network *see* New/Material philology
- Rosenthal, Eliezer 15
 Rosenthal, Franz 101
 Rubenstein, Jeffrey L. 15
- Sahle, Patrick 143
 Samely, Alexander 17, 122
 Schäfer, Peter 12, 13
 Schechter, Solomon 11
 Schoeler, Gregor 105
 Schönblum, Samuel 9
 sermon
  - anthology 99
  - collection 99
- Sezgin, Fuat 105
she'iltot 91
 Shmidman, Avi 137
 Sifre Deuteronomy 11
 Sifre Numbers 11
 small forms 17
 Sprenger, Alois 104
 Stemberger, Günter 16
stemma codicum *see* Lachmann, Karl or *see* Neolachmannians
  - absent stemma 134, 135, 137
- sugya* 13, 17, 79, 125, 130
summa 108
 synopsis 129, 144
- Talmud
  - Babylonian 7, 13, 15, 16, 18
  - oral Talmud 16, 18
  - Yerushalmi 13
- Ta-Shma, Israel 18–19
 Teugels, Lieve 13
 textuality
  - characteristics 2, 3, 14, 17, 112, 129, 131, 133ⁿ⁴, 137, 138, 144, 148
  - fluidity 2, 3, 4, 17, 97, 111, 113, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 144, 145, 146, 147, 150, 152
  - horizontal relationship 136–139, 141
  - variant 1, 14, 18, 97, 122, 130, 136, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 146, 148, 149, 151
- textual scholarship 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 150
- Theodor, Julius 11
 Tosefta 11, 33
 Tottoli, Roberto 100
 Towner, W. Sidney 17
 Tractate
  - Avot (Mishnah) 7
  - Avot de-Rabbi Natan (minor talmudic) 7, 10, 11, 17, 55, 67, 91
  - Derekh Eretz (minor talmudic) 7
  - Kallah (minor talmudic) 7
- Tropper, Amram 17
 al-Ṭurṭūshī 102
- Ulmer, Rivka 13
 unit 17, 20, 100, 113, 117, 118, 119, 122, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 150
Urtext 132, 132ⁿ¹
see also Lachmann, Karl
- uses 5, 105, 128, 140, 150
 user 146, 147
- vademecum* 108, 111, 112, 148
 'Variantenfriedhöfe' 146
 vocalisation 43, 53, 64
- Weiss, Moshe 17
 Weiss Halivni, David 13, 15
 Wetheringsett, Richard 106
 Wertheimer, Abraham S. 9
 West, Martin L. 133
 Wewers, Gerd 13
 Wünsche, August 9
- Yona, Shamir 17
- Zuckerman, Samuel 11
 Zumthor, Paul 129, 140

ÉTUDES SUR LE JUDAÏSME MÉDIÉVAL

CAMBRIDGE GENIZAH STUDIES SERIES, VOLUME 17

Tome 102

Pirqa de-Rabbenu ha-Qadosh is a popular numerical anthology of Jewish maxims and is categorized to date as a medieval midrash. This book examines its earliest hitherto unedited manuscript finds in the Cairo Genizah (10–13th century), focusing on the fluid compilatory structures exhibited in them. The study investigates its medieval manuscript contexts and suggests a set of methodologies to capture its complexities, including the study of literary compilatory structures, editorial methodology and a holistic book historical approach.

Anna Busa, Ph.D. 2021 is currently research associate at the Unit for Judaic Studies at Ludwig-Maximilians-Universität Munich (Germany). Her interdisciplinary and manuscript-based research revolves around medieval midrashic literature, book history, and textual criticism.

ISBN 978-90-04-73433-3

ISSN 2772-5804

brill.com/cmgs